V. TEITELBOIM

Fiul salpetrului

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

V. TEITELBOIM

FIUL SALPETRULUI

In romîneşte de PETRE IOSIF
Versurile traduse de ROMULUS VULPESCU

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ

Coperta de : *Alămaru Lipa*

V. Teitelboim
HIJO DEL SALITRE
Editora Austral
Santiago de Chile 1952

PROLOG DE PABLO NERUDA LA EDIȚIA A II-A

Din surghiun, patria urgisită capătă culoare lunară, vremea și depărtarea netezesc și dăruie gingășie trupului ei, întins, cîmpiilor, munților și insulelor ei.

Îmi amintesc de-o după-amiază petrecută cu Elías Lafertte într-un sat părăsit, undeva lîngă una din părăsitele mine ale pampei.

Pampa se desfășura nisipoasă și fără sfîrșit împrejurul nostru și ca fiece schimbare a luminii solare, paloarea ei se preschimba asemeni unui grumaz de hulub sălbatic: cînd dulce, cînd verde, cînd viorie; peste cicatricele planetare se cerneau cenușile cerului — fumurii spulberări sidefate ale deșertului.

Era pe undeva prin dezolatul Norte Grande, în marile singurătăți din Huantajaya.

De-acolo-ncepe cartea asta cu paginile adunate din nisipurile acelea; puternică e lumea ei, nemărginită și pururea în freamăt; într-însa, viețile sînt încrustate cu foc și picuri de sudoare la fel ca și lopețile derripiadorilor, *care încalcă salpetrul. Și-ntinderile fără capăt ale pampei cunosc și-adausul altei culori: sclipirea sîngelui.*

De aceea nimenea nu va putea să uite cartea asta.

Guvernanții, cu puține excepții, s-au înverșunat împotriva poporului din Chile și au reprimat cu cea mai mare cruzime mișcările populare, supunîndu-se fie intereselor de clasă, fie poruncilor profitorilor străini. De la masacrul din Iquique pînă la acel lagăr al morții ridicat la Pisagua de Gonzáles Videla, se întinde o perioadă istorică lungă și crîncenă. Împotriva poporului, adică împotriva patriei, se duce un război permanent. Tortura polițienească, bătaia, trecerea prin foc și sabie, starea de asediu, pe mare și pe uscat, vase de război, avioane și tancuri : iată mijloacele pe care guvernanții din Chile nu le folosesc pentru a apăra salpetrul ori cuprul împotriva piraților dinafară, ci le întrebuințează ca arme ale sîngeroasei bătălii împotriva propriei lor țări. Temnița, proscrierea sau moartea sînt mijloace de „ordine" și conducătorii care săvîrșesc aceste sîngeroase fărădelegi împotriva compatrioților lor sînt plătiți cu cîte o călătorie la Washington sau distinși în cîte o universitate nord-americană. E vorba pur și simplu de o politică de înrobire colonială. Nu există mare deosebire între masacrele din Madagascar, din Tunis, din Malaezia, din Coreea, săvîrșite de către cotropitorii înarmați, francezi, englezi și nord-americani, împotriva popoarelor lipsite de apărare și presiunea sistematică dezlănțuită pe continentul nostru de către nemiloșii guvernanți, agenți ai intereselor imperialiste.

Dar, pînă la sfîrșit, poporul chilean va trece peste toate aceste încercări.

Din fiecare lovitură dureroasă poporul chilean a tras învățăminte, și a răspuns, cum poate n-a răspuns nici un alt popor american, cu arma sa cea mai puternică : lupta organizată.

Din ce în ce mai uriașă, această luptă este centrul vieții naționale, coloana ei vertebrală, nervii și sîngele ei. Episoade nesfîrșite, întunecate sau luminoase, aprind flacăra și o poartă mai departe. În cumplita dramă din Chile, marele și neînfricatul erou e poporul.

Cartea de față e un soi de uriaș prolog al acestei drame și ne înfățișează limpede și adînc ivirea zorilor conștiinței.

Dar Fiul Salpetrului *nu este o deșartă dizertație civilă, ci un portret prodigios și multiplu al omului. Epicei zguduiri a descrierilor sale îi urmează duioșia imponderabilă. Dragostea lui Volodia Teitelboim pentru poporul său îl îndrumă către izvorul tăinuit al cîntecului și al lacrimilor, către izbucnirile de bucurie violentă, către existențele solitare ale pampei, către frămîntările ce împart și despart destinele oamenilor simpli care trăiesc în cartea lui.*

Nenumărate sînt problemele ce se ridică în fața scriitorilor realiști din lumea capitalistă. Fiul Salpetrului *își îndeplinește menirea creatoare, esențialul pe care îl cerem oricărei cărți. Insă, aruncarea la gunoi a bîlbîielii obscurantiste, a individualismului reacționar, a naturalismului greoi, a realismului deprimant nu e de ajuns. Această carte realizează și depășește obișnuitele canoane ale romanului, dăruindu-ne din belșug nemăsurata-i frumusețe. Ea atinge în același timp un alt punct esențial în creația epică a vremii noastre: cronica amplă a unei epoci. Noi știm cum mînuiesc istoria falsificatorii oficiali ai burgheziei. Nouă, scriitorilor luptători din lumea capitalistă, ne revine sarcina de-a înfățișa adevărul acestei vremi: generalul Silva Renard sau președintele González Videla nu pot să scape de marea judecată a istoriei. Scriitorii din Chile vor trebui să scrie cu sînge, da, cu sîngele din Iquique sau din Pisagua și astfel va să se nască literatura noastră.*

In relatarea acestor fapte, în care Baldomero Lillo pune prima sa piatră neagră, Volodia Teitelboim ridică cea dintîi coloană de sprijin. Pentru că nu numai durerile, bucuriile și adevărurile unui popor rămîn astfel săpate în piatră, ci, asemeni potecilor fără de număr ce se împletesc într-un singur drum mai larg și mai sigur, poporul își găsește calea în organizația sa eliberatoare, în Partid. Recabarren și Lafertte nu sînt în cartea aceasta eroi statici ci părinți ai Istoriei.

Cu Volodia Teitelboim, alături de poporul nostru, am trăit ceasuri mari şi grele. După ani de exil a ajuns în mîinile mele această carte a sa, uimitor ciorchine de vieţi şi de lupte, greu de seminţe.

Eu, de aici, ca şi cum m-aş găsi pe înălţimile părăsite din Huantajaya, împărtăşesc în aceste pagini viaţa grea a omului salpetrului, văd nisipurile, colinele, mizeria, sîngele şi izbînzile poporului meu, şi sînt mîndru de roadele străduinţei fratelui meu.

Capri, *mai 1952*

DIMINEAȚĂ ASPRĂ

CAPITOLUL I

Maică-sa — cînd el nici nu se născuse încă — venise cu diligența de la Andacollo la Salamanca, împreună cu bunică-sa. Tot în Salamanca se și căsătorise. Aceasta se întîmplase în vara anului 1886, din care cauză îi plăcea să spună că a fost una dintre primele victime ale „Legii căsătoriei civile". Cu toate că se măritase, copiii din tîrg continuau să-i spună „domnișoara învățătoare". Era fiica cea mai mare a unui dulgher din Guías Verdes, zonă minieră din apropiere. Dorea să fie învățătoare și studiase cu greutate cîțiva ani, fără să ajungă să-și ia diploma, la Școala Normală din La Serena.

În anul acela și în localitatea aceea se născuse el. Salamanca era frumoasă și imensă, ca toate tîrgurile copilăriei.

Printre amintirile din acea vreme avea una, îndepărtată și încețoșată ca și cum ar fi trăit-o înainte de-a se naște: „Revoluție, război civil, strigau oamenii. Plod spurcat, și maică-ta și taică-tu sînt *balmacediști !* Jos cu *Balmaceda*[1] !" Așa-i țipau în urechi copiii din vecini. Nu și-ar mai fi amintit niciodată de strigătele acestea, dacă n-ar fi fost legate de o ciudată plecare

[1] Jose Manuel Balmaceda (1838—1891), literat și om politic chilean. Ca președinte al Republicii, a susținut drepturile muncitorilor. În urma deselor sale conflicte cu Congresul, a izbucnit un sîngeros război civil.

călare, și de impresia unei prime rupturi familiare. Mama sa, în după-amiaza aceea, plecase călare, plîngînd. Călătorise toată ziua, cu lacrimi în ochi, pînă ajunsese la Illapel pentru a se ruga să i se dea drumul de după gratii, soțului ei. Vorbise cu guvernatorul care se purta cu asprime. „Războiul civil, slavă Domnului, s-a sfîrșit, spusese el. A curs mult sînge, însă a sosit momentul să-i pedepsim pe vinovați." Cînd se întoarse acasă, o dădură afară de la școală. După aceea viața în Salamanca îi devenise de nesuferit. De data aceasta însă Elías a văzut-o plecînd cu diligență. Plînsese, pentru că-și iubea mult mama și ar fi vrut să-l ia cu ea, să-l țină în poală, mereu lîngă dînsa.

Intr-o bună zi se-ntorsese taică-su, vîntură-lume și nepăsător ca întotdeauna. În plus, acuma-i creștea și o barbă neîngrijită. Sosise amărît și-i spuse următoarele cuvinte: „În țara aceasta nu mai e de trăit. Au ajuns bandiții la putere. Plec cu fratele meu, Pedro și cu bunică-ta, Martina în Bolivia, într-un sat care se numește Oruro, ca să mă îmbogățesc. M-am plictisit să tot fiu sărac. Eu nu sînt omul care s-a născut să ceară iertare în genunchi guvernului. Deși sînt un domn, fac ceva pe guvern. Plec să vînd vite. Mă întorc la iarnă și maică-ta nu va mai fi nevoită să muncească și să trăiască departe de voi."

Aceasta a fost ultima oară în viața lui cînd l-a mai văzut pe Vidal Lafertte, tatăl său, aproape un necunoscut, căruia acum nu reușea să-i reconstituie în minte chipul și cu atît mai puțin scînteia privirii.

In Salamanca, petrecu o copilărie gălăgioasă pe lîngă bunică-sa, unchii din partea mamei și cei doi frățiori ai săi, scuturînd din cînd în cînd, pe furiș, *chirimoyo*-ul [1] din curte.

Mai tîrziu se mutară în La Serena.

Bunică-sa Juana Urrutia de Gaviño, și chipul ei cu trăsăturile caracteristice ale bascilor, formează un capitol special.

Bătrîna aceasta aspră și hotărîtă, a fost omul cel mare — uriașul copilăriei sale. Repezea mîna dreaptă, tăind aerul ca un cuțit și îi striga:

[1] Pom fructifer înrudit cu lămîiul.

— Ajunge, drac împielițat, cu mine nu-ți merge!

Viața, din care cunoscuse numai lipsurile, o cioplise după chipul ei dur. Își exercita autoritatea maternă fără nici o slăbiciune. Fiii săi, Lino Alfredo și Juan Bautista, rămaseră necăsătoriți atîta timp cît trăi ea. Numai moartea îi emancipă de sub tutela ei. Fiicei sale i se urcară gărgăunii la cap și se mărită cu un spaniol, Almanzor Zárraga, tîmplar modelist, care lucra într-un atelier de lux, demn de un giuvaergiu. Era un om sucit. Își silea nevasta să umble înfofolită într-o manta neagră. Ea stătea mereu încruntată, cu toate că de sub sprîncenele-i arcuite îi străluceau ciudat ochii mari și negri. Zárraga era un amestec de mistic și anarhist. Cititor pasionat al Bibliei, se credea în stare să pornească la crearea unei lumi noi și se hotărî să instaleze în casă o nouă Geneză, ceva care ar fi voit să însemneze un fel de întoarcere în raiul pămîntesc. Cu toate acestea, viața lui n-a fost niciodată o poezie biblică. Avea doi copii. Elías și-i amintea înfofoliți în mantale negre și lungi pînă la genunchi. Almanzor îi boteză în spirit biblic, cu numele de Eva și Arcadio Abel.

Cînd împlini șapte ani, Elías descoperi că i se cuvine să facă pe tata și pe mama în absența titularilor. În acea zi, aplică niște pedepse aspre și cîteva perechi de palme zdravene surorii sale Maria Inés și altele mai ușoare lui Luchito, avînd în vedere că piciul avea numai doi ani și că îl adora ca pe un semizeu care răspunde veșnicilor sale întrebări. Bunica stăvili această invazie în atribuțiile ei, trăgîndu-i cîteva scatoalce care-l făcură să vadă stele verzi. Aceasta îl readuse la amarul simțămînt al unei copilării lipsite de orice drepturi.

2

Atunci alergă să se refugieze în casa bunicului după tată. Pedro Lafertte, fiul unui francez scăpătat din Pirinei, un bătrîn pierde-vară cu barba și favoriții bogați și încărunțiți care serveau drept cadru unui obraz

galic, ca ieşit dintr-o dagherotipie[1] din vremea războiului franco-prusian.

Fără zăbavă, copilul trecu în goană prin faţa Şcolii Normale şi străbătu cele cîteva străduţe care duceau la ferma „El Pino".

Lui Elías i se părea că bunicul Pedro era înconjurat de o aureolă minunată. Stăpînea drumurile şi depărtările. Cutreiera satele şi munţii. Acum era însă obosit de atîta colindat şi lumea devenise pentru el mică şi fără nici o taină. Lucra la diligenţe. Se ducea la Condoriaco, la Higuera, Andacollo, Alto Va El Sol, la toate localităţile miniere din împrejurimi. Ajunsese pe atunci la vîrsta de şaizeci de ani şi încă era în stare să se ţină de muieri ca un adevărat diavol. Pe vremea aceea trăia nepăsător, într-o sărăcie lucie.

În curte se afla o diligenţă fărîmată, cu roţile făcute praf. Şi, cocoţat pe capră, ca un vizitiu din basme, Elías pornea în călătoria lui pe loc, de-a lungul şi de-a latul pămîntului. Atunci folosea din plin întreaga sa sensibilitate arzînd de o curiozitate intensă. Se contopea cu lumea întreagă. Jucîndu-se, repeta rolul lui Dumnezeu, dînd o sălbatică însufleţire lucrurilor, căutînd în ele cele mai tainice înţelesuri. Înţelegîndu-le, lucrurile îşi pierdeau tainica lor poezie. Îşi lărgea neîncetat universul lui primitiv. Strîngea grămezi de fapte noi în magazia de informaţii a memoriei sale. Cu toate că se juca singur, nu simţea singurătatea şi durerea îi era tot atît de efemeră, ca roua de primăvară. Astfel, călătorind, uita de bătaia bunicii. Micul său suflet trăia prins de simboluri şi era fericit fără să-şi dea seama de ce.

Însă după ce înconjură de trei ori pămîntul, vizitiul simţi că-i este foame. Îl căută pe bunicul Pedro. Îl găsi în ocolul vitelor, trîntit pe paie, printre vaci, cu un firicel de iarbă în gură, privind la cer, dus pe gînduri şi frămîntat aşa cum poate fi un om pe care calea ferată l-a ruinat. Vacile nu erau ale sale. Le închiria de la un fermier, un oarecare seîor Carmona. Elías le

[1] Una dintre primele tipuri de fotografie inventată de pictorul şi fizicianul francez Daguère, în 1839.

ducea de obicei la păscut în zori şi le aducea acasă cînd se însera. Pe vremea aceea începuse să înveţe să numere şi ştia, deşi fără o riguroasă exactitate, că atingeau numărul de treizeci. Astfel îşi formă convingerea că tocmai aceste animale i-au fost cele dintîi profesoare de matematici.

Cînd bunicul său îl auzi venind în goană, nici nu se mişcă. Fără să se uite la el, cu ochii întredeschişi şi tot cu privirea aţintită spre cer, îl întrebă, strigînd de la zece metri :

— Ce vrei ?

— Nimic, bunicule.

— Aha ! Nimic, spui ! Pe mine nu mă înşeli, hoţule, mîncinosule ! Vii să furi ceva !

Copilul se opri ca paralizat, gata-gata să izbucnească în plîns.

— Spune-mi ce vrei ? tună bătrînul, rămînînd mai departe culcat.

— Nimic, bunicuţule Pedro, aş fi vrut numai puţin lapte.

— Vrei să mă ruinezi ? Vrei să m-aduci în sapă de lemn ? Ai vrea ca bunicul tău să umble cu cerşitul pe străzi ? Spune-mi, hoţule, asta vrei ?

— Nu, bunicuţule. Jur. Mi-era foame. Acuma nu-mi mai este, mi-a trecut.

Bătrînul îl privi pe sub sprîncene, pentru întîia oară în dimineaţa aceea. Îi zări lacrimile. Îşi prinse ceafa în palme, întoarse capul spre Elías şi spuse :

— Smiorcăie-te fătălăule ! Aştia-s bărbaţii de astăzi!

Apoi schimbă tonul şi adăugă sentenţios :

— Tatăl meu m-a învăţat ceva care se spune în Franţa, unde toată lumea ştie ce spune : „Cine nu munceşte, nu mănîncă". Ai făcut tu oare ceva astăzi, ai muncit tu ca să meriţi un pahar cu lapte, trîntorule ? Spune drept !

Copilul se gîndi să-i destăinuie că în dimineaţa aceea înconjurase de trei ori pămîntul cu diligenţa şi că poate de aceea îi era foame, dar se stăpîni, cu toate că nu putu să-şi stăvilească două-trei lacrimi neascultătoare.

— Atunci de ce plîngi, muieruşcă ? Dumnezeu a spus-o de mult: „Îţi vei cîştiga pîinea cu sudoarea frunţii". Asudă, cîştigă-ţi pîinea pe care o mănînci, laptele pe care-l bei. Fă-te om de ispravă, învaţă de la bunicul tău şi nu de la taică-tău care este un vagabond, un zăpăcit...

Lui Elías nu-i plăcea să i se vorbească aşa despre tatăl său, însă înţelese că trebuie să tacă.

— Bine, spuse bătrînul ridicîndu-se încet în picioare. Am să-ţi dau o trebuşoară. Trebuie să mă reped pînă în sat. Păzeşte-mi vacile şi cînd mă întorc am să-ţi dăruiesc o cană cu lapte. Şi încetează o dată să mai plîngi ca un fătălău. Eşti bărbat sau muiere, ia spune ?

Aşa îl bruftuluia întotdeauna, făcîndu-l să plîngă mereu ca întîia oară. Copilul ştia că la întoarcere, bătrînul îl va îndopa cu patru pahare de lapte pline vîrf şi pe deasupra îi va mai da şi cîţiva *centavos* [1].

3

Curînd încetă să se mai preocupe de bunicul Pedro şi de vechea diligenţă, pentru a se dedica cu totul descoperirii oraşelului La Serena.

Aşa se numeşte metropola, oraşul cel mai frumos pe care oamenii l-au cunoscut vreodată, unde turnurile bisericilor sînt atît de înalte, încît mai lipseşte o nimica toată să atingă cerul. Pentru Elías, La Serena i-a fost şcoală şi templu, mai mult decît străzile şi pieţele. Agitaţia de aici contrasta cu tăcerea din Salamanca. Erau o mulţime de clopote care se legănau în zori şi la *angelus* [2]. Sufla un vînt dinspre marea cu care făcuse cunoştinţă în hoinărelile sale copilăreşti, în împrejurimile gării, marea minunată a Serenei, cu plaja ei învăluită în ceaţă... Cînd chiuia, vocea i se pierdea pe ape, pînă la Capul Teatinos. Socotea că marea măsoară multe leghe şi că nici cea mai bună

[1] Monedă divizionară în Chile.

[2] Rugăciune catolică. Se anunţă prin tragerea clopotelor, dimineaţa, la prînz şi seara.

diligenţă n-ar fi putut-o traversa. Marea nu are nici străzi nici şosele. Numai apă şi valuri, vapoare, bărci pescăreşti şi un vînt cu miros sărat. Marea îl îndemna să tragă chiulul de la şcoală şi să-şi scoată ghetele pe nisipul plajei.

Dimineaţa, în zori, pleca spre Las Vegas, la ora cînd la şcoala „Pedro Pablo Muñoz" suna clopoţelul de intrare în clasă. Se ciocnea în drum de aceleaşi bătrîne care se duceau la biserică încotoşmănite în mantale cernite. Pe vremea aceea, iubea mai mult marea şi Las Vegas decît pe Dumnezeu şi ştiinţa de carte.

Proprietatea Las Vegas aparţinea unui om atît de bogat — se numea Carpentier — încît creşteau acolo o sută, două sute — vai nici nu ştiai cîţi — *gomeros* [1]. Îi era milă de ei pentru că păreau nişte fiinţe tare triste. Plîngeau tăcuţi cu lacrimi lipicioase. Elías culegea cu degetul răşina deasă şi trăgea în piept, acolo în pădurice, parfumul pe care îl simţea acasă ori de cîte ori se îmbolnăvea cineva. Fierbeau frunzele mari şi subţiri într-un lighean. Şi atunci, cu toate că era sănătos, profita de ocazie ca să respire adînc, aşa cum făcea în Las Vegas. Îşi închipuia că în felul acesta va creşte cît un uriaş. Mai tîrziu rămase dezamăgit cînd află că cei din sud le spuneau *eucalipţi* la aceşti *gomeros*.

Dar cînd îşi amintea de Las Vegas îl ustura spinarea.

Asta din pricina bunicii sale, afurisita şi scumpa lui bunică. Îi era teamă de autoritatea bunicii ca de Lucifer. Într-o zi, ea îl căută la şcoală şi bineînţeles că nu-l găsi. Fu pedepsit cu vîrf şi îndesat. Elías îşi dădu seama de ce-l aşteaptă încă înainte de prima lovitură de băţ, fără a mai fi nevoie de vreo prevenire. Se lăsă bătut şi îşi muşcă buzele.

Se gîndea mereu că primele lui litere au fost amare. Şi mare era tragedia de a le strînge la un loc, de a le pune una lîngă alta, de fiecare dată altfel, pentru ca blestematele acelea să spună ceva şi să se transforme în cuvinte. Era un mister pe care, poate, reuşi în sfîrşit

[1] Arbore de cauciuc.

să-l dezlege numai pentru că bunica Juana stătea în spatele abecedarului *Căluțul colorat* — cu chip de fiară, și cu ochi care străpungeau depărtările.

Dar inima lui se întorcea la mare. La școală află că se numea „ocean" cu toate că niciodată n-a putut să știe cu precizie dacă faimosul accent cădea pe *o* sau pe *a* [1]. Auzi spunîndu-se că profesorii colegiului erau masoni, zămisliți de Satana. Nu știa ce însemna mason, însă pe diavoli îi cunoștea din propria lui experiență. De aceea, atunci cînd învățătorul deschidea gura să-i învețe tabla înmulțirii, îl privea atent pentru a descoperi dacă vărsa foc și pucioasă, iar cînd erau în curte, în recreație, îi cerceta părul în lumina soarelui străduindu-se să-i descopere coarnele. Dar nu a obținut nici un rezultat în cercetările sale.

Niciodată bunica nu încetă să se preocupe de mîntuirea sufletului său. Așa că în anul următor, hotărî să-l retragă de la școala „Pedro Pablo Muñoz". Intr-o dimineață porni de acasă împreună cu el. Pe drum, privirea îi fu atrasă, ca de o forță magnetică, de fațada mohorîtă a unei case în care niciodată nu văzuse să intre cineva.

Bunica îl înghionti.

— Ce te uiți ! Pe trotuarul ăsta nu se poate merge. Haidem dincolo, peste drum. E casa masonilor... Să nu treci niciodată pragul casei acesteia. Isuse, ce blestemăție ! Și cînd te gîndești că diavolul trăiește numai la cîțiva pași de catedrală.

Intrînd în colegiul părintelui Justo Pastor Donoso își făcu cruce, trăgîndu-l pe băiat de mînecă. Il încredință în mîinile sfinte ale preotului. Fratele director, înscriindu-l, îi mormăi în chip de predică :

— Trebuie să te porți bine, fiule, deoarece aceasta este o școală a lui Dumnezeu.

Dumnezeu îl ciocăni în cap cu degetele strînse pumn, și-l învață să citească în galop și să combine o caligrafie formată din niște bețe inteligibile. Paznicul era însărcinat cu aplicarea pedepselor corporale. Profesa

[1] De fapt în cuvîntul spaniol *océano* accentul cade pe litera *e*.

cam următoarea filozofie: „Biblia spune că lucrurile bune se cuceresc cu jertfe grele, că femeia naşte în dureri şi că bătaia îi învaţă pe oameni încă din copilărie să fie oameni". Era un tip care umbla vorbind singur. Îşi mişca spasmodic buzele, cerînd iertare Domnului Nostru Isus pentru micile sale păcate.

Elías bănuia că bunica nu era de loc mulţumită de sentimentele lui religioase. Cînd putea, băiatul îşi făcea singur educaţia după pofta inimii şi cu mijloace proprii. Rătăcea pe plajă, dispărea de la lecţiile de istorie sfîntă, gusta din ciocolata şi din turta de anison care se dădeau la catechism, apoi fugea împeliţatul să înoate, să călătorească, să fure fructe din grădini, iar cînd zbiera pe stradă, jucau polca toţi sfinţii din cer şi toate mamele din sat.

Cum bunica Juana nu voia să-l vadă ajungînd un netrebnic sau pierde-vară, hotărî să-l trimită la un colegiu mai pios şi mai sever. Îl înscrise la şcoala mănăstirii San Francisco, care tocmai se deschisese zilele acelea. În lumina ultimelor evenimente, Elías începu să-şi dea seama că schimbarea instituţiei nu se datora unor motive pur cereşti şi nici unei simple măsuri urgente pentru salvarea sufletului său. Poate că era vorba de nevoia lui proprie de a mînca. Cînd întrezări o asemenea posibilitate, fu cuprins de remuşcări, deoarece, dacă aşa stăteau lucrurile, în loc ca el să-l slujească pe Dumnezeu, urma să se folosească de bunătatea divină. Se gîndi îndelung, înspăimîntat: oare aceasta nu însemna aşa cum striga în gura mare învăţătorul adus din Santiago „Sacrilegiu, sacrilegiu, Stăpîne al Înălţimilor?" Trebuie să fi fost la mijloc ceva grozav de spurcat pentru ca el să ridice astfel glasul, deoarece în fond era un om bun, cu faţa trasă, şi care nu dorea altceva decît să procure Curţii Cereşti un sfînt al învăţămîntului. De aceea se dăruia cu un entuziasm nemăsurat şi îngeresc misiunii de a preda copiilor limba franceză.

Omul acesta bun şi simplu ţinea capul puţin aplecat într-o parte. Vorbea într-un limbaj înflorat, cînta la armonium şi era înspăimîntător de angelic. Locuia chiar la şcoala mănăstirii şi Elías îi deveni simpatic.

Băiatul începu să-l ajute în treburile casnice. În clipele de răgaz învățătorul îi istorisea povești care-l lăsau cu gura căscată și cu răsuflarea tăiată. Îi vorbi de o lume mult mai mare decît aceea pe care și-o închipuia Elías. Ajunse să-i spună că ar exista orașe mai importante chiar decît Serena. Ba, mai mult, la Serena ar fi doar un fel de sat caraghios, colonial, unde nimic nu se mișcă, spirit nu există și oamenii sînt morți.

Îl privea într-un chip bizar. „Da — explica el iritat, cu emfază apocaliptică — ei cred că sînt vii pentru că umblă pe străzi și pentru că seara se așază în piață, la taifas. Însă se înșală, strigă el. Sînt morți. Put a hoit. Sînt morminte înălbite pe dinafară."

Făcea și pe poetul. Îi recita versuri în care era vorba de o fată cu părul lung, îmbibat de parfumuri, femeie pierdută, îndrăgostită de Isus. Aceasta îi făcu lui Elías o impresie puternică, excitantă, și misterioasă.

Într-o zi, învățătorul descoperi că Elías nu mînca îndeajuns, că umbla mereu cu burta goală și îi spuse cu o privire de miel gata de înjunghiat:

— Ești sărac, prea sărac!

În această clipă, la biserică se trăgeau clopotele de angelus și Elías se pregăti să plece acasă. Însă nu putea să pornească pentru că omul îi pusese mîinile pe umăr și privindu-l țintă în ochi îl întrebă:

— Elías, vrei să muncești?

Copilul tăcu tulburat.

— Să muncești în slujba Domnului, șopti omul abia mișcîndu-și buzele.

Elías rămase ca beat, fără să știe încă ce e vinul. În clipa aceea îi venea s-o ia la goană, să cadă, să se ridice, numai să fugă de acea întrebare și de ochii aceia. Să muncească în slujba Domnului? Ar fi vrut să strige. Nu spunea oare bunica că el e un derbedeu care are pe dracul în el? Poate că spunea adevărul. În ultimul timp începuseră să-l urmărească viziunile iadului. Știa că este foarte greu ca cineva să poată scăpa de flăcările iadului, cu atît mai mult un păcătos atît de înrăit ca el. Nu trecea o zi fără să facă mă-

car o blestemăţie. Dorea să scape, să se smulgă din acest cleşte părintesc. Omul zîmbi şi-i spuse:

— Bine, de mîine începi să lucrezi ca acolit [1] la biserica San Augustín. Totul e-n regulă. Treci mai întîi pe aici. Dacă vrei, vin eu să te iau.

Nu ştiu de unde scoase un fir de voce:

— Dar trebuia mai întîi s-o întreb pe bunica...

— E de acord. Ea m-a rugat.

CAPITOLUL II

Elías trase clopotele cadenţat şi rar vestind ultima chemarea matinală a bisericii San Agustín. Se sculase pe întuneric, înainte de cîntatul primului cocoş. Îl ameţise ca o beţie dorinţa de a domina orăşelul de la înălţimea turlei şi i se părea că e una cu clopotele, care deşteptau pe păgîni şi pe creştini cu sunete pătrunzătoare şi ecouri prelungite.

Rămînea acolo în turlă, legănîndu-se, pînă cînd pe după gardurile scunde de pămînt se iveau, o dată cu zorile, cele dintîi babe bigote tîrîndu-se ca nişte larve mici şi negre. Aici i se părea că e la înălţimea arhanghelilor din al optulea cer, cu toate că cei şapte ani ai săi abia îi îngăduiau să se ridice de-o şchioapă deasupra pămîntului. Poate că era ca Sfîntul Gheorghe. Măcar cu timpul şi tot va ajunge să-i semene. De-ar fi fost după pofta inimii lui, ar fi rămas în clopotniţă pînă la începerea slujbei divine; însă era nevoit să coboare din turnul fermecat pentru a-i duce *alba* [2] preotului. Trebuia să-l ajute să-şi îmbrace alba peste sutană şi peste *amiet* [3]. Apoi trebuia să mătură în grabă, pentru că Domnul trebuie să-şi primească cre-

[1] Copil care ajută preotului la liturghie şi la alte oficii (termen catolic).

[2] Veşmînt preoţesc, la catolici, făcut din pînză de in albă, asemănător cu stiharul ortodox.

[3] Primul veşmînt care se îmbracă pentru liturghie. Este făcut dintr-un pătrat din pînză de in şi acoperă gîtul.

dincioşii senin şi curat, cu toate că trupul îi este însîngerat. Era un mic artist în felul cum făcea ordine prin altare.

Işi băga nasul prin *missel*[1], repeta rugăciunile fascinat de enigma latinei sonore şi asista zi de zi, încremenit, la jertfa trupului şi a sîngelui lui Isus Cristos.

Deveni acolitul preferat al celor cincisprezece călugări, primul dintre cei opt copii acoliţi.

Scutură cădelniţele şi învăţă repede să răspundă la liturghie. Cînd i se spunea „sacristan" se zbătea cu desperare să convingă lumea că nu era sacristan, ci acolit, ceea ce era ceva cu totul deosebit, ceva aproape sfînt. Cu atît mai puţin îi plăcea sinonimul de „călugăraş".

Era oare slujitor fără prihană? Impreună cu alţi doi acoliţi, Alfredo Tringobe şi Pablo Torres, făcea o mulţime de năzbîtii. In mijlocul slujbei, cînd nu era rîndul lor, fugăreau pisicile prin loja corului, imitau cîntatul cocoşilor pentru trezirea credincioşilor adormiţi şi puneau ţinte pe scaune. Inceta din cînd în cînd să mai facă şotii şi anume atunci cînd îşi dădea seama cît de adevărat este iadul. Nu ar fi putut scăpa din cauza blestemăţiilor sale de chinurile iadului. Era limpede că de cîte ori cădea în păcat era pentru că tot de atîtea ori asculta de îndemnurile lui Luzbel, îngerul răului. Gîndul acesta ajunsese să-l înspăimînte pînă şi în vis.

La sfîrşitul lunii îi opriră cu religiozitate salariul de opt pesos şi-l înştiinţară că nu va mai face serviciul de acolit la San Agustín. Era convins că l-a pedepsit Dumnezeu. Gîndul acesta nu-i făcu nici o bucurie. Mai aruncă o privire înspre zugrăveala cu focul iadului şi se văzu alături de Luzbel, pentru veşnicie. Aceasta în loc să-l încălzească, îl făcu să-l treacă fiori de gheaţă.

Călugărul, îmbrăcat cu sutana sa, spuse:

— Nu vei mai sluji în San Agustín, Elías fiule.

Şi-l privi lung, aşteptînd un răspuns.

---

[1] *Liber messalis,* liturghier catolic.

Băiatul dădu din cap că un căluţ de circ, crezînd c-a priceput. Nu-l aruncau în stradă. Îl aruncau în infern.

— N-ai nimic să-mi spui ? întrebă călugărul.

Nu ştia ce să zică. Durerea sa era mută. În realitate ar fi dorit să izbucnească în plîns, dar nu izbuti.

— De azi înainte vei cîştiga zece pesos pe lună, spuse preotul.

Elías îl privi cu ochii holbaţi. Glumea ?

— Da, vei sluji la catedrală.

O, Doamne, catedrala nu era infernul ci însuşi cerul!

2

Elías visa şi se vedea îmbrăcat în haine aurite, la miezul nopţii şi în vîrful unei stînci, plin de păcate la şapte ani, căzut în marele foc şi aruncînd pisici în dreapta şi în stînga. Mieunau blestematele în mijlocul vacarmului şi le străluceau ochii ca nişte bucăţele de chihlimbar, cu o tăietură la mijloc. Mereu alte şi alte pisici intrau în grabă prin fereastră ca stafiile, străbătînd vitraliile fără să le spargă. Nimeni nu-l chema. Da, era un băieţaş uitat. Partea cea mai proastă era că pentru el timpul nu trecea de loc şi că în infern nu va muri niciodată. Deci, la şapte ani era bătrîn. Să tot fi avut pe puţin optzeci de ani. Şi în mijlocul suferinţelor, continua să fugărească pisicile prin loja incendiată a corului.

Fu pentru el o adevărată fericire să se trezească în zorii dimineţii aceleia, cînd stelele mai pîlpîiau încă şi să fugă la catedrala care-i risipi înfierbîntatul coşmar nocturn. I-ar fi venit să-l sărute pe Dumnezeu şi pe cei doisprezece apostoli. Printr-o activitate matinală febrilă, pregăti casulele[1] şi stolele[2] preoţilor. Mîngîie mătasea brodată şi lustrui marginile argin-

[1] Veşminte preoţeşti catolice asemănătore cu „feloanele" ortodoxe.

[2] Veşminte preoţeşti catolice asemănătoare cu „epitrahirele" ortodoxe.

tate ale brocarturilor. În catedrală începură să sosească oameni de la țară aducîndu-și obolul. Îi privi de departe, avînd un păgîn solilocviu cu sfinții. Apoi se duse fluierînd să încingă cu manipolul [1] brațul stîng al preotului. În dimineața aceea făcu înaintea parohiei o adevărată demonstrație de felul cum un băiețaș de șapte ani poate să tragă clopotele și să ajute la spus slujba, cu rutina unui preot încărunțit în slujbele divine.

Făcu catedrala să lucească ca o oglindă ; șterse de praf icoanele, aprinse lumînările, spălă pardoseala lojii corului și nu se mai gîndi la pisicile care-l împingeau la păcat. Cînd plecă toată turma, își scoase costumul de călugăraș și plecă pășind în vîrful picioarelor, convins că va ajunge, cu timpul, episcop. Se duse la școală și se înapoie la catedrală pentru recitarea rozariului.

Aceasta fu ocupația lui vreme îndelungată.

Pe înserate, cînd era singur, își încerca vocea făcînd-o să răsune în bolta centrală și în navele laterale ale catedralei. Se obișnui repede cu ornamentele de lemn încrustate cu cuțitul. Avea mai cu seamă grijă de prezbiteriu și de altarul său. Se învîrtea prin nișa altarului Sfintei Fecioare. Admira argintul și aurul, îngerii de pe vitralii, zburători încă înainte de a se fi inventat avioanele. Freca balustradele de la molift și altarul principal cu o reculegere ce nu avea nici o legătură cu piroanele lui Cristos. După ce făcea curățenie în catedrală, obișnuia să o privească satisfăcut ca și cum ar fi fost opera sa proprie, de la coloanele ei de marmură așezate pe postamente de piatră, pînă la puternica armatură a acoperișului. Triunghiul crucifixului îi inspira teamă. I se părea deodată că toată biserica era scheletul Domnului, cu pilaștrii arcurilor gotice în chip de coaste. Se strecura prin altarele splendid împodobite și privea bogățiile, coloanele lui Solomon. Într-o zi se aventură, vîrîndu-și capul prin-

[1] Veșmînt preoțesc catolic, asemănător cu „mînecarile" ortodoxe.

tre zăbrelele comunicatorului [1], însă nu descoperi nimic deosebit.

Se obişnuise să facă pe comisionerul în mănăstirile San Agustín şi San Francisco. Cîteodată ochiul şi urechea îi erau atente. Descoperi că fraţii călugări nu discutau întotdeauna despre învierea morţilor şi osînda veşnică. Se deosebeau mult între ei. Canonicul catedralei, după fiecare slujbă, îşi umplea un pahar mare de rachiu: „Pe curînd, Isuse Cristoase". Nu toţi pensionarii mănăstirii San Agustín duceau cu stricteţe viaţă monahală. Se şoptea despre unul, cunoscut în mănăstire sub numele de „Barrabás" şi pe care profanii îl ştiau sub porecla de „Vîrful de Aur", că se ţinea cu patru femei deodată. Elías îl urmărea ca pe o fiinţă legendară, simţind un amestec de repulsie şi admiraţie în acelaşi timp.

Alţii erau tăcuţi, pierduţi în gînduri ca nişte călugări trapişti [2] şi-şi îndeplineau zi de zi cu credinţă devoţiunile lor religioase.

Mai era unul mătăhălos. I se spunea „Politicianul" pentru că discuta cu patimă despre lucruri pe care băiatul nu le înţelegea: alegeri, deputaţi: o limbă curioasă. Perora cu înflăcărare împotriva ameninţărilor faţă de religie. Unii erau de părere că „Politicianul" ar fi dorit să ducă o viaţă mult mai activă şi că era obosit de singurătatea aceea pustnică. In chip sincer mulţi urau singurătatea pentru că rugăciunea şi contemplarea nu le potoleau cu nimic interesul pentru cele lumeşti.

Unul, mai umil şi foarte tînăr, cu hainele neîngrijite, pline de pete şi de rosături verzi, îşi manifesta de asemenea dorinţa de a nu mai trăi închis în mănăstire. Cînd vorbea, ţi se părea că-i izbucneşte din gură şi din ochi o flacără vie. Mărturisea că ar fi dorit să pornească să predice poporului, să semene mila între săraci, orfani şi bolnavi, ca aceştia să nu mai cadă

---

[1] Ferestruică zăbrelită prin care preotul cumineca pe călugăriţe.

[2] Ordin călugăresc catolic cu o disciplină foarte severă. Trapiştii au permisiunea să vorbească numai în anumite ocazii.

în plasa drăcească a urii. Era convins că pămîntul este raiul bogaților și purgatoriul nevoiașilor, însă că acolo, sus, rolurile se schimbă. Dorea să explice aceasta în gura mare, pentru ca săracii să fie mai blînzi și să nu păcătuiască cu violența, periclitîndu-și astfel situația lor de ființe predestinate paradisului ceresc. Cînd i se refuza cererea, se grăbea să riposteze cu o nerăbdare exasperată că toate acestea poate că nu erau un secret al bisericii, însă că nici un sacrificiu nu trebuie economisit, pentru ca bunătatea Domnului să potolească mînia poporului.

Cîteodată, la ceasul siestei, întrerupea tăcerea monahală vorbind despre planurile sale de salvare a sufletelor celor păcătoși. Auzindu-l, Elías era convins că vorbea despre lucruri extraordinar de importante, în stare să alunge liniștea necesară somnului fraților săi, chiar și pe aceea a părintelui Díaz Valdés, „Viermele singuratic", care susținea cu fapte din evanghelie că „plăcerea liturghiei poate înlocui toate celelalte plăceri pierdute".

3

Austeritatea catedralei nu stinse în Elías fantezia copilăriei.

Acoliții profitau de ora siestei ca să se joace în biserică cu o minge de cîrpă. Afară, totul era scăldat în soare. Înăuntru, totul era întunecat.

Cîteodată, Elías se strecura și încerca să cînte la armoniu, care, pentru copil, întruchipa frumusețí de basm. Sunetele instrumentului poate că erau însăși vocea spiritului care a vestit Mariei zămislirea, sau geamătul lui Cristos pe cruce. Mai cu seamă la liturghia de la amiază, armoniul suna grav și maiestuos. Cînd va fi mare, va cînta la armoniu. Oare se mai găsea în La Serena vreun alt acolit care să tragă mai bine clopotele ca el, cu sunete mai clare și mai metalice, care să zboare mai repede pînă la vîrful clopotniței și care în Săptămîna Sfîntă să facă să răsune clopotul cel mare, mai enervant și mai monoton, sau care să sloboade chemarea cea nouă a Învierii cu un

zgomot de care era sigur că ajunge pînă la mare? O, cînd le legăna el, clopotele parcă ar fi fost de aur, nu de bronz!

Insă îşi păstra loviturile cele mai sonore pentru sărbătorile Fecioarei din Carmen, patroana armatei, la 16 iulie. Atunci cîştiga mai mult. Templul era sediul congregaţiei care plătea toate serviciile. Dumnezeu şi Fecioara din Carmen să fie lăudaţi! In acea zi sfîntă, limba clopotului se umaniza ca glasul unui tenor. O singură dată să fi tras clopotele Elías şi făcea cît un cor întreg. Desigur că însuşi Isus din altar îl asculta atent.

Trăia în real şi totodată în magie, în joacă şi în vis. Incepu să privească în jurul său şi să considere lumea ca un tot. Işi dădea seama că existau o mulţime de fiinţe dincolo de el însuşi şi că el nu era buricul pămîntului. Pînă aici, firea sa îl făcuse să îndeplinească munca de acolit ca pe un joc interesant şi atrăgător.

Deodată observă apariţia unor semne întunecate în casă şi începu să se gîndească cu mai multă seriozitate la ceea ce va veni, să simtă nişte valuri care îl făceau să dorească nevoia unei schimbări, a unei călătorii.

Intr-o bună zi porni să înfrunte loviturile vieţii... Atunci îl cuprinse prima revoltă şi îl năpădi neîncrederea în biserică.

Acasă, vorbea despre tot ce vedea şi făcea la catedrală sau la San Agustín-cu unchiul Lino, Alfredo, care învăţase timp de opt ani la seminarul „San Luís de Gonzaga", ca să devină preot. Ajunsese pînă la tonsură. Pentru a putea face faţă cheltuielilor, funcţiona ca inspector la cursurile inferioare.

Işi amintea cu amărăciune de anii de seminar:

— O fabrică blestemată de călugări — spunea unchiul Lino ridicîndu-şi sprîncenele în formă de accente circonflexe şi răsucindu-şi mustăţile stufoase.

Elías îl vedea atît de mare şi atît de elegant, cu cravata sa englezească presărată cu stele şi cu gulerul înalt, scrobit! Insă în buzunare n-avea nici o para chioară.

— Nu se poate să mai meargă așa! continua unchiul, înfigîndu-și ochii lui adînci în privirile lui Elías. Era slab, visător și ateu, mult mai înalt decît mama sa. Elías nu putea înțelege de ce-i ura atîta pe călugări.

Acum era învățător. Îl atrăgeau comerțul și marea. Peste cîțiva ani dispăru. Nu mai știură nimic despre el pînă cînd sosi pe neașteptate o fotografie în care apărea ca angajat la marină, cu plastron alb și cu mîneci pînă la jumătatea antebrațului. Păstrase însă aceeași mustață sfidătoare și aceiași ochi care, cu toată căldura inimii sale de aur, se întunecau cînd își amintea de anii de seminar.

4

A doua zi după această discuție, Elías începu să privească în jurul său cu neîncredere. Cîțiva oameni vegheau un mort în biserică. I se făcu frică. Își dădu seama că în el se petrecuse un proces de acumulare a oboselii de mediul acesta. Îndată începu să-și găsească o neîndoielnică înrudire cu moartea. De altfel, unchiul Lino Alfredo tot în mediul acesta suferise, mai cu seamă din cauza sărăciei. Faptul imprima cuvintelor sale din ajun pecetea unui adevăr tare trist, „cîștigat cu prețul adolescenței, al tinereții pierdute" după cum afirma unchiul, bătînd cu pumnul în masă.

Pe la orele zece îl ridicară pe răposat. Nu simți ca alteori curiozitate, dorința aceea de a privi mortul pe furiș. Pe la amiază însă, biserica se transformă pînă la transfigurare. Se umplu de lumini, flori și de bucurie. Urma să se celebreze o căsătorie în „lumea bună". Cerșetorii de la intrare fură alungați. Catedrala, ca și porticul de afară, era plină de lume. Se porni o mare agitație.

Nu, el nu va deveni preot. Legănă cădelnița fără nici o grabă. Îl privi cu alți ochi pe preotul care slujea, ca și cum ar fi descoperit la el ceva cu totul neașteptat. Tot timpul slujbei rămase într-o stare de încordare. Nu, el nu se va mai preoți. Nu avea vocație

pentru aceasta. Unchiului Lino nu-i plăcea. Nunta costa o grămadă de bani. Catedrala, gătită cu podoabe sclipitoare, strălucea de frumuseţe. Corul cînta. Observă că mirii, doamnele, invitaţii erau numai bogaţii oraşului. Se privi pe el însuşi şi se văzu împodobit cu hainele de liturghie, ca şi cînd ar fi purtat un *poncho*[1] de aur peste pantalonii săi ponosiţi. Ceva îi spunea că haina aceasta pompoasă, albă, cu încrustaţii aurite, nu făcea de el, că trebuia să şi-o scoată de îndată. Aproape că nu mai ascultă predica. Îi era foame. Străbătu catedrala şi aşteptă pînă la începerea împărţirii darurilor. De aceea erau bune nunţile şi botezurile! Aproape întotdeauna se alegea şi el cu ceva. După ora unu îşi scoase repede veşmintele bisericeşti şi plecă cu Pablito Torres şi Alfredo Tringobe la brutărie. În faţa tejghelei începu să strige:

— Cinci pîini de tărîţe! Cinci pîini de tărîţe!

Costa cîte un centavo fiecare. Şi în timp ce lumea cumsecade ieşea din biserică, se aşezară toţi trei în piaţă şi înfulecară pîinea aceasta de calitate inferioară făcută din făină neagră. I se zicea pîinea săracilor, pentru că săracul îşi umplea stomacul cu ea. Spuneau că avea mai mult miez şi era mai pîine decît cealaltă.

După praznic se întoarse acasă. Azi la prînz nu se mînca, ceea ce, de data aceasta, nu-l interesa prea mult.

Acasă o văzu pe bunica Juana cu gura crispată, o mînă strîngînd-o spasmodic pe cealaltă, nasul mai vulturesc şi mai poruncitor ca de obicei. Îl străpungea cu ochii aceia pătrunzători ai ramurii materne, parcă mai întunecaţi din cauza sprîncenelor castanii. Înţelese că n-ar fi trebuit să cheltuiască atîţia bani cu pîinea de tărîţe. În casă nu se găsea nici un centavo. Ştia asta. Gura bunicii se strînse şi mai tare iar colţurile gurii formară un fel de „N". Atunci îşi dădu seama că bunica era mai înaltă, mult mai înaltă decît mama.

[1] Pelerina cow-boy-lor, făcută dintr-o singură bucată de stofă dreptunghiulară, cu o tăietură la mijloc pe unde se bagă capul.

Întinse mîna deschisă cu restul de monede ude de sudoare.

Femeia luă banii fără să spună un cuvînt.

Elías rămase cu privirea fixată asupra catarамei de metal a curelei, care stătea nemişcată la locul ei.

Atunci bunica spuse:

— Nu mai putem să rămînem aici. Peste cîteva zile plecăm spre nord, la întreprinderea „Providencia".

— Am s-o văd şi pe mama? întrebă Elías.

— Poate, răspunse sfinxul.

Astfel Elías îşi luă rămas bun de la şcoală şi de la biserică. Împlinise nouă ani.

De atunci nu mai avu ocazia să se mai întîlnească cu Dumnezeu.

Şi nu cunoscu altă învăţătură decît aceea pe care o smulse vieţii, luptînd pentru a-şi făuri propriul său destin.

CAPITOLUL III

Călătoriră cu „Maipo", un vaporaş aparţinînd Companiei Sud-Americane de Vapoare. Cei doi frăţiori urmau să plece mai tîrziu cu unchiul Juan Bautista. Dormeau pe covertă. Elías cerceta ore întregi bogăţia mării, ţinîndu-se cu mîinile de parapet. Era mai mare şi mai profundă decît toate catedralele. Apa, în afară de faptul că înghite totul, este mai tare decît piatra. Numai acum, lunecînd pe ea, îşi închipui că a aflat tainele adînci ale mării. Pe lîngă vocea apropiată a valurilor, mai era una mai îndepărtată, o voce cavernoasă, ca şi cum glasurile oamenilor care se aflau în ocean, ca şi cum gîlgîitul tuturor înecaţilor ar fi cerut ajutor din întunecimea adîncurilor.

Se lăsa un asfinţit cu raze roşii, prelungi şi deodată se dezlănţui un incendiu care cuprinse întreg cerul. În faţă, ghicea ca un somnambul linia orizontului, uscată, asemănătoare la culoare cu boabele de chihlimbar. Nu cunoştea încă înfăţişarea *pampei*[1]. Nu din

[1] Stepă întinsă, caracteristică Americii de Sud.

voia lui plecase acolo. Nu avea destule cuvinte ca să şi-o poată închipui, însă ştia că deşertul era o lume nesfîrşită, galbenă, unde natura i-a părăsit pe oameni.

Găsindu-l aplecat pe balustradă, scrutînd oceanul, unchiul Lino Alfredo interveni şi el, întărindu-i şi mai puternic impresiile.

— Priveşte marea, Elías. Înghite-o. Îţi va lipsi. Acolo — spuse el arătînd cu degetul profilul pierdut în ceaţă al coastei — n-ai să găseşti o picătură de apă şi nici măcar o rămurică verde, ca s-o pui la căpătîiul unui mort.

De ce i-a spus oare unchiul „să-nghită marea"? Era ceva atît de absurd încît trebuia să însemne altceva. Îl întrebă.

Unchiul său dădu din cap şi spuse fără nici o urmă de sarcasm :

— Întrebi pentru ce? Pentru că ai privirea înfometată.

Se uită la unchiul său, necăjit, ca şi cum ar fi întrebat : „Asta înseamnă că am o mutră de lihnit de foame?"

— Pentru că ai o privire întunecată, băiete, îi explică unchiul.

El, atît de mic, rătăcea pe marea enormă, de-a lungul ţărmului îndepărtat. Înţelese că oceanul închide în el o taină mult prea mare pentru sufletul său de copil.

Îi era oarecum teamă de ceea ce urma să vină.

2

„Maipo", cu cele două coşuri ale sale, acostă în Caleta Buena într-o sîmbătă, în zi de carnaval.

Elías privi portul cu o senzaţie de gol. Îmbrăţişă într-o clipită întregul tablou îngust. Era o bucăţică strîmtă de plajă, pe care abia se putuse construi o străduţă. Marea o rodea în voie.

Însă Elías îşi fixase pupilele sus pe muntele înalt cu rîpe prăpăstioase. Îl atrăgea un fenomen nemaiîntîlnit. Un tren fantastic urca şi cobora mereu ca un

acrobat pe o frînghie verticală, ceva ce nu mai văzuse niciodată nici la circul din La Serena.

Unchiul său îl împinse pe pasarelă :

— Caleta Buena Bajo, spuse el cu înflăcărare didactică.

Cînd coborî pe pămînt, bunica își făcu semnul crucii.

Trăsura fără cai continua drumul spre cer ca un cărăbuș de fier. Niciodată vreo diligență de-a bunicului n-a fost în stare de-o asemenea ispravă.

Unchiul coborî, păşind solemn. Elías îl admira. Era înalt, cu barba scurtă, părul căzut pe frunte în triunghi. Tîmplele bombate îi dădeau un aer de om serios şi cu preocupări înalte. Coborî grav în hainele sale negre care contrastau cu aerul jucăuș al papionului pe care-l purta la gît.

La rîndul ei, bunica, datorită repetatelor: „în sfîrşit, slavă Domnului, am ajuns" şi a rochiei ei cernite de parcă ar fi fost tot Săptămîna Mare, era imaginea însăşi a religiei catolice.

Tocmai sfîrşea de rostit o nouă mulţumire adresată cerului, însoţită de un oftat sincopat, cînd un proiectil de culoare verde căzu pe costumul ei de călătorie. Era urarea de bun sosit din partea Nordului. Privi cu ochii dilataţi, pălind. Rochia ei neprihănită, de gală, rochia ei de văduvă cuviosă, rochia pe care o purta ca pe o sutană cu gulerul scrobit, lungă pînă la pămînt!... Se înecă de furie. Îşi pierdu ritmul respiraţiei şi izbucni în lacrimi.

Elías descoperi cu această ocazie că şi bunica lua în deşert lucrurile sfinte, fapt care îl făcu să o vadă mai tandră şi mai simpatică.

Ea îşi dădu seama de impresia pe care o făcuse asupra copilului şi pentru ca prestigiul ei de femeie severă să nu scadă cu nimic, se stăpîni, căzînd într-o tăcere de piatră, cu fruntea brăzdată de o reţea de şănţuleţe.

In jur, delirul nu se potolea de loc. Un vacarm infernal, o bătălie în toată regula. Singura străduţă din Bajo era înţesată de o mulţime de zăpăciţi, care urlau în urechile oamenilor şi suflau în nişte trompete de-ţi spărgeau urechile.

Elías se lipi de unchiul Lino Alfredo ca şi cum s-ar fi refugiat într-o citadelă de neînvins. Bunica, cu ochii săi negri mai arzători ca de obicei, se străduia să-şi şteargă pata verde de pe rochie. Freca şi iar freca în zadar cu batista în timp ce, în jur, mulţimea dezlănţuită striga fără încetare. Începură să-i stropească cu apă.

Fiecare picătură care îi nimerea, îl făcea pe Elías să simtă un junghi la inimă. Niciodată bunica nu făcuse o mutră mai de „majur" decît acuma. Pentru ce unchiul Lino a înşelat-o spunînd că aici nu găseşti apă, să dai cu tunul?

O nouă împroşcătură de apă aproape îl orbi. Lichidul insultător coborî murdar pe nas şi i se păru că miroase a urină şi a ulei de castor. Cu nervii dezlănţuiţi din pricina jignirii, livid, simţi nevoia imediată să se arunce asupra lor şi să le tragă pe loc o chelfăneală pe care să nu o uite toată viaţa. I-ar pedepsi cu lacrimi, da, cu lacrimi, însă nu de apă sărată, ci de sînge, de sînge adevărat, care să cadă în chip de grăunţe colorate, pocnind ca nişte pietre. S-ar înspăimînta cu toţii. Şi aşa s-ar împlini minunea: el, un copil fără apărare, i-ar învinge pe vlăjganii ăştia uriaşi, pe „paiaţele" astea infame. Şi mai ştia ce ar fi urmat după aceea, ca şi cum ar fi văzut totul cu ochii săi: ar cădea toţi în genunchi la picioarele sale ca şi cum ar fi descoperit în el chipul lui David sau al îngerului răzbunător al copiilor şi l-ar implora să-i ierte. Iar el i-ar ierta, nu pentru el, nici din bunătate, ci pentru a face să crească figura bunicii, pe care o ştia în fond miloasă. Ah, de-ar fi nevoie, ar fi gata să dezlănţuie un torent de lacrimi de acestea.

Îl năpădi o ploaie de confetii, praf de talc şi apă. Îi intră totul prin nări. Îi băgară pe la ceafă fluturaşi de hîrtie de culori diferite. Şi ceea ce era mai nedemn, îl zăpăciră cu rîsetele lor neîntrerupte. „Au mutre de caraghioşi", gîndi el. Un fel de mutre de săraci cu duhul.

Îşi întoarse privirea spre unchiul său: se înfuria; era gata-gata să izbucnească! Niciodată nu-l mai vă-

zuse atît de furios. Nici chiar atunci cînd înjura seminarul San Luis de Gonzaga.

Dar ce se petrecea, ce-nsemnau toate acestea: oare Nordul întotdeauna se purta aşa? Care să fie cauza acestei nebunii, executată după toate regulile artei carnavalului? Înaintea Miercurii Cenuşii[1] care cade nu-şi aminţea bine cu cît timp înaintea Săptămînii Mari, porneau o adevărată expediţie de a alunga diavolul. O dată pe an se aruncau în acest vîrtej. Carnavalul începuse sîmbătă şi ţinea pînă marţi noaptea. Aveau la dispoziţie trei zile ca să-şi facă de cap. Desfiinţau orice măsură de siguranţă şi înlăturau pompierii. Nevoia de a uita avea asupra lor efectul alcoolului de nouăzeci de grade. Căutau scandalul, mergeau ţopăind ca înnebuniţi, dansau jocuri stranii. Se simţeau descătuşaţi şi mîndri că şi-au pierdut minţile.

Elías se întrebă dacă nu cumva el şi ai săi au debarcat într-un balamuc, într-o localitate în care trăiau toţi nebunii din Chile.

Un individ se înfipse în faţa unchiului Alfredo şi-i spuse cu o falsă duioşie:

— Haide, ia un praf!...

Şi-i zvîrli în faţă un pumn de făină, în timp ce unchiul, cu viteza unuia care ar cădea din lună, îi trase o lovitură de picior într-un anumit loc.

Biata puşlama căzu la pămînt, cu masca ruptă. Elías se umflă în pene. Fusese recucerită demnitatea familiei.

Nu mai era nevoie de lacrimi de sînge.

Gestul unchiului impuse respect. Elías îl comentă multă vreme după aceea. O lovitură de picior înspăimîntătoare. Nici o sută de catîri la un loc n-ar fi avut mai multă putere. Îi privi picioarele cu admiraţie. O lovitură strălucită şi totodată distrugătoare, un tun, o lovitură de maestru. O lovitură pur şi simplu glorioasă.

Respiră din adîncul plămînilor, uitîndu-se sfidător în jur. Toamna alunecase asupra oceanului şi a portu-

[1] Începutul postului pascal, lăsata secului.

lui. Plutea prin aer şi pe mare, luîndu-şi rămas bun de la vara bogată, pe care probabil că aceste ţinuturi n-au cunoscut-o niciodată.

Se urcă cu un funicular pînă la Alto de Caleta Buena. Un şarpe de fier care se căţăra pînă sus de tot fără cai şi fără clopoţei. Bunicul Pedro niciodată n-ar fi putut să fie vizitiul acestei căruţe a diavolului. Căruţa zburătoare înainta mereu. Privi în jos. Dedesubt, gol. Să fi fost oare drumul acesta de fier aerian o glumă de carnaval ? Cine ştie, o fi poate ca şi coşmarul cu pisicile din biserică şi deodată se va trezi în patul său.

Unii pasageri rîdeau. Te pomeneşti că moartea îi înveselea ? Deodată i se păru că inima i se va sparge. Se-ntoarse la locul său. Parcă s-au oprit. „Nu mai mergem ?"

Simţi că a înviat din morţi : căruţa ajunsese sus. Roşi pînă în vîrful urechilor, rîse singur. Avea impresia că se afla la capătul lumii. Privi satul de sus în jos, aproape cu dispreţ. O biată fermă, opt străduţe, un port mai mic decît cel din Iquique, o concesie a unor *gringos* [1] care îşi aveau birourile în interiorul ţării, după cum explica minunatul unchi Lino.

Carnavalul continua cu mai multă vigoare.

Era dispus să ierte totul.

Băgă de seamă că bunica arată mică, bătrînă şi slabă. Pînă atunci fusese un idol de nezdruncinat care nu cunoscuse durerea. Oh, şuviţele sale de păr cenuşiu deveniseră albe. Şi culoarea cenuşie a trecut de la păr la obraz. Simţi o suferinţă sfîşietoare. Dorea să o poată apăra el singur. Să-i spuie lucruri drăguţe, s-o mîngîie. Să-i şoptească, să-i mărturisească încet că o iubea mult, chiar mult de tot.

Ea stătea palidă, îmbătrînită deodată. Da, i-ar plăcea să o mîngîie. Să o apere de vînt şi de mare şi chiar de propria ei aparenţă ursuză, de vechiul ei aer de judecător fără suflet.

Se făcuse tîrziu. Se întuneca. Bunica îl supraveghea cu coada ochiului. Privirile li se întîlniră. Copilul se

[1] Nume de batjocură dat străinilor — în special anglo-saxonilor — în America de Sud.

gîndi că în mintea bătrînei se înşiruiau gînduri ca şi într-a sa. Vru să se ducă la ea şi să o îmbrăţişeze. La urma urmei, se înţelegeau. Se apropie.

Atunci ea îl fulgeră cu o rază a privirilor sale ca şi cum i-ar fi spus : „Drac împielițat, nu cumva umbli cu alintări ?“

Elías se stăpîni, cu ochii plini de rugăminţi.

Dar aici apăruse din nou ea, ţeapănă ca un stîlp, ca o statuie de fier, dacă n-ar fi fost ochii.

Căci în ochii ei, Elías descoperi că bunica se gîndea cu teamă la ziua de mîine.

3

Sosiră la întreprinderea „Providencia“.

Elías observă că bunica avea inima cît un purice. „Providencia“ era paralizată. Incotro să-ţi întorci privirea ? Ajunseră în „La Perla“, care nu se potrivea de loc cu splendoarea numelui ei. O perlă cufundată în mizerie şi în muncă chinuitoare. Cel puţin aşa o văzu Elías. Locuiau într-un bordei de lut şi de calamină. Avea pe vremea aceea nouă ani şi trudea la pisatul salpetrului, pe măsură ce minereul era scos din mină, sau la încărcatul minereului în coşurile pe care muncitorii le purtau în spate.

La sfîrşitul celei dintîi zile, se întinse pe jos în pampă, frînt ca şi cum ar fi fost bătut cu ciomagul. Mîinile îl dureau, palmele îi erau o rană deschisă. Toată savoarea aventurii călătoriei lor se transformă deodată în senzaţia că libertatea lui de copil care vrea să se joace, murise nimicită de pisălogul cu care sfărîma salpetru. Îşi simţi carnea sfîrtecată pe dinăuntru.

Incepu să se gîndească la orăşelul lor La Serena ca la un loc magic şi pierdut, de unde fusese alungat din pricina sărăciei. Da, La Serena era departe şi amintirea lui îl făcu să sufere, comparîndu-l în minte cu celelalte oraşe care îi întunecaseră viaţa.

La început munci cu gravitatea ritualului din San Agustín sau de la catedrală, însă îşi dădu seama

repede că între Dumnezeu şi salpetru nu există nici o înrudire. Da, erau nişte familii cu totul deosebite una de alta. Acum nu mai era acolit ci muncitor *matasapos,* sfărîmător de salpetru. Nu-i plăcea să i se spună „matasapos", cum nu-i plăcuse niciodată să i se spună sacristan sau călugăraş. Cu toate acestea, zilele şi săptămînile treceau şi se obişnuia cu munca sa fără ca să-i placă. Simţea în gură un gust amar. Lucrul îi cerea un efort de care nu era în stare. În conştiinţa şi în trupul său dorea altceva. Soarele deşertului şi ciocanul pisălog îl storceau de vlagă. Pe la amiază se simţea ca o bucată de pîine uscată. De la subsuori răzbătea un miros pătrunzător. Simţea că o dată cu loviturile pisălogului inima lui bătea ca un ceas de perete. Se silea să-şi îndeplinească treaba cu o viteză cît mai mare ca să ajungă acasă mai devreme şi să se poată întinde. Muncea totuşi încet. Ajunse să ducă dorul pînă şi şcolii, cu toate că regreta mai mult hoinărelile din Las Vegas. Îi lipseau merii şi grădinile cu fructele aurii, iasomiile şi rodiile.

Atunci fumă prima lui ţigară de foi şi ameţi mai mult decît ameţise pe vapor. Se înverzi la faţă şi îşi vărsă pînă şi maţele. Se gîndi că nu va ajunge la douăzeci de ani. Va muri mai înainte, sub razele uriaşului soare al pampei. Era trist din pricina vieţii pe care o ducea. După masă se ducea iar la întreprindere, ca să-şi înece amarul, şi juca fotbal pînă cădea din picioare.

Avea impresia că se sinucide. Şi noaptea, în pat, cînd se gîndea la aceasta, îl cuprindea frica.

CAPITOLUL IV

După un an în „La Perla", se întoarseră în La Serena mai săraci decît fuseseră la plecare.

A urmat o epocă de călătorii, de viaţă nomadă. Pe Elías, Nordul îl decepţionase. Iar orăşelul La Serena

nu le făcuse o primire bună din cauza sărăciei care domnea acolo.

Rătăceau dintr-un colţ într-altul al lumii, căutînd pîine. Avuseseră parte doar de vacile slabe. Pentru copil în toate acestea era ceva misterios: pentru ce nu aveau de mîncare în fiecare zi, în timp ce alţi copii de vîrsta lui aruncau banii în stînga şi-n dreapta? Mizeria îl slăbi iar lipsa hranei zilnice începu să-i provoace ameţeli.

Bunica sa era incorijibilă. Cînd se aflau în pampă, povestea minunăţii despre meleagurile din Salamanca, Andacollo şi La Serena. In timp ce povestea minuni despre Nordul Apropiat blestema Nordul Indepărtat. O cuprindea în permanenţă un teribil dor de pămîntul cultivabil din sud. Il transforma într-o lume a pîinii şi a smochinilor înalţi. Era Canaanul.

Copilul, ascultînd-o, începu să învăluie La Serena — acolo unde se afla bunicul Pedro conducînd mereu diligenţe fantastice — într-o mantie de romantism. Pe amintirea copilăriei nu crescuse încă muşchi. Magnetul începu să funcţioneze din nou. Dorea să se reîntoarcă în La Serena ca şi cum în felul acesta ar fi dorit să reînceapă să viseze. Să nu mai muncească cu *combo*-ul [1] în pampă. Da, într-adevăr, dorea să se întoarcă la joacă. Sudul — aşa numea el Salamanca şi La Serena — era însăşi inima lui de copil. Viziunea binevoitoare a timpului în care lumea nu se amesteca în rătăcirile sale. In mod vag dorea fierbinte să fie tot atît de fericit ca în acest incomparabil „înainte". Acum, sărăcia îl descumpănea, de aceea dorea mereu să se reîntoarcă în Sud.

2

Mama sa nu căpătase nici un post stabil. De aceea, muncind învăluită într-o singurătate impresionantă, se înălţă şi mai mult în ochii lui Elías, ros de propriile-i dureri. Cu totul opusă bătrînei, mama lui Elías era foarte blîndă, ca bunul Sud al copilăriei. Sfîrşi

[1] Ciocan masiv pentru sfărîmat salpetrul

prin a le contopi una cu alta în mijlocul pampei. Tatăl său nu se mai întorcea acasă. Ea îl vedea pe Vidal din depărtarea anilor scurși, prin șirul de ani trecuți și îl aștepta fără o lacrimă, cu un zîmbet trist, ca în vis, urmărind cu privirea trenurile care coborau din Bolivia.

Cînd se întoarse în La Serena, Elías înțelese că copilăria lui murise. Murise în „La Perla" sub loviturile combo-ului. Poate că nicăieri n-ar mai fi fost în stare s-o reînvie. Simți adevărul acesta deodată, în ziua aceea de martie cînd se înapoiară acasă. Văzu orașul mai mic decît era înainte și ochii săi de înfometat nu se opriră la frumusețea clorofilei din vale. Nu mai avea nici un chef, și nici măcar vîrsta, ca să ajungă din nou acolit. Poate că n-ar mai fi trebuit să se întoarcă vreodată, își spuse el. Nici zbuciumul aspru al mării nu-i liniștea durerea care se zbătea la porțile adolescenței. Dorea cu totul altceva ; însă acum se afla în război împotriva lumii. Se trezea tremurînd și pîinea era amară, cu atît mai amară atunci cînd lipsea de la masă. Incotro să te duci ? Intr-o țară fericită, unde pîinea este sigură și nu există săraci de nici un fel ? Îl întrebă pe unchiul său dacă această țară se afla pe vreo hartă. Unchiul său îi răspunse că nu. Nu știa prea bine, însă nu credea că ar fi posibil să existe nici chiar departe, în fundul infernului. Ar fi fost împotriva firii lucrurilor. Toate acestea au fost totdeauna așa. „Și ceea ce a fost va mai fi" încheie unchiul său puțin tulburat, din cauză că folosea cuvinte atît de definitive și mai ales pentru că descoperise o umbră de neliniște în ochii copilului. I-ar fi plăcut să mai adauge o frază auzită de la un tipograf foarte cunoscut în Tocopilla : „Viața e un drum plin de mizerie", însă băgă de seamă că băiatul descoperise el însuși cît de adîncă este durerea de a fi sărac, fără nici o speranță. Preferă deci să tacă.

Elías își spuse atunci, melancolic, că nu mai era nimic de făcut, că sărăcia există în om ca și ochii și sufletul. Strînse buzele gînditor și hotărî că nu trebuie să se plîngă din cauza aceasta. Suferea și era teribil de îndurerat. Se simțea slab, fără puteri, grav

rănit. Sărăcimea toată forma o singură lume, că o mare nesfîrşită care niciodată nu seacă şi el era o neînsemnată picătură în acea apă. Fără îndoială, ei nu se vor întîlni niciodată cu fericirea.

Cînd trecea prin faţa catedralei sau prin faţa bisericii San Agustín, întorcea capul gîndind că bisericile nu purificau lumea şi nici nu-i făceau pe oameni să se simtă mai înfrăţiţi. Pe de altă parte, viaţa asta întunecată îi năştea timid curiozitatea pentru bucuriile vieţii. Cu ce să şi le procure dacă de abia ciupea cîţiva centavos pentru pîine şi întîmpina cu o frică mută tăcerea nopţilor în care avea mîinile goale?

Astfel, într-o bună zi, renunţă să mai înţeleagă lumea cu care i se păruse că se împăca bine cînd era copil. Poate că de fapt niciodată n-o cunoscuse prea bine. Inima sa îşi închisese porţile. Toţi erau nişte necunoscuţi, chiar şi puternica sa bunică. Încetă să mai aibă prieteni. Era singur, sfîşiat pe dinăuntru, pierdut într-o lume de mizerie, mîncat de pulberea pămîntului, de o nespusă tortură şi cerînd răspuns în zadar unei vieţi de neînţeles.

3

Bunica hotărî:

— Dacă vrem ca soarta să ni se schimbe în bine, trebuie să facem un pelerinaj la Fecioara din Andacollo.

Urcară plini de iluzii în trenul cu linie largă, care nu ducea chiar pînă la Ovalle ci numai pînă la Punta de Rieles. Coborîră în staţia Peñón şi de acolo urcară vreo douăzeci de kilometri, pe jos.

Bunica şchiopătă puţin şi se rugă tot drumul, deoarece aşa cerea penitenţa. Făcură un popas la Loma de la Cruz Verde, poarta de intrare pentru pelerinii din Nord. Acolo Elías văzu cum se transformă sub ochii săi lumea care sosise în căruţe sau pe jos. Mulţi începură să se îmbrace în pînze de culoare roşie aprinsă, strălucitoare bluze galbene ca gingaşul ar-

bore *papayo,* bluze roz şi albe, minunate, sclipitoare, multicolore. La un moment dat se porni muzica şi începu petrecerea. Coborîră în pas de dans pînă la Fecioară, săltînd graţios şi fericiţi, cîntînd din flaute şi tamburi, intonînd cîntece sfinte şi profane, redevenind copii şi dansatori gălăgioşi.

Elías simţea că strigătele i se înfig în corp, îl izbesc neplăcut gesturile extravagante, contorsionate. Melodiile lor erau atît de desperecheate! Unii dansau lunecînd pe melodii gingaşe, iar alţii ţopăiau dezordonat şi necontrolat.

Oh, nu executau imnuri! Cîntau din chitare, acordeoane, scoteau sunete păcătoase din cele mai felurite instrumente. Două trupe de cîntăreţi cu flautele lor întreţăiau melodia cu sincope stranii. Copiii săreau cu frenezie. Împreună cu dansatorii Fecioarei şi ai Domnului, pocăiţii coborau în genunchi trei kilometri de ispăşire chinuitoare, jupuindu-şi toată pielea, pe coasta muntelui şi sîngerînd ca Preasfîntul în Săptămîna Patimilor. Unii cădeau şi renunţau iar alţii blestemau. Cîţiva începură să execute, mişcîndu-se de la brîu în sus, dansul Sfîntului Vito, înaintînd mereu şi trecînd peste orice suferinţă pentru a coborî spre sanctuarul Fecioarei. Destul de mulţi erau cei care se schilodeau.

Elías încetă să-i mai privească pe dansatori. Începu să ajute unor pelerini pocăiţi ca să-şi menţină braţele în sus şi îi împinse pe alţii, dîndu-le astfel o mînă de ajutor pentru a putea ajunge la cer pe drumul care trece prin Andacollo. Da, era ceva omenesc să-i ajuţi. Mulţi se nenoroceau. Aceasta era înfăţişarea mulţimii. Coborînd printre dansatori şi printre îngenuncheaţi, înecat de mirosurile corpurilor şi mergînd pe pămîntul neadăpostit de umbra copacilor, Elías ajunse lîngă bunică-sa. Însă bunicuţa umbla dreaptă, în picioare, fără să gîfîie, cuprinsă de exaltare religioasă.

Sosiră la apusul soarelui; în sătuc era mai multă lume. Nu toţi îşi găsiseră loc în case. Andacollo avea o populaţie normală cam de vreo patru mii de locuitori, dar în acea zi se aflau acolo patruzeci de mii de oameni! Dormeau şi trebăluiau prin căruţele lor, prin

curți și prin bătături, pe străzi și în piață. Trotuarele și drumurile fură invadate de comerțul ambulant, de atracțiile păgîne, zgomotoase, de jocurile de noroc, de chioșcurile cu băuturi, de copilele diabolice și de o muzică asurzitoare.

Pentru ei, cazarea nu fu o problemă. Bunicuța se născuse aci, aci se căsătorise și aci își născuse copiii. Dormiră într-o casă cunoscută și într-un pat cu așternut brodat.

Dormi visînd urcușuri și coborîșuri, zgomote de fanfară cu flaute stridente, scări rupte, îmbrînceli și acorduri chinuitoare.

— Isuse! Deșteaptă-te, omule! Trezește-te! E tîrziu!

Deschise ochii. Străbătînd întunericul, cobora din cer o lumină cenușiu-verzuie. Bunica îl certă:

— E Crăciunul, băiete, o să ajungem tîrziu!

Dis-de-dimineață se aflau în piațetă. Trebuiră să facă multe eforturi pentru a putea intra în biserica de chirpici, veche și șubredă, întoarsă spre răsărit.

— Acesta nu e un Crăciun oarecare — spuse bunica — este ultimul Crăciun al veacului, de aceea au sosit aci pentru prima oară cei patru episcopi. Îl vezi pe preotul acela mic și gras cu guler colorat? El e patronul Fecioarei, episcopul din La Serena. „Noi, Florencio Fontecilla, prin grația lui Dumnezeu." El este din Concepción, însă cel care va predica este „Sticletele Domnului", episcopul de Ancud, don Ramón Angel Jara. Singurul care n-a putut veni este arhiepiscopul. E prea bătrîior.

„Sticletele Domnului" spuse predica cu timbru de bariton. Îl prezentară ca fiind „culmea oratoriei". Un organist, care în loc de muzică sfîntă scotea cuvinte divine însoțindu-le de gesturi maiestuoase. Ce-a spus? Elías nu prea înțelesese. Își amintea numai că își luase rămas bun de la veacul „peste măsură de înrăit", fără durere și fără mînie, iertîndu-l cu sfînta seninătate a cuiva care știa sigur că puterea Domnului și a Fecioarei din Andacollo vor triumfa în mod definitiv în secolul care trebuia să se nască cu cinci

zile mai tîrziu, cinci zile după celebrarea naşterii fără sînge a copilului Isus în Betleem.

Soarele încingea oasele oamenilor. Un grup de copii scoaseră din biserică statuia Fecioarei. Apoi o înconjurară din două părţi, intrînd în piaţă. În mijloc mergea Elías, un băiat tulburat, alături de ea. Copiii, bruneţi, în haine de culori vii, înaintau ca nişte şerpi, fără a se dezlipi de statuie, de strălucirea ei aurie, mîngîietoare. Cei cu prapurile meregeau înainte ţinînd ramuri de palmier, conducînd dansul şi marcînd ritmul cu picioarele.

Elías urmărea şi el ritmul, tîrîndu-şi ghetele, deşi uneori aproape că nici nu se mişca deoarece procesiunea abia înainta. Sunetele cîntecelor răsunau sălbatic şi strident din toate părţile. Cît de deosebite erau toate acestea de oratoria savantă şi lustruită a lui Don Ramón Angel Jara !

Cînd se întoarseră la biserică cu Fecioara purtată pe braţe, o întîmpinară cu versuri. Cîntăreţii *gaucho*[1], din pampă, spuneau versurile improvizate, pe jumătate vorbite şi pe jumătate cîntate. Repetară vechile cantilene, vechile cîntece seculare. Povestiră lucruri intime, familiare, suspinînd şi plîngînd. Spuseră că veneau s-o vadă pe Fecioară, că erau sănătoşi şi mulţumiţi de soartă. Promiteau să se reîntoarcă la anul, se văicăreau... Oh, era un cîntec şi o recitare slabă, vlăguită, însă vibrantă ! Rămaseră în atmosfera aceasta vreme îndelungată.

Cînd se despărţiră, după ce-şi luară rămas bun, *amen*-ul fu pronunţat în versuri triste, dureroase, cu oftaturi şi muzică bubuitoare, ca de sirenă. În timp ce se retrăgeau, cochetau cu Fecioara numind-o dulce : „copilă frumoasă". Apoi se întorceau ca şi cum ar fi fost cuprinşi de remuşcări, ca să mai îngîne o strofă de dureroasă despărţire creştină, şi din nou răsuna, urlînd, muzica bubuitoare, plină de durere şi plînsete.

Deodată, o pierdu pe bunica. Începu s-o caute printre diligenţele care porneau spre casă. Bunica se afla

---

[1] Vînător din pampă, uneori nomad.

de mult instalată pe capra unei diligențe și cînd Elías o văzu, strigă, însă vizitiul nu voia să-l ia.

— Ia și copilul, copilașul, copilașul! spuse bunica.

Se supără că-l făcea „copilaș". În curînd va împlini treisprezece ani. Se uită furios la vizitiu și-i spuse:

— Nu-i vorba de nici un copilaș aici! Îmbufnat se întoarse către bunică-sa și-i spuse: — O iau pe jos, nu mai vreau să știu de nimic, doamnă!

Și porni alergînd în direcția satului Peñón, înainte ca cineva să se fi putut opune. Astfel că fu obligat și la penitența întoarcerii, dar, cu toată această dublă penitență, soarta nu i se schimbă.

4

Cu timpul, lucrurile căpătară parcă o altă înfățișare și Nordul începu din nou să devină ceva fantastic pentru bunica. „Pampa este pămîntul în care curge lapte și miere. Pămîntul fumegă. Acolo banul aleargă ca sîngele prin vine. În Nord, cu puțin noroc, se pot face minuni, sau cel puțin se poate trăi."

În mijlocul singurătății, marea ficțiune îl influență și pe Elías. Pampa deveni în ochii săi o posibilitate de a scăpa de foame. Își dădea seama că nu era nici subtil, nici delicat și nici ales, simțămîntul către care înclina pe nesimțite în momentul intrării sale în adolescență. Simțea o poftă de mîncare teribilă, o neliniște, o dorință inexprimabilă însă nu numai de alimente. Descoperea în mintea sa formele femeilor și-l apuca o vibrație stranie pe care el o numi dragoste. Trăia fascinat în închipuiri excitante. Poate că nu era chiar dragoste. El încă nu știa bine. Poate că niciodată nu va ști. Îi era rușine. Îi năvălea în obraz o roșeață de nestăpînit. Unchiul Lino începu să vorbească foarte doctoral și enigmatic despre „legile naturii", despre faptul că „omul este un animal care gîndește — cum spunea el — însă animal, din toate punctele de vedere".

Elías nu înțelese, însă își dădu seama că nu merită să trăiască deși ajunsese la convingerea că niciodată pe lumea aceasta nu va ajunge să se cunoască pe sine cu adevărat. Era convins că niciodată nu va lămuri acest fapt.

Astfel, se întoarseră pentru a doua oară în Nord, la Agua Santa, în cantonul Negreiros, departamentul Pisagua. Plecară din Iquique la unsprezece dimineața iar la unul după-amiază trenul opri la Central, unde se afla un furnicar de oameni care strigau: „Trece trenul de Nord".

Cîțiva călători mîncau, fără grabă, pe peronul vecin. Pufăiau locomotivele la ieșirea din depou și muncitorii înnegriți de cărbune scoteau capul ca să schimbe cîteva cuvinte cu pasagerii.

Pentru Elías toată această lume era ceva vag, îndepărtat, cu toate că trecerea trenului constituia o mică revoluție pentru fiecare stație. Aici se îngrămădeau de mulți ani aceste vagoane de pasageri, vagoane deschise, vagoane mici încărcate cu oameni înghesuiți pe bănci. Trenul, era lumea care îi întîmpina, se oprea un moment, lăsîndu-le cîteodată o scrisoare, o rudă, alimente și apoi își lua din nou rămas bun, fluierînd, pînă în ziua următoare.

Reîncepu să lucreze la salpetru ca *herramientero* [1]. Bea mereu, fiind veșnic însetat. Deșertul îl bea la rîndul său, îl deshidrata, sorbindu-l pînă ce-i dădea o sete înnebunitoare. Simți din nou senzația chinuitoare că munca lui este ceva nelimitat în timp.

Serile, pampa îi tortura creierul. Nu-l cunoștea pe patron, care uneori obișnuia să treacă pe la administrație ca o fantomă; însă i se părea că stăpînul său adevărat este deșertul atotputernic.

În timpul nopților se trezea deodată și nu mai putea adormi. Se vedea ca herramientero, ca *metasopos,* [2] pentru vecie. Ceața umedă a nopții învăluia întreprin-

---

[1] Cel care distribuie sculele.
[2] Miner de salpetru.

derea, auzea voci potolite, scîrţîitul maşinilor şi se gîndea: „Cînd se vor schimba toate acestea?"

Intr-o zi, în Agua Santa se iscă un zvon: „Cum? Dumneata n-ai aflat? Vai de mine! Se căsătoreşte Don Carlos, Don Carlos Oldtrant, administratorul! *Caramba!* Cu cine şi-a găsit să se căsătorească blestematul ăsta? Cu Luchita Humberstone, fiica lui Don Santiago, girantul — moştenitoarea cea mai bogată din pampă! Două sute cincizeci de invitaţi!"

Portretul miresii apăru în ziarele din Capitală. Incepu o adevărată defilare. Trecură pe aci toţi *gringos*-ii în ţinută, cu joben. Cea mai mare parte sosi cu trenul, cei mai apropiaţi în trăsuri americane şi în landouri strălucitoare.

La început, fu o trecere în revistă — ceremonioasă şi convenţională — de pălării cu pene de struţ, rochii de dantele, mănuşi muşchetar, ca un cer acoperit de artificii. Apoi începură toasturile. După puţin timp, invitaţii îşi pierdură capul, cu pălărie cu tot. Cît despre muncitorii din pampă, erau numai ochi şi urechi.

Elías simţi ceva deosebit într-însul. Căsătoria lui nu va fi aşa, fără îndoială. De fapt, el nici nu era încă bun de însurat.

Cum pentru ai lor lucrurile nu prea mergeau bine în Agua Santa, plecară la Puntunchara, o întreprindere situată în acelaşi canton. Aici Elías găsi de lucru pentru puţin timp ca ucenic mecanic şi apoi ca fochist pe micile locomotive care trăgeau vagoane încărcate cu salpetru... Era totuşi în progres. Ca ajutor de mecanic îl plăteau cu 2,90 *pesos* [1]; ca fochist, îi ridicară salariul cu zece centavos.

In schimb mama sa încă nu putea să găsească un post sigur, ceea ce-i accentua melancolia înconjurîndu-i figura cu o aureolă de lumină mohorîtă. Aerul ei delicat căpătă o notă de mîndrie. Rămînea multe ore pierdută în gînduri. Elías se uita la ea şi o vedea cît de zbuciumată este. Ea însă nu voia să-l privească.

[1] Monedă obişnuită în toată America Latină.

Își ascundea dragostea și suferința. În curînd mama plecă să suplinească pe cineva.

Elías începu să vină acasă mirosind a tutun. Bunica îl simți ca un cîine de vînătoare și-și dezlănțui furiile. Pentru ea, el continua să fie puștiul din Salamanca.

Cînd căzu noaptea, se așeză pe pămîntul gol, sub bolta înstelată, ca să se gîndească la toate acestea. Nu mai era el însuși. În mijlocul delăsării de care era cuprins, simțea că se născuse din nou, în chip dureros, că era pe punctul de a deveni o altă ființă. Trăia ca în a doua zi după un cutremur. Copilăria lui se năruise și în noaptea aceea, în întuneric, trebuia să ridice din ruine pietrele bărbăției sale. Bărbat, adolescent, în plină dezolare, în extazul fiorului carnal. Sub stele, simțea că inima sa bate mai repede. Încercă să-și închipuie marele mister al femeii care acum dormea departe și care niciodată nu schimbase un cuvînt cu el. O iubea și îi era frică de ea. În corpul său, sub haina aspră, se petreceau fapte stranii. Începu să se gîndească într-un anumit fel la cuvîntul „lume". Ce era toată această cascadă de stele sub care trăia și care-l făcea să sufere, o dată cu căderea nopții, de neliniști nesatisfăcute, de întrebări fără răspuns? El dorea lucruri mari însă tot ce făcea era atît de mic și atît de rău întocmit! Dorea să însemne ceva pe lume și trăia îngropat în el însuși. Dorea dragostea și nu îndrăznea să facă un pas pentru a o înfăptui. Cînd se gîndea la impasul în care se afla, emoția și mila de el însuși îl copleșeau. Dorea, în fond, să renunțe la întreaga sa viață și la salpetru pentru a începe să predice un nou val de dragoste între oameni. Fără îndoială, toate acestea erau trecătoare. Uita totul a doua zi, pentru a începe din nou să se chinuiască cu întrebări despre viață și despre moarte de îndată ce rămînea singur cu tristețea sa. Fără îndoială — se gîndea el — într-o zi va porni să-i ajute pe bărbați și pe femei ca să-i scape de durerile cele mai adînci. Va transforma mizeria în bucurie; chiar dacă va muri pe acest drum, va ști totuși să-și ajungă scopul. Aceasta

a fost ceea ce şi-a spus el în noaptea aceea în care bunica îl bătuse pentru că fumase cîteva ţigări, şi în care se culcase sub stele, pentru a se gîndi la căile vieţii sale.

5

Situaţia se înrăutăţi la Puntunchara în toate atelierele. „E criză!" spuneau locuitorii din pampă, fără să ştie prea bine ce înseamnă aceasta. Unchiul Lino le explică : „E o boală care cade asupra pampei o dată la cîţiva ani şi o paralizează pentru cîtăva vreme".

— Doamne! se văietă bunica, ce să ne facem?

Unchiul şi nepotul sosiră în ziua aceea cu plicul albastru al concedierii iar bătrîna îşi pierdu cu totul aerul său războinic. Unchiul Lino o privi tăcut, apoi îşi spuse părerea sa :

— Nu ne mai rămîne decît să ne întoarcem în La Serena, pînă trece boala asta urîtă. Acolo viaţa e mai ieftină!

Se întoarseră primăvara, împreună cu mama lui Elías. La Serena se arăta în lumina înserării frumoasă şi strălucitoare. Elías se apucă de toate meseriile care-i cădeau în mînă, însă repede înţelese că el era un muncitor din pampă şi că se înjosea pierzîndu-şi vremea cu fleacuri. Bunica spăla rufe cu furie. Elías se întreba cîtă vreme îi va mai stărui în minte imaginea miraculoasă a pampei.

În anul următor era gata să-l îmbarce din nou, ca pe un balot, pentru Iquique. El însă se înţepeni pe picioarele sale, mîndru, şi strigă :

— Nu plec în Nord fără mama mea nici dacă mă goniţi cu biciul!

Respira scurt şi des, era pentru prima oară cînd se revolta împotriva bunicii. Bătrîna îl pălmui cu mîinile sale roşii de spălătoreasă, însă băiatul nu crîcni. Ea îl privi în ochi descumpănită. Înţelese în acel moment că Elías a încetat să mai fie copil. Atunci, el îşi aprinse o ţigară, ostentativ, în prezenţa ei. Bunica se gîndi că era adevărat ce se spunea : lumea e pe punc-

tul de a pieri. Şi ea nu făcea nici cît praful pe care călca. Trecuse o bună bucată de vreme de cînd nu mai era în puterea vîrstei şi începuse să aibă senzaţia unei oboseli care se accentua zi de zi. „Isuse Christoase! Incep să îmbătrînesc!" îşi spunea ea cu nevinovăţie, convinsă că nu o auzea nimeni. Se băgă în pat unde rămase o săptămînă. Apoi se ridică, ca şi cum niciodată nu s-ar fi produs scena revoltei. Avea faţa ceva mai galbenă şi în păr o şuviţă albă în plus. Cu toate acestea, peste două zile plecă. Elías rămase uimit: el s-o fi alungat?

Pămîntul strălucea sub mantia-i de flori şi vara se anunţa fermecătoare, cînd sosi poştaşul, ca o arătare cu chipiu. Mama citi, atentă. Elías ghici, după plicul grosolan, că era o scrisoare de la bunica. Căpătase numirea de învăţătoare pentru fiica sa, în Huantajaya, şi îi chema să vină neîntîrziat. Mama trăise zece ani împliniţi fără serviciu. Elías împlinea cincisprezece ani.

CAPITOLUL V

Huantajaya fusese o mină de argint, fantezia fanteziilor, lampa lui Aladin! În timpurile sale bune, cam prin '85, îndată după războiul cu Peru, avea zeci de mii de locuitori şi peste douăzeci de case de toleranţă. La aceasta trebuie să mai adăugăm că numărul cîrciumilor trecea de o sută.

Acum era într-o decădere ruşinoasă. În La Placilla, şi în zona minieră se afla o unitate de poliţie cu un comandant şi şase gardieni, în afară de subdelegat şi judecător. Marele magazin „La Colorada" al austriacului José Lukinovic şi prăvălia cocoşatului din Huantajaya, don Fernando Muñoz, ar fi umplut de mîndrie chiar oraşul Iquique — cine ştie! poate chiar Capitala, Santiago. După spusele huantajaynilor care cunoşteau Capitala, nu aveau pentru ce să invidieze „Casa Franceză" sau „Noutăţile Parisului".

Orăşelul, care acum se restrîngea cu zgîrcenie la cei cinci mii de locuitori ai săi, se înălţa pe o colină,

avînd o largă perspectivă, pînă departe în pampă. La marginea ei, de jur împrejur, se înşirau trei coline pline de mine: „La Margarita", „Las Marías" şi „San Pedro y San Pablo". Aceasta din urmă fusese o adevărată mană pentru localnici, dar acuma vegeta părăsită. Ea fusese marea mină, aceea care dăduse multe lingouri de argint pur. Trebuia să-ţi scoţi pălăria în faţa ei. Acolo minerii obişnuiau să-şi bage minereul în şezut. Ascundeau argintul în anus pentru a-l putea scoate afară din mină prin contrabandă. Pe vremea aceea se plăteau douăzeci şi cinci de *pesos* chilieni pentru o livră de argint iar cei mai nerusinaţi şi mai îndrăzneţi reuşeau să fure pînă la cinci kilograme pe lună, asigurîndu-şi astfel o retribuţie suplimentară. Patronul începu să-i supravegheze. Dezbrăca pe toţi minerii pentru a-i percheziţiona. Fără nici un rezultat însă. Le instală un fel de pîrleaz peste care trebuiau să treacă. Atunci, minerii făceau exerciţii de mişcare cu picioarele strînse, în aşa fel încît să poată reţine argintul ascuns. În timpurile bune, don Jacinto Huantajaya urca la mină sămbăta, ducînd cu sine o valiză cu cincizeci de mii de pesos, şi cobora duminica fără un centavo. Cumpăra argintul furat. Don Jacinto Huantajaya — acesta nu era numele său adevărat, căci se numea Jacinto Torres sau Gonzáles — fusese miner şi acum venea îmbrăcat orăşeneşte cu o pălărie largă, cu cravată, plastron şi guler scrobit. Cumpăra bulgărele de argint după ochi, fixîndu-i preţul cîntărindu-l în mîini şi evaluîndu-l ca un expert care niciodată nu se înşală. Ajunsese să aibă o topitorie şi un atelier de amalgamare propriu în Iquique. Mai poseda alte două în acelaşi port: unul la capătul străzii Bulnes şi celălalt, aparţinînd lui David Richardson, în peninsula Cavancha; însă cum metalul său era furat, hotărî să instaleze un stabiliment clandestin, în afara proprietăţilor sale.

Da, „San Pedro y San Pablo" a fost o mină ca-n poveşti. Un miner avea trei zile de lucru după o explozie de optsprezece *pulgadas*[1]. Mina a fost atacată

[1] Unităţi de măsură. O *pulgada* este egală cu 23 milimetri.

în trei rînduri. Au picat asupra ei tocmai cînd depozitele din pivniță erau cît se poate de pline cu lingouri de argint de cea mai bună calitate. Atacanții au fost două bande de mineri, „colonii" și „cumetrii". Aceștia din urmă sosiseră cu căruțele și în strigăte de „cumetre", „tovărășele", îl legară burduf pe administrator, scoțînd toate bogățiile, de-ți era mai mare dragul să-i privești. În urma atacului, Compania pusese lacăte duble și îi înarmase pe mineri.

Într-o zi se păru că mina ar fi pe moarte. Vîna de minereu ajunsese la „Tres Marias", mina vecină. Într-o noapte, pe tăcute, săpăturile ajunseră la limita dintre mine și chiar trecuseră de ea. Limita fu cea mai mănoasă. Atunci izbucni un șir de scandaluri răsunătoare și interminabile între don Juan Mackenna, stăpînul minei „Las Marias", și Jorge Chest, proprietarul minei „San Pedro y San Pablo". Acesta din urmă era un marinar englez dezertor. Cu cîțiva ani în urmă, se pripășise prin portul Iquique. Pe atunci, umbla cu o pungă cu nituri de alamă și cu un cărucior. Apoi, cu minele, deveni putred de bogat.

Sus, pe culme, se afla „La Descubridora". Aceasta aparținea un gringo corpolent, Roberto Prain, foarte elegant și jucător priceput de polo. Pe celelalte coline erau așezate minele „San Agustín", „La Colorada", „La Pique del Llano" și multe altele.

Cînd Elías ajunse acolo, aproape toate minele erau paralizate, afară de „San-Juan", „La Descubridora", „La Colorada", „La San Agustín" și „Santa Rosa", care însă, la rîndul lor, lîncezeau și ele. Luminile lor se vedeau de la Huantajaya și viceversa.

2

Elías trăia printre acești munți care dăduseră atîta bogății, ca omul însetat lîngă un pahar plin dar inaccesibil. Acum însă paharul era pe jumătate gol. Mai rămăseseră doar cîteva picături de argint și nu-și găsea de lucru. Colinele acelea stîrniseră lupte și adu-

seseră moarte. Splendoarea care odată părea inepuizabilă, azi abia că se mai păstra în memoria familiilor aşezate acolo din vremuri străvechi. Elías se întrebă dacă întotdeauna va avea norocul să sosească prea tîrziu la împărţire, dacă toate bunătăţile pămîntului se terminaseră şi se găseau acum în alte mîini.

Elías era acuma un tinerel. Vedea aceasta în oglindă. Avea poftă să realizeze fapte importante care să facă să se vorbească de el în Huantajaya şi chiar în întreaga pampă. Crescuse fără să-şi dea seama. Salamanca aparţinea acum unor timpuri pe jumătate uitate. Începuse să-i dea mustaţa, crescînd cu o ruşinoasă timiditate. Tuleie ridicole. Poate nici atît. Dorea să facă ceva de seamă. Cînd auzi repetîndu-se de cincizeci de ori istoria tuturor faptelor glorioase petrecute în Huantajaya, se revoltă. Avu viziunea unei fantome de argint vechi care reproşa crima de a nu se fi născut cu treizeci de ani înainte, cînd într-adevăr merita să trăieşti. Cum adică, asista la o înmormîntare care nu se termina niciodată ?

Adevărul este că oamenii vorbeau numai de ceea ce fusese în trecut şi se plîngeau de dimineaţă pînă-n seară de prezent. Acesta era veşnicul subiect de discuţie. Pentru ei timpul înceta să mai treacă. Trăiau întorcîndu-i spatele. Toate se împuţinau. „Nu mai sînt atîtea case de toleranţă, spuneau oamenii cu multă delicateţe. Este cel mai bun semn că vremurile bune au apus!"

Da, oamenii din Huantajaya ştiau că prosperitatea îi părăsise. Totuşi nu le plăcea să li se spună adevărul în faţă.

Un ziarist din Iquique avu îndrăzneala plină de cruzime să scrie într-un articol: „Huantajaya, muribunda".

Faptul acesta provocă un protest violent în oraşul care sări din cavoul său. Pînă şi pietrele se mişcară. Oh, da, trecînd peste toate, era un spectru orgolios, care iubea viaţa şi care, în felul său, dorea să se acopere de lumini şi de o glorie deşartă în momentul crepusculului său.

Cerule sfînt! Visau să aibă o staţie de cale ferată, cu un tren care ar trece o dată pe zi, chiar dacă ar fi să le împrumute numai o picătură de sînge nou, un fir de fum care le-ar da senzaţia traficului şi a mişcării mecanice. Însă, nu trecea nici un tren prin Huantajaya. Se auzeau de departe. Cam pe la zecedouăzeci de kilometri cel puţin, prin Santa Rosa, staţia cea mai apropiată. Invidiau şi disprețuiau orăşelul Santa Rosa. Viaţa era nedreaptă. Santa Rosa, puah! Făcea de o sută de ori mai puţin decît Huantajaya. Blestemau societatea „Nitrate Railway Company" pentru că niciodată nu şi-a dat seama de valoarea Huantajayei şi favoriza iubite mai puţin frumoase, parvenite, aproape cu totul neînsemnate. Pînă cînd vor trebui să se mulţumească ca serviciul de comunicare cu restul lumii să-l facă trăsurile învechite, care porneau de la Iquique ca să urce, pînă la ei, de la şase seara, cînd începea să se întunece, şi soseau abia pe la zece sau unsprezece noaptea în Huantajaya ?! Numai Dumnezeu ştie că aceasta era o adevărată ruşine, o nedreptate strigătoare la cer!

Aceeaşi durere le-o provoca lipsa de electricitate. Era a doua tragedie... Tot curentul era rezervat minelor. Minele aveau lumină electrică produsă de un dinam. Şi Huantajaya în acest timp, sărmana, folosea încă lumînările! Lumina lor moartă arăta celor încăpăţînaţi — care visau mai mult resemnarea decît răzbunarea sau măreţia — că nu vor obţine lumină electrică dacă nu au argint măcar atît cît trebuie ca să pui un orb să-ţi cînte. Pentru ce? Ca să-şi lumineze sărăcia? Nu, mulţumesc! Preferau să rămînă săraci pe întuneric. Să nu se mai vadă felul lor de trai, care pe vremuri fusese impunător iar acum era mizerabil. Pentru tot ce le mai rămase frumos de privit, ajungeau lămpile cu petrol. Toţi cei care vorbeau astfel erau ca cineva care ar da ghionţi unei mortăciuni.

Lui Elias totul îi mirosea a mucegai şi nemişcare. Totul părea înlemnit, afară de ura şi văicăreala cîtorva. Tîmpul căzuse în baltă ca o broască. Din cînd în cînd, cînta în felul său, cu o voce neobişnuită, pentru a

spune: „Ei, oameni din Huantajaya! N-o să mă credeți! Iată, tot mai trăiesc!" Era un biet om, timpul din Huantajaya.

•

3

Maică-sa purta întîpărită pe față o resemnare blîndă. Amintirea lui Vidal Lafertte, bărbatul ei, era pentru ea o melodie îndepărtată, acum învăluită într-o dulce amintire. În sfîrșit, Dumnezeu îi dăduse o școală. Avea copii în jurul ei. Poate că i se schimbase soarta și acuma trebuia să renunțe la dragostea ei, pentru a se dărui micuților.

Așa vedea ea lucrurile. Era o școală primară cu trei clase. Ea era învățătoare, ajutată fiind de Angelita Fraga, o tînără slabă ca un fus.

Școala era într-o clădire foarte veche și dărăpănată. Aci trăia și familia. Aveau un dormitor, o mică sufragerie, o bucătărie și două săli de clasă în care copiii învățau din clasa întîi pînă într-a treia. Urmau la școală copiii din sat și cei ai minerilor. Lui Elías îi plăcea să-i vadă dimineața pe micuții cu șorțuri albe, cum se așezau în rînd pentru a-și arăta unghiile și urechile. Îl făceau să rîdă cînd își întorceau palmele cu grijă pentru a-și ascunde murdăria.

Mama îi privea cu atenție, ținîndu-și degetele în mînecile largi. Aceasta era poziția ei favorită. El și-o amintea mereu cu mîinile încrucișate pe rochia închisă, cu fața plină și cu ochii ușor întrebători.

Erau cîteva fetițe cu panglici în păr, care păreau copii de cor. Acei care se considerau mai înstăriți, purtau gulere cu marginile brodate. Înainte de a începe munca, profesoara suna clopoțelul. Atunci copiii intrau în clasă de parcă ar fi fost muți.

Elías se simțea mulțumit că era fiul profesoarei atît de respectată în sat. Mama sa era din cap pînă în picioare o doamnă. Întreținea cele mai bune legături și era des consultată în problemele ortografiei de către funcționarii publici. Se vorbea mult de caracterul ei comunicativ, cald și prietenos. Într-adevăr, era un su-

flet deschis, de o mare simplitate. Avea întotdeauna un cuvînt bun pentru toţi. Seara citea un volumaş despre problemele pedagogice. Îi plăcea să se ocupe de cusături. Şi croşeta. Cînd Elías plecă la Collahuasi, îi croşetă un fular de lînă ca să-l apere de frig.

La ora rugăciunii, stătea puţin la taifas cu judecătorul, cu subdelegatul şi cu cocoşatul Muñoz. Elías asculta tăcut. Cocoşatul Muñoz avea trei titluri onorifice: era negustorul, omul de litere şi filozoful satului. Cu soţia sa filozofa puţin ; în schimb era foarte insistent : avea şapte copii, băieţaşi şi fetiţe. Cei mai mari mergeau la şcoală. Soţia sa, de condiţie socială inferioară, semianalfabetă şi probabil prea puţin mîndră de virtuţile soţului ei, nu-şi făcea apariţia aproape niciodată în public. Cocoşatul era un filozof pesimist şi un utopist confuz, căruia îi plăceau aforismele. „Oamenii şi-au pierdut caracterul şi femeile bunele obiceiuri." Nu credea în parlamentarism şi nici în guvernele care se succed. Se îndeletnicea în fiecare seară, în termeni lirici, cu o critică ascuţită a prezentului. Avea un suflet mare şi vorbea încîntat despre „ideal". Printre teoriile confuze asupra fericirii, îşi exprima dorinţe pe care unii le considerau curioase pentru un om în situaţia sa, deoarece, cu toate că era patronul prăvăliei celei mai mari şi mai asortate din Huantajaya, el prevedea pentru viitor comunitatea bunurilor, un regim sever de consumare a cărnii şi a vinului, respectul inteligenţei şi al spiritului, fără să mai vorbim de importanţa igienei şi a necesităţii de a face să dispară marile oraşe şi deşerturile. În schema aceasta a lui asupra viitorului, lumea devenea o imensă cîmpie civilizată, un fel de Arcadie modernă. La sfîrşitul tiradei, rămînea privind în gol ca şi cum ar fi avut înaintea ochilor săi acea splendidă viziune. Lucrurile nu mergeau bine în pampă. Aceasta îl împingea spre fatalism. Cocoşatului îi plăcea să facă profeţii. De mai multe ori prezisese că o dată cu sosirea noului secol, lumea va scăpa de sărăcie şi fericirea va cuprinde întreg pămîntul. Se vorbea mult de secolul al XX-lea şi Muñoz hotărî la un moment dat să pună această titulatură pe firma prăvăliei sale. Mai tîrziu se căi,

deoarece noul secol îl decepționă. Ghebosul socotea pe degete :

— A trecut mai mult de un an de cînd a început secolul și lucrurile merg din ce în ce mai rău. Toți profeții ăia au fost mai mincinoși decît Iuda. Țara e în faliment și morala la pămînt.

Învățătoarea își spusese părerea sa :

— Nu cred în profeții, însă cred că secolul al XX-lea va aduce o îmbunătățire în lume. Dumneata, Muñoz, ceri ca totul să se facă dintr-o dată și nu-i decît un an de cînd a început. De-abia s-a născut, însă sînt sigură că lucrurile trebuie să se schimbe. Poate copiii mei vor apuca să vadă schimbările, poate nepoții mei, nu știu. Dumneata spui că lumea este sortită pieirii. Eu cred că este numai rău făcută și că oamenii mai au încă multe de suferit.

Mama lui Elías avea pe vremea aceea vîrsta de patruzeci de ani și trebui să se întoarcă în orășelul La Serena, pentru a-și da examenul de capacitate, ca învățătoare. Pentru acest eveniment își făcu un costum special. La întoarcere, tot satul o primi în triumf, cu flori. Huantajaya întreagă își dădu seama că importanța ei crescuse, cu toate că salariul de învățătoare rămăsese tot atît de mizerabil ca și pînă atunci. Mai tîrziu, mama mărturisi că acolo o trecuseră sudorile din cauza nervilor. Multe învățătoare de la țară se făcuseră de rușine în fața comisiei. Li se făcuse un gol în cap și fuseseră respinse în mijlocul bocetelor.

Elías știa că trebuie să se comporte ca un fiu de învățătoare. Nu umbla rău îmbrăcat și învață să ducă o viață socială. Se înscrisese în „Societatea Mineră de Ajutor Mutual Internațional din Huantajaya", în cooperativă, în Filarmonică [1] și în Clubul de fotbal, adică în toate instituțiile existente în orășel. Se oprea în fața magazinului „La Colorada", asortat cu alimente și băuturi spirtoase, ca să schimbe cîteva vorbe cu cunoscuții. Obișnuia să stea de vorbă cu administratorul minei „San Juan", Don Carlos Bascuñán, un pitic grăsuț, cu obrajii îmbujorați, care intra întot-

[1] Club popular, artistic și sportiv.

deauna în cîrciumă ca să-şi mai ude gîtlejul. Elías nu-l simpatiza. Îi ceruse de lucru şi fusese refuzat. Acelaşi lucru i se întîmplase şi cu gringo-ul Roberto Prain, cel de la „Descubridora".

Ruginea, nefăcînd nimic. Se plimba rătăcind pe străzile din Huantajaya, cu aerul său de fecioraş al învăţătoarei şi pălăvrăgea cu toată lumea, de dimineaţă pînă seara.

CAPITOLUL VI

Într-o bună zi îşi găsi de lucru la o mină micuţă numită „La Laura". Elías găsi aici, în sfîrşit, o slujbă de catîrgiu. Trebuia să înhame doi catîri la un *malacate*[1] apoi să-i mîne ca să se învîrtească şi în felul acesta să facă să se urce şi să coboare fără încetare în puţul vertical nişte găleţi de piele. Animalele se învîrteau în jurul unui butoi care servea drept aparat primitiv de extracţie. Se învîrteau din nou şi găleţile de piele se urcau cu minereu şi coborau goale, încet pentru ca să nu se lovească una de alta. Elías îndemna încet catîrii. Cablul se înfăşura şi se desfăşura mereu. Doi oameni umpleau jos găleţile, iar la suprafaţă alţi doi le goleau.

Trebuia apoi să dea de mîncare animalelor.

La început urmări cu admiraţie munca săpătorilor. Coborau cîte doi, în ture de opt ore. Timp de şase ore săpau şi în ultimele două scoteau pămîntul. Unul rămînea la ieşire ca să golească găleţile în cărucior. În cea de a treia tură, de la opt seara pînă la patru dimineaţa, oamenii îngrijeau caii şi Elías se odihnea după cele şaisprezece ore de muncă ale sale. Dormea laolaltă cu uneltele şi cu caii — înlocuiţi ca şi el — pînă cînd o rază de lumină punea capăt somnului său greu.

Se aşeza pe pămînt şi îi vedea pe cei din tura de noapte făcînd munca pe care o făcea el ziua, în tă-

[1] Roată cu ajutorul căreia se pune în funcţie un mecanism care scoate apă din fîntînă.

cere, în jurul roții. În timpul verii, munții erau mîngîiați de un zefir care sufla în lumina lunii. Erau cumsecade oamenii din tura de noapte. El lucra într-una, atît dimineața cît și seara. Ceilalți lucrau încet și pe tăcute, făcîndu-se că nu știu că Elías îi privea, pentru a-l lăsa să adoarmă din nou și să se odihnească. De aceea vorbeau în șoaptă. Din cînd în cînd rîdeau ușor, ca și cum și-ar fi amintit de ceva plăcut.

Elías sorbea miresmele puternice și sălbatice ale nopții. Simțea chemarea cărnii. Era un ținut plin de violențe care ațîțau imaginația. Nădăjduia o schimbare în soarta oamenilor, schimbare care trebuia să-i elibereze de această muncă fără perspective. Cel mai bătrîn avea mîinile uscate și spate lat de plugar, însă fața lui părea aproape transparentă, mai ales acum, cînd Elías îl privea în lumina lunii.

Își aminti că peste puțin se va lumina de ziuă. Va fi sîmbătă, zi în care va trebui să lase munca de catîrgiu și să se transforme în miner.

Omul cu fața transparentă îl strigă :

— Hai, că e ora patru !

Se pregăti să coboare. Își aprinse lampa. Privi adîncul, fără să descopere fundul. Cu gura întredeschisă, se clătină o clipă. Puțul avea șaizeci de metri adîncime. Lada de lemn cobora pînă la cincizeci metri de la suprafață, apoi trebuia să coboare mai departe pe o scară de frînghie. Dacă greșea cu un pas, adio Elías. Simțea că este palid. Începu să păsească cu grijă. Se gîndea că pierduse o jumătate de oră cu coborîrea. Însă fără îndoială că a fost mult mai puțin. Oamenii se repeziră în fund cu o grabă brutală de maimuțe și începură să pregătească explozia. Îl priveau pe Elías în tăcere, socotindu-l ca pe un fiu al lor. El simțea această aspră solidaritate fără cuvinte, care parcă se rușina de ea însăși. Începură să perforeze. Două pulgadas. Elías își dădu seama că lucrează mai încet decît ceilalți și se revoltă împotriva moliciunii sale. Pe față i se așternuse o tristețe adîncă, în timp ce se căznea să găurească locul pentru dinamită. Însă ceilalți nu-i arătau nici un dispreț. Îl ajutau, avînd grijă să nu-l umilească. Prin gura puțului — un punct care

strălucea ca o stea — văzu că afară se luminase de ziuă. Lumina dimineţii îşi păstra totuşi puţin din umezeala ceţii nocturne. Pe la zece, cînd urcară să mănînce, aerul era uscat şi fierbinte ca un fier roşu. Era grea munca aceea. Poate că nici nu avea destulă tărie pentru această muncă. Ba da : avea chiar avantajele unei bune educaţii. Era fiul profesoarei ; însă aceasta nu-i folosea la nimic cînd era vorba de săpat în mină. Poate că adevărata educaţie a săracului o fi numai munca grea. Căci oamenii aceştia o duceau la greu. Ceilalţi din abataj săpau fluierînd, fără să se agite, cu gîndul în altă parte. Din cînd în cînd schimbau cîte o banalitate. Iar el, făcînd o mutră de idiot, începu să aiureze. Idei ucigătoare, frămîntări dureroase care, din fericire, nu erau observate de nimeni în noaptea din fundul puţului.

Urcă pe scara de frînghie clătinîndu-se, hotărît să-şi arate curajul. Dorea din tot sufletul să-şi schimbe viaţa. La aceasta se gîndea în timp ce urca spre lumină. Voia ceva care ar fi avut un sens mai epic decît să sape, şi ar fi fost ceva mai frumos decît să îndemne animalele să se învîrtească în jurul gurei puţului de exploatare. Ceva care i-ar fi dat dreptul la o adevărată odihnă într-un pat cu saltea moale. Din punct de vedere fizic nu se simţea în stare de atîta efort. Inima îi bătea cu putere. Să urci şi să cobori într-una un abîs îngust ca un mormînt ! Ţinîndu-se cu mîinile de scară, descoperi că picioarele îi tremurau. Se simţea prea nervos.

Niciodată nu va învăţa să fie miner.

2

Se găsea la Filarmonică cînd doi prieteni îl anunţară :

— Ascultă, gringo-ul Prain a plecat în ţara lui !

— Acuma desigur că ai să poţi să munceşti la „Descubridora". N-o să mai fii nevoit să învîrteşti catîrii toată viaţa !

Da, era îmbietor. Va accepta. I se părea că stă în

firea omului sărac să fie un animal de muncă toată viaţa lui. Insă nu e mai bine oare să fii miner de abataj decît să te învîrteşti la infinit în jurul malacatelui şi să fii al treilea animal în jurul gurii puţului? Tot învîrtindu-se pe loc, viaţa i se transformase într-o stupidă tragedie, în care nu era nimic frumos.

Munci la suprafaţă, cu roaba şi cu căruţa, amîndouă munci grele. Ii lipsea îndemînarea. Nu ştia să despartă minereurile şi nici să le deosebească din ochi, ca un adevărat bărbat.

Intr-o zi munca la suprafaţă se reduse. Şi atunci îl repartizară la lucru în adîncul minei pe Elías şi pe fratele său Luis, care avea atunci unsprezece ani. Deşi era oarecum mai înalt decît el, Luis era foarte slab, palid şi suporta greu atmosfera din mină, unde era mai cald decît într-un vulcan. Lui Elías încetă să-i mai fie milă de el însuşi — la urma urmei era om mare — pentru ca autocompătimirea să se transforme într-un sentiment de protecţie pentru fratele său mai mic.

Luis era doar un copil. Ar fi trebuit să mai rămînă la şcoală, dar mama nu primea decît o leafă de mizerie. Luis nu putu face faţă acelor munci grele. Elías începu să îndeplinească o parte din munca fratelui său. Băiatul îşi idolatriza mama şi îşi muşca buzele ca să nu izbucnească în plîns. Elías îşi pierdu orice linişte. Uneori, micuţul rămînea întins ca mort, pietrificat ca o statuie a istovirii. Elías se aşeza lîngă el, îl stropea cu apă pînă cînd deschidea ochii şi atunci realitatea vieţii îl făcea pe copil să izbucnească în suspine amare. Cînd într-o dimineaţă îl văzu pe fratele său Luis căzînd întins, bănui că poate nici nu există bunul Dumnezeu. Işi reaminti cu ură zilele copilăriei, cînd ochii îi erau orbiţi de strălucirea catedralei. Vechea sa teamă de infern părea mică faţă de aceea pe care o simţea acum pentru soarta frăţiorului său.

Intrau la opt seara şi ieşeau la opt dimineaţa. Ii chemau după listă şi coborau scara de frînghie. Mai întîi cobora administratorul şi împărţea lucrul. Luis căra uneltele în spinare cu un coş. Trecea predînd sculele fiecărui săpător. Transporta perforatorul de

mînă pentru a potrivi cartuşele de dinamită de optsprezece pulgadas.

Elías lucra ca muncitor necalificat în mină. Săpătorul îşi vedea de treabă iar el lua piatra şi o încărca în coş. Cu lampa înainte îşi ducea încărcătura la suprafaţă, răsturnînd-o într-un loc anumit. Apoi imediat cobora în goană pe scară, ca să reînceapă operaţia. Aici descoperi că pe lume există materiale mai grele ca plumbul: o argilă foarte grasă. Niciodată nu-i învăţă numele; trupul său însă o cunoscu, blestemata. Odată, cu eforturi groaznice, urcă la suprafaţă coşul plin vîrf. Acolo dădu de fratele său, care era cu ochii măriţi de spaimă, avea picioarele moi şi părea cuprins de groaza morţii. Luis începu să plîngă. Elías, fără să-şi dea seama, începu să plîngă şi el. Minerul ieşi afară să-l caute şi văzînd lacrimile celor doi fraţi îi spuse lui Elías:

— Plîngi, băiete, plîngi. Plîngi fără grijă. Nu eşti primul miner care plînge!

După cîtăva vreme Elías munci un timp ca ajutor de mecanic la malacatele care urca şi cobora găleţile în puţul minei.

Un veşnic du-te-vino de găleţi. Trebuia să umple nouăsprezece, douăzeci de căruţe în opt ore. Minerii, goi pînă la brîu, manevrau instrumentele şi făceau să sară minereul pe care Elías, cuprins de ameţeli groaznice, îl arunca în coşurile goale pe care şi le punea în spinare, urcînd pentru a le goli în găleţile malacatelui, ca apoi să coboare imediat.

Avea o foame permanentă; dar se chinuia mai ales pentru că-l vedea pe micul Luis suferind şi omorîndu-se. Băiatul avea o sănătate şubredă. Mama sa ar fi dorit să-i dea o educaţie superioară, ori aci el îşi îndoia spinarea sub greutatea coşurilor. După ce muncea cîteva minute ca un catîr de povară, rămînea lat. Insă, în afară de faptul că plîngea şi că-şi amintea de maică-sa, nu spunea nimic. Era tăcut şi trăgea spre casă. In schimb, minerul cu care muncea, de exemplu, plesnea de sănătate. Il fascina cu umerii lui imenşi strălucind în soare şi care iradiau o căldură de pămînt încins. Toată ziua rîdea şi pălăvrăgea nepăsător.

Plecă la Huantajaya şi povesti mamei sale că Luis suferă prea mult în „La Descrubidora". Ea îl privi în tăcere cerîndu-i parcă iertare. Îi explică că se împlinise un an de cînd blestemata de administraţie nu-i plătise salariul şi îl luă pe Luchito din nou lîngă ea, la şcoala micuţă.

Cîtva timp după aceea, mina îşi încetă activitatea. Elías rămase din nou fără lucru.

Atunci plecă la Iquique, unde trăia bunică-sa. Îl împingea pe drumuri şi curiozitatea irezistibilă a celor şaptesprezece ani care-i chemau la viaţă carnea şi simţurile. Simţea, persistent şi tulburător, mirosul de bărbat, mai mult pasionat decît erotic. Era la vîrsta la care te simţi tuberculos, straniu şi demn de a fi iubit. Inima sa clocotitoare căuta o figură şi un corp, o conversaţie caldă la lumina lunii. Încerca o nevoie nelămurită şi puternică de a pătrunde în necunoscut şi de a se integra într-o altă fiinţă. Dorea să creeze ceva deosebit, ceva ce nu ştia nici el în ce consta. Simţea o dorinţă mistuitoare de a duce o altă viaţă. Poate că uneori o dorea pe aceea a altora, a tuturora, a fraţilor săi, a tuturor luchiţilor de pe pămînt, mai mult decît propria-i fericire. Simţea că nu mai putea să aştepte. Dorea o schimbare rapidă, violentă şi cu multe pericole. Nu credea în bătrîni şi gîndea că mai ales în tinereţe se refugiau măreţia şi demnitatea existenţei.

De aceea plecă la Iquique, nu pentru a cutreiera lumea, ci pentru cucerirea unui vis mult dorit, care l-ar fi făcut să uite mizeria şi nimicnicia vieţii sale. Dorea să sfîrşească cu toate fleacurile şi să se cufunde în vîltoarea libertăţii, care, bănuia el, trebuia să se găsească aproape de mare.

CAPITOLUL VII

In ziua în care împlini optsprezece ani, Elías îşi făcu, cum se obişnuieşte în prăvălii, un bilanţ al vieţii sale, trecînd în revistă cîştigurile şi pierderile.

Ajunse la concluzia că se afla în pierdere din toate punctele de vedere. Era un om lipsit de independenţă. Trăia foarte lipit de căminul său şi în special de bunică-sa, o femeie demnă de a purta cei mai strălucitori pantaloni din lumea aceasta.

Intr-o după-amiază de noiembrie în 1904, cînd pe străzile din Iquique se rostogoleau norii de praf — bunica îl înşfăcă de-o aripă şi-l duse la societatea căii ferate salpetriere. Elías stătu mut ca de piatră. Bunica duse tot greul discuţiei.

— Pare un tînăr serios, spuse, examinîndu-l ca şi cum ar fi fost o pasăre rară — şeful secţiei strungărie.

— E foarte bun pentru orice fel de muncă, sublinie bătrîna.

Lui Elías îi venea să ţipe. Insă îi era frică să deschidă gura, ca să nu spună cine ştie ce mojicie. Frica îl făcea să i se întoarcă maţele pe dos.

Omuleţul surîse prietenește şi încetă să-l mai privească. Intorcîndu-i spatele, vorbi cu bunica. Apoi reveni la el şi îi spuse :

— Vino luni.

Aşa se făcu că Elías ajunse muncitor la Calea Ferată a Salpetrului, la secţia strungărie. Munci ca ucenic, lucrînd în bronz. In timpul primei săptămîni, şeful strungar îi controlă munca şi îi aplică cîţiva pumni în chip de stimulare pedagogică. „Ca să-i deschidă capul.“ Probabil că avea o încredere oarbă în eficacitatea metodei sale, deoarece în săptămîna următoare îl lăsă să se descurce singur, ca şi cum ar fi fost un muncitor gata format şi priceput. Această conduită se împleti în chip înţelept şi strict cu lipsa retribuţiei din prima perioadă de lucru.

Cînd se văzu singur, îl apucă o poftă nebună să-şi scoată salopeta şi să-şi pună hainele lui. Il cuprindea panica ştiindu-se răspunzător de atîtea curele de transmisie şi de tot felul de şurubării. Zgomotele şi agitaţia îl copleşeau. Insă în faţa ispitei de a fugi, răsări deodată imaginea scumpei sale bunici, care ridica şi cobora mîna tăind aerul ca un cuţit : „Elías, dacă pleci, nimeni n-o să te scape de o bătaie soră cu moartea“.

Şi bunica lui era foarte bărbătoasă şi se ţinea de cuvînt. Aşa că rămase, apucîndu-şi capul cu amîndouă mîinile, fără să mai ştie ce să facă. Întîlni îngerul salvator în persoana unui tînăr de vîrsta sa, care muncea alături de el la un strung mic; Jerónimo Zambrano Carvajal. Acesta îi observase spaima şi lupta lui neputincioasă cu uneltele. Se apropie de el:

— Ce, nu merge, prietene?

Era înalt şi stătea cu braţele încrucişate.

— Nu prea merge, răspunse Elías.

Tînărul se aplecă să-l ajute. După un moment, curăţindu-şi mîinile de salopetă, spuse cu satisfacţie:

— Aşa! acum piesa e bine aşezată.

Dădu drumul maşinii. Elías nu-i mulţumi, însă Jerónimo continuă să-l ajute. Sfîrşi prin a se obişnui cu strungul şi cu Jerónimo. Se obişnuiră să meargă mereu împreună. Oamenii, văzîndu-i umblînd pe străzi şi stînd de vorbă, obişnuiau să spună: „Iată-i că vin, sînt fraţi". Desigur, erau foarte diferiţi. Însă Elías era mulţumit. Graţie prietenului său, se micşorară necazurile pe care i le pricinuiau curioasele maşini ale atelierului. Descoperi tainele lor şi găsi un prieten. Cîştiga cincizeci de centavos pe zi. I se părea că este cineva doarece se ocupa cu schimbul valutelor internaţionale, pentru că salariul îl primea în *penny*. Acesta era felul propriu de plată al Căii Ferate a Salpetrului. In fiecare joi trebuia să facă socotelile ca un om de finanţe. La cît este schimbul în raport cu lira sterlină? Valoarea peso-ului fluctua atunci între paisprezece şi jumătate şi şaisprezece penny. Plăteau sîmbătă seara printr-un procedeu rapid. La sfîrşitul dimineţii din acea zi, li se dădea la atelier un cartonaş de control, cu fişa respectivă. El era numărul 65. Fiecare muncitor avea numărul său, sistem introdus în pampă de către englezi. Apoi se aşezau la rînd şi smulgeau biletele prinse cu sîrmă de foaia contabilizatoare. Prima oară, Elías aruncă banii în sus şi pofti să cumpere întregul orăşel Iquique. Însă pînă la urmă fu nevoit să predea bunicii plicul intact.

La început strunjea numai în bronz şi în metal alb. Fu foarte mîndru cînd îi dădură să lucreze fier. Ajun-

sese acum aproape la fel de priceput ca Jerónimo. Strunjeau piese pentru vagoane şi locomotive, discutînd pînă se făcea tîrziu. Viaţa nu era chiar atît de urîtă. Încă nu împlinise douăzeci de ani şi acum cîştiga optzeci de centavos-aur pe zi.

Seara se plimba cu Jerónimo. Timpul trecea în zbor. La fiecare şase luni îi urcau salariul. La sfîrşitul anului, în urma celei de a doua înaintări, îi predară maşina mică a lui Jerónimo. Se considera regele locomotivelor. Osii şi buloane, buloane şi osii. Da, făcea chiar buloane şi osii. Treaba devenea din ce în ce mai complicată deoarece, pentru a aşeza cu exactitate roţile, trebuia să cunoască anumite tabele matematice. Niciodată nu le-a învăţat. Alţi lucrători obişnuiau să-l ajute. Şi ei ignorau tabelele, dar lucrurile mergeau. Fără să cunoască secretele schimbului, calculau perfect în fiecare joi cît trebuiau să primească sîmbăta şi fără să ştie cine ştie ce matematică, rezolvau la iuţeală, murind de rîs, problema osiilor.

2

Îşi dădu seama că, dacă voia ca bărbatul din el să se dezvolte liber, trebuia s-o rupă cu bunica. Cel mai bun mijloc ar fi fost să plece. Se învîrtea în jurul acestei nevoi urgente. Discuta cu Jerónimo mult şi pe îndelete proiectele sale de călătorie. Prietenul lui dorea de asemenea să plece.

Elías trebuia să plece din Iquique. Nu c-ar fi visat la cine ştie ce oraş din basme. Avea nevoie mai mult să vadă lucruri noi şi să-şi încerce puterile, chiar dacă ar fi fost să facă toate acestea în locurile nepopulate ale deşertului. Însă trebuia să simtă că pleacă singur şi că este stăpîn pe el însuşi. Sîmbătă seara fugea din port pînă în centrul oraşelului. Pleca pe jos la Huantajaya, drum de două ore prin munţi. Îşi împărtăşea gîndurile lui Jerónimo Zambrano. Străbăteau, pălăvrăgind, drumul celor Trei Coaste. Elías vorbea de obicei despre fotbal. Zambrano era preocupat de alte probleme: de politică, de greve. În Iquique, Jerónimo îl

trăgea după el la Clubul muncitorilor, şi în localul asociaţiei marinarilor, ca să asculte conferinţe.

Huantajaya continua să-i placă, cel puţin pentru a-şi petrece acolo sfîrşitul săptămînii şi pentru a o vedea pe măicuţa sa la şcoală. Şi ca pe vremea cînd era copil, continua să activeze în clubul de fotbal din sat. De cîte ori Huantajaya avea o întîlnire mai grea, el pleca de la Iquique pentru a-şi încălţa bocancii de fotbal.

Jocul cu mingea era foarte important. La Calea Ferată grupurile politice se identificau cu cluburile de fotbal: „America F. C.", condusă şi sprijinită de către liberalii democraţi (balmacedişti şi „Tarapacá F.C.", manevrată de către radicali.

Intr-o zi, nu ştiu nici el cum, din cauza pasiunii pentru fotbal, căzu în plasa celor de la „America F.C.". Aceştia îl trecură mai în vîrstă, ca să-l transforme în cetăţean cu drepturi electorale. Se duse să se înscrie din curiozitate. Îl stăpînea sentimentul că un asemenea fapt îl transformă în mod definitiv într-un om matur şi o persoană care hotăra soarta patriei. De asemenea, în faţa legii va fi un om mare. Această lege i se părea că este o doamnă, dacă nu frumoasă, cel puţin respectabilă. Avu o primă întîlnire cu ea. Se duse la primărie pentru a se înscrie. In ce priveşte moralitatea ei, poate că se cam exagera. Văzu că în spatele augustelor sale poleieli, se făceau multe potlogării şi nenumărate porcării. Primăria se afla în mîna celor de la „America". Funcţionau trei primari, doi balmacedişti şi un radical, care creau, cu ocazia alegerilor, rezultate tot atît de disputate şi emoţionante ca şi la fotbal.

3

In familia lor se celebră o căsătorie.

Aceasta îl întări în ideea că îmbătrînea. Soră-sa, Maria Inés, cu trei ani mai tînără ca el, frumoasă şi rezervată, care nu spunea nici „pîs", îi dărui un cumnat. Luis Oscar Meléndez, un băiat cu pielea tăbăcită de soare, cu o pălărie cu boruri mari îndoită la mij-

loc, de statură mijlocie, cu ochii mici, înfundaţi în cap, cu ciorapi de fotbalist şi mustăţi cu vîrfurile mai lungi decît coarda viţei de vie din sud. Veni la nuntă cu pălărie tare, cu jachetă şi cu vestă de pichet.

Toate rudele lui Meléndez Alcayaga, mineri în Copiapó din tată în fiu, fură prezente la nuntă.

Fraţii logodnicului aduseseră fiecare cîte un *pandero* [1]. In timpul sezonului trăiau în Huantajaya învăţaţi cu munca în mină. Dădură sfaturi şi făcură glume de mineri. Discutară gălăgioşi, despre vine şi minereuri. Insă tema lor favorită era Collahuasi. Aveau cu toţii o predilecţie pentru numele mic Luis — Luis Quirino, Luis Lombardo etc. Puseseră repede stăpînire pe petrecerea cu poveşti greoaie, incoerente şi cu graţia lor pantagruelică, cu zgomote şi spargeri de pahare, cu glume seci şi unele care provocau ţipetele domnişoarelor lipsite încă de experienţa vieţii.

Noul său cumnat, în mijlocul vacarmului şi al bunei dispoziţii, deschise gura şi începu să urle ca un refren :

— Elías, nu fi prost, vino cu mine la Collahuasi. Elías, nu fi prost...

Şi aşa a ţinut o bună bucată de vreme. Cîntecul nu era ingenios şi nici plăcut. Inghiţi un bucătoi din turta logodnicii. O găsi acră. Soră-sa tăcea, după regulamentul tradiţional al mireselor şi îl privea cu o figură patetică de primadonă, implorîndu-l din ochi să se potolească. Luis Oscar Meléndez continua să-şi urle cîntecul. Apoi, deodată, îşi aruncă braţele de gîtul soacrei sale şi ea fu obligată să pronunţe o alocuţiune asupra adevăratei semnificaţii a căsătoriei. Tocmai ea...

Cînd petrecerea se termină în zori, Elías rămase pe gînduri cu burta umflată. In tot Iquique se povestea despre Collahuasi lucruri nemaipomenite.

Collahuasi sau ne-Collahuasi, Elías îşi spuse că soră-sa Inéz îi dădea o lecţie de independenţă faţă de bunică, cu care acuma era mai întotdeauna în ceartă. A doua zi, îşi strînse boarfele şi intră în pensiune în casa lui Jerónimo, cu toate că acesta, curînd după

[1] Un fel de tobă mică, în care se bate cu mîna.

aceea, trecu la atelierele „Ramírez". Elías se simţi singur, rătăcind prin atelierele Căii Ferate şi pe străzile din Iquique. Închise ochii, întrebîndu-se încotro s-o ia. În curînd va împlini douăzeci de ani şi trebuia să-şi facă stagiul militar. Trebuia să se prezinte la regiment în aprilie. Se retrase de la Calea Ferată a Salpetrului. Nu pleca prea fericit.

Astfel se văzu nevoit să devină om de lume. I se părea că nu stă prea rău cu fericirea şi că, oricum, putea să trăiască. Însă era hotărît să părăsească viaţa rătăcitoare a visătorilor şi să devină, din toate punctele de vedere, un băiat de ispravă.

CAPITOLUL VIII

Îl cuprinse atunci o nebunie tare plăcută, ameţitoare pentru un tînăr de douăzeci de ani, iar pentru minerul din măruntaiele pămîntului, ameţitoare la orice vîrstă.

Nebunia se numea Collahuasi. Diavolul şi şarpele fu cumnatul.

Plecară de dimineaţă cu un ghid. Duceau pentru mină două animale de povară, cu care înaintau de parcă se tîrau.

În timpul celui dintîi popas în Lagunas, se purtară ca niște descreierați. Se aleseră cu o beţie plină de plînsete şi cu o copioasă provizie de sentimente. În Lagunas se găseau jocuri de noroc şi blenoragie pe toate cărările. Tot acolo se întîlniră cu un miner tînăr. Trecuse prin Lagunas cu patru zile mai înainte şi acum se întorcea de pe munte, căptuşit cu o straşnică blenoragie.

A treia zi puseră şeile pe catîri şi se îndreptară spre Guatacondo. Catîrul pe care-l încălecase Elías sări şi-l aruncă la pămînt. Apoi celălalt catîr îl azvîrli în drum pe cumnat, ceea ce îl făcu pe Elías să se simtă cuprins de o mîngîietoare senzaţie de egalitate în ne-

norocire. Încălecară din nou. Străbătură încet pampa, întinsă și înăbușitoare, brăzdată de rîpe, coline prăpăstioase și fără dune.

Meléndez îi povesti faptele sale măreţe. Trăise în Chuquicamata, ceă cu mii de stăpîni și mii de mine. Elías îl privea, întrebîndu-se pînă unde poate să meargă fantezia lui, în timp ce-l asculta povestindu-i despre o expediţie călare pe un catîr, de-a lungul deşertului.

— ...muream de sete. Visam un firişor de apă. Conducătorul de catîri spunea că acest ochi de apă există. Se numea ochiul lui Linzor. Acolo înflorise măzărichea, prunul, viţa de vie și grîul. Cunoşti Toconce, Elías? Nu, nu-l cunoşti. Nu ştii nimic. Are un pîrău dulce, născut din ochiul lui Linzor. Apoi trecurăm prin Toconchi, situat aproape de San Pedro, în Atacama. Pămînturi cu vine de minereu. Acolo există multă apă de puţ. (Insista pe tema apei în momentele cele mai puţin oportune.) Ţi-ar place, Elías! Băurăm apă pînă cînd ne săturarăm. Deodată, printre munţi, în faţa ochilor noştri ne apăru o vale mică. Eu eram prea obosit ca să mai pot trece munţii. Aveam poftă să ajung în Bolivia, unde a plecat taică-tău și s-a pierdut. Și în vale sînt căsuţe de piatră și mici ogoare de porumb, grîu și lucernă. Mai sînt și livezi de peri și meri. Primăvara vine foarte devreme acolo, Elías. Răsar florile și înverzesc cîmpiile pînă în prăpastie...

Elías bănui că poate Meléndez îşi amintea de soră-sa și din cauza aceasta avea o asemenea viziune poetică a lucrurilor. Profită de o pauză ca să întrebe:

— Dar ce căutai pe acolo, Luis? Cred că nu te plimbai aşa, de plăcere?

— Caramba! Auzi întrebare! Ce, atîta lucru n-ai înţeles? Făceam negustorie, omule, călătoream pentru afaceri, vedeam mine. Cînd te naşti cu o scrînteală, cu ea mori. Într-o zi vom merge la Calama. Este acolo o casă de prostituţie. Întotdeauna a fost acolo și o casă de prostituţie. Acolo curg banii; o să-ţi placă, Elías.

— De ce? Pentru că e cum spui tu? răspunse Elías chinuit de greutăţile drumului.

Cumnatul clătină din cap.

— Nu, pentru că acolo se pot face bani. Tu nu eşti nimic. De-abia te-ai născut. Se găsetşe pe aproape— nu chiar atît de aproape cît spuneam — un munte atît de înalt încît întrece Nevada. Ţi-ar plăcea, Elías. Sînt locuri straşnice în laguna Chiu Chiu. Sînt convins că tu nu cunoşti oamenii! Acolo se găsesc morţii din antichitate, indienii care au murit. Toţi au dinţii îmbrăcaţi în cupru. Într-o zi, tot cuprul acesta ar putea să fie al meu. Eu am trăit printre indieni, acolo morţii au dinţii îmbrăcaţi în cupru curat. Într-o zi era Pachamama — ziua sărbătoririi roadelor pămîntului. Şi ei au sărbătorile lor. Cîntau imnuri grîului băgat în pămînt. Insă eu aş cînta un imn comorîi îngropate. Cuprului îngropat. Mi-ar place să posed acest cupru, Elías. E mult cupru în Chuquicamata. Cupru cît vezi cu ochii. Nu ştiu să-l exploateze, ţi-o spun eu. Într-o zi sosise acolo un chilean, Camus, Lucho Camus, tizul meu. Avea o mină de cupru în San Luis. Ii dăduse numele său şi începu să scoată bani cu nemiluita. L-a ucis un cablu. Cunosc toată povestea asta cum cunosc Huantajaya, ca şi cum ar fi fost a mea. Apoi sosiră Enrique Vilegas şi nişte fraţi, nişte spanioli. Se numeau Troyos şi Manuel Alvarez. Miguellito Zuleta, Martin Pérez, Epifanio Campaña, Feliciano Vivaceta, Hermógenes Navia, Baldomero Toro, şi cu toţii la un loc întemeiară un sătuc. Se numea Chuquicamata, ca să ştii. Incă nu ştiau să lucreze, ţi-o spun eu. Anul trecut fusese pe acolo un gringo, o mutră de brută. Işi ridicase o casă din calamină şi începuse să se agite încoace şi încolo. Chileenii cheltuiau totul la „Colombo". Alergau pe scara de frînghie şi prăpădeau într-o zi ceea ce cîştigau într-o lună. Caramba! proşti, mînă spartă şi beţivi!

— Curios...

— Ce vezi tu curios în asta?

— Tu nu tragi niciodată la măsea?

— Trag, însă niciodată atîta. Şi gringo-ul cu mutra de brută le storcea pînă şi ultima para. Le fura pur şi simplu comoara. Aci toată lumea e nebună din cauza salpetrului. Disprețuiesc cuprul, însă tu, cumnate, care eşti un miner deştept, îţi dai seama că arama valorează mai mult decît salpetrul. Ultima oară cînd mă aflam acolo, gringo-ul îşi băgase nasul în toate. Scormonea în nişte straturi verzui de *atacamită*[1] şi *brocatină*[2]. Dădu apoi peste nişte straturi albastre. Eu îi spusei: se numeşte *kronkita*. Mulţumesc, mi-a spus nepriceputul acela. Mai ştii pe cineva care să se priceapă la mine mai mult decît Luis Meléndez Alcayaga?

Se ridică semeţ, în scări, ca Napoleon călare. Îşi muşcă mai tare trabucul, îşi ciupi vîrfurile mustăţilor, apoi continuă:

— Ce să-i faci? M-am născut miner, voi muri miner. Am ochi de miner, suflet de miner, răsuflare de miner. Da, Elías, totul este cuprul. Caramba! Însă gringo-ul ne ţine legaţi de mîini şi de picioare. A angajat doi indieni Chiu Chiu, fraţii Almonte, zidari, şi au început cercetările. Acuma gringo-ul se află, după cîte se spune, la New York. S-a dus să aducă un inginer. Cred că a şi cumpărat minele „San Rafael", „La Rosario del Llano", „Flor del Bosque", „El Cobre", „Las tres Marias". I-au rămas ochii la minele lui Hermógenes Navia şi la moştenirea lui Miguelito Zuleta, care se lasă mai greu la vînzare.

— Şi tu de ce n-ai rămas în Chuquicamata, dacă e atît de bine cum spui tu?

Cumnatul său zîmbi. Mîngîie gîtul catîrului.

— Pentru ce? Pentru că Collahuasi e mult mai bun. Şi am promis să mă întorc acolo. Aci mă duc să mă îmbogăţesc mai mult de cît Solomon.

Beţia le produsese o sete teribilă. Cumnatul său avea obrazul congestionat. Arătă spre pămînt şi spuse cu un ton doctoral, liniştitor:

— Aci a murit multă lume din lipsă de apă.

---

[1] Clorură de cupru.
[2] Sare de cupru.

2

Către apusul soarelui sosiră — mai mult morți decît vii, la Tiquima, un cătun de piei roșii, unde stăpînea o familie de Hoyos — metiși din nord. Înnoptară în casa lor. Tatăl, cu mustățile cărunte, avea un obraz plin de cicatrice.

Numai căruțele ajungeau pînă acolo, la ei. La o mică depărtare de cătun, într-un șanț, curgea o apă, care împiedica trecerea oricărui vehicul. Elías făcu socoteala drumului și își dădu seama că de abia parcurseseră a patra parte, și încă cea mai ușoară a călătoriei. Nu era obișnuit să călărească pe spinările catîrilor și îl dureau toate oasele.

În seara următoare porniră din nou. După un sfert de oră de drum mergea cu ochii închiși, mușcîndu-și buzele. Trebuia să-și ia inima în dinți pentru ziua care urma să o petreacă pînă la Guatacondo. Din cînd în cînd catîrul se oprea, căutînd apă și el trebuia să deschidă bine ochii și să-i dea pinteni. Era pe la începutul lui aprilie. Cu toate că lăsaseră în urmă nisipurile, peisajul părea negarea lui însuși, o succesiune monotonă de dealuri și coline, începutul regiunii submuntoase. Pămîntul era uscat pînă la cea mai cruntă dezolare. Aci natura nu-și permite nici cea mai mică fantezie care să îngăduie o adiere răcoritoare. Soarele provoacă viziuni asemănătoare mirajului, înșelînd nădejdile călătorilor însetați. Drumul lui Elías era eroic ca acel al unui conchistador. În definitiv, el nu va cuceri bogăția ?

Simțea în suflet un haos și aștepta ca sacrificiul și aventura să transforme visurile sale în realitate. Din cînd în cînd îi treceau prin cap gînduri noi. Acuma cumnatul său rămăsese tăcut, poate că obosise tot povestindu-și vitejiile din Chuquicamata. Pînă și catîrii păreau liniștiți din pricina oboselii.

Îi chinui din nou setea arzătoare care le usca buzele.

Cînd se deslușì profilul munților intrară în Guatacondo, un grup de căsuțe printre care străluceau pete de verdeață. De aci și pînă în minunata vale aurită

creşteau lăptucile şi fructele. Se părea că ajunsese la capătul chinurilor. Toamna îşi deschidea aripile sale roşii şi galbene deasupra micii oaze şi Elías simţi cum viaţa se reîntorcea cu paşi mari în fiinţa sa.

In ziua următoare trecură la Copaquiri, un sat mic de indieni tăcuţi şi întunecaţi, unde în acea vreme se spunea că se va construi o întreprindere cupriferă. Incepînd de aici, munţii se ridicau aşa cum se ridică soarele la unsprezece dimineaţa.

Inainte, la cîteva ore de drum, în plină culme a Anzilor, se găsea magnetul înnebunitor, Collahuasi. Două mine, „La Poderosa" şi „La Grande", care sorbeau din acelaşi izvor, produceau cupru. Delirul consta în a alătura proprietăţi miniere şi în a da lovituri deodată. Se povestea despre descoperiri minunate. „Numai imbecilii şi blegii nu devin milionari". De seara pînă dimineaţa se formau sute de societăţi pentru exploatare.

Toată această perdea de munţi pe care Elías o vedea de departe, era plină de săpături şi la fiecare pas se deschideau locuri de muncă.

Ii era frică de *puna*[1]. In Collahuasi se producea des puna. Se găsea în Copaquiri, cînd văzu coborînd din mină un om atins de puna. Nu mai putea să respire. Îşi simţea respiraţia tăiată şi începuse să sîngereze.

Incepură să urce cu neîncredere. In loc să se ducă direct la Collahuasi, caravana se întoarse la Santa Jovita del Poto şi de acolo în Las Julias. Inima lui Elías funcţiona normal, suporta bine proba urcuşului şi nădăjduia că va căpăta de lucru.

Cînd sosiră în Las Julias — un grup de treizeci şi trei locuinţe aparţinînd de Collahuasi — cumnatul său fu cuprins de-o adevărată exaltare. Aşa cum se întîmplă în cărţile de aventuri, Meléndez fură în toate detaliile secretul minelor de la un omuleţ care pălăvrăgea asupra situaţiei, într-o cameră vecină, despărţită de un zid subţire. Chiar în aceeaşi noapte coborî

[1] Rău de munte, asfixiere produsă din pricina marei altitudini.

în taină la Iquique, ca să obţină dreptul de exploatare. Concesionară rîpa de lîngă Isluye, un vulcan stins. Pe Luis Meléndez îl chinuia teama că în noaptea aceea nu înţelesese cu precizie vorbele omuleţului care discuta pe şoptite în camera alăturată, sau că totul fusese o simplă halucinaţie auditivă, fabricată de blestemata sa pasiune de miner incorijibil.

Cînd sosi la punctul indicat în plan, puse stăpînire cu frenezie pe munţii înalţi. Îi îmbrăţişă cu privirea, ca şi cum s-ar fi temut să nu vie cineva peste noapte ca să-i fure. Înflăcărat şi vrăjit de dorinţă, dormea puţin. Din modestie se numea singur „administrator tehnic" al „Minei Julia", „Societate anonimă" iar pe Elías îl făcu ajutorul său şi îl numi „însărcinat cu magazia de aprovizionare".

Vor cîştiga o grămadă de bani. Nimic riscant în această întreprindere. Afacere sigură.

CAPITOLUL IX

Cu cîteva zile înainte de căderea primei zăpezi, sosiră materialele de construcţie, aşternuturile, alimentele, scúlele. Trebuia să se înceapă o acţiune mare: construirea unui orăşel miner. Case nu existau, în afară de cîteva cocioabe improvizate. Lumea trăia cum putea. Fiecare dormea pe unde apuca.

Elías era mulţumit cu cît cîştiga. Cumnatul său îi plătea o sută cincizeci de pesos pe lună, în afară de mîncarea pe care trebuia să şi-o gătească singur. Nu era prea variată : peşte (somon şi sardele), carne conservată şi turte, care ţineau două sau trei zile. Făcea focul cu vreascuri uscate.

In curînd tîmplarii terminară de construit o baracă. Aci se instală administraţia. Apoi făcură un drum pînă la mină. Elías se ocupă cu energie de prăvălia unde oamenii îşi făceau cumpărăturile. Cînd cumpărau erau

trecuți într-un registru, deoarece nu circulau încă banii.

Ducea o viață singuratică, cețoasă, fără ziare și știri, în miros de tutun și rachiu. Era o lume barbară. Elías își făcea în acest fel educația. Minerii nu se sinchiseau de bunele maniere nici cît negru sub unghie. O dată pe săptămînă, cînd se săturau pînă în gît de turte coapte în spuză, plecau la Collahuasi să caute carne, scrisori și pîine. Acolo se putea spune că există o adevărată viață : sute de mineri. In „La Julia" niciodată nu trecuseră de cincisprezece. La Collahuasi existau cîrciumi, restaurante, magazine și spălătorii. In ceea ce privește ultimele, și în „La Julia" erau două bătrîne care spălau rufele. Mai făceau și *sopaipillas* [1], numai cu grăsime, fără dovleac și fără drojdie.

Veni frigul și zăpada. In iunie ninsoarea întrerupse comunicațiile și rămaseră izolați. In magazie, alimentele erau pe sfîrșite. Rămăsese numai făină, carne conservată și ceai. Oamenii voiau să plece, cu toate că zăpada era înaltă. Cumnatul umbla prost dispus și striga :

— Sosește în curînd echipa de salvare. Așteptați, nenorociților !

Timpul trecea și fulgii cădeau ca și cum în cer s-ar fi desfăcut milioane de plăpumi, însă detașamentul de deszăpezire nu mai sosea. Începu să scadă pînă și rația de conserve și făină. In afară de aceasta, nici scoaterea minereului nu mergea. Lui Meléndez îi veni pofta să se despartă de Elías. Intr-o dimineață, cînd ningea mai tare, îl eliberă din postul de magaziner. Elías îl privi cu ochi uimiți :

— Ce vrei să fac ? îl întrebă. In cazul cel mai bun tot nu pot s-o mai duc pînă în septembrie.

— Vrei de lucru ? Atunci lucrează aci pînă în septembrie.

— Pînă în septembrie ? Dar pînă atunci murim cu toții de foame...

---

[1] Un fel de turte prăjite, făcute cu făină și dovleac și îndulcite cu miere sau cu zahăr.

2

Începu să muncească cu roaba. Scotea pămînt şi piatră din mină. Făcu un podeţ dintr-o scîndură, peste care trecea cu roaba împinsă cu mîna. Era o muncă mai bine plătită decît aceea de magaziner, însă era nevoit să scadă din salariu cheltuiala mîncării, care nu era prea mare, deoarece mîncarea aproape că nici nu exista. Se organiză un sistem prin rotaţie pentru prepararea slabelor prînzuri. Astfel, bucătarul căruia îi venea rîndul, era plătit din ziua de lucru a celorlalţi.

Apoi începură să sape puţuri adînci de cinci metri. Uneori vedea stele verzi de oboseală. Într-o zi, pe înserate, cînd se simţea mai moale decît nisipul deşertului, începu să gîndească la viaţa pe care o duce. Toate aceste mine cu numele cele mai pestriţe, „Las Tamayas", „Santa Jovita del Poto", „Las Julias", erau bani aruncaţi pe gîrlă. Numai „La Grande" şi „La Poderosa" produceau cu adevărat. Erau mine adînci prevăzute cu unelte şi maşini extractoare.

Mina „Grande" — proprietatea unor englezi — se găsea pe un drum de căruţe care pornea din Cerro Gordo şi se pierdea pînă pe culmile Cordillerilor. Era o mină bogată şi legată de portul Iquique printr-o şosea. Căruţele coborau în locul care se numea „Chayacoyo", situat tot pe aceeaşi coastă, Lagunas. Aci oamenii aşteptau decovilul pentru transportarea produselor.

„La Poderosa" („Roditoarea") aparţinea unui francez şi nici ea nu-şi făcea de rîs numele. De la acea mină cobora în căruţe trase de nouă catîri cuprul de bună calitate pînă la staţia Carcote a căii ferate care ducea spre Bolivia. Şi aceleaşi căruţe transportau la întoarcere mărfuri: ferăstraie, unelte, motoare, alimente. Elías văzu cum se construieşte o nouă cale ferată, care avea să dea minei „La Poderosa" posibilitatea de a-şi transporta minereul cu o reducere de cost de 75 la sută.

Petreceau orele moarte aşteptînd sosirea ajutoarelor.

Elías se simţea din ce în ce mai mult legat de mineri.

Intrau de cu ziua în subterană, săpau, puneau explozibilul şi apoi începeau să care minereul.

Noaptea, în mijlocul zăpezilor, sub un acoperiş improvizat, organizau mici petreceri în jurul focului. Obişnuiau să cînte. Se vedea numaidecît că nu erau nişte ageamii. Unii se împăunau că pînă şi bunicii lor fuseseră mineri. Adevăr sau minciună, fapt este că cea mai mare parte erau din Atacama, cu toate că printre ei se găseau doi indieni *guanay* din Maule şi un localnic.

Alţii lucnaseră în Andacollo şi acolo o adoraseră pe Fecioara Del Rosario, pe fecioara păgînă a munţilor. Unul fusese *chino,* cîntăreţ şi dansator în procesiuni. Şi toţi practicau jocuri de noroc.

Nu mai oboseau povestindu-şi isprăvile minunate şi ghinioanele avute la joc. Credeau cu toată fiinţa lor în toate superstiţiile. Îşi povesteau visuri încurcate, fixau date infailibile, înşirau lista nenorocirilor lor şi lăsau să le rătăcească fantezia îmbibată de prejudecăţi. Vorbeau cu însufleţire despre „El Reventón Colorado", de „Tres Puntas" şi „El Manto de Cobos", de minele „Las Lechuzas", „La Vaca Muerta" şi „El Morado". Scorneau noi versiuni despre minele „Chañarcillo", „Tamaya" şi „La Dulcineea de Puquios". Înşirau numele minelor moarte în chip tragic.

Însă dintre toate, unui anumit subiect îi acordau o atenţie deosebită : *tachuela* [1] Gonzáles, un inginer pe jumătate lunatic, geolog pasionat, care explora mereu cu o lampă Bunsen şi cu o fiolă de vitriol şi care, umblînd aşa haihui, descoperise Collahuasi. În mină se găseau cîţiva argentinieni veniţi din Salta şi Jujuy,

[1] Ţintă cu floarea mare (porecla inginerului).

care-şi căutau pe aici norocul. Povesteau anecdote din ţara lor de baştină şi se porecleau între ei.

Pe Pedro Albanés — masiv şi voinic ca o locomotivă — îl botezară *„El bota y potro"* [1]. Julián Hernándes — cu hainele sale cu dungi atît de pronunţate — fu poreclit *„Pantalon de Caminitos"* [2]. Pedro Albanés mormăia, trăgînd din trabucul său interminabil pe care îl aprindea la jeratic: „bandiţii chileeni". Fură siliţi să-l lase în pace cu glumele, deoarece era cel mai bun muncitor din mină.

Elías se întreba dacă vorbeau atîta pentru a le trece foamea sau pentru a-şi omorî plictiseala. Pălăvrăgeau despre orice lucru căruia îi duceau dorul, mai ales despre femeile din bordeluri, inventînd isprăvi amoroase teribile şi formidabile demonstraţii de virilitate, dărîmări şi bătăi sîngeroase.

Un individ din Ligua de Pullai, cu părul decolorat de soare, povestea istoriile cele mai picante. Era de necrezut să se fi întîmplat atîtea isprăvi unui singur om. Ar fi fost nevoie de cel puţin cinci vieţi pentru a le fi putut trăi pe toate. Elías trase concluzia că, ascultînd atîtea povestiri de mineri şi exagerîndu-le, ajunsese să confunde propriul său eu cu diferiţii eroi din alte întîmplări.

Se vorbea, în sfîrşit, de o mie de lucruri prosteşti şi fără rost, deşi unele dintre ele erau deosebit de frumoase. La toţi, Elías observă o trăsătură comună: dorinţa nestăpînită de a trăi, de a-şi afirma sus şi tare micile lor nume anonime, de a demonstra că nu întotdeauna au fost atît de singuri şi că au fost iubiţi în delir de către femei, pe care mulţi le doriseră pînă la moarte. Erau prizonierii minei. Asta erau. Ca şi el însuşi.

Pierdut printre zăpezi, îl năpădeau cele mai diverse sentimente. Ar fi vrut să se reîntoarcă, să se ducă la maică-sa. Zîmbetul îngăduitor care îi lumina faţa o

[1] Cizma şi mînzul.
[2] Pantalon cu potecuţe.

făcea mai frumoasă, cînd şi-o amintea în tăcerea munţilor pierduţi.

Aducea vreascuri ca să aţîţe focul. Jucau cărţi. Se aflau strînşi acolo tineri ca şi el, oameni în vîrstă şi cîţiva bătrîni rezervaţi, care vorbeau puţin, poate pentru că nu mai aşteptau nimic de la viaţă.

Pălăvrăgeala se potolea. Foamea le provoca junghiuri în burtă şi din cînd în cînd îi trecea cîte o sudoare rece ori zvîcnituri prin tîmple.

Lîngă el stătea lungit un băiat din Huantajaya, pe care, pentru motive necunoscute, îl chemau *„El Rajado Molino"* [1]. Pe vremea aceea noile centre recrutau mineri experimentaţi din alte întreprinderi. Insă Molino nu era aşa ceva. Nimerise în Collahuasi ca un simplu vagabond.

Mai mult decît miner, era un pierde-vară şi o hahaleră dintre cele mai neruşinate. Purta în mod ostentativ bocanci galbeni şi vorbea cît zece. Elías îl privise tot timpul cu admiraţie: era atît de priceput la scos cărţile cînd juca *monte* şi atît de nepăsător şi liniştit cînd arunca bancnotele mari, a căror proveniență era necunoscută. In scurtă vreme îşi reaminti, trecînd în revistă împreună cu Elías, pînă şi pietrele din Huantajaya.

— Tu nu prea mă cunoşti! îi reproşa el. De cîte ori nu ne-am jucat împreună? (Faptul acesta îi apropie mult). Ştii un lucru, Elías? Ne-am distrat prea puţin în viaţă: am frecventat prea puţin sălile de biliard din Huantajaya.

Făcea pe sentimentalul, ce mai tura-vura.

— Inainte de a veni aci unde ai fost? îl întrebă Elías.

— Eh! pe unde vrei să fi fost? Am fost la sărbătoarea Fecioarei din Peñtas.

— Tu crezi în Fecioara din Peñtas?

— Pe viaţa mamei mele, în ceva tot trebuie să crezi! Nu? Acolo am jucat rolul regelui. La întoarcere ne-am abătut prin Agua Santa şi acolo am reprezentat piesa

[1] Moară hodorogită.

pe proprietatea lui Santiago Humberstone, pe terenul de tenis.

— Şi tu ce făceai?

— Dădeam ordine, deoarece sclavul venea între dansatori şi muzică şi îmi cerea să-l las liber. Şi eu, cum am inima bună, îi spuneam: „Sclavule, eşti liber". Pronunţînd cuvintele acestea, figura lui Molino căpăta o expresie de măreţie regească.

Oamenii adunaţi în jurul aşezării, sfîrşiră prin a-l urî pe Meléndez, care îşi rumega singur necazul. Refugiat în baraca administraţiei sale, obişnuia să-i spioneze printre scînduri. Mai rămîneau doar doi saci de făină. O echipă încercă să se aventureze prin zăpada înaltă, însă fu nevoită să se întoarcă din drum. Elías nu vorbea cu cumnatul său. Ajunse să admită posibilitatea morţii în cleştele foamei şi al zăpezii. In noaptea aceea, cîţiva hotărîră ca imediat ce va înceta să ningă, s-o pornească la drum. Elías privi spre cer. Luna ieşise cu un cerc prevestitor de rele în jurul ei. Razele lunii sclipeau pe acoperişul barăcii.

Trecură zile întregi cu cîte o raţie de două turte mici de persoană. Oamenii încetară să mai muncească. Izbucni o furtună electrică. Tunetul anunţa cu artileria sa că e război în cer. Apoi ninsoarea se opri şi vremea se înseninâ. Profitînd de aceasta, într-o zi de august sosiră trei echipe. Cea mai mare se compunea din oameni cu douăzeci de catîri încărcaţi. Meléndez ieşi din magazia sa şi se puse bine cu cei veniţi. Ajunseră două lăzi de wisky pentru cumnatul său. In noaptea aceea avu loc o beţie nemaipomenită. Nimic de neînţeles în această sete de a bea wisky. Cei cincisprezece oameni băură în noaptea aceea wisky în ceşti mari, pînă ce dădură gata cele două lăzi. Frigul trecuse. Dădură frîu liber nebuniei lor şi începură să tragă în stele, care în noaptea aceea îşi făcură apariţia după ce lipsiseră multă vreme. Şi între împuşcături, pierdură măsura, consumară toţi biscuiţii şi dădură gata toate conservele. Se străduiau să se pună la zi, după cele patru luni de foame.

Apoi începu să ningă din nou.

CAPITOLUL X

Se apropiau sărbătorile naţionale. Elías hotărî să mai rămînă încă o bucată de vreme la Collahuasi, nădăjduind că o să se îndrepte drumul ca să se întoarcă şi să mai strîngă ceva bani pe lîngă cele trei bonuri pe care le păstra în pungă, fără a le putea preschimba în mină.

Cu cinci zile înainte de 18, Molino încercă să-l ispitească:

— Hai să mergem la Iquique.

— La ce?

— Haidem, nu mai sta pe gînduri, nu fi prost! Mergem pe jos pînă la Quatacondo. Acolo facem noi rost de catîri!

— Dar drumul e acoperit cu zăpadă...

— Ei şi? Ce-are a face? Puţin îmi pasă de zăpadă!

La drept vorbind, Elías dorea să se ducă la Iquique.

Plecară din Julia noaptea, cam pe la ora două, fără să ţină seama de nimic, nici de depărtare, nici de zăpadă şi nici de consecinţe.

Merseră printre troiene înalte cît munţii din lună. Aşa i se părea lui Elías. Insă, după două ore de drum, ochii îi se închiseră în faţa acestei frumuseţi duşmane şi vitrege. Aici omul şi natura rareori se-nţelegeau. Cei doi băieţi tăceau, încordaţi, gata de bătălie. Ghetele galbene ale lui Molino nu se mai vedeau. Niciodată Elías nu se simţise mai fără de apărare şi mai mic, mai străin în faţa naturii. Trebuiau să înveţe din nou să respire uşor, inima le bătea nebuneşte şi îşi primejduiau viaţa. Erau părăsiţi, la cheremul necunoscutului. Dacă grăbeau pasul, puteau să se prăbuşească într-o rîpă.

Privi de pe înălţimea munţilor şi a piscurilor acoperite de o albeaţă orbitoare, încercînd să descopere linia de demarcaţie a deşertului. Dorea să ajungă repede în cîmpie, acolo unde ziua este dreaptă, galbenă, nesfîrşită ca nisipurile sale. E sigur că acolo omul rătăceşte, de frica tăcerii, în mijlocul pămînturilor ne-

sfîrşite şi pustii. Fără îndoială, lui Elías nu-i era teamă că au să-l înghită dunele mişcătoare. Le prefera zăpezii care adoarme şi din cauza căreia trebuia să umble, să umble mereu, pînă ce va ajunge ori va muri — numai să nu se oprească de loc. Aici, nemişcarea înseamnă moarte. Da, dorea să scape de oceanul de zăpadă, să cadă în marea de nisip. Acum, deşertul însemna pentru el viaţa.

Luneca cu picioarele înţepenite. Nu putea să forţeze respiraţia. Era o încercare mai grea decît sîngele său. Era greu să-şi găsească echilibrul. Molino spera să găsească vreo colibă rătăcită prin munţi, uitată de lume. Nu se vedea nici o aşezare. Socoti că linia de cale ferată *cremalieră*[1] era încă departe. Ar fi alergat bucuros pe miile de traverse, însă în pampă, nu pe zăpadă. Avea chef să doarmă şi nu trebuia.

Sosi noaptea. Visă că întîlneşte un catîr indigen printre nămeţii de zăpadă ai munţilor şi un izvor din acelea care apar pe sub stîncile pampei. Pe la ora unu după miezul nopţii, frînţi de oboseală, nimeriră într-o mină de sare. Aci Molino adormi. Elías hotărî să-i vegheze somnul, putînd astfel să reziste mai bine oboselii care-l cuprinsese. Deodată, în noapte, se trezi brusc. Adormise şi el. Se trezi îngheţat, sub lumina lunii, lîngă laguna sărată a apelor moarte. Era albă-plumburie. Pe banchiza de clorură de sodiu văzu grămezi cristalizate de bulgări de sare. Se gîndi c-ar fi putut deveni şi el o statuie de gheaţă, umezită de ceaţa nopţii. Îşi privi ceasul : era patru de dimineaţă.

Începu să-l scuture pe Molino. Nu putea să-l trezească. Trebuia să acţioneze imediat. Căută ceva pentru a-i stropi faţa, însă în nici o rîpă, nicăieri, nu găsea un izvor de apă. Peste tot doar ridicături de calcar, gropi secate, găuri de saline. Desperat, se hotărî să-l lovească în cap cu un bulgăre de sare. La a cincea lovitură Molino mişcă capul şi deschise ochii.

---

[1] In regiunile unde calea ferată parcurge diferenţe mari de nivel, se foloseşte un tren cu roţi dinţate şi un sistem de şine corespunzătoare.

Merseră, merseră toată ziua, cu pleoapele arse și uscate.

Primăvara era gata să izbucnească. Însă zăpada rezista. Veni din nou temuta seară. Orizontul se făcu de platină. Întunericul începu să se așeze pe stînci și pe copaci, ștergînd contururile albe ale firii care semăna cu un mare mastodont. Îi fu frică, pierzînd aparența că va mai ajunge vreodată la Iquique, că o va mai revedea pe maică-sa.

Molino simți răul de munte, *puna,* care-i contracta pompa inimii.

2

Se mai tîrîră toată noaptea înainte de-a începe să coboare ultimele terase de zăpadă și de a ajunge la linia deșertului.

Cînd, pe la zece dimineața, începu să ardă soarele, hotărîră să se culce la umbra unor stînci mari. Spre seară ajunseră la Guatacondo, arătînd ca niște supraviețuitori.

Patul hanului din drum le păru ca o saltea umplută cu fulgi de înger. Pungașul de Molino, în schimbul bonurilor lui Elías, ceru cel mai scump prînz și achită socotelile ca un prinț. Apoi invită pe cîțiva însoțitori de catîri la băutură. Era îndeminatic în a cheltui banii și în a flecări despre adevăratul paradis care trebuia să fie Iquique în ajunul sărbătorilor.

Porniră din nou la drum, pe jos, pînă la Tiquima, în căutarea unei căruțe. Nu găsiră ceea ce le trebuia. Ciobanii le explicară :

— Căruțele pierd două zile cu urcușul.

Nu puteau să aștepte atît. Ar fi sosit cu întîrziere la sărbătorile naționale.

Un țăran care venea de la Pintados transportînd cu un catîr de povară carne pentru Tiquina, le închirie animalul.

— Grozav !... Cu catîrul ăsta ajung pînă la Andacollo ! exclamă Molino.

Plecară după-amiază. Nu aveau şa, ci un samar pentru poveri. Făcură cu schimbul, călătorind fiecare cînd pe crupă, cînd pe samar. Pe urmă se schimbau. Elías era doar întîmplător călăreţ şi simţea dureri pînă în şale.

In Challacollo, sfîrşitul etapei, se opriră la un han ca să îmbuce ceva. Pe la nouă-zece seara, Molino călărea pe crupă, iar Elías stătea tăcut pe samar, supărat pe tovarăşul său de drum. Deodată zăriră în depărtare, pierdute în ceaţă, nişte lumini care pîlpîiau. Era întreprinderea „La Granja", proprietatea familiei Astoreca. O cunoşteau. Un fel de închisoare în mijlocul pampei, o clădire fortificată, înconjurată cu un zid, din care nimeni nu putea să iasă fără voia administraţiei. Deodată Elías observă că animalul devenise mai uşor. Nu se gîndi să se uite la spate, însă ghici că tovarăşul său coborîse în tăcere şi că acuma alerga spre luminile întreprinderii „La Granja". Işi duse instinctiv mîna la pungă. Ii mai rămăsese un bon. Da, ştia el. Molino se dusese să joace: văzu din nou pîlpîirile luminilor şi se gîndi că ar trebui să se ducă după neruşinatul acela, să-l lase să se descurce cu catîrul. Trase dîrlogii. Pe urmă, se opri pe marginea drumului. Ii fu milă de Molino din cauza patimei pe care o avea. Patimă care-l făcuse să-şi jefuiască prietenul cu care nu de mult îşi primejduise viaţa în mijlocul zăpezilor.

Il jefuise? Nu chiar de tot. Ii lăsase doar un bon, ca să poată ajunge şi el la Iquique şi să se bucure puţin de viaţă, să mizeze totul pe o carte!

Ajunse singur la Cerro Gordo, unde se afla un fel de han. Era foarte tîrziu, aproape de miezul nopţii. Işi simţea corpul ca bătut şi sufletul îndurerat. Slobozi curelele catîrului şi se culcă pe pămîntul gol. Se gîndi la hoţi. Cu Molino fusese tovarăş de joacă şi de adolescenţă în Huantajaya. Şi acuma, îi făcuse bucata! Cum l-o fi lăsat inima?

Dormi foarte puţin. Pe la cinci dimineaţa înşeuă catîrul şi porni mai departe, spre Pintados, de unde trebuia să ia trenul. In gară îşi lustrui ghetele. Il

zări pe pușlamaua de Molino, bine pus la punct, într-un compartiment de clasa I-a. Întoarse capul și nu vru să mai știe de el. Hotărî că dacă îl va mai întîlni pe undeva, să nu-i adreseze nici un cuvînt.

In vagon își dădu seama că poate ar trebui să se considere fericit. Ațipind, lupta să nu adoarmă în zăpadă. Îi era frică să se trezească fără nas și fără urechi, sau pur și simplu să nu se mai trezească de loc. Suferea de lipsa de alimente și mai ales de apăsarea singurătății Anzilor. Ah! Cînd ajunse din nou în pampa familiară, în deșertul care ardea sub soarele veșnic, începu să cînte victorios, ca și cum ar fi sărbătorit recucerirea paradisului, fericit că nu-l mai avea alături pe Molino. Însă acesta ar fi murit de rîs dacă i-ar fi cunoscut gîndurile. Le-ar fi povestit în toate părțile și l-ar fi acoperit de ridicol aci și în Quebrada del Ají.

Contemplă pampa prin ferestruică. Găsi deșertul îmbietor. Probabil că devenise nordic, om al pampei; poate că, fiind copilul orașului Salamanca — înfloritor și subtropical — puțin cîte puțin se transformase pînă în măduva oaselor în omul regiunii acesteia.

3

In tren află o știre grozavă: cutremur la Valparaíso.

— Cum? Dumneavoastră n-ați aflat nimic? îl întrebă îngrijorat vecinul său de bancă, un vînzător ambulant. Pe ce lume trăiți?

— Dar cînd a fost?

— Acum o lună. La 16 august!

— Și a fost rău?

— Sfîrșitul lumii! Nu se mai țin sărbătorile. Cea de la 18 a fost suprimată. Toată țara trebuie să țină doliu, adăugă cu o solemnitate care-i reaminti de vocea „Viermelui singuratic", cînd vorbea de la amvon.

In Iquique află altă știre în ceea ce îl privea personal. Aceasta era o adevărată catastrofă, un cata-

clism. Bătrînica, spaima copilăriei sale, murise aci, în casa ei, fără ca cineva să ştie. Bunica Juana murise. Ea, care fusese sprijinul copilăriei sale, temelia şi bolta — cu sprîncenele ei negre — ocrotirea lui şi cea care-l obliga să-şi îndeplinească totdeauna datoria! Femeia aceea minunată era acum praf şi pulbere. Oasele sale hrăneau pămîntul. Nu ştia ce să spună. Îşi aminti rugăciunile din Advent [1].

„Bunică Juana, a trebuit să se deschidă pămîntul la Valparaíso ca tu să mori!"

Au coborît-o în groapă şi acum ea nu mai vedea orizontul larg din Salamanca, orizont care îi umplea privirile de o bucurie calmă. Ea n-a avut nici o bucurie pe lumea asta! Cu ea, Elías pornise pe mare, cu vaporul. Împreună au îndurat carnavalul. Ea ridicase stîlpii casei care niciodată nu fusese a ei. Ea, care în viaţă nu avusese dreptul la umbră şi odihnă, acum dormea în cea mai adîncă umbră dintre toate. Doamne! Animal de povară, os tare. Cu ea rătăcise pe drumuri lungi, descoperise izvorul în deşert, laptele în pampă şi visarea; oare n-ar merita femeia aceasta o cunună de înger? Poate că nu. Mai mult decît înger, a fost o leoaică, luptînd pînă la moarte în luminile şi în umbrele sărăciei sale.

Acum, bunica Juana se prefăcea în nimic. Nu cunoscuse plăcerile acestei vieţi. Avea o tărie de stîncă şi totuşi un atac de inimă o doborîse într-un minut. O vedea aplecată asupra albiei, în penumbră, storcînd rufele altora cu mîinile ei osoase, rezistînd la furtună ca o piatră de pe şosea. Şi înţelese acum că aceasta se datora dragostei ei. I se păru că odăile din casă erau goale, că lumea era alcătuită numai din nenorociri. Amintirea bunicii îl chinuia. Privi zidurile şi înţelese că erau sărace, cu desăvîrşire sărace şi tare triste.

Se duse cu unchiul Lino la velodrom. Era un oval de pămînt bătătorit, care înconjura un teren de fotbal. Avea loc o întrecere ciclistă, cu taxe de intrare benevole, în beneficiul sinistraţilor de pe urma cu-

[1] Postul Crăciunului la catolici.

tremurului. Nu, aceasta nu era *„optsprezecele"* [1] pampei, cu cele trei zile ale sale de sărbătoare! Nu mai domnea frenezia aceea, care în noaptea de 16 făcea să se aprindă focurile. Nu mai recunoştea nici spiritul lui „şaptesprezece" în care tot orăşelul se trezea de obicei de dimineaţă pavoazat cu steaguri. Nu mai existau aici certuri, nici cîntece, nici beţii. Fusese un cutremur îngrozitor şi bunica murise. Se gîndi că întreprinderile vor organiza o solemnitate gravă şi inutilă. Se vor înălţa cîntecele copiilor. Un profesor va pomeni de patrie, care era îndoliată. Elías purta cravată şi brasardă neagră. Poate că patria îşi va aminti şi de ei... Da, toate oraşele, satele, staţiunile, întreprinderile ar trebui să se gătească de sărbătoare şi de doliu în acelaşi timp. Oratori speciali se vor întrece cu vorba despre glorie şi moarte, însă poate că nu asta este ceea ce ar trebui. A fost un cutremur năprasnic şi bunica a murit. Îl chinuia ideea că bătrîna putrezea în pămînt. Soarele strălucea pe acoperişurile murdare, înnegrite. Pămîntul era galben şi cicliştii alergau ca nişte blestemaţi. La ce bun?

Se întoarse acasă. Mamă-sa era acolo, îmbrăcată în doliu. Văzu odaia înnegrită de fum şi pe mama, tăcută şi nemişcată ca un perete. Simţi că nu putea să dea drumul durerii sale, cel puţin în Iquique.

Unchiul i se păru mai înalt şi mai slab ca niciodată şi lăsase la o parte grija pe care o acorda de obicei mustăţilor.

Nu putea să vorbească. Păreau loviţi cu toţii de boala tăcerii. Ca el însuşi.

Rătăci pe străzi. Află o mîngîiere: se întîlni cu prietenul său Jerónimo, care venise să-şi vadă familia în port.

Maică-sa încetase să se mai vaiete, şi el înţelese că trebuia să plece din nou. Collahuasi, iadul, era de preferat acestei senzaţii că rădăcina familiei s-a uscat şi că au rămas suspendaţi în aer. În casa din strada Unión nimeni nu se pierdea în bocete, însă mai grea era tăcerea aceasta a inimilor împietrite.

[1] Dată revoluţionară istorică.

CAPITOLUL XI

Se întoarse la Collahuasi cu sentimentul că viaţa îl izbise. Nu înţelegea nici el de ce, însă amintirea bunicii îl făcuse să piardă dreptul la bucurie.

La întoarcere, se mai zăreau pete albe numai pe piscurile cele mai înalte, acolo unde se găseau zăpezile eterne. Cu toate acestea, nu izbutea s-o îndepărteze pe moartă din conştiinţa sa.

Fără să se odihnească, se aruncă în muncă. Se apucă de ceea ce nu obişnuise să facă. Săpă şi lucră la provocarea exploziilor, cu adevărată ură şi cu convingerea unei răzbunări copilăreşti. Mina era falimentară iar cumnatul său era ruinat şi mai gîlcevitor ca oricînd. Nu exista o compensaţie pentru viaţa aceasta grea.

Sosi vara : numai noaptea era răcoare. Elías se prefăcea că doarme, însă se frămînta gîndindu-se să părăsească toată minciuna aceasta : mina care îi zăpăcise pe amîndoi. Noaptea, în jurul focurilor, se puneau la cale adevărate răscoale. Elías simţea cum creşte revolta împotriva acestei singurătăţi greoaie şi goale. Toate acestea fuseseră un chin, chiar dacă reuşise să pună deoparte ceva bani.

Ianuarie se apropia de sfîrşit cînd se hotărî să plece.

Reîntorcîndu-se la Iquique, află că mama sa fusese transferată la Alto de San Antonio. Se duse şi el acolo. Nu găsi de lucru. Întrebă în port, fără nici un rezultat. În schimb, se lovi de Zambrano, care intrase în conflict cu cei de la întreprinderea Ramírez. Se bătuse cu administratorii şi acum era şi el şomer.

Rătăciră amîndoi în căutări zadarnice, plimbîndu-se fără rost. Se fotografiară împreună în piaţă. Deodată Elías spuse :

— Ascultă, Jerónimo, îţi propun un lucru : să mergem în pampă. Să căutăm de lucru. Eu mă însărcinez cu plata biletelor de tren şi cu celelalte cheltuieli. Mi-a mai rămas ceva din banii pe care i-am adus de la Collahuasi.

— Unde ? Incotro ?

— La San Antonio, pentru început. Nu e de lucru

chiar în San Antonio, însă de acolo putem mai uşor să căutăm prin împrejurimi. Tot acolo locuieşte şi mama mea. Intrăm undeva, într-o pensiune.

Luară trenul de unsprezece dimineaţa. Pe la trei după-amiază erau în San Antonio.

Mama se bucură mult, dar în acelaşi timp pe faţa ei trecu o umbră. Elías văzu că timpul o făcuse mai ceremonioasă şi mai retrasă. Vorbea întotdeauna de lucruri serioase. Avea suflet de învăţătoare, plin de indulgenţă şi dragoste pentru toată lumea. Şi un aer calm şi încrezător.

In ziua următoare se îndreptară spre o întreprindere din apropiere, „La Argentina". Se prezentară la şeful atelierelor.

— Dumneavoastră ce lucraţi ? îl întrebă pe Jerónimo.

— Sînt strungar.

— Şi dumneavoastră ? îl întrebă pe Elías.

— La forjă.

— Bine, puteţi să începeţi lucrul.

Îşi aduseră paturile cu căruţa. Căpătară o cameră. Căutară cantonamentul. Era destul de bun. Dacă doreau, în douăzeci de minute puteau ajunge la San Antonio.

2

Timpul gonea nebuneşte. Intr-o bună zi, Jerónimo primi o scrisoare de la o rudă. Îi scria că „este nevoie de un strungar la Ramírez".

Elías găsi plecarea ademenitoare. Hotărîră să plece împreună. Se duseră la administraţie ca să-şi aranjeze socotelile. Restituiră livretele în douăzeci şi patru de ore. Li se reţinu fiecăruia cîte un peso pe lună pentru doctorul pe care nu-l văzuseră niciodată. La farmacie li se dădea numai sulfat de sodiu.

La „Ramírez" închiriară împreună o cameră. Elías lucră ca ajutor mecanic.

Ca în cea mai mare parte a atelierelor din pampă „Ramírez" avea o cazare săracă. Străzile erau pline de gropi. Locuinţele erau nişte căsuţe de scînduri acope-

rite cu tablă de zinc. În afară de toate acestea, începînd de la orele opt seara pînă în zori, se lăsa un întuneric de-ţi băgai degetele-n ochi. Atunci în camere domnea gerul. În timpul zilei, nu se putea sta sub razele arzătoare ale soarelui, din cauza căldurii insuportabile.

De cum sosi, Elías studie curioasa aşezare a atelierului. Află repede istoria lui „Ramírez". Episoadele cele mai însemnate se refereau la faptul că de patru sau cinci ori — nimeni nu putea specifica cifrele exacte — „Ramírez" fusese inundată. În urma dezgheţurilor din munte, sfărîmîndu-se digurile, torentul trecuse ca un diavol prin satul Huara, distrusese linia de cale ferată — ceea ce obligase la transbordare — şi inundase locuinţele întreprinderii. Trebuiră să construiască casele mai sus. Însă la drept vorbind, oamenii nu luară lucrurile în serios. Erau foarte mîndri că existau furtuni pe deasupra deşertului şi că tocmai la „Ramírez" izbucnise deodată un potop de apă aşa de bogat cum numai în Sud se poate vedea.

Administratorul, un englez, don Tomás Low, desfăşurase o activitate extraordinară, făcînd tot felul de operaţiuni de salvare, chiar din cele mai de necrezut. De altfel Elías află că englezul era întotdeauna aşa de dinamic. Cutreiera fără odihnă întreprinderea, de la şase dimineaţa pînă la şase seara. Îi spuneau *„Cara de Jaiba"* [1] şi *„El Ladilla Importada"* [2]. Îşi băga nasul peste tot : pe la maşinile cele mari, la cazane, în ateliere, pe rampă etc. Îi plăcea lui însuşi să acţioneze sirenele şi să tragă clopotul pentru a indica intrarea şi ieşirea de la lucru.

Salariul lui Jerónimo era de trei ori mai mare decît al lui Elías, care cîtiga numai cinci pesos pe zi. Nu-i ajungea pentru toate cheltuielile şi mamă-sa îl mai ajuta cu cîte ceva. Mai tîrziu îi urcară leafa, atunci cînd îl însărcinară cu supravegherea generatorului care dădea electricitate locuinţelor. Ziua lui de lucru începea la şase şi jumătate seara. Motorul era vechi. În unele nopţi se încălzea teribil. Elías adormea... lu-

[1] Mutră de rac de mare.
[2] Păduche de import.

mina scădea. Scădea prea mult. Întreprinderea rămînea în întuneric. Atunci sosea fochistul, furios şi înjurîndu-l: „Motorul! Motorul! Ticălosule!"

Elías tresărea din somn ca şi cum i-ar fi sunat un deşteptător la ureche. Mormăia: „Ce vină am eu dacă se încălzeşte singur!"

Trebuiau să-l desfacă şi apoi să-l monteze la loc, iar în timpul acesta întreprinderea rămînea pe întuneric.

Tîrziu, se aprindeau din nou luminile. Elías începea din nou să sforăie. Cîştiga şapte pesos şi sforăia mult mai mult! Era un perfect „domn Pierde-Vară"! Se ducea pe la Filarmonică pasionîndu-se pentru teatru şi pentru dans.

„Ramírez" începu să-l apese. Se gîndi că într-o noapte nu se va mai trezi cînd fochistul va veni să-l strige cu vocea tunătoare: „Motorul, motorul!"

Dorea altceva. Întrevedea emoţii necunoscute. Simţea nevoia unei atmosfere noi. Spera să găsească undeva o viaţă plină de poezie, ca în teatru. Elías nu vedea limpede în el însuşi. Nu era sigur de ceea ce vrea. Poate că aci îşi pierdea viaţa degeaba. I-ar fi plăcut ca deschizînd ochii într-o noapte, să se trezească dintr-o dată într-o altă lume. Ar pleca. Însă, unde? În altă întreprindere, se-nţelege. Dar ce altceva ar putea să-i facă mai frumoasă viaţa aceasta întunecată din pampă? Nu că s-ar fi simţit un erou — însă avea douăzeci de ani! Exista vreun obiectiv, avea oare vreo valoare această trambalare prin întreprinderi?

Într-adevăr, ceea ce căuta el era un drum al lui, propriu. Îi plăcea să joace drame şi poate că el însuşi ar putea să trăiască una.

3

În pampă sosi primăvara. Ceea ce nu înseamnă de fapt o schimbare prea mare. Poate cîte un cactus care răsărea pe o colină de pămînt şi ziua care se mărea puţin. Atîta tot. Numai cerul capătă culori de primăvară, mai ales înainte de apariţia stelei polare. Sărbă-

toarea se anunța atunci pe firmament cu o variație extraordinară de nuanțe. Cerul se incendia, trecînd de la roșu-sîngeriu la violet, naufragiind apoi în marea întunecată a nopții.

Elías cunoștea acum pampa ca propria sa casă. Umblase pînă la poalele munților și pînă la gropile salinelor. Cutreierase dunele și instalase bîrne de susținere în mine, pe sub pămînt. O dată cu căderea serii se năpusti asupra pampei vîntul rece din Tamarugal. Nu se lăsa gerul, ca în regiunea salinelor din Lagunas, dar vîntul acesta tăia respirația ca un cuțit. Elías se gîndise odată că deșertul era atît de aspru și de neîndurător pentru că trăise milioane de ani gol, sub razele soarelui. Mama sa îi explicase însă că acestea n-au fost totdeauna pămînturi uscate. „Aici, unde vezi numai buruieni și roșcóve uscate, a existat altădată o pădure nesfîrșită de culoarea smaraldului. Toată vegetația care creștea aci a căzut fulgerată de nisip și de formarea salinelor. Așa au murit vechile păduri", terminase mamă-sa, acum învățătoare în Alto de San Antonio.

Oamenii din Nord — și el era unul dintre aceștia — trăiau pe seama Sudului. Lumea din Nord, în general uscată și arsă, se comporta mimetizînd solul calcinat. Dimineața, ceața îndulcea lumina atmosferei. Într-o asemenea dimineață cețoasă, Elías îi spuse lui Jerónimo :

— Plec, mă cheamă mama.

— Pleci ? întrebă prietenul său cu glas șters. Îl privi cu tristețe.

— Am o presimțire rea, spuse el, și tăcu.

CAPITOLUL XII

Își strînse boarfele, făcu un pachet și scrise pe el „de trimis la San Antonio".

Mama descoperi imediat în ochii lui Elías o strălucire nouă. Rămase pe gînduri. Bănui că băiatul trecea

printr-o perioadă critică. Înţelese că era în căutarea unui drum. Avînd în vedere natura muncii lui, mama ar fi dorit ca lui Elías să-i placă în limita posibilităţilor cititul şi ideile înalte. Da, era fiul său. Ghicea că era frămîntat de o pasiune necunoscută şi că suferea. Insă băiatul se arăta hotărît în ceea ce priveşte apărarea libertăţii sale şi ea considera că ar fi nedrept să-i impună ceva prin forţa autorităţii materne.

Intr-o zi, Elías se sfătui cu ea în legătură cu ceea ce ar avea de făcut. Discutară mult, ca doi prieteni; însă ea încheie subliniind:

— Fiule, tu eşti stăpîn pe viaţa ta. Fă ceea ce ţi se pare ţie că e mai bine. Partea proastă e că patronii nu se prea îngrijesc de soarta muncitorilor.

— Îţi mulţumesc, mamă, pentru că îmi spui că sînt stăpîn. Insă acuma n-am nici o ocupaţie. Sînt stăpîn pe lipsa mea de ocupaţie. E cam puţin!

— Intr-adevăr, este puţin, recunoscu ea.

Nu făcea nimic. Îi displăcea să trăiască privind la zborul clipelor, înlănţuit în visurile sale. Lipsa de ocupaţie îi provoca remuşcări, şi îl revolta împotriva lui însuşi. Dorea să muncească şi nimeni nu-i dădea de lucru. In felul acesta viaţa îi părea urîtă şi zadarnică.

Dificultăţile tindeau să se transforme în munţi de neînvins. Işi închipuia că fiecare om care-l priveşte pe stradă, îl vorbeşte pe la spate. Pentru că i se părea cu totul incorect, ca un om în toată firea ca el să trăiască ţinîndu-se de fusta maică-si. Pierduse sensul nevinovăţiei lucrurilor şi vedea totul prin lumina puternică a ostilităţii celorlalţi, părere de care nu putea să scape. Incerca să se consoloze gîndindu-se că alţii o duceau şi mai prost: sufereau de foame. Incepu să observe cu atenţie felul de a reacţiona al mamei sale. Părea fericită să-l ţină în casă, temîndu-se de cine ştie ce noi şi îndepărtate aventuri în genul aceleia de la Collahuasi.

Incepu să se îndoiască de multe lucruri; însă mai ales de el însuşi. Viaţa nu e o distracţie. Pentru sărac ea înseamnă muncă. Şi cînd n-o ai, este umilinţă, dacă nu foame. Lumea nu e generoasă. Poate că e rău în-

tocmită ? se întreba el ; însă în cele din urmă, îndepărtă din mintea sa acest gînd. Ştia un lucru : că n-o să întîrzie mult pînă va porni din nou.

2

Scrise lui Ernesto Araya, un tînăr coleg, prieten de-al său, care era mecanic în San Lorenzo. Acesta îi răspunse după o săptămînă :

„Vino repede, am pentru tine o muncuşoară de ajutor mecanic la maşini. Mecanicul este sincerul tău servitor şi prieten, Araya. Nu te pierde cu firea şi să n-ai nici o grijă. Aci totul se va aranja."

Îşi luă rămas bun de la maică-sa.

Prietenul Araya, brunet şi plin de viaţă, îl aşteptă la gara din San Lorenzo. Îi văzu în ochi aurul inimii. Îl duse la locuinţa lui care se compunea din două odăi şi o curticică în faţă. Nu s-ar fi putut spune că era încîntătoare ; dar pentru modestele lui cerinţe era aproape un cămin plăcut. Era situată în grupul de locuinţe de „sus", numit aşa fiindcă se găsea pe un deal, unde erau instalate maşinile şi celelalte aparate cu care se scotea salpetrul.

Căsuţa era despărţită de depozitul atelierului printr-un perete. Trebuiau să aibă grijă să nu izbucnească vreun incendiu. Aci se înmagazinau materialele explozibile sau numai inflamabile, ca : praful de puşcă, sulful, uleiurile de ars. Grupul de locuinţe de jos, băgat într-o rîpă, era o îngrămădire de barăci şi colibe. Cu toate acestea, erau mai solid construite decît căsuţele de sus, pentru că întreprinderea minieră, ca şi toate celelalte întreprinderi din pampă, era înconjurată de locuinţele minerilor.

Locuiau împreună cu mama lui Araya *cheuco*-ul [1], o femeie veselă, pe jumătate indigenă. Avea grijă de amîndoi, fără nici o deosebire. Alţi străini nu mai erau pe-acolo. Astfel că Elías nu se simţea de loc străin de familia lor. Ea se purta simplu, ca o femeie din popor

[1] Cu picioarele strîmbe.

care ar fi avut doi copii. Prepara mîncarea ca în pampă, cu o mare şi străveche pricepere. La şase dimineaţa le servea, pe masa de brad, biftec şi cafea neagră, la ora prînzului îi aştepta, bine dispusă, cu o cratiţă cu carne şi cartofi, orez şi fasole boabe. Ca felul doi, din nou fasole boabe cu alte condimente, bune ca să-ţi dea putere şi ca să-ţi învelească rinichii cu grăsime. Măruntaiele le ghiorăiau ca broaştele în baltă. Elías îşi lingea degetele, aşteptînd felul următor. Şi femeia îi mai dădea o porţie de fasole. Apoi îi privea cum înghit cu mare repeziciune.

— Oh, cine poate să trăiască în pampă fără să mănînce fasole în fiecare zi! Nu s-ar simţi om în toate puterile, caramba! Ernesto, de la vîrsta de doi ani, mănîncă în fiecare zi fasole. Dacă se întîmplă să lipsească, este ca şi cum n-ar mînca nimic!...

In felul acesta ea crea poezia fasolii gătită în diferite feluri. Elías introducea în monologul „fasolier" al femeii, un comentariu de om informat:

— Alaltăieri scria în ziare că în Sud se cultivă o fasole specială pentru pampă.

— A, da? Nu mai spune!

Femeia se duse la bucătărie şi îi aduse zîmbind o farfurie de supă cu fidea:

— Acum, Elías, mănîncă puţin vînt!

Elías n-avea ce să facă, deoarece era mecanic şi trebuia să se arate cu gusturi mai fine la mîncare decît ceilalţi. Ea îi privea pe toţi cu un aer ironic. Şi sorbind zgomotos, Elías oferea un mic concert pentru supă, cu acompaniament de orchestră.

— Acum, am să vă aduc o mîncare ca pentru bărbaţi, spunea femeia, aşezînd mîndră pe masă nelipsitul ultim fel de mîncare, o budincă de porumb şi piersici uscate.

Orice altă mîncare ar fi fost nesubstanţială.

Pentru masa de seară, de la şase şi jumătate la opt, era altceva; stomacul nu mai e atît de pretenţios. Putea să ajungă supă, salată, friptură şi cafea sau ceai obişnuit. Intre timp, în după-amiezele călduroase, pe la trei şi jumătate, cădea bine o gustare.

Elías avea o serioasă poftă de mîncare. De cîte ori putea, mesteca. Îi plăceau fructele din regiune: *guayabas* de Tacna sau de *Pica, mangos, portocale, paltas* din Nord şi banane ecuatoriale. Frecventa de asemenea cofetării cu mesele instalate pe trotuar, cu apărătoarele lor de muşte, şi mînca „dulciuri pentru a-şi îndulci viaţa", cum spunea el.

3

Puţin timp după ce sosi la atelier, îl căută o comisie. Imediat îşi închipui că este „cineva !" Voia să le facă impresia că e matur, că nu e un prost. Îşi luă aerul gînditor al omului care a trecut prin multe :

— Ce doriţi, domnilor ? Cu ce vă pot servi ?

— Cu nimic, scuzaţi. Am aflat că la întreprinderea „Ramírez" dumneavoastră aţi fost membru al Filarmonicii. De ce n-aţi fi şi aci !

— Lăsaţi-mă să mă obişnuiesc puţin. De-abia am sosit. Aci sînt deocamdată doar un intrus.

— Ăsta nu-i un motiv, prietene ! Vino pe la noi într-una din seri. Te rugăm ! Vrem să devii membru al Filarmonicii şi al clubului de fotbal. Ne-ar părea bine să participi şi la activitatea teatrală. În sfîrşit, ce pierzi ? Dă o raită pe la noi. Apoi, vom mai vedea.

Le promise să treacă pe-acolo într-una din zile.

4

Timpul trecea repede. Obişnuia să se trezească între trei şi patru dimineaţa şi auzea zgomotul maşinilor de prelucrare a minereului. Dar nu din pricina lor se trezea. Alta era cauza insomniei sale. După vizita delegaţiei Filarmonicii, reînviară visurile sale de actor. Ghemuit în pat, aştepta clopotele care anunţau deşteptarea frămîntîndu-se, pe jumătate treaz. Aparţinea „celor cu clopotele". Aşa erau numiţi mecanicii din atelier, pentru că erau chemaţi cu clopotul, aşa cum chea-

mă biserica pe credincioşi la slujbă. Pentru Elías nu era nimic nou. Cei treziţi cu sirenele erau porecliţi „sirenari". Se făcuse ora patru de dimineaţă. Mai era încă noapte, însă „particularii" din pampă — cărora nimeni nu le suna clopotul şi nici sirena — se sculaseră. Elías se gîndi că erau în picioare înaintea altora, probabil din pricină că nimeni nu le ţipa în urechi ca să-i scoată din pat. Purtau un nume atît de demn : „particularii".

Se mai întoarse o dată în pat. Ascultă zgomotele paznicilor de noapte deşteptîndu-i pe căruţaşi şi pe ceilaţi muncitori. Loveau în uşi cu un lemn :

— Noapte bună ; trezeşte-te, mă, blegule !

Dinăuntru răspundea un mormăit. Paznicul înţelegea după sforăit că omul continua să mai doarmă puţin.

— Ei, nesimţitule, scoală-te ! N-ai auzit ? Înţelege omeneşte ! Vrei să intru la tine ?

— La cine să intri, mă, derbedeule ? N-ai decît să intri, poftim, şi ai să vezi pe dracu !

Se auziră trei şuierături lungi, pentru întîrziaţi.

— ...Dacă nu te scoli am să pun ciomagul pe tine, nenorocitule !...

— Bine, aşa, da. Limpede ! Mă scol. Cum să nu mă scol eu cu vorbă bună ? !

— Du-te să-ţi rîzi de bunică-ta, neruşinatule !

— A mea e moartă, pe cînd a ta umblă cu frîul slobod !

Cunoştea pe dinafară acest dialog edificator. Cu mici variaţii, îl auzea în fiecare sfîntă dimineaţă, începînd de la orele patru.

Două şuierături lungi răsunară în noapte şi se strînseră şerpuitoare ca ecoul. Vecinul răsturnă scaunul pe care-şi ţinea hainele de lucru şi începu să înjure. Elías înţelese că mama lui Araya se scula ca să pregătească micul dejun. Netezi şi strînse pătura înflorată. Auzi căruţele ieşind pe poartă şi intrînd în pampă. Poate că mai avea timp să aţipească o jumătate de oră. Însă nu avea nici un rost să se chinuiască în zadar. Ziua începea să-şi facă loc. Se mai auzi o şuierătură lungă şi două scurte, pentru cei din mină şi trei

prelungite şi două scurte pentru mecânici. Araya plecă în grabă. Atunci, ca în fiecare dimineaţă la aceeaşi oră, începu să se îmbrace ştiind că în mai puţin de cinci minute se vor trage clopotele pentru ajutorii mecanici.

5

Cînd ieşea de la lucru, îi plăcea să se plimbe prin toate colţurile întreprinderii. Chileenii din Nord şi ceilalţi oameni sosiţi din diversele regiuni ale ţării, vorbeau puţin. Uneori, cineva rupea tăcerea şi atunci începeau să cînte. Cîte unii cîntau dorul de Sudul cel verde, în care se născuseră. Rătăcea printre grămezile de salpetru — violete, portocalii, roze. Intra în vorbă cu supraveghetorul administraţiei sau cu şeful maşinii principale, om întotdeauna bine dispus şi cu aer părintesc. Se împrieteni cu turnătorul. Ziua asculta ecoul exploziilor. Urmărea cu privirea căruţele încărcate pînă la refuz. Trăgea în piept iodul cu gura deschisă, pînă cînd îi dădeau lacrimile. Domnea o căldură de cuptor. Se oprea să asculte cum se goleau căruţele de minereu şi recunoştea care căruţaş descărca în acel moment. Umbla pe la rampe, se învîrtea printre fierării. Simţea nevoia să fie cu oamenii. Îi plăcea să observe cantonamentul de la înălţimea camerei sale, şi să-l vadă în mişcare. Căruţele, maşinile, grămezile imense, locomotiva.

Însă, dorea ceva mai mult decît exploziile puternice. Nu-i mai ajungeau nici prăvălia întreprinderii, nici focurile din pampă. Spre asfinţit, pulbere de salpetru plutea peste tot. Simţea că o respiră şi că îi intră în plămîni. Treceau trenuri încărcate, se prăvălea minereul în zgomotul infernal al dinamitei. Noaptea, cuptorul se răcorea şi Elías reîncepea să viseze, ca înnebunit. Într-o zi, tîrziu, la întoarcere, găsi o scrisoare de-acasă. Mamă-sa era bolnavă. Dimineaţa se prezentă la administraţie pentru a cere voie să plece la San Antonio. Patronul lui San Lorenzo era un englez, John Lockett, care trăia în Iquique şi care venea foarte rar pe la mină. Pasiunea sa era să joace polo. Creştea

cincisprezece cai splendizi în Cavancha. Dureri de cap îi pricinuia numai fratele său mai mic, Bradstock, tot atît de elegant pe cît de beţiv, inutil şi scandalagiu, „chefliu simpatic", cum i se spunea — cu toate că denumirea socială a firmei era „Lockett Brothers", stăpînă şi a întreprinderilor „Ramírez", Carmen Bajo şi San Donato. Firma era reprezentată de către administrator, un alt gringo osos : don Francisco Turner, cu totul deosebit de dinamicul Low, administratorul lui „Ramírez".

Mr. Turner avea următorul caracter : foarte tăcut, indiferent faţă de vigilenţa necesară într-o întreprindere şi, după cît părea, faţă de orice. O dată la cincisprezece zile, cu ţinuta solemnă a cuiva care merge la slujbă, îşi punea cilindrul pe cap şi se ducea să supravegheze, fără să scoată o vorbă, munca la maşini. Tot timpul se juca cu o liră sterlină care atîrna de lanţul ceasului său şi la care privea într-una. Îl escortau, tot tăcuţi, maistrul şi submaistrul. La dreapta sa se aşeza, ca un căţeluş, contabilul Marchessini. Ceva mai în urmă, fără a se apropia prea mult, rămîneau funcţionarul cu fişele şi normatorul, cu toate că se întîmpla foarte rar să li se ceară vreo informaţie. Însă, cei cu care într-adevăr nu schimba niciodată nici un cuvînt, erau „juniorii" atelierului şi omul de serviciu. Profesa o adîncă credinţă în erarhie. Era de părere că distanţa şi tăcerea impun respect. Se simţea deosebit de ceilalţi oameni şi fluiera, fluiera mereu. Elías ajunse la concluzia că fluieratul acesta era felul său de a vorbi. Dacă observa ceva ce nu mergea bine, nota în carnetul memoriei sale, fără ca măcar un muşchi să i se mişte pe faţă. Apoi, în biroul său — fără să-şi iasă vreodată din fire — atrăgea atenţia şefului respectiv, prin monosilabe. În pampă, se ducea de asemenea cu religiozitate o dată la două luni şi avea exact aceeaşi comportare.

Cînd Elías intră să-i ceară concediu, îl găsi plimbîndu-se cu paşi rari prin atelier. Simţind că se apropie cineva, se opri şi, stînd mereu cu spatele, întrebă :

— Cine este?

— Sînt eu, Elías Lafertte, din atelier.

— Şi ce doreşti ?

Elías avea poftă să-i vadă mutra, să-i strige ceva, însă se reţinu şi explică, aproape pe şoptite :

— Mama mea e bolnavă la San Antonio. Trebuie să mă duc s-o văd. M-aş întoarce la lucru poimîine.

Omul, nemişcat, spuse impasibil, peste umăr :

— Bine, e-n regulă !

Astfel a putut să-i audă vocea. Nici o clipă în timpul acestei întrevederi nu a putut să-i vadă faţa. Nu s-ar fi putut spune că englezul era un om melodramatic.

Mama sa fu bolnavă grav timp de o săptămînă. Apoi boala cedă, şi Elías putu să se întoarcă la lucru.

CAPITOLUL XIII

Se împrieteni cu căruţaşul Cipriano Emparanza. Făcea să-l cunoşti pe acest om primitiv, cu figura lui cioplită parcă din topor şi să vezi îndeaproape catîrii înhămaţi şi deshămaţi, la odihnă sau la muncă. Poate că numai Cipriano, în întreprinderea aceasta atît de vastă şi complicată, le cunoştea atît de bine maniile şi nevoile.

Intr-un limbaj foarte sumar, care se reducea la cîteva expresii, Cipriano îi explică lui Elías că animalele acestea sînt capricioase ca femeile. „Trebuie să le cunoşti slăbiciunea." Elías observă că Cipriano semăna cu catîrii. Da, şi Cipriano era încăpăţînat şi avea „caracter tare". Apoi Elías avu ocazia să constate că şi catîrii seamănă cu căruţaşii şi capătă ceva din felul lor tăcut de a fi. Îşi petreceau împreună ziua grea şi ajungeau să-şi descopere unul altuia pînă şi sufletele. Fiecare cunoştea maniile şi slăbiciunile celuilalt.

Pentru ce Elías se apropie de Cipriano, deşi erau atît de deosebiţi, şi cum se făcea că acesta îl acceptă, aproape ca prieten ? Taină omenească ? Poate să nu fi fost chiar aşa. Elías ajunse la concluzia că Cipriano era fiinţa cea mai singuratică din întreaga în-

treprindere. Nu avea nici femeie, nici copii. Nu-i plăcea Filarmonica. Nu se apropia de nimeni ca să schimbe o vorbă. Bea singur şi cu decalitrul! Apoi se ducea să se înfunde într-un bordel.

Într-o zi, în curte, Elías descoperi că acest om sălbatic suferea din pricina singurătăţii şi căuta o prietenie, dar nu a oamenilor. Îl auzea vorbind cu *„La Chola"* [1] măgăriţa, în timp ce o mîngîia ca un îndrăgostit, cu mîinile sale noduroase.

— *Cholita,* îţi vorbeşte Cipriano al tău, nu-mi răspunzi? Te-ai trezit devreme din cauza puricilor, comoara mea?

Omul nu glumea, mîngîind-o. Pe faţă avea o expresie aproape suferindă, în timp ce-i mîngîia gîtul de culoare închisă. Erau ca o pereche de însurăţei foarte uniţi. Probabil că simţeau că fac parte din aceeaşi clasă, că aveau acelaşi sînge şi că erau amîndoi animale de povară pe lumea aceasta.

Cipriano punea şaua pe spinarea Cholei aşa cum amantul, într-un moment pasionat, ajută la ultimele detalii de la toaleta iubitei.

Apoi se suia în şa. Animalul era mic, însă robust. Şi avea toată frumuseţea aceea resemnată pe care pot s-o aibă măgarii. Cu toate acestea, cînd simţea omul pe crupă, îşi întorcea capul şi îşi mişca urechile. Cipriano continua să discute cu Chola ca un soţ, mînuind hăţurile. Şi Chola, iubita pedepsită, se cabra la început, apoi pornea uşor la drum.

Era o adevărată romanţă rustică.

Cîteodată, din cauza gropilor ascunse, se rostogoleau, măgăriţă şi căruţaş. Atunci Cipriano înjura de mama focului, mîngîind animalul lovit.

Cipriano Emparanza mirosi în Elías pe omul care îi înţelesese mai mult decît oricine brutala lui singurătate, beţiile lui şi aparentul său dispreţ pentru Filarmonică. Şi dacă îl acceptă ca prieten, fu probabil pentru că Elías nu se apropie de el cu aer de salvator şi nici de sfătuitor, ci ca un tovarăş tăcut care se aşază alături, nu întrerupe liniştea şi amîndoi aşa, unul

[1] Metisă, mulatră: apelativ cu o nuanţă afectivă = iubito, dragă etc.

lîngă celălalt, se gîndesc la propriile lor necazuri fără ca nici unul să încerce să pătrundă cu forţa în mica lume tainică a celuilalt. Aşa îi plăcea lui Cipriano, să stea mut, fumînd, înainte de a se duce la cantină. Elías învăţă să discute cu el fără cuvinte, sau folosindu-se, în unele cazuri foarte rare, numai de cîteva vorbe răzleţe. Aşa află că nu avea pe nimeni, că prefera să nu aibă pe nimeni şi că în sufletul său ardea un sentiment de milă pentru el însuşi. In vinele lui curgea sînge indigen. Era bolivian şi într-o zi, în două cuvinte, îi spuse cîte ceva despre copilăria sa petrecută în sătucul *aymará* [1]. Spuse că îşi aminteşte numai atît. Nu pronunţa cuvîntul „Bolivia", ci numai arăta cu mîna înspre profilul Anzilor. Îi arătă cu degetul :

— Azi am făcut şapte drumuri lungi...

Muncise paisprezece ore şi se simţea neliniştit. Privea spre munţii în care se născuse şi ciulea urechile ca şi cum ar fi încercat să surprindă şoaptele grajdurilor întreprinderii.

2

A doua zi Elías muncea în atelier, cînd se produse ceva neobişnuit. Lumea alerga înspre pampă. Se repezi şi el împreună cu Araya. Le venea în întîmpinare un grup de oameni. Supraveghetorul se apropie străbătînd pampa în galop. Elías o recunoscu pe „La Chola". Cineva întrebă, strigînd cît îl ţineau puterile :

— Ce este ? Ce s-a întîmplat, omule ?!

— Nimic, răspunse încărcătorul căruţei, numai că Cipriano s-a răsturnat.

— Să-i fie de bine, ăsta nu păţeşte nimic ; cu măgarii ce este ?

— Măgarii mai întîi, desigur, îşi spuse Elías. Mai întîi lucrurile preţioase, măgarii înainte de toate. Nu o dată în administraţie se dădea explicaţia : omul vine aci să caute de lucru, în timp ce măgarul trebuie să-l cauţi tu prin Sud !

[1] Trib băştinaş.

— Măgarii ? Nimic, bine mulţumesc, răspunse încărcătorul, măgarilor nu li s-a întîmplat nimic, însă Cipriano a tras perdelele.

— Cum ?

— Da, aşa cum ţi-am spus. Căruţaşul a murit.

Cel care întrebase era supraveghetorul. Privi în jurul său. Făcu o mutră de circumstanţă !

— Păcat, îmi pare rău. A dracului treabă. Asta e viaţa ! Şi cînd te gîndeşti că mă pregăteam să-i dau mîine nişte sopaipillas şi să-l pun să facă drumuri mai scurte, ca să-l uşurez un pic. Însă Cipriano a murit. Era cam abrutizat, dar om de treabă, săracul.

Fără să descalece, îşi scoase pălăria şi şi-o strînse la piept, într-o atitudine pioasă.

— Trimite-i turtele alea în iad, propuse Manuel Tapia *derripiadorul*[1]. Acolo o să le mănînce călduţe !

Supravaghetorul dorea să scape din strînsoarea aceasta de priviri şi mormăi încurcat :

— Cred că trebuie să mă duc să-l încunoştiinţez pe administrator.

— Da, administratorul trebuie să ştie, aprobă căruţaşul Custodio González.

— Sigur, el trebuie să afle mai întîi, repetă supraveghetorul, negăsind altceva de spus.

Cînd acesta plecă, Elías încercă să se apropie. Roata trecuse peste pîntecele lui Cipriano. Îşi scoase şapca de mecanic. Se gîndi să spună cîteva rugăciuni ca pe vremea cînd era mic. Însă Cipriano fusese, după toate aparenţele, un om părăsit de Dumnezeu, deci la ce bun rugăciuni ? „Nu, Cipriano Emparanza, Elías n-o să se roage pentru tine, ci te va cinsti în felul său. Nu, Cipriano, căruţaş, îngrijitor de măgari, atît de deosebit de Jerónimo Zambrano, atît de deosebit ca cerul de pămînt. Totuşi, cei doi au fost prietenii mei fiecare în felul său. Aci zace Cipriano, cu pantalonii săi pătaţi ca de obicei, cu boneta care-i acoperă atît de bine urechile că nu mai aude nimic, cu poalele hainei rupte." Elías se sprijini de căruţa de metal cu roţile de lemn. Simţi nevoia să plîngă. Cînd îi va veni

[1] Miner în salpetru, munceşte cu lopata în nişte puţuri adînci.

şi lui rîndul poate că nimeni nu va plînge pentru el. Măgăriţa îşi întinse capul şi udă faţa lui Cipriano cu spuma botului ei. Scormoni pămîntul, ridicînd un nor de praf gălbui, apoi scoase un nechezat puternic, ridicîndu-şi capul spre cer. Numai atît.

Ca şi ceilalţi căruţaşi, Cipriano fusese un om tare singuratic. Făcuse multe în viaţa sa. Dormea în grajd lîngă Chola. Ţinea numai la Chola. Nu-i plăcea Filarmonica. „Azi am făcut şapte drumuri lungi", îi spusese cu o seară mai înainte.

În felul acesta şi-a încheiat Cipriano călătoriile.

3

În noaptea aceea izbucni un incendiu în pulberărie. Săriră oamenii care îl priveghează pe Cipriano şi, în mijlocul larmei copiilor, stinseră focul cu apă stătută. La lumina flăcărilor Elías văzu feţele oamenilor ca nişte măşti roşii. Flăcările care trosneau îl apropiară din nou de moartea, la care, din cauza vieţii lui grele, nu se mai gîndise. Elías băgă de seamă că moartea vizita cam prea des întreprinderea. Se obişnuia să-i vadă pe muncitori duşi cu targa. Mureau din cauza dinamitărilor din mină. Exploziile care răsunau pînă departe dădeau senzaţia că totdeauna în ţinutul acesta se dădea o luptă de artilerie.

Acum se aflau din nou aşezaţi în şir lîngă perete, veghind moartea în pampă. Descoperi că mîinile şi picioarele căpătau o personalitate expresivă şi aspră şi că bocancii prăfuiţi făceau parte din om. Gringos-ii preţuiau numai mîinile muncitorilor. Nu spuneau ei că muncitorii nu valorează pentru căpăţîna lor ci pentru mîinile şi, întrucîtva, pentru picioarele lor ? Îi trecu prin minte că priveghiul lor de acuma era ca acele adunări care, la căderea nopţii, îi înfrăţesc — de-a lungul tuturor nopţilor de pe lume — pe toţi cei obijduiţi, mai ales cînd sînt strînşi în jurul unui mort.

Domnea o linişte aproape solemnă. Nimic nu dădea mai mult senzaţia de viaţă decît mîinile, mîini

arse, de muncitori şi ţărani, de *changos*[1] şi aymará, chileeni, bolivieni şi perueni, roase de timp şi de unelte. Mîini atît de înfrăţite între ele ca cele două mîini ale unui om, fie că stăteau sprijinite pe ceva sau dormeau pe genunchi. Mîini răsărind din minele de salpetru, mîini care par înmormîntate. O pîlpîire a focului le făcu pentru o clipă sîngerii; însă acum din nou erau întunecate. Elías examină propriile sale mîini ca şi cum pînă atunci nu le-ar fi văzut niciodată. Îşi întoarse palmele şi văzu că erau ca şi ale celorlalţi. Gemene — aproape cu totul la fel. Apoi luă cunoştinţă de pantalonii săi peticiţi şi de bocancii prăfuiţi. Văzu că toate picioarele încrucişate, adormite, inerte erau liniştite. Acest calm, care în altă ocazie ar fi putut da naştere unei poveşti minunate, în noaptea aceea era mut, poate din cauză că era prezent Cipriano.

Omul care a tăcut toată viaţa sa, acum era de două ori, de trei ori mai mut, de o mie de ori, de un milion de ori mai tăcut ca de obicei, cu o tăcere mai adîncă decît a lunii.

Lui Cipriano îi scoseseră bocancii. Acuma stăteau sub patul pe care zăcea el. Elías le lustrui cu o cremă ca de sînge. Sosi Misiá Hortensia, mama lui Araya şi pieptănă mortul şoptind: „Ciuful ăsta n-a cunoscut nici măcar în vis un pieptene de os". Apoi îi încrucişă mîinile pe piept. Elías văzu că erau ca mîinile tuturor, ca ale sale, puţin mai înţepenite, da, cu vine întinse, cu o uşoară nuanţă albăstrie, culoarea unei unelte de fier ros de cel mai tare dintre acizi. Nu era mîna unui om ucis, nici aceea a unui mare beţiv. Mîna aceasta gălbuie, cu reflexe albăstrii, era pur şi simplu mîna unui muncitor care a murit la postul său, la muncă. Uitate, mîinile stăteau acum de veghe şi ele. Erau mîinile unui om care vorbise, care rătăcise prin pampă şi care trecuse ca o adiere neluată în seamă, ca vîntul de noapte peste nisipurile din Tamarugal. Şi acum, Cipriano, în adierea de vînt, stătea nemişcat, privea fix tavanul, cu globurile ochilor şi cu irisul uşor înroşite, cu un cerc albicios în jurul lor.

Elías îşi duse mîinile la ochi.

[1] Trib băştinaş.

Apoi, oamenii începură să joace cărți lîngă mort.

Elías își puse întrebarea dacă omul din pampă mai dorea să realizeze vechile visuri ale minerului. Cine știe? Poate că nu. Cum „cine știe?". Sigur că nu! Oare nu vedea el că oamenii din pampă înmormîntaseră adînc de tot sub pămînt iluziile pe care și le făcuseră oamenii din Collahuasi? Ce fel de ambiții avusese Cipriano, de exemplu? Nu; nu fusese un jucător cu o șansă mare. I se păru că în acest ținut unic pe lume — deșertul care, frămîntîndu-și măruntaiele albe, fertilizează, fertilizează multe pămînturi, devenind astfel el însuși steril — cei din pampă nu mai simțeau vraja care-i îndemnase să se facă mineri. Observa asta la aproape toți oamenii. Cu toții, indiferent dacă erau supraveghetori sau mineri, încărcători, mașiniști sau muncitori zileri, cu toții uitaseră himera îmbogățirii.

Începură să joace *brisca* și apoi *monte*[1]. Cînd Manuel Tapia aruncă fișele de cauciuc sau de bronz, rotunde, unghiulare sau găurite, Elías observă mîinile și fețele oamenilor și descoperi că nici unul nu mai credea în magica intervenție a hazardului care i-ar putea face milionari. Aproape de ei stătea întins și spălat, Cipriano. Privi la fiecare dintre cei de față. Nici unul nu avea mutra de aspirant la bogăție. Mîinile lor nu căutau—așa cum văzuse mai înainte — vraja care i-ar fi făcut să descopere cuprul aproape de suprafața pămîntului. Poate că nici cumnatul său Meléndez, acuma nu mai visa să descopere cine știe ce comori.

Făcînd scurte pauze în joc, traseră cîte o înghițitură de rachiu. Cerule sfînt! Nu se găsesc aici nici măcar niște cărți de joc ca lumea. Oamenii erau simpli muncitori ai deșertului, ai pămîntului uscat de la capătul lumii. Acum știa. Erau pur și simplu găleata de lături care se scurg de la bucătărie. Domnii de la birouri nici nu se amestecau cu ei. Puteau.

Cipriano începea să miroasă. Dar oare nu mirosise el toată viața? Da, dar acuma mirosea rău de tot.

Cipriano nu mai era și Cipriano nu mai putea să tragă o ultimă dușcă.

---

[1] Jocuri de noroc.

CAPITOLUL XIV

Se plictisea cînd nu era în tură, mai ales duminicile. Căută din nou pe cineva cu care să lege prietenie. Începu să intre în casa vecinului său, Manuel Tapia, deripiadorul, un omuleț cu tîmplele argintii care, în tinerețe, luptase în războiul Pacificului.

— Sufeream mult de foame pe vremea aceea, își amintea el. Moșierii stăpîneau toată țara. Multă băutură, puțin grîu. Aproape că nu cultivau pămîntul. Nu știau că pămîntul este aurul unui stat liber? Știau. Nu sînt proști. De ce să muncească ei dacă ne aveau pe noi? Însă marea de nemulțumire creștea. Atunci au cîntat imnul național, au ridicat drapelul și au declarat război.

— Război? șopti Elías.

— Chiar el în persoană. „Plecați în Nord!" Așa ni s-a spus, iubitule. In Nord am fost și în Nord neam întors. In frunte cu prietenul dumitale pînă la moarte, spuse Manuel Tapia. Merita să vezi sărăcimea lăsîndu-și cîmpurile și grîul aproape copt. Învățai să mînuiesc armele; însă, mai mult îmi plăcea baioneta. Cu ea nu-mi era frică nici de dracu în persoană. Lucrurile nu erau atît de simple și ușoare cum păreau.

— A curs mult sînge? întrebă Elías încet, amintindu-și de sîngele lui Ciprian.

— Armata trecea lăsînd o baltă colorată. Da, omule, colorată. Am trecut munții...

— A fost sărbătoare mare pentru victorie?

— Patria și-a scos steagurile o zi și ne-a răsfățat tot o zi.

— Și după aceea?

— După aceea a uitat de noi; da, a uitat, ca și cum niciodată nu ne-ar fi văzut, ca și cum niciodată nu ne-ar fi cunoscut, și nu și-a amintit de noi nici măcar ca de niște cîini care s-au încăierat.

— Atunci te-ai întors în Sud?

— Nu, eu n-am vrut să mă mai întorc în Sud. Aici găsisem de lucru. Nordul ținea acum de Chile. Începu exploatarea salpetrului în stil mare. Năvăleau

străinii ca muştele şi cumpărau pămînturile ca şi cum ar fi cumpărat ouă. Noi, chileenii, eram mîndri ca o cloşcă iar gingo-ul punea mîna pe pui! Incercai să-mi fac şi eu un rost. Voiam să devin un om de ispravă. Insă ceea ce voiam eu nu se potrivea. Florile astea nu sînt pentru tine, Manuel Buenas Peras. Ce-ai crezut tu? Tu nu poţi decît să-ţi vinzi forţa de muncă, şi în schimb noi îţi lăsăm viaţa. Şi chiar mi-au lăsat-o.

— Aşa că totul a fost în zadar?

— Ce anume, totul?

— Războiul şi tot ce ai spus...

— Nu, noi am rămas cu gloria şi ei cu salpetrul. Făcu o pauză. Gloria a durat douăzeci şi patru de ore, atît cît cîntă un cocoş. Insă ei au fost cocoşii. Şi de atunci stau aci, transpirînd ca apucat de friguri.

Se uitară afară. Incărcătorul González îşi pregătea catîrul în faţa biroului lui Mr. Turner, o baracă făcută din tablă gălbuie.

Se apropie de ei:

— E cald, nu-i aşa?

— O bere, cumetre Custodio?

Incepură discuţia obişnuită de fiecare zi. Elías spunea şi el că i-ar plăcea să lucreze cu oricare din ei, sperînd să capete o plată mai bună.

Custodio se făcu că nu înţelege şi întrebă:

— Despre ce vorbeaţi?

— Fleacuri, răspunse Manuel, aşa întreabă el, ca un copil. Vrea să-i povestesc întîmplări din Sud. Ce-ar fi să-i spui şi tu ceva?

— Despre ce anume vrei să-ţi povestesc? Ce ai să cîştigi dacă o să ştii? Cu ce ai să te alegi?

— E născut în Nord şi nu cunoaşte Sudul.

— Este frumos în Sud? întrebă Elías mai mult pentru a-i face plăcere lui Manuel.

— Sudul este frumos.

— Atunci de ce ai venit încoace?

— Pentru că frumuseţea singură nu ţine de foame, pentru că vedem totul în negru. Intr-o zi trecu prin sat omul care făcea angajamente. Era călare, cu o ba-

tistă de mătase la gît şi cizme lustruite, şi avea o armonică cu el, ca să mărească nenorocirea. Spunea: „Ascultaţi, zăpăciţilor de la şes, de ce vă pierdeţi timpul aci? In Nord, fiecare lihnit de foame se îmbogăţeşte într-un an!" „Vorbe goale! Pe cuvînt?" îl întrebai. „Pe cuvînt, zău!" Şi a pus mîna pe mine. Eram argat şi acum sînt încărcător. Eram slugă şi acum sînt om din pampă. Şi stau şi mă-ntreb: „Ascultă, Custodio, ce e mai bine şi ce e mai rău? Liber în pampă sau angajat?"

— E mai bine să fii în pampă. Aici nu te abrutizezi chiar aşa. Acolo nu poţi să faci ce vrei, asigură Manuel.

— Şi aici la fel!

— La fel?

— Nu chiar în aceeaşi măsură dar tot cam la fel.

— Cumetre, nu căuta nod în papură.

— Nu-i vorba să caut nod în papură, însă aş vrea să ştiu la ce-o fi viaţa asta.

— Ce ai cu viaţa?

— Ce să mai vorbim, tot nu ajută la nimic.

Băiatul lui Manuel se duse să mai aducă bere de la cîrciumă, cu urciorul subsuoară. Îl auziră certîndu-se cu cărbunarul, un băiat de prăvălie mereu furios şi care vorbea urît. Era singurul negru al întreprinderii datorită faptului că stătea mai tot timpul printre cărbuni.

Manuel şi Custodio rămaseră tăcuţi, privind un uliu care zbura pe deasupra locuinţelor. In fiecare seară beau împreună cîte o cană de bere care-i refăcea.

— Oricum ai lua-o, tot chiriaşi sîntem. Chiriaşi ai Sudului, chiriaşi ai Nordului. Chiriaşi ai moşiilor sau ai salpetrului.

— Noi sîntem salariaţi, răspunse cu un oarecare orgoliu Custodio.

— Salariaţi, da, aşa cum spui dumneata, cumetre. Sîntem nişte deşeuri, bălegare, gunoaiele în care scurmă găinele.

— Ştii, cumetre Manuel, zilele trecute un om în Santa Ana a ţinut un discurs şi ia ghiceşte cum a început?

— Ghicitorile sînt făcute pentru copiii care nu ştiu să-şi şteargă nasul.

— „Fraţi proletari", a spus ! Ce o fi asta ?

— Cum, nu ştii ? Fraţi înseamnă... fraţi !

— Asta cred şi eu că o ştiu. Insă de „proletari", zic.

— „Proletari ?" Se scărpină în cap. Seamănă cu „proprietari"...

— Nu era nici un proprietar pe-acolo. Eu cred că dimpotrivă !

— Poate, cumetre. Dimpotrivă, da, asta poate fi. O fi vreo vorbă bisericească ?

Se întoarse băiatul, Gumercindo, cu berea. In timp ce destupa sticlele le spuse :

— A sosit preotul.

— Ah, da ! Este pentru prima oară că vine anul acesta, spuse Custodio.

— Se duce să lucreze la Filarmonică. O să ţină slujba la Filarmonică ! Dacă nu e biserică, n-are încotro omul, spuse Elías.

— A venit să cunune şi să boteze.

— O să avem petreceri, anticipă Manuel Tapia.

— Dumneata ştii mai bine ca oricine, cumetre, că fiul meu a fost botezat de trei ori pînă acum.

— De aceea o fi aşa de tare la scris !

— Te pomeneşti... Asta o ştie numai Dumnezeu.

CAPITOLUL XV

Elías căpăta un salariu de nimic. Vorbi cu Manuel Tapia. Ar fi putut să fie derripiador ca şi el. Se plimbară pe străduţele satului pînă la *cachucho* [1] şi Elías îşi potrivi pasul după acela al picioarelor strîmbe ale lui Manuel.

Cipriano Emparanza de bine de rău o avusese pe măgăriţa „Chola". Nu era proprietatea lui, fără în-

[1] Puţ în mina de salpetru unde minereul este supus la temperaturi înalte pentru a fi lichefiat.

doială, însă aparţinea inimii sale ; a umblat călare pe ea pînă cînd a murit. Manuel Tapia avea două lucruri în viaţă : pe fiul său Gumercindo şi lopata de derripiador. După cum trăsăturile lui se imprimaseră pe faţa lui Gumercindo, tot aşa şi mîna sa îşi lăsase urma pe coada lopeţii.

Toată povestea vieţii sale era înscrisă pe lopată. Degetele şi toată palma lui se imprimaseră viu, mai viu decît o amprentă oarecare. Poate ca un tatuaj pe lemn al durerii omului.

Elías încercă şi el durerea aceasta. Nu multă lume poate să îndeplinească munca de derripiador. Cachucho-ul nu este un vas cu apă sfinţită, ci un imens vas clocotitor, în care vuieşte piatra rebelă care nu vrea să se dizolve în lichidul de 120 grade. În orice caz, nimeni nu poate să intre acolo îmbrăcat ca un cavaler sau ca un sfînt.

Manuel îi împrumută hainele de protecţie. Coborî, gol pînă la mijloc dar cu pantalon de flanelă, pantalon gros de bumbac, iar pe deasupra ciorapi de lînă bolivieni, lungi pînă la genunchi. Purta în picioare nişte ciubote solide, cu o talpă specială, groasă de trei degete. Aceşti bocanci se numeau în pampă *„caballos"* — cai, din cauza tălpilor late şi al turetcii înalte. Cai sălbatici, potcoviţi pentru a coborî în iad.

După ce îi încălţă, îşi trase pe deasupra lor un fel de ciorap care acoperea toate găurile şi-i apăra piciorul de arsuri.

Manuel Tapia se îmbrăcă cu şorţul acesta peste pantaloni, îşi învîrti de patru ori, ca un fel de ritual, în jurul taliei, brîul lat de treizeci de centimetri. Se îndoi pentru a-i încerca tăria şi îi spuse lui Elías :

— Vezi ? Pot să mă mişc în toate părţile, însă sînt prins în el ca în chingă. Rîse, arătîndu-şi dinţii. Acum încearcă-l pe al tău. Intreaga tărie este în stomac, adăugă el, lovindu-se cu putere în abdomen.

Îşi legă o batistă la gît, se înarmă cu lopata, aceea care avea imprimată pe ea marca mîinii sale, şi arătîndu-i-o lui Elías spuse :

— Ia te uită aici ce te aşteaptă ! Şi tu, cu timpul,

ai să capeți un portret gratuit al mîinii tale, imprimat pe lopată.

Elías observă atent urmele lăsate de palmă pe lemn, cu teamă și descumpănire. Fără să vrea își cercetă palmele cu luare-aminte. Își închipui ziua în care și el va da un asemenea bun sosit celor noi veniți, derripiadorilor ucenici.

— Tatăl meu, un țăran care sosise aci după război, și-a lăsat și el mîna pe lopată, explică Manuel Tapia. Nu numai mîna, dar și viața. Îți jur că sînt zile în care cred că rămîn lipit de pereți. Însă fiul meu, Gumercindo, nu-și va lăsa viața aci. Ajunge că bunicul și tatăl tău și-au lăsat-o.

Lopata exercita un fel de magnetism asupra lui Elías. Nu putea să-și desprindă privirea de la ea. Era îngustă sus, cu mînerul scurt, lățită în jos, făcută în așa fel ca derripiadorul să poată lucra în spațiul redus al cachucho-ului, unde munceau patru oameni, fiecare la locul lui, îngrămădiți, însă ocupîndu-și precis locul.

Manuel Tapia, cu Elías lîngă el în cachucho, aștepta vocea minerului care avea sarcina să scoată vagonetele pline și să le aducă pe cele goale. Lui Elías îi era frică. Botezul focului... Auzi strigăte...

— Dă-i drumul! Arunc-o jos! Îndoaie-te!

Elías văzu vagonetul pregătit să primească magma încălzită pînă la incandescență.

Manuel Tapia deschise ușița și manevră lopata învîrtind substanța fumegătoare. În mijlocul aburilor, Elías, somnoros, simți că trupul său se evapora și se topea transformîndu-se în lichid. Acum trebuia să muncească în genunchi. Limbile infernale de abur ajunseseră pînă la el. Nu vedea nimic. Fața sa nu se topea oare ca ceara? Sudoarea îi acoperea întregul corp. Pe jumătate leșinat, avînd halucinații, vru să iasă din cachucho. Dorea să sară, să scape imediat de moartea aceasta fierbinte. Căldura îl distrugea. Dorea să-și smulgă de pe el hainele și să urle ca un nebun.

Încă două minute și ar fi murit! Deodată, în mijlocul aburului gros, auzi strigătul aruncătorului de jos:

— Haide, trage!

Plasma căzu din cachucho ca fierul topit. Manuel şi ceilalţi derripiadori vîsleau cu lopata într-un lac pe jumătate solid. Elías căuta poarta. Pe unde o fi blestemata aia de poartă cu gratii? I se păru că-i vede clanţa; însă dispăru din nou în aburi. Simţea cum tot cachucho-ul îi arde plămînii pe dinăuntru. Îşi trecu mîna pe faţă. Picături mari de sudoare. Vru să strige şi nu putu. Nu era o salamandră. Fierbea de viu. Îl înconjura zgomotul unui zumzet monoton, un cîntec al lopeţilor — lopeţi pătrunzînd într-o apă vîscoasă, asfixiantă. Nu mai vedea nici umerii îndoiţi ai celorlalţi. Oh, va muri fără doar şi poate, aci, în cachucho!

Oamenii vorbeau, dar Elías nu înţelegea cuvintele. Ajungeau la el ca un şoptit slab, într-o limbă străină şi dorea într-adevăr să iasă afară, trebuia să iasă, deoarece simţea că moare curînd. Da, se desfăcea ca un văl subţire de tămîie în biserică. Auzi din nou vocea aruncătorului.

— În picioare!... Trage!

Manuel deschise drumul şi începu să lopăteze înspre el. Un urlet îl făcu pe Elías să se cutremure de groază.

— Bagă de seamă! M-ai ars, blestematule! Fii atent la tragere, ce dracu! Fii atent, lepădătură!

Îl auzi pe Manuel Tapia ca de departe:

— De unde vrei să fi ştiut?...

— Gura, zăpăcitule! Învaţă să amesteci mai bine!

— Vino de amestecă tu cu limba, dacă eşti aşa de grozav!

Aruncătorul se văieta ţinînd batista în gură, neîncetînd nici o clipă munca. Manuel Tapia termină. Desprinse coaja de salpetru pe margini. Sudoarea parcă ploua. Hainele fierbeau. Putea să le stoarcă. Atunci îl privi pe Elías şi-l văzu palid, contractat, făcînd eforturi ca să respire.

— Ce-i cu tine, omule? De ce taci?

Celălalt rămase mut.

Se auziră trei şuierături de sirenă. Sosise schimbul: scoseseră trei şarje.

Elías ieşi tremurînd. Mai întîi făcu doi paşi mici ca

să vadă dacă mai poate umbla şi apoi începu să alerge. Începu să bea apă pentru a-şi recîştiga viaţa. Se gîndi că niciodată nu se va mai întoarce în cachucho. Era iadul pe pămînt. Îşi privi mîna, mîna sa acoperită de băşici. Oh, mîinile sale nu vor rămîne imprimate pe lopată!

2

Noaptea sosi ca o reînviere. Îi era sete.

Elías stătea întins în întuneric cînd Araya îl invită la dans poate pentru a sărbători eliberarea din cachucho. Şi apoi setea. Îl va ţine cel puţin o săptămînă. Se gîndi că i-ar place să aibă o femeie în noaptea aceasta.

— Unde? La Filarmonică? întrebă el.

Celălalt rîse.

— Nu. În sat, lîngă Chacames, bolivianul cu *bombo* [1].

— Hm! Ce? Au început să se pregătească pentru sărbătoarea Tiranei?

Se duseră împreună cu mama lui Chueco. În mai, bolivienii începeau să organizeze serbări. Amenajau un mic teren în afara întreprinderilor, ferit de vînt. Aci se dansa noapte de noapte toată luna iunie şi o parte din iulie. Pentru ei, asta prezenta o atracţie sălbatică. La miezul nopţii, la lumina lunii.

Cînd sosiră la marginea cantonamentului, găsiră balul în toi. Bolivianul Palafe era sufletul petrecerii. Dansa ca un diavol, învîrtindu-se cu viteză de morişcă. În jurul lui se învîrteau chinezii, şi toţi ceilalţi.

Manuel Tapia se simţea foarte bine bînd cu Custodio Gonzáles.

La bal venea şi preotul, însă nu dansa.

Un omuleţ beat striga:

— Nu sînt nici chilean nici bolivian. Sînt *piqueño*[2]...

Elías se uită la Chacames. Acesta, cu braţele încrucişate, dansa în sunetul unei muzici enervante care nu

[1] Un fel de tobă a pieilor roşii.

[2] Lucrător cu tîrnăcopul.

era de loc potrivită pentru joc. Omul părea întruchiparea unui coşmar în lumina lunii şi a lămpilor cu petrol. Se amestecară şi figuri groteşti, un urs cu faţa de piele de miel negru care făcea gesturi cu mîinile mari, catifelate, cu unghii de tablă. Se duse la taraba cu portocale şi fură două fructe. Le dădu copilului îmbrăcat ca o maimuţă, care îl ducea de nas cu ajutorul unui laţ.

Intră un chinez îmbrăcat cu o haină lipită de corp, de culoarea lintei, împodobit cu podoabe galbene. Chinezii veneau din Andacollo şi acum se duceau la Tirana. Erau artişti ambulanţi, căutători de procesiuni. Iau parte la serbări cu flautele lor de trestie şi cu celelalte instrumente. Un chinez cîntă şi dansă în acelaşi timp făcînd salturi teribile, însă în ritm. Făcea un anumit număr de paşi şi apoi sărea. Altul lovea într-o tobă mică. O ţinea între picioare şi în timp ce bătea executa şi el tot felul de acrobaţii.

Intrară apoi *lacaşii* şi *chunchosii* [1].

Începu să răsune toba — el bombo. Sună aspru. Sună ca un nebun, gros şi melancolic, singuratic. Apoi deodată tace. Scoate un sunet prelung şi tace brusc. Ecoul său se întinde peste întregul cantonament. Omul, mut ca un mormînt, cu ochii albaştri — cel mai puternic dintre oamenii de aici — simte că bombo-ul îl loveşte şi-i grăbeşte bătăile inimii sale cu un bum-bum lugubru, care-i dă frisoane.

Se găsesc în afara întreprinderii, departe, departe, însă sunetul marelui bombo face să tremure aerul. Se aude de-a lungul întregului cantonament şi oamenii nu pot pune geană pe geană. Bolivienii îl repetă în fiecare noapte cu lună, suflînd în trestii : bu... bu... bu... ; însă vocea trestiei se pierde în aerul suav şi clar, în timp ce în suflet continuă tremurînd, ca un mic cutremur, loviturile tobei enorme, el bombo — tam-tam, tam-tam. Oh, Doamne ! Nota gravă şi apăsătoare a bombo-ului străbate toate acoperişurile şi alungă somnul.

Mr. Turner, tăcutul Mr. Turner, nu poate să suporte

[1] Triburi de piei roşii.

grozăviile acestea din noaptea pampei. Nu poate să stăpînească vocea bombo-ului, care se lipeşte pe uşă şi ascultă prin întuneric. Apoi se aude, terorizant, un singur sunet de clopot. Servitorul aleargă la casa administratorului:

— Omul cu bombo! Adă-mi-l aci pe omul cu bombo!

Bombo-ul continuă să zgîlţîie aerul. Servitorul strigă, făcînd mîinile pîlnie la gură:

— Omul, omul cu bombo! Chacames...!

Chacames, cu figura galbenă, sulfuroasă, cu ochii albi, rămîne cu braţul în aer, întorcîndu-se către oameni. Bombo-ul tace. Elías, împreună cu alţi doi-trei oameni, se duce la Mr. Turner să-i explice. Îl găsesc îmbrăcat în pijamaua cu dungi, care seamănă atît de mult cu costumul puşcăriaşilor. I se arată că este vorba de un obicei foarte vechi al indienilor bolivieni şi că ar fi bine să fie respectat.

— În această întreprindere să nu se mai audă bombo-ul, hotărăşte omul, întorcîndu-le spatele.

Indigenii cu pielea de bronz amuţesc, însă două nopţi mai tîrziu bombo-ul începe din nou să răsune. Mai întîi, cu o notă joasă şi sufocată, care apoi se umflă pînă cînd, într-o zi de iulie, Chacames porneşte pe drumul Tiranei spre Pozo Almonte lovind bombo-ul.

3

Jacinto Inostroza particularul îl invită să guste din rădăcina de coca. Elías încărcase apă în timpul zilei. La început umblaseră prin pampă, făcînd vreo cincişase kilometri prin beznă.

— Noi, spinările înnegrite, cîştigăm ceva mai mult, însă viaţa noastră este un sacrificiu, spune salpetrierul. Vrei să munceşti în pampă? Atunci trebuie să începi să faci pe lopătarul. Îţi convine?

Răsări soarele. Merseră în tăcere. Elías dorea femeie şi coca. Voia să cîştige mai mult, oricum şi oriunde, numai în cachucho nu.

Minerul se opri. Îşi aruncă la pămînt lopata cu mînerul de brad şi spuse:

— Nu vrei să te întinzi puţin ? Ţi-e frică ?

Lui nu-i era frică. De ce să-i fie ? Se întinse pe pămînt.

— Cu voia dumitale, stăpîne, voi pregăti o doză, spuse Jacinto. Îşi scoase un pachet de coca şi îşi făcu un boţ. Falca dreaptă se umflă ca o femeie la nouă luni. Întinse pachetul :

— Vrei, omule ?

Elías luă o bucată aspră, tare, ca piatra ponce. Avea un gust misterios, periculos. I-o dădu înapoi aşa cum se restituie o otravă îmbietoare :

— Cît timp ţine ? întrebă ca îngheţat.

— Coca ? întrebă Jacinto cu gura plină. O lună, mai mult sau mai puţin. Vrei să guşti, e mai bună decît vinul, e mai bună decît femeia, e mai bună ca orice. Nu mai ştii de nimic. Uiţi de toate. Pleci pe lumea cealaltă şi te reîntorci mai liniştit.

— Nu vreau să mă obişnuiesc, spuse Elías.

— Numai dintr-o dată nu te obişnuieşti. Încearcă, numai atît. Nu fi prost.

— Nu vreau.

— Nu ştiam că eşti laş. Te credeam mai bărbat.

— Dar ce, asta-i bărbăţie ? Ce fac dacă mă obişnuiesc ? Să-mi vie apoi greu la lucru ?

— Aşa e. În atelier nu sînteţi tot atît de liberi ca cei care lucrează în pampa deschisă. De aceea nu poţi să fii particular. Ascultă ! Tu crezi că în atelier nimeni nu ia coca ?

— Nu ştiu.

— O iau înainte de a intra. Bine, te mai întreb pentru ultima oară, vrei puţin ?

— Nu.

— Nu îndrăzneşti !

— Nu îndrăznesc.

— Eşti prea puţin bărbat !

— Sînt prea puţin bărbat !

Jacinto scuipă un lichid verzui, şi plecă să pregătească dinamitarea unei vîne de salpetru. Elías îi dădu ajutor. Strigă la el :

— Mai multă pulbere.

Se pregăti îndată explozia. Elías se retrase. Jacinto care se întorsese îşi mută coca în falca cealaltă. În depărtare se auzi tunetul exploziei şi o ploaie de pămînt alb se împrăştie în aer.

— Omule, îi spuse atunci Jacinto, nu mă ajuţi de loc. Nu pot să lucrez cu tine. Eu sînt stăpîn. Particularii au libertatea să-şi aleagă oamenii.

Asta să fi fost libertatea sa? Dreptul la drogul acela eroic? Elías nu vru să fie un astfel de bărbat, bărbatul cocainei. El nu voia libertatea aceasta. Oare nu există o libertate mai bună în viaţă?

4

Se făcu mai violentă contradicţia între ceea ce era şi ceea ce făcea. Faţa sa deveni palidă şi gravă. Nu mai trăia în neştiinţă. Dimineaţa, în timp ce se rădea, cînta în falset, însă nu se simţea liber. Dorea mereu să-şi îndrepte situaţia. Poate că ar cîştiga ceva mai mult dacă ar pleca. Insă, se găseau mai multe întreprinderi în pampă, în care el n-ar lucra pentru nimic în lume, chiar dacă l-ar fi rugat sfinţii din cer. Simţea o poftă nebună să schimbe ceva. Voia să plece din nou. De ce nu se mulţumea cu ce era: ajutor de mecanic? Un om de nimic, cu mustăţi mari. Dorea ceva şi ştia că nu trebuie să aştepte mila lui Dumnezeu din cer. Oh, cînd cineva e tînăr, doreşte să călătorească oriunde o fi, numai să nu rămînă niciodată pe loc! Linişteşte-te Elías, nu deveni ambiţios!

Ce poate să facă? Să se angajeze ca încărcător? Aşa ar cîştiga mai mult. Era o muncă grea; însă nu-i era oare scris că trebuie să se lupte ca un tigru pentru a-şi face un drum, pentru ca într-o zi să plece din San Lorenzo şi să nu se mai întoarcă niciodată?

Tura începea la patru dimineaţa. Avea tot timpul să arunce o privire la felul cum muncea Custodio Gonzáles, cumătrul lui Manuel Tapia. Acesta fuma, cînd Elías îi propuse să-l primească la lucru. Soase un fum gros ca un vapor de marfă:

— Bine. Mîine la două şi jumătate trebuie să fii aici. Precis ca un ceasornic. Ai auzit ?

Pe la trei dimineaţa, Elías aranja sacii prin întuneric. Soseau de la depozit în baloturi mari de cîte douăzeci şi cinci, cu numele întreprinderii imprimat pe ei. Îi privi. Văzuseră lumea mai mult decît el. Veneau din India călătorind pe marile corăbii. Şi el stătea aci, după ce se mişcase mai puţin decît un sac de iută prăpădit.

Exista ceva nefiresc în munca de la această oră. Trebuia ca pînă la şase dimineaţa să aranjeze două rînduri de cîte douăzeci şi cinci de saci şi în fiecare să bage o sută douăzeci de kilograme de salpetru. Drace ! Desfăcu gura sacului şi privi înăuntru. Îi reaminti gura puţului din mina „La Descubridora".

Începu să-l umple în tăcere. Sarea albă cădea fără zgomot. Apoi omul scutură sacul ca salpetrul să se aşeze la fund. După aceea aruncă o lopată cu putere şi repede. Degetele lui Elías cedară şi sacul căzu la pămînt.

— Ţine bine, strigă încărcătorul, trebuie să-ţi încordezi toate puterile, omule !

In penumbra tremurîndă, Elías îşi ceru iertare pentru lipsa sa de experienţă şi ridică sacul. Custodio aruncă o nouă lopată de sare, pumnii lui Elías se contractară. Însă rezistară avalanşei. Încărcătorul îi puse sacul în spinare şi Elías îl aranjă primul la rînd. Cînd ajunseră la al douăzeci şi cincilea, schimbară munca. Custodio ţinu sacul şi Elías începu să-l umple. Era mai greu. Totul trebuia făcut repede, electric, ca o maşină. Şi trebuiau să umple trei sute !

In întuneric se auzi un zgomot : se apropia cineva care purta bocanci foarte mari.

— Cusătorul sacilor, spuse Custodio, fără să-şi întrerupă munca.

Sosi un băieţaş de zece ani ; umbră mică şi slabă. Începu să lucreze. Pe urmă fluieră ceva.

O lumină ultravioletă începu să se filtreze din cer şi Elías putu să privească mîinile slăbuţe şi copilăreşti. Se mişcau ca nişte pumnale. Manevra o sfoară cu un

ac lung şi făcea un nod tremurător, prinzînd capetele sacilor.

— Grăbiţi-vă, grăbiţi-vă, tinerilor! spunea Custodio la fiecare cinci minute.

Rămăsese în urmă cu vreo cincizeci de saci. Elías ştia că el e de vină. Era cam şase dimineaţa şi se simţea stors de vlagă. Ar fi putut să doarmă dacă n-ar fi fost la mijloc blestemata sa ambiţie. La ora aceasta trebui să înceapă să care sacii pe căruţele liniei. Apuca încărcătura cu braţul drept, alerga şi o băga cu urechile înăuntru, aranjînd sacii la rînd ca să nu cadă pe drum.

La ora gustării de dimineaţă, Elías îşi simţi corpul ca bătut cu ciomegele. Custodio îi dădu o înghiţitură de rachiu. Trase trei la rînd fără să simtă nimic. Umbla cu corpul frînt. Îl ardeau pleoapele. Îl apucă o febră puternică şi corpul i se acoperi cu o sudoare fierbinte; deosebită de aceea care îl ardea în cachucho ca un oţet pe rană.

Hotărî să plece din San Lorenzo într-o săptămînă. Nu ştia unde. Nu era oare la fel în toate părţile? Sau putea să se petreacă pe undeva vreo minune? Deocamdată trebui să alerge la atelier. Tocmai încetau sunetele clopotului care îl chemau la lucru.

CAPITOLUL XVI

Cu toată oboseala, care îl făcea să se simtă bolnav, într-una din seri se duse la Filarmonică. De cum intră, văzu scris pe un carton: „Şedinţă".

Cînd era în tură ziua, ieşea de obicei de la muncă pe la şase seara, uns de ulei pînă în fundul sufletului. De aceea la atelier, în afară de „tuciurii", îi mai porecleau „balenieri" (pescuitori de balene). În ziua aceea aştepta nervos sunetul clopotului. Simţea o vagă emoţie în faţa clădirii compuse din trei camere între care fuseseră sparţi pereţii despărţitori.

Un salon de dans caracteristic pentru orice tabără

minieră, impersonal și spațios, un club de teatru, consacrat artei și distracțiilor, unde obișnuiau din cînd în cînd și destul de rar să organizeze manifestări artistice care mai rupeau monotonia vieții din întreprindere. Elías avea poftă să joace teatru. Mai mult decît poftă, nevoie. Însă ceva serios, nu pantomimă, nici circ.

Se duse acasă să se schimbe. Își băgă picioarele în ligheanul înflorat, se săpuni, apoi, gol, își puse în cap pălăria nouă și se privi în oglindă. Poate că nu avea o figură prea obișnuită, mai ales că avea o pălărie din cele mai bune, cumpărată de la prăvălia „Soarele". „N-a fost oare o comisie specială să te invite?" Hotărît lucru că era obligat să se ducă acolo. După ce se îmbrăcă, își privi pantalonul călcat și se întrebă dacă n-ar fi fost mai indicat altul. Se îndepărtă de oglindă și constată că pălăria de paie îi cădea ca turnată. Se va duce cu ea. Aici era mereu vară și el avea douăzeci de ani. O porni la drum cu satisfacția de a se simți mai elegant decît un cal de circ. Hainele de duminică făceau să-i treacă durerea mușchilor și îi dădeau impresia valorii sale. Un costum de stofă englezească. Nu e puțin lucru. Croiala, de prima mînă. Și cu toate acestea, nu știa de ce, înțelegea că niciodată nu va ajunge să fie cu adevărat elegant.

Sosind la Filarmonică, curajul îl părăsi cu totul. Intră în sală mai încurcat decît și-ar fi putut închipui. Se așeză într-un colț. Mai era o jumătate de oră pînă la șapte. Nu știa de ce se uita mereu la ceas. Francisco Cáceres, care mirosea mereu a terebentină, era președintele Filarmonicii. Munca îi dădea de furcă. Atmosfera mirosea a rebeliune, a lovitură de stat; Elías bănui imediat că omul cunoscuse zile mai fericite. Discutau țipînd. Da; era vizibil că Francisco Cáceres căzuse în dizgrație. Acuzațiile plouau. El le nega slab. Se apăra rău. Elías îl vedea cît de părăsit este. Făcea o figură obosită, nedemnă de un președinte de artiști și dansatori. Puțin lipsea ca să izbucnească o criză de nervi; însă avu loc criza de guvern. Omu-

leţul îşi prezentă demisia din postul său în mijlocul unei gălăgii infernale. Fără îndoială, făcînd-o, nu părea satisfăcut şi nici nu dădea impresia de a fi fost descărcat de o greutate odioasă. Probabil simţea şi el în sînge chemarea misterioasă a artei. Suferea de sublimul Filarmonicii; într-un cuvînt, era un martir al teatrului. Îl trataseră fără scrupule: aproape cu lovituri la propriu şi în faţa cadavrului său cald, începură, fără ruşine, nu numai să gîndească, ci să şi azvîrle în mod ostentativ numele succesorilor. Omuleţul suferea ca în Ghetsemani. Asculta în tăcere propunerile, ca cineva care asistă la nunta nevestei sale sau la un scandal asemănător cu ocazia propriilor sale funeralii.

Lui Elías îi era milă de regele de curînd ghilotinat. Nu îl invidia. N-ar fi vrut să se afle în pielea lui. Hotărî să-l întovărăşească la ieşire şi să-i spuie cîteva cuvinte prietenoase, care, fără să miroasă a consolare, să-i aline puţin singurătatea. Atmosfera se făcu mai ameninţătoare şi se gîndi că ar fi sănătos să se retragă imediat.

Atunci se ridică vocea unui răuvoitor. Acest răuvoitor era amicul său, Manuel Tapia.

Propunea pentru sarcina de preşedinte pe domnul Elías Lafertte.

A fost ca şi cum fochistul i-ar fi strigat în vis: „Motorul, motorul...“ Dădu o lovitură cu pumnul în scaun. Rămase speriat. Toată lumea îl privea.

— Sînt nou, se bîlbîi el. În afară de aceasta, nu mă pricep să prezidez.

Era gata să spuie: sînt prea tînăr, însă se opri.

Lumea, şi în primul rînd Manuel Tapia, strigă în cor:

— Nu importă! O să-l ajutăm cu toţii... Avem nevoie de oameni tineri şi activi...

Continuă scandalul. Asistenţa atribuia refuzul său unei formule de rigoare, modestiei rituale. Apoi i se păru şi lui că era inevitabilă alegerea sa. Nu era el oare transformat într-un sclav al acestei voinţe gălă-

gioase ? Panica sa se risipi şi astfel, deodată, termină acceptînd.

— Ales preşedinte în unanimitate !

Toată asistenţa aplaudă. Manuel Tapia îl aclama cu furie. Elías observă că-i rîdea mutra fără voia lui. Se gîndi că fiind preşedintele Filarmonicii, poate şi Cipriano Emparanza ar fi frecventat-o.

Il obligară să se urce la tribună şi să prezideze imediat dezbaterile. Privindu-l pe Cáceres, care îl fulgera din ochi şi avea îndreptată spre el faţa îndurerată, se simţea nedrept şi uzurpator. Ce vină avea el de-l privea cu ochii ăştia de cîine turbat ?

Chacames ceru cuvîntul, ca să spună cu accentul său bolivian :

— Alegerea dumneavoastră, domnule preşedinte, reprezintă triumful noii generaţii... domnule preşedinte.

Cu toţii aplaudară din nou, afară de Cáceres. Incercă să-l învăluiască cu o privire plină de bunătate. Acesta, la rîndul său, însă, îi răspunse cu o căutătură plină de arsenic, în care se citea limpede : „Ipocritule, mi-ar place să-ţi moi oasele". Dar ce ? Oare nu-i impuseseră sarcina împotriva voinţei sale ?

Ii plăcu că îi spuneau „domnule preşedinte". Era pentru prima oară în viaţa sa că i se spunea astfel. Preşedinte la douăzeci de ani nu era rău. Simţi o plăcere dulce-acrişoară. Incetă să mai aibă remuşcări pentru Cáceres. Incepu să prezideze cu impetuozitatea unui cuceritor al artei. Nu visase el oare întotdeauna aceasta ? Işi răspunse cu un da, cu toate că bănuia că acest răspuns nu era cu totul exact. Acum era copleşit de răspunderi. Simţea respect şi nelinişte pentru el însuşi. Atîtea funcţii, Doamne sfinte : preşedinte al Filarmonicii, jucător de fotbal cu perspectiva de a juca printre „cei 11" (oh, gringos-ii introduseseră o mulţime de vorbe rare) şi afară de asta, membru al echipei artistice.

Şi o fată — minunată în lumina palidă — care îl mînca cu ochii ei profunzi şi pătrunzători.

2

Acum va începe să joace teatru. In realitate, era un începător. Insă simţi o căldură învăluindu-i corpul atunci cînd directorul echipei Muñoz, poreclit *„El Flaco Calandria"* [1], exclamă :

— Ei, dumneata, Elías, vei fi don Lucas Gómez. Îşi fixă data pentru punerea în scenă : *1* a 8 decembrie, sărbătoarea Neprihănitei Zămisliri.

Mai întîi de toate, Elías trebuia să reînvie Filarmonica, pe care mîinile lui Cáceres o omorîseră. Se simţea omul providenţial. Trebuia s-o însufleţească cu totul, iar el să se transforme într-un „mare dinam" de energie teatrală. Trebuia să facă pe maşinistul, operatorul de lumini, pe preşedintele, pe plasatorul, pe rechizitierul, pe portarul şi altele. Folosea un zîmbet mecanic şi cald pentru toată lumea. Inventa distracţii şi se simţea fericit de posibilităţile sale.

Seara, Filarmonica se umplea de nori mari de fum. Lumea simţea nevoia să se ameţească, să omoare timpul în chip gălăgios, să-l petreacă uitîndu-l. Nu-şi ascundea faptul că unii veneau pentru că doreau să se scufunde în uitare ; însă păcatul acesta îl considera ca o denaturare a spiritului însuşi al Filarmonicii, templu al artiştilor şi al plăcerii cinstite. De mai multe ori trebuia să atragă atenţia : „Ia ascultă, ce-ţi închipui ! Aici nu e speluncă". Oficia ca un preot ; însă preotul umbla pe jumătate îndrăgostit. Poate mai mult de jumătate. Simţea o ciudată emoţie. Incepu să neglijeze pregătirea spectacolului — care îi scăpa din mînă — deoarece nu era nici el sfînt.

O brunetă suavă, cu faţa ovală, care cînta la patru instrumente : la harpă, chitară şi acordeon, ca un înger — sau mai bine-zis ca trei îngeri — şi la pian, după ureche. Afară de asta, cînta din gură cu o adorabilă mediocritate. Ochii ei aveau o strălucire maliţioasă. Dansa ca o sfîrlează. Mulţi o doreau şi Elías suferea cînd surprindea privirile pline de înflăcărare. Avea o bună dicţiune, deşi nu era prea frumoasă. Se întorsese de la Iquique unde stătuse trei luni la nişte

[1] „Ciocîrlanul cel slab".

cumnați de ai ei. Se întorsese în ziua în care Elías fusese ales președinte. Nu era cumva un semn ? La ea acasă, unde trăia cu părinții și cu un frate, aveau loc petreceri dese. Fapt este că Elías simțea un incendiu sub lumina lunii.

Ida Zoila Bazán avea pielea mată și figura plină de pasiune. Citea reviste, știa să discute și își ondula părul. Era regina teatrului și a manifestărilor artistice. Fetele din întreprindere găseau într-însa o concurentă teribil de neleală, deoarece prezența ei îi făcea pe bărbați să-și dea seama că există și o altă viață. Și apoi recurgea la mijloace discutabile, ca acestea : venea la balurile Filarmonicii purtînd niște pălării înspăimîntătoare, cu boruri mari, într-o rochie catifelată, ușor străvezie, de o tonalitate metalică, și cu o blană care i se încolăcea ca un boa la gît. Producea înaltă tensiune. Și culmea, agita un evantai cu desene de mandarini chinezi, anunțînd parcă, într-un mod ascuns, succese misterioase. Nu exista vreun truc pe care ea să nu-l folosească. Se parfuma, vorbea ușor pe nas și își împodobea părul cu flori de hîrtie colorată.

Părerea bărbaților era diferită. Avea un corp minunat. O frumusețe de picioare. Le făcea să li se încălzească sîngele. Un fel de cutremur subteran. Era o femeie incandescentă. Simțindu-i prezența, rinichii fabricau o anumită substanță primejdioasă. În mijlocul pampei, era o femeie ca un fruct care crește la limita albastră-aurie dintre primăvară și vară. Într-un cuvînt, trezea dorințe și, privind-o, bărbații simțeau că le lasă gura apă ! Era ca luna în noroiul înfometat.

Elías se ducea în fiecare seară acasă la ea, unde i se servea ciocolată pe o măsuță sculptată. Oficial, vizita sa era explicată prin jocul monte, brisca, sau rocambor cu tatăl și cu fratele Idei — amatori de teatru. Privea pe furiș fotografiile și portretele ei atîrnate pe peretele din față. Prefera însă originalul. Căsuța era mică, însă avea perdele înflorate. În timp ce toți ceilalți se gîndeau la joc, el îi privea pe ascuns talia plină. Simțea că ființa ei îl pătrunde în toate fibrele. Suferea în corp o schimbare de climă și hotărî să arunce naibii cărțile de joc.

Pentru el, Ida era tot ce este mai bun pe lume: iubita, floarea de portocal și de magnolia, focul căminului, Eva parfumată, sărutul furat în prag și atîtea alte lucruri.

CAPITOLUL XVII

La marile sărbători — 18 Septembrie, Crăciunul, Anul Nou, aniversarea Filarmonicii — luau parte, în salonul de dans, și persoanele în vîrstă. Unele soseau foarte ceremonios, cu o față pergamentoasă și solemnă și numai părul cărunt se potroivea cu jobenul, redingota, ghetele bătrînești, cu gumilastic și cu bastonul cu capul de os.

Însă capitolul cel mai important și greu, cum este firesc, erau fetele — destul de rare pe aici, ca de altfel în întreaga pampă. În timp ce diavolul Chacames bătea covorul destrămat al localului aproape cu aceeași furie cu care lovea bombo-ul, o comisie compusă din trei emisari ciocănea la ușile domnișoarelor din cantonament. În total, erau vreo douăzeci. Le prezentau respectele lor și, în mod formal, invitația. Elías avea atunci rolul de șef al diplomaților și cancelar al Filarmonicii. Știa că datoria sa constă în a face pe gazda, împodobindu-se cu toate florile și vorbele mieroase pe care le așteptau fetele. Dintre cele mai fioroase era imposibil să uite pe cele trei surori Oyanedel, poreclite *„Las Coquimbo"* [1], eșalonate între douăzeci și treizeci de ani, fetișcane cărora le făcea rău prea lungul celibat și soarele deșertului, destul de refractare cînd se ajungea la capitolul Ida Zoila Bazán.

Dominga Oyanedel atacă direct. Întrebă cu gura pînă la urechi și cu ochii răsucindu-se ca tîrbușoanele. Avea chef de ceartă:

— Și dumneavoastră ați fost s-o invitați pe Ida?

— Da, de ce? întrebă Elías cu o figură de miel nevinovat.

[1] Cele din orașul Coquimbo.

— Ah! exclamă furioasă. Atunci nu vine nici una dintre noi trei.

— Pentru ce? Ce motive aveţi?

— Am motivele mele. Dumneata le cunoşti.

— Nu ştiu nimic.

— Şi ofensa pe care ne-a făcut-o zilele trecute?

— O fi fost fără să vrea.

— A făcut-o dinadins. Ce crezi dumneata?

— O fi fost în glumă. E foarte glumeaţă.

— Să facă glume cu dumneata sau cu bunică-sa. Şi spune-i aşa: că oriunde am s-o văd, am să-i ard o mamă de bătaie de care o să-şi aducă aminte cîte zile o mai avea.

Elías începu să construiască un munte complicat de explicaţii. Femeia, retrasă în vestibulul pensiunei „Oyanedel", îl asculta cu o mutră supărată, ca cineva care priveşte ploaia. Apoi i se păru că devine ridicol. Acum Dominga îl privea cu nişte ochi insiduoşi şi enigmatici şi îi spuse:

— Cheltuieşti saliva pe degeaba! Eu ştiu de ce dumneata eşti avocatul ei! Însă am să-ţi spun un lucru: atîta pagubă. Mă interesează tot atît de puţin acei care apără cauzele rele ca şi femeile rele.

Se gîndi să o lovească, însă îşi stăpîni mînia şi vorbele. Fără să-şi ia rămas bun, îi întoarse spatele. Comisia se îndreptă spre casa vecină.

2

Sosi noaptea serbării, albastră şi rece.

Filarmonica era toată în vacarm.

Elías sosise devreme, împreună cu prietenul său Araya. Mama acestuia fusese însărcinată cu treburile administrative. Manuel Tapia şi Custodio Gonzáles începuseră să bea. Gumercindo îşi promitea o petrecere de pomină. Îl căuta pe Cáceres; însă acesta nu era acolo.

Chacames se anunţă de departe cu o lovitură de bombo.

Traseră cortina desenată şi cusută de Ida, care pusese la punct ornamentarea salonului, înainte de a se duce acasă să se aranjeze puţin.

Filarmonica era arhiplină cînd ea se reîntoarse, îmbrăcată cu rochia ei violentă de *torciopelo*[1] violet-închis şi care îi scotea în relief bustul ispititor. Elías simţea că dragostea îl frămîntă pe dinăuntru ca o bere spumoasă. Oamenilor le plăcea să danseze cu Ida. Ea avea parcă farmece, electricitate în corp. Le trecea un curent prin picioare şi, în afară de aceasta, tot ea le dădea impresia că sînt dansatori excepţionali.

Calandria, cînd îl văzu pe Elías împreună cu Ida, murmură :

— Ia te uită, iepurele mîncîndu-şi lăptucile.

Îşi muşcă buzele, în timp ce aruncă femeii nişte priviri lacome.

Începură să împartă fişele cu iniţialele S şi C, corespunzătoare senioritelor şi cavalerilor, afară de un număr care se schimba la fiecare dans. Nimeni nu ştia dinainte cu cine va cădea să danseze. Era un sistem moral, creat cu scopul de a garanta că Filarmonica era un loc onorabil. În felul acesta se evitau intrigile şi formarea de perechi care rămîneau ca lipite cu pap, se împiedica monopolul unor indivizi asupra cîte unei fete tinere, drăguţe şi în acelaşi timp spectacolul asemănător al urîtelor, slabelor, dureros şi inutil împopoţonate şi îmbrăcate cu rochii opalescente, uitate în scaunele circulare, mişcîndu-şi cu nervozitate degetele şi muşcîndu-şi unghiile de furie şi ruşine. Trebuia deci să se păzească cu toată severitatea sublimul învăţămînt etic : „băiatule, nu te înşela ! Filarmonica este ca şi casa ta, o casă de familie bună, mai mare, însă tot atît de respectabilă !“ Din această cauză aveau grijă ca fişele să fie alese la întîmplare. Astfel, dansul se transforma într-o cutie cu surprize, într-o adevărată loterie de bărbaţi şi de femei şi totodată într-un fel de ritual. Se dansau jocurile cele mai civilizate, cele de ultima modă şi cele vechi.

[1] Ţesătură de mătase sau bumbac, catifelată pe una din părţi.

Maestrul de ceremonii Manuel Tapia lovi gongul. Dansatorii trebuiau să ia poziția, ca boxerii care pozează pentru istorie.

A doua lovitură... Oamenii rămaseră în aceeași poziție atentă. Nimeni încă nu dansa. Pianistul atacă bucata de introducere : valsul boston *Amorul meu nu are margini.*

La a treia lovitură, începu dansul propriu-zis cu *Cadrilul imperial.* Se dansau trei feluri de cadriluri : Lanceros englezești, franceze și „Republica", după manualul maestrului Franco E. Zubicueta, un democrat din Santiago, care purta redingotă și expunea în salonul academiei sale o diplomă a societății profesorilor de dans din Paris.

Tapia, directorul, un elefant care în noaptea aceea se transformase în fluture, sărea, uitînd cu totul de cachucho. Pronunța numere și dădea indicații, strigînd vizaviurile.

— Perechea unu !... doi !... trei !... patru !...

Pe pistă se găseau opt perechi. Pianul avea capacul scos. Mai întîi se începu cu salutul, marșul de jur împrejur, vizita, lanțul și valsul.

Ida unduia foarte elegantă, fluidă și cu pieptul înainte. Executa piruete, figuri, cu o vivacitate cerească. Plutea. Unii dansau supărați ca niște cocoși, gata de luptă. Elías niciodată nu trecuse drept un dansator prea bun. Este interzis să miști umerii ! La început nu izbuti să evite legănările mari și îl porecliră „vaporul". „Tinere, ăsta este dans și nu leagăn", cuvinte care spuse unui președinte în exercițiul funcțiunii nu puteau să nu fie considerate ultragioase.

— Facem un vals *señorita ?* se rugă el cu voce onctuoasă.

Fu un adevărat tur de forță pentru ca norocul cabalistic al numerelor să-i dăruiască două dansuri cu Ida. La drept vorbind, mai mult fura decît i se cuvenea și, pentru a fi sinceri, trebuie să spunem că forța puțin destinul, manevrînd cu multă abilitate fișele, în calitatea sa de stăpîn al Filarmonicii.

O nouă lovitură de gong. Nu ajunsese să danseze

aproape de loc. Pianul amuți. Directorul trecu fișele într-o pungă. Băură *mistela*[1] și punch.

Elías observă că Muñoz Calandria, bine pus la punct, cu pantaloni albi, cămașă înflorată și ca de obicei cu un litru de alcool în burtă, dădea tîrcoale Idei. Era cîntărețul întreprinderii. Intona romanțele cu ochii dați peste cap și cu vocea tremurată. *Pe valuri, Pădurile înflorite* și *Carmen Julia*. Tremura de parcă ar fi avut cîrcei. Elías îi observă în pauză respirația hîrîită și scurtă. Muñoz dedică noul său cîntec, foarte languros și înflorat, domnișoarei Ida Zoila Bazán, „persoanei celei mai talentate din San Lorenzo și poate din întreaga pampă". Transportată, divinitatea privea în gol. Din cauza funcției sale, Elías era obligat să aplaude. Calandria aparținea categoriei tenorilor care de obicei sînt fluierați și nu pot termina niciodată. Acesta nu se lăsa rugat să cînte din nou și cu gesturi de pantomimă, ca și cum ar fi fost gata să leșine, execută două romanțe și un vals peruan. Alcoolul îl făcea să pară teatral, melancolic. Elías îl asculta rezemat de un stîlp, privindu-i cu scîrbă ochii languroși. Calandria își arăta întreaga dantură și sufletul îndurerat. Niciodată nu-l văzuse atît de melodramatic.

Păduri frunzoase, rîuri și cîmpuri fără capăt
ce le-ntîlnesc în cale, în urma mea le las...

Lumea îl asculta, mestecînd tacticos caramele. Valsurile, valsurile triste peruane, produceau un sentiment de oboseală, nu numai din cauza melodiei tînguioase care provoacă nostalgia, ci mai ales pentru că Nordul este plin de perueni. Cîntecul pămîntului pierdut le sfîșia inima. Auzeau vechiul glas al singurătății strămoșilor. Tot ceea ce fusese un trecut, destul de apropiat încă și care fusese îngropat de viu, se trezea, scuturîndu-și capul din straniul mormînt. Cîntecul ieșea din adîncurile inimii lui Calandria. Amintirile erau evocate cu ochii pe jumătate închiși. Acea țară le aparținuse odată și le fusese furată. Cînd chi-

[1] Amestec de băuturi alcoolice.

leenii din pampă îi porecleau *„cholos"* (metişi) — ei le răspundeau *„rotos"* (rupţi) şi îi socoteau fricoşi. Înţelegerea între ei era cordială numai la suprafaţă, deşi erau zile în care se simţeau, dacă nu ca fraţii, cel puţin ca veri, deopotrivă de exploataţi. Nu acelaşi lucru se petrecea în porturi, unde guvernul căuta din cînd în cînd să bage zîzanii şi reînvia pe sub mînă „litigiile patriotice antiperuane".

Ca să văd de nu te afli
printre florile de cîmp
ori de nu eşti sub răsuri...

Calandria continua să cînte, dîndu-şi ochii peste cap, ca nişte ouşoare care sfîrîiau în tigaie. Era evident că nu voia să se dezlipească de scenă nici mort. De abia termină ultimele cuvinte din repertoriul său muzical, că începu să recite cu gesturi largi. Mereu melodramatic şi cu accente pline de durere, declamă *Călugărul* de Petro Antonio Gonzáles şi apoi, înflăcărat de puternice sentimente mistice, cu ochii aţintiţi în gol, declamă „oda femeii".

Lumea asculta înghiţind dulciuri. Apoi fălcile încetară să se mai mişte.

Cel care izbuti pînă la urmă să-l facă pe Calandria să coboare de pe scenă fu singura persoană capabilă de aşa ceva: Ida!... După zece minute de rugăminţi din partea concurenţei, cîntă un *esquinazo* [1] pe care nu îl dedică cuiva anume ci tuturor în general:

Cînd adorm te văd în vis,
te cunosc în simţ.
Şi te-ntreb îngrijorat:
„Scumpo, cum te simţi?"

Apoi din nou se auziră lovituri de gong şi intrară în funcţiune fişele. Dansară valsuri de două feluri: Louis al XV-lea şi boston. Elías ştia că bostonul este solemn, că trebuie să stai ţeapăn. Cu toate acestea, el izbutea să-l danseze după toate regulile numai cînd perechea sa era Ida. Atunci corpurile lor se comportau ca două magnete. Valsul Louis al XV-lea, ondu-

[1] Serenadă chileană.

lant şi rapid, îl încălzi şi îl făcu să folosească braţele ca nişte tentacule. Era un dans destul de căutat. Tocmai cînd dansul era mai pasionant, se auzi blestematul fluierat.

Deschiseră uşile şi cîteva ferestre. In salon intră şi noaptea să danseze, cu haina ei de ceaţă. Elías fusese tot timpul nerăbdător, dorind s-o întîlnească pe Ida. Se pierdură în pampă, înecîndu-se în nebunie. Luna era vie, ca mama aceea din poveste care murea la ivirea zorilor şi învia o dată cu căderea nopţii. Cerul, timpul, stelele virgine, fură toate ale sale pentru un moment şi făcură ca noaptea să fie fermecătoare.

Cînd se întoarseră la bal, se auzi din nou gongul şi se reîmpărţiră fişele. Băură răcoritoare şi dansară, învîrtindu-se ca bărcuţele cu pînză în zilele de furtună, în *pas de patineur, pas de quatre,* polci, mazurci varşoviene, *chotis, miradas şi miraditas* [1]. In acelaşi timp, într-o parte a sălii, Calandria era ocupat să-şi lichideze ultimele resturi ale averii sale. De abia se întrerupse pentru a arunca o privire bănuitoare, mai întîi ochilor şi apoi şoldurilor Idei şi continuă bălăbănindu-şi capul, încordîndu-şi muşchii din cînd în cînd şi ridicîndu-şi braţele spre cer. Recita un poem care nu era epic, însă pe care îl declama ca şi cum ar fi fost:

Cîntă trestiile-agale
şi foşnesc prin lunci la rîu,
cîntă munţilor la poale,
şi vestesc, voios, izbînda
pastoralei şi-a idilei;
vălurind îngînă stihuri
din Bucolica Vergili...

Făcu o pauză să privească drept în ochi pe Ida şi pentru a termina recitarea cu o emfază ucigaşă:

Ar trebui să fie şi oamenii asemeni
ca trestiile — fraţi — un trestiiş întins...

Elías răsuflă uşurat. Calandria se retrase într-un colţ şi începu deodată să sforăie, împreună cu Gumercindo Tapia, care dormea de mai multă vreme. Afară

[1] Ultimele trei sînt dansuri sud-americane.

se desena încrucişarea nopţii şi a zilei. Drumurile lor începură să se despartă. Pe măsură ce întunericul pleca să doarmă jos, în mare, dansatorii se risipeau.

Cîţiva se duseră să se refacă cu o băutură tare sau cu o supă fierbinte. Alţii se duseră să se culce la micul abator al uzinei, o mică rotondă de pămînt roşiatic care părea presărat cu cărămidă pisată; unii se trîntiră pe unde apucară, pe pămîntul bătătorit. Manuel Tapia se culcă chiar acolo, în căruţa cu carne, în mirosul de sînge care se încăpăţîna să nu dispară în întuneric. Elías şi Ida contemplară apariţia zorilor. Soarele răsărea să cînte aurora. Se simţeau tare legaţi, cu trupurile potolite.

Cînd se despărţiră, dimineaţa era plină şi începea să se întindă de-a latul cerului. Merseră încet spre casă, cu sîngele obosit, avînd muzica de dans în urechi şi simţind că inima lor era ca un rege puternic.

CAPITOLUL XVIII

Ida personifica rolul Josefinei, tînăra servitoare care trăia în casa cavalerului, însă nu era fiica lui don Genaro Gómez, ci fata vitregă. Fratele său făcea pe stăpînul casei şi Elías pe Lucas, protagonistul campecian.[1]

Insă această dragoste morganatică a preşedintelui cu actriţa...! Nu şi nu! Filarmonica trebuia să-şi păzească bunul său renume şi cu aceasta trebuia să dea un exemplu. Şeful nu putea tocmai el să dea de vorbit. Preşedintele nu se arăta atît de strălucit cum promitea să fie la început şi nici Ida, steaua atît de valoroasă. Oamenii începură să critice vocea ei nazală şi felul ei de a merge. Era plină numai de defecte. Elías trăia fericit, îmbătîndu-se cu un fals sentiment de siguranţă, trezindu-se şi adormind cu inima plină de mulţumire. Deodată îşi dădu seama, printr-un în-

[1] Din Campechó, provincie în Mexico.

stinct elementar, că este în pericol: începu ostilitatea cu donjuanii şi cu alţi duşmani, cu femeile care erau supărate foc. Îmbogăţise cu o mină de aur bîrfeala întreprinderii.

Totuşi continua să trăiască crezîndu-se intangibil în postul său înalt. Dar nu întîrzie să sosească momentul în care fu aşezat cu violenţă în acelaşi scaun al supliciilor pe care îl ocupase înainte señor Cáceres.

Aşezîndu-se, zîmbi. Se instală comod. Mai întîi în jurul lui se făcu o tăcere adîncă. Apoi începură vociferările. Îi strigară în faţă. Fiecare cuvînt parcă era o lovitură de knock-out. Relatară o versiune încîlcită a isprăvii sale. Apărură şi martorii de stradă. Fu dat la iveală cel mai secret codice al pasiunii. Salonul era tot atît de plin ca în noaptea aceea de bal. Un grup stătea pe garduri, neîncăpînd în sală. A fost un proces public murdar. Nimic nu rămăsese necunoscut din tainele intime. Fiecare dintre cei de faţă aruncară cîte un vreasc pe rug. Se înghesuiră cu o plăcere barbară să participe la execuţia scumpului lor preşedinte.

Trăind această oră de tortură între fiare, înţelese că nimeni nu putea să-l salveze. Nimeni nu-l apără afară de Manuel Tapia şi Chacames. Araya, prietenul său, nu îndrăzni să ridice vocea. Jacinto Inostroza se bucură cu buzele înverzite de coca. Custodio Gonzáles dădea din cap filozofic, fără să spună nimic.

Elías refuză să se opună avalanşei. S-ar fi priceput poate să lupte ca să iasă învingător, să proclame cu vocea sa tunătoare drepturile inimii, să le cînte dragostea sa pe faţă, să le reamintească de poziţia sa de om şi să-i umilească pînă la nimicire. Să creeze o pledoarie patetică, spectaculoasă, care să mişte fibrele secrete ale duşmanului atît de înverşunat, făcînd accesibilă inimilor celor mai închise viziunea măreţei sale iubiri. Însă îşi dădu seama că nu avea poftă s-o facă. Nu făcea să se obosească. Îl cuprinse tristeţea pentru ei, pentru oamenii aceştia atît de mici, fiinţe care se simt rănite de soarele unei pasiuni atît de frumoase şi unice ca a sa.

Fără a se vedea, ştia că este senin, avînd o nobilă paloare, ca un cavaler din vremurile vechi. Înfrunta

furtuna în felul unui erou care îşi dă bătăliile în tăcere. Nu ; el nu va cădea ca sărmanul Cáceres. Comisese greşeli, fără îndoială, însă se scufunda ca un vapor în propria sa glorie, cu steagul dragostei sale fluturînd pe catarg. Această scenă, cu toată frumuseţea misterului său, n-ar fi oare demnă să fie reprezentată într-o zi pe scena unui teatru ?

Zări femeia înecată în lacrimi, cu pălăria ei cu pene, mistuită de deznădejde. După cîteva momente, o zări pudrîndu-se.

Cînd înţelese că este doborît de pe piedestal, simţi că nu-l rodea ura. Îi ierta cum iertase, cînd era copil, pe mascaţii din carnaval. Îi ierta deoarece el avea inima ocupată pînă la ultimul milimetru, în timp ce a lor era goală ca a morţilor.

2

Cîteva zile mai tîrziu, uitucii îl implorară să nu părăsească munca începută. „Dumneata, Elías, eşti actorul de neînlocuit. Putem să nu ne înţelegem în multe chestiuni, dar noi avem nevoie de dumneata ca să joci rolul lui Don Lucas."

— Lăsaţi-mă în pace, le răspunse el încruntat.

Păreau să fi uitat cu totul cruzimea lor. Însă gîndind bine, recunoaşterea aceasta oare nu era o victorie asupra schinghiuitorilor din ajun ? Nu le-ar răspunde el mai bine şi nu ar obţine un triumf moral mai strălucit, jucînd teatru în aşa fel încît să-i lase cu gura căscată ? Vorbi cu Ida şi cu toată familia Bazán şi se hotărîră să joace. Amărăciunea îi trecu de îndată. Inima sa de douăzeci de ani ardea şi lumina ca o stea.

In întreprindere nu se găsea nici un sufler. Calandria se interesă şi aduse pe José Briggs, un tip mărunţel, slab, calin, cu privirea limpede şi o pereche de mustăţi de un blond castaniu. Omul muncea la Santa Ana — cam la o oră de drum.

In noaptea debutului, Briggs se băgă în cuşca suflerului şi suflă cu o voce suavă şi catifelată.

Elías avea să-şi amintească întotdeauna de vocea aceasta.

Însă nu de vocea de mortăciune a suflerului, deşi acesta sprijini piesa ca un adevărat maestru, sau ca o mică zeitate a adîncurilor întunecate, ci de forţa zguduitoare a acelei voci avea să-şi amintească. Vocea se auzea puternic, depăşind mica scenă din San Lorenzo. Vocea lui José Briggs avea să-l urmărească şi mai tîrziu, în faţa altor scene, în situaţii cu totul deosebite. Cînd îl ascultă în noaptea aceea, intui că era o voce demnă de a anunţa lucruri mari şi poate chiar dezastre. O voce caldă, cu timbru grav, o voce care durea. O voce plină de inflexiuni, prudentă şi totodată imprudentă, alternativă, vagă şi fascinantă, voce electrică care se unea cu un fel de abur de sînge şi balsam. Voce care, în secret, se pregătea să răsune în curînd pentru destinul care îi privea pe toţi.

Da, debută în chip minunat în penumbra acelei seri din 8 decembrie 1907. Elías observă numai încheieturile mîinilor tremurătoare susţinînd hîrtia. Vine foarte albastre în lumina micii lămpi. Asculta plutind uşor vocea predestinată.

Nimic discordant nu se petrecu.

Elías căpătă conştiinţa că el joacă cu strălucire de fulger într-un crescendo viguros de situaţii comice. Concurenţa izbucni în rîsete cînd el coborî din trăsură, căzînd pe lada plină de păsări. In faţă, în rîndul întîi, Manuel Tapia rîdea cu lacrimi, fără să se poată stăpîni. Elías nu şi-ar fi închipuit niciodată aşa ceva. Obrazul său era ca o mască roşie. Don Lucas se agita pe lîngă Josefina, frumoasa servitoare:

„Cîţi ani ai?"

„Cincisprezece ani", răspunse Ida cu o voce subţire de ingenuă, coborîndu-şi ochii cu o tehnică foarte primitivă, însă delicioasă.

„Uf!... cît de acri sînt strugurii!" el avea patruzeci de ani şi şapte copii.

Vorbea cu violenţă şi cu repeziciune, înşirînd expresii din Sud pe care el nu le cunoscuse încă pînă atunci. Devenea stăpînul scenei şi al publicului. Işi cîştiga definitiv simpatia, mai ales în momentul în

care se întîlni în drum cu gringo-ul şi îi spuse: „Zece dolari la Tremenda. Calul alergat. Tremenda cîştigat şi acest seiior nu vrei să plăteşti...“ In felul acesta se răzbunau pe Mr. Turner. Işi bătea joc de el şi chileanul — întotdeauna atît de isteţ — îl făcea victima unei graţioase înşelăciuni.

Oh, şi cînd don Jenaro îşi ridică mîna la cap şi strigă scandalizat: „Aci, în casa mea cîntă găina!“ iar don Lucas răspunse: „Nu te mai necăji, frate: ce-i a bărbatului, e a bărbatului şi ce-i a femeii e a femeii. Şi, cu voia dumitale, bine ai zis, găina...“

„Ah, Josefina, drăguţa mea. Ei, cum rămîne? Mă laşi sau nu mă laşi?“ „Porunciţi. Drept cine m-aţi luat?“ „Te-am luat drept cine eşti tu, copilă“.

Ii oferea Idei inima sa pe scenă. Pînă şi cei mai invidioşi aplaudară. Dansă *la cueca* ca un ţăran din Tutuquén. Amîndoi jucară apoi un rol plin de graţie ţărănească şi mîncară fructe din Sud. Infipseră o ramură de flori în această viaţă uscată. Nu lipsi nici pîinea cîmpenească şi nici paharul de *chicha*[1]. Il băură victorios pînă în fundul fundului.

Custodio Gonzáles începu să acompanieze, de jos, în cueca finală. Tot publicul se molipsi. Manuel Tapia şi mama lui Araya îl felicitară fără vorbe, cu ochii uşor umeziţi. Noul preşedinte îl îmbrăţişă pe Elías şi îl califică drept un mare artist, în chip ostentativ — pentru ca toată lumea să aplaude, considerîndu-l ca „marea speranţă a teatrului de amatori“. Promise să colaboreze şi la reprezentaţia viitoare.

Elías se gîndi foarte tulburat la toate întîmplările vieţii, cu pieptul plin de suspine.

Apoi peste toate se lăsă o linişte adîncă. Numai vocea lui Briggs continuă să-l urmărească ca un ecou de neuitat.

Totul părea liniştit în jurul său, inclusiv noua sa glorie.

Insă în ziua de unsprezece rămase stupefiat.

Pe neaşteptate izbucni greva în San Lorenzo.

Incepu furtuna.

---

[1] Un fel de bere, preparată din porumb.

SĂ MERGEM ÎN PORT!

CAPITOLUL XIX

A început încă înainte de ivirea zorilor, încă pe întuneric.

Intrezărise oare Elías vreun semn prevestitor? De fapt simţise un fel de frămîntare duşmănoasă, învăluită în tăcere, o atmosferă surdă de mînie reţinută, ca o forţă oarbă şi fără formă, care ar fi acţionat în întuneric. Insă în ultimele zile trăise cu sufletul scăldat în luminile teatrului şi senzaţia de ceva confuz care se petrece în umbră îl părăsise.

Nu era deci de mirare că pe cînd micile cercuri ale grevei începură să crească şi să se înmulţească pe întinderea pampei. Elías dormea... In zori de zi, sirena din San Lorenzo fluieră reglementar de trei ori, chemîndu-l pe mecanic să pună în funcţiune maşina. Elías, ajutorul său, fusese trezit in două rînduri şi îşi petrecuse noaptea aproape fără să închidă ochii. Cînd îl răzbi somnul plecă să se culce. Aşa se întîmpla deseori. Muncea zece ore pe zi, iar noaptea, în fiecare moment se iveau treburi neprevăzute care niciodată nu se plăteau, aşa încît, atunci cînd se porni puhoiul spre administraţie, el nu se găsea la maşină, ci în pat.

Din pricina zgomotului neobişnuit, se trezi, se ridică în picioare şi se uită pe fereastră. Observă în depărtare, uluit, o masă de vreo opt sute de muncitori. Era pe la orele zece dimineaţa. Se îmbrăcă şi ieşi. Prin tabără umbla un zvon neobişnuit, senzaţional.

— Grevă! E grevă! Nimeni nu munceşte!

Niciodată nu auzise de așa ceva pînă la San Lorenzo. Surprinzătoarea scînteie se aprinsese în pampă, în minele de salpetru. Mai întîi se alăturară toți cei arși de soare, cei cu spinările bronzate, risipiți în afara întreprinderii. Se adunară și porniră în marș asupra ei.

Particularii agitau ciomege, bîte, răngi și lingurile mari pe care le foloseau de obicei la întorsul salpetrului.

De ce le-or fi agitînd așa ca pe niște arme?

Alți muncitori înaintau cu uneltele lor de muncă, cu fierăstraie și topoare. Unul termină de perforat tuburile de dinamită, apoi o luă la goană ca să ajungă mulțimea din urmă. Apoi se înșiruiră căruțele. Astfel că și catîrii participară la grevă. Cei care nu voiseră să lase nici una din uneltele lor de muncă la locul părăsit de oameni, umplură căruțele cu lopeți, linguri mari și mici, tîrnăcoape și ciocane. Nimeni nu rămase în pampă. Ultimul o părăsi un văcar care păzea o cireadă.

Mulțimea răscolea totul în cale. Înaintau cu hainele prăfuite, înconjurați de un fel de zumzet curios. Veneau strigînd. Cînd mai strigaseră împreună toți muncitorii din pampă și cei din întreprinderi?

Văzîndu-i sosind, administrația închise porțile cu lacăte și bare. Gringo-ul Turner, în hainele sale de șeviot, auzi strigătele care de departe sunau gutural, ca niște răgete puternice de animale sălbatice. De obicei nu-i plăcea gălăgia. Pentru ce tremura? În ziua aceea, conform programului, trebuia să inspecteze munca la mașini. Vedea cum se scurtează distanța care îl separă de acești oameni. Distanța este un zid, un dig de ierarhie, de diferență de clasă și de sînge! Nu-i așa, Francis?

Deodată își dădu seama că vijelia masei de oameni pătrunsese la mașini. Ce s-a întîmplat? Pentru ce tăcerea aceasta acum? Motorul! A încetat zgomotul motorului!...

Reîncepură strigătele, crescînd ca un vînt puternic. Acela care înainta cu brațele ridicate în sus nu era Manuel Tapia? Pentru ce umblă cu uneltele în mînă?

Nu cumva e vorba de un asalt? Băgă de seamă că se uniseră cu ei şi alţi muncitori, printre care şi fochiştii. Acum, Manuel Tapia coborîse un braţ deoarece îl ducea de mînă pe băiatul lui. Mulţi copii începură să îngroaşe coloana. Işi făcură apariţia şi femeile.

Cînd Elías ajunse mulţimea, atelierele se şi opriseră. Pe esplanadă, în faţa administraţiei, începură să vorbească oratori improvizaţi. Cîţiva se grupară la oarecare distanţă. Poate că vechiul sînge indigen îl împingea să aştepte astfel desfăşurarea faptelor. Alţii îşi aduseseră cu ei scaune de-acasă şi se aşezară călare ca să asiste la spectacol. Nelămurit de ceea ce se petrecea, Elías o salută pe Ida. Işi dădu seama că în privirile ei era nelinişte. O expresie de spaimă.

— Tu ştii ce vor? întrebă ea.

— Ascultă, ascultă...

Discursurile — o repetare a vechilor discursuri, pe atunci noi — erau violente, fără nici o poezie, şi confuze.

Incepu să vorbească cu multă siguranţă un om cu umerii largi, cu pantaloni care parcă niciodată nu cunoscuseră fierul de călcat. Elías nu-l văzuse pînă atunci.

— Tu ştii cine este, Ida? întrebă Elías.

— Conducătorul... *calichero*-ul [1] Ruiz... a sosit de trei zile. Aseară a fost la noi şi a discutat cu Ernesto.

Ruiz începuse un dialog cu lumea adunată.

— Ce se petrece acum, tovarăşi? întrebă Ruiz. Fiecare întreprindere îşi are vama sa proprie, moneda sa, guvernul său propriu... fiecare este o ţărişoară aparte. Asta nu este Chile; este o colonie engleză. Spuneţi-mi dumneavoastră, rogu-vă, dacă există în San Lorenzo libertatea comerţului?

— Nu! exclamară voci din mulţime.

— Nu, repetă Ruiz, nu există decît un singur magazin. Şi al cui este el?

— Al Companiei, al administraţiei...

Lui Elías îi păru rău că îşi îmbrăcase salopeta. Nu-i

[1] Miner în exploatările de salpetru.

plăcea ca Ida să-l vadă cu gulerul jerseului scos deasupra bluzei şi cu pantalonii peticiţi. Deodată, din depărtare, se auzi un bubuit. Cineva ciuli urechile. Printre oameni trecu un freamăt.

— Nu-i nimic, tovarăşi, linişte, spuse Ruiz.

Oamenii părură că se liniştesc. Elías îi privi mirat. Manuel Tapia îşi desfăcu batista de la gît şi îşi şterse fruntea. Elías văzu o mulţime de oameni cu mustăţi şi unii cu favoriţi. Acum, Ruiz vorbea despre făclia adevărului... „Primim fişe de hîrtie, de carton sau de altceva, însă nici un bănuţ."

— Asta o ştie toată lumea, spuse Ida strîmbîndu-se.

— Da, este un lucru obişnuit pentru noi, murmura Elías.

Şi totuşi, oamenii aplaudau cu furie. Poate din acelaşi motiv.

Oratorului îi plăceau clişeele, monotoniile cîntate şi strigate. Începu din nou să invoce „forţa justiţiei sociale, trompetele răscoalei". Se înflăcără. Scoţîndu-şi braţele din bluza albă, şi le agita ca şi cum ar fi vrut să îmbrăţişeze întreaga lume, şi exclamă:

— Tovarăşi, spuneţi-mi ce se întîmplă cu acela care ar vrea să-şi schimbe fişele?... şi îşi răspunse el însuşi, aproape răguşit: Îl jupoaie, îi reţin 30 la sută sau, ca să spunem adevărul, îi fură a treia parte... de aceea eu vă spun... pampa este un vulcan şi astăzi începe erupţia.

Izbucneau cuvintele: „Da... da... aşa este, chiar aşa este!"

— Asta ar fi bun la teatru, comentă Ida, arătîndu-l pe Ruiz cu o mişcare a capului.

Vacarmul crescu şi începură răcnetele: „Jos cu Compania! Jos cu fişele, jos cu Lokett Brothers!"

Elías se lipi de Ida. Înţelese că este vorba de o manifestare a unor oameni noi, în salopetă, căruţaşi cu bice, şefi de echipă, un vînzător ambulant care-şi pusese jos coşul cu pînzeturi şi începuse să-l asculte pe orator. Vînzătorii de fructe nu-şi strigau marfa, deşi ar fi jurat că toată uzina se strînsese acolo încă demult. Oare avea sentimentul acesta pentru că o simţea pe Ida lîngă el atît de aproape?

O întrebă :
— Tu știi de unde e omul acesta ?..,
— Ruiz ? Din Tocopilla.
Ah ! Ruiz avea fața brăzdată de zbîrcituri și pronunța cuvintele cu pasiune. Se vedea de la o poștă că avea experiență în aceste treburi.

2

Don Francisco Turner întredeschise cu prudență fereastra ca să arunce o privire afară.

Totdeauna se gîndise, în mijlocul marilor sale tăceri, că pampa e periculoasă ca un tun încărcat. Rumega din nou vechile sale reflexiuni făcute în singurătate, și acum îi reveneau în minte toate într-un singur moment. Se simțea prizonierul deșertului. Îl înconjurau atîția chileeni, cu ura lor pînă acum îngropată, așteptînd scînteia pentru a face să sară în aer praful de pușcă al depozitelor sale. Avusese proiecte mari ; însă niciodată nu putuse să ajungă prea departe. Nu va trece dincolo de funcția de administrator. Îl invidia pe patron, pe John Lockett, adevăratul bogătaș. Trăia în Iquique fără să-i pese. La fiecare doi ani făcea o călătorie în Anglia. Și el trebuia să putrezească în contact permanent cu zdrențăroșii pampei. Acum, că se răsculaseră, el trebuia să țină loc de paratrăsnet. Și muncitorii vor încerca să se socotească cu el.

Știa că nu-l iubesc. Praful cîmpiei acoperea geamul și făcea aerul cenușiu. Privi fără să vadă ceva, cu neliniște.

Ar fi putut să le strige : „Stați ! Opriți-vă ! Vă înșelați ! Nu eu sînt adevăratul patron !"

Ei o știau, însă nu voiau s-o știe. Și apoi mîndria nu i-ar fi îngăduit să spună așa ceva. S-ar fi aruncat cu toții asupra lui, iar John Lockett, în același moment s-ar fi repezit la Cavancha călare pe „Președinte", admirabilul său cal alb, care într-o săptămînă l-ar fi dus pînă la Lime, pentru ca de acolo să poată

fugi ușor mai departe. John nu era prietenul său. Nu avea prieteni; patronul avea două mari pasiuni: „Președintele" și Bradstock, fratele său mai mic, asociatul inutil.

De ce îl iubea John pe „Președinte"? Poate pentru că „Președintele" era frumos, alb pînă la strălucire, iar el era urît, cu ochii săi bulbucați și mobili (păreau înnebuniți de spaimă), cu nasul turtit, cu picioarele sale lungi ca de barză (de ai fi putut să le înnozi cel puțin de două sau trei ori) și mai ales cu tonul cu care vorbea, aspru, tăios.

Zgomot surd. Lumea continua să se adune. I se păru că vede strălucirea unei țevi de pușcă. Viața sa era în pericol din pricina unui parvenit sașiu și a unui client de bordeluri. Un lucru bun avea Bradstock: îl făcea să sufere pe John. Poate era singurul lucru pe care izbutea să-l facă. Ultima oară cînd se dusese la Iquique a fost de față la o scenă între cei doi frățiori: Bradstock fusese bătut, călcat în picioare în bordelul „Buen Retiro" și apoi, după ce se adăpostise după o grămadă de moloz rămasă din timpurile peruene, începuse să tragă cu arma atît de prost încît era mai mare rușinea. Fusese un tărăboi nemaipomenit. Cu o noapte mai înainte, pe străzile din Iquique se produsese un concert de urlete și înjurături în două limbi și nu era nevoie să știi englezește pentru a le înțelege. Numărul final se execută între trei și patru dimineața, cînd încercase să doboare poarta familiei Loayza, la a cărei fată, Bradstock avea pretenții. John, dezlănțuit ca un adevărat Vezuviu, nu mai vorbea decît despre aceasta cu Turner, cînd, își făcu apariția, mai proaspăt decît lumina dimineții, Bradstock. Turner nu mai avu timp să se retragă. John se precipită asupra lui să-l zgîlțîie, blestemîndu-l în gura mare, zvîrlind fraze repezi și interjecții întretăiate: Cheia cosciugului meu! Ticălosule, crezi că sînt o mină de aur? *Why, boy, hm, hm! I don't like it. Get out of here! Why, you little monkey; why, it's awful! Merciful God! Oh for God's sake! Listen to that, won't you; Go to hell with your harlots. Jesus,*

you will return to home in England to-morrow morning. [1]

Turner își amintea foarte bine — de altfel era un fapt recent — că Bradstock își dusese mîna la gîtul care-l durea, apoi îl mîngîie pe fratele său mai mare, ca și cum ar fi încercat să mîngîie spinarea unei pisici supărate. Întotdeauna fratele său voia să dea lucrurilor dimensiuni de catastrofe și se silea să-l aibă de partea lui.

— *Oh, Jonnie, you are kidding me. Don't be a fool. Lend me fifty pesos, y déjate de leseras. Christ, what a life!* [2]

Dacă el, Torner, ar fi fost stăpînul, ar mai fi înțeles. Și-ar pune pielea în joc pentru el. Însă John și mai ales Bradstock nu profitau oare de ocazie ca să-l înjosească ca și cum ar fi fost un chilean? Ei posedau Kerima, Ramírez, Carmen Bajo, Buen Retiro, San Donato, San Lorenzo, Tres Marías, în timp ce el nu avea nimic în afară de pielea lui. Ei nu riscau nimic. El nu avea nimic, dar risca totul, pînă și capul său blond încărunțit, de om de cincizeci de ani, care a eșuat în toate încercările. Doamne, descoperi că îi ura pe cei doi Lockett tot atît cît îi disprețuia pe acești pigmei de jos care se înghesuiau să-l ucidă.

Știa totul. Își avea informatorii săi. Sosiseră agitatori din alte întreprinderi, care se întruneau în taină cu partizanii lor. Ei pregăteau răscolirea întregii pampe. Acești oameni nu înțelegeau adevărata esență a libertății. Erau incapabili s-o folosească fără să cadă în libertinaj. Era o rasă aparte, coruptă, fără obișnuința de a munci. *El Mercurio* din Santiago, pe care-l citea cu plăcere, îi definea foarte bine în articolele sale editoriale. Cînd se adunau să asculte pe cine știe ce

[1] De ce, băiete? Nu-mi place! Retrage-te! Pentru ce? Măgarule! Pentru ce? E teribil! Doamne prea milostive! Vrei să mă asculți? Du-te dracului cu toate damele tale! Isuse, ai să pleci acasă în Anglia chiar mîine dimineață (în englezește, în original).

[2] Oh, Jonnie, îți bați joc de mine. Nu fi prost. Împrumută-mi cincizeci de pesos și lasă-te de fleacuri. Cristoase, ce viață! (într-un amestec de engleză cu spaniolă în original).

şarlatan ignorant, se aprindeau ca o flacără şi dădeau frîu liber instinctelor lor de plebei.

Rămase pe gînduri. Ce să facă? Să strîngă şurubul? Căci dacă nu se arăta energic, desigur că Lockett ar fi profitat de ocazie ca să-l umilească încă o dată.

Lokett, cu greu ar fi putut să fie caracterizat drept un emotiv. Fără îndoială, îşi avea el alte caracteristici. In Iquique era comadant al pompierilor, cu toate că suferea de o bronşită cronică; poate că o făcea dintr-o socoteală pur practică, deoarece lui îi displăceau incendiile de orice fel. Ii plăceau lucrurile stabile. Cu toate că avea ochii ascetici, adînciţi în orbite, nu era călugăr din fire. Ii plăcea, ca unui fanatic, să joace polo, fuma treizeci-patruzeci de ţigări pe zi şi bea mult sîmbătă noaptea. Poate că se manifesta ca un dreptcredincios, din nevoia de a oferi un model ascetic de virtute publică, de muncă ordonată şi fără întreruperi. Intotdeauna spusese că nu există, după părerea sa, nimic mai respingător decît tulburările în pampă. Era purtătorul de cuvînt al jucătorilor de polo din exploatarea de salpetru.

Se auziră bătăi în poarta administraţiei. Incepea asaltul?

Contabilul alergă, cu faţa descompusă, tremurînd tot. Administratorul se gîndi că pe acesta îl pierde figura sa latină.

— Mr. Turner, vor să vorbească cu dumneavoastră!

— Pentru ce?

— Spun că vor să vă predea o petiţie.

— Petiţie? Ce-i aia?

— O hîrtie în care cer ceva.

— Ce anume?

— De unde să ştiu eu, Mr. Turner? Lucruri de care au nevoie! De toate... Cer cîte-n lună şi-n soare...

— Spune-le că n-am să stau de vorbă cu ei pînă nu se întorc la lucru.

Contabilul rămase pe loc, nemişcat, şovăind...

— Ce aştepţi? strigă la el.

— Mr. Turner, se rugă el, cred că nu vor accepta aceasta. Poate să se întîmple ceva rău. Primiţi-le hîr-

tia, vă rog. Este o hîrtiuță, atît, nu mai mult. O s-o puneți în buzunar. Ce pierdeți, Mr. Turner?

— Marchessini, îndrăznești să ridici glasul? Sau poate îmi dai sfaturi? N-am să-i primesc niciodată. Primește-i dumneata, dacă poftești!

Omulețul plecă șchiopătînd. Turner își simți tîmplele zvîcnind și nările înfundate ca întotdeauna. Domnia anarhiei! Nu se liniștea cu toate că șeful lor, Recabarren, fusese condamnat. Și acesta, ca un fricos, în loc să se predea pentru a executa sentința în închisoare, fugise în străinătate.

Avea puțină febră? Cine le-a dat autorizație să paralizeze muncile? Cînd e vorba de răscoală, nu au nevoie de permis din partea nimănui. O făceau așa, de la ei, ca și cum ei ar fi fost stăpîni. Oare era sigur că oamenii aceștia aveau scaun la cap, ca el de pildă? Din aceeași clasă? Oh, din aceeași clasă nu erau, evident! Avea răbdare să aștepte pînă i-or cădea în mînă. Răbdarea britanică, faimoasa răbdare. Își trecu mîna pe fruntea înăsprită de zbîrcituri. De ce întîrzia atît Marchessini? I-or fi făcînd ceva? Îi venea să se ducă să-l caute. Privi printr-o crăpătură a obloanelor; nu reuși să vadă nimic. Întredeschise oblonul cîțiva milimetri. Oamenii se mișcau; însă nu-l descoperi pe Marchessini. Trecuse cel puțin un sfert de oră de cînd plecase. Începu să-l cheme, strigîndu-l. Dar, surprinzîndu-se că vociferează, tăcu deodată ca strîns de gît. Cînd auzi pași nervoși și-l văzu pe Marchessini agitînd o foaie de hîrtie, își regăsi aerul său de demnitate imperturbabilă:

— Asta este, spuse contabilul cu exaltare copilărească, trecîndu-și batista pe frunte, cer un răspuns imediat, adăugă el.

— Răspuns? Făcu o pauză ca să se gîndească la cuvinte. Răspuns și încă... imediat? îl privi ca și cum ar fi avut o față de ciumat.

— Da, răspuns imediat, repetă Marchessini sleit.

— *Son of a bitch*[1]! Imediat, zic ei!... Și își aruncă ochii pe foaia de hîrtie mîzgălită fără să poată înțe-

[1] Fiu de cățea.

lege ceva. Buzele i se crispară, apoi izbuti să zîmbească vag.

— Spune-le să aştepte pînă deseară, pînă atunci voi avea răspunsul conducerii Companiei, de la Iquique, prin telefon!

Contabilul rămase din nou nehotărît coborînd privirile şi înfigîndu-le în reverul pătat al hainei. Mr. Turner ridică vocea poruncitor:

— Du-te, ţi-am spus. Ce aştepţi?

CAPITOLUL XX

Ida plecă acasă, Elías continuă să-l asculte pe omul care se suise la tribună pentru a treia oară în dimineaţa aceea. Îşi dădu şapca pe ceafă. Mr. Turner îl observa pe acest individ necunoscut. Un discurs înfocat, anateme împotriva lui, împotriva lui Mr. Lockett. Îi numea „cele două caracatiţe blonde".

El era blond, da, blond ca paiul. Înalt, cu o înfăţişare distinsă, cu picioare subţiri, atingea vîrsta de cincizeci de ani. Era ceva rău în toate astea? Era vreun motiv de batjocură? Pe figura sa se aşternu o expresia aspră şi oarecum vagă. Acum, individul imita, în bătaie de joc, accentul său străin. Mai lipseau doar două grade ca sîngele său să înceapă să fiarbă! O vorbărie pe care nicicînd nu o auzise în pampă. Omuleţul acela nu mai avea de gînd să înceteze?

— „... şi cînd soseşte omul cu căruţele, vine caracatiţa, el se crede Dumnezeu şi trimite vorbă — niciodată nu spune el singur lucrurile, cu gura sa — că puritatea salpetrului este de 10 la sută şi aşa îl plăteşte..."

Mereu înţepături împotriva lui. Mr. Turner îşi muşcă buzele. „Aştia nu muncesc, deci nu au fişe. Fără fişe nu se vinde. Dacă nu cumpără, nu mănîncă. N-or să mănînce. Ei au vrut-o."

Se gîndi să coboare ca să dea ordin de închidere a prăvăliei. Însă, hotărî să aştepte ca mulţimea să se risipească.

Elías îşi dădu seama că se desena un nou tablou în capul său, pe măsură ce îl asculta pe Ruiz. Lucrurile nu mergeau bine în pampă. El ştia aceasta pe de rost, şi nu era nevoie ca un muncitor de la salpetru să i-o spună. Vedea lucrurile foarte clar. Moneda îşi pierduse mult din puterea ei de cumpărare. Un peso scăzuse la şapte penny. Aceasta convine Companiilor, explică Ruiz, deoarece plătesc salariile şi toate cheltuielile din Chile cu jumătate din lirele pe care trebuiau să le scoată din pungă mai înainte. Însă pampa întreagă — adăugă el — fierbe în aceste momente, deoarece muncitorii înţeleg că muncesc la fel ca-nainte şi cîştigă pe jumătate.

Oare Elías nu vedea cum stau lucrurile cu urcarea preţurilor ? Parcă cineva le apuca de gît şi le arunca în nori. La cantină aproape că nu se mai dădea pe credit. Acasă la el, mîncarea bună de altădată devenise o amintire. Plătea şaptezeci şi cinci de pesos pe lună şi mînca prost. „Dacă n-ar mai fi fasolea, ce s-ar alege din chileeni ? Doamne sfinte!“ mormăia acum la tot pasul doña Hortensia, mama prietenului său.

— Preşedintele Montt şi ministrul de Interne don Rafael Sotomayor, perora Ruiz, au publicat un plan foarte atrăgător împotriva speculei. Dar a dat acesta vreun rezultat ? A fost praf în ochi. Îi strîng în chingi pe muncitori, iar de potentaţii salpetrului nici nu se ating. Da, muncitori din San Lorenzo, salpetrul a devenit un blestem pentru sărac şi ceva ca opiul pentru ţară ; a fost rentabil numai pentru englezi... şi pentru moşierii din Sud... iar noi am rămas cu o mînă întinsă şi cu cealaltă la spate“...

2

Puţin mai înainte de *lunch* [1] sună clopoţelul telefonului. De trei ori. *Hallo*... La capătul firului se afla John Lockett. Tuşi : „Ce se întîmplă acolo, e ceva nou,

[1] Masa de prînz — în englezeşte, în original.

Francis ? *Nothing at all ? Idon-t understand* [1]. Oh ! da ! știu. Revoluție în întreprindere ? *Oh, yes y know, yes I see...* Grevă în aproape întreaga pampă ! *What do you say ? What are you talking about ?* [2] Da, s-au oprit și celelalte întreprinderi ale Companiei. Rău. Rău. S-a oprit și Ramírez, Carmen Bajo, San Donato. O, aproape în întreaga pampă lucrurile nu stau bine. *Things are bad, awfully bad.* [3] Ți-e frică de o rebeliune generală ? Pentru aceasta este hotărîtor să te arăți energic. Trebuie să strivești pe agitatorii străini. *Did you understand, Francis ? Iesus Christ* [4]. Ce să răspunzi răsculaților ? Cum ce ? Un singur cuvînt, *only a word,* unul singur : Nu. *Francis, did you understand ?* Nu... !

Francis înțelesese. Simți că-i tremurau mîinile. Intreaga pampă era apucată de un atac de paralizie generală. „Este pericol de rebeliune." Frica îl făcu să se așeze. Marchessini intră :

— Am răspunsul conducerii, spuse Francis cu voce slabă. Negativ. Negativ, bîigui el. Ordin de întoarcere imediat la lucru. Du-te și spune-le.

— De ce nu vă duceți mai bine dumneavoastră, Mr. Turner ? imploră funcționarul.

— Du-te dumneata, sau, dacă nu, te concediez ! Nu cumva ești și dumneata grevist ? Îl privi în față.

Marchessini coborî pînă la orator, Manuel Tapia, și-i șopti gemînd :

— Tocmai a vorbit Mr. Lockett din Iquique, imită el inconștient accentul străin al stăpînului. Spune că îi pare rău că nu poate satisface cererile, că trebuie să vă întoarceți la lucru.

— Mai tare ! Nu te aud ! strigă Manuel Tapia.

Tot sufletul său de contopist se cutremură.

— Conducerea din Iquique a spus „nu"... repetă funcționarul cu voce slabă, agonizantă.

[1] Nimic ? Nu înțeleg — în englezește, în original.

[2] Ce spui ? Ce tot spui acolo ? — în englezește, în original.

[3] Lucrurile stau rău, teribil de rău ! — în englezește, în original.

[4] Înțelegi, Francis ? Isuse Cristoase ! — în englezește, în original.

— Spune-le-o dumneata însuţi oamenilor.

— Nu, nu, vă rog. Nu am voce destul de puternică. Nu sînt orator, nu ştiu să vorbesc. Niciodată n-am vorbit în public.

— Spune-o dumneata, spune-o dumneata, îl îmboldi Manuel.

Marchessini îşi dădu seama că oamenii îl înconjoară mişcîndu-se ca un vîrtej de vînt, din toate părţile. Se strîngea laţul. Se gîndi că niciodată nu va fi în stare să o spună. Se bîlbîi :

— Nu. Iquique spune „nu". Mr. Lockett spune că nu. Mr. Turner spune că nu... să nu-mi faceţi nimic, nimic, vă rog, vă rog eu nu sînt decît un muncitor ca şi dumneavoastră !...

Lumea începu să discute. Izbucni o voce, vocea lui Jacinto Inostroza :

— Asta înseamnă că s-a terminat petrecerea ! Mîine la lucru cu toţii !

Se auziră blesteme, strigăte de „nu... nu". Niciodată nu mai fusese o grevă la San Lorenzo. Însă unde dracu dispăruse Ruiz ? Ce se petrecuse cu el ?

Elías îl căută. Lumea îl chema, strigîndu-l, descumpănită ca şi cum el singur putea s-o salveze.

— Salpetrierul ! Unde este ? A intrat în pămînt. E bun numai să vorbească, nu pentru altceva.

Jacinto Inostroza persistă în ideea de a se întoarce la muncă. Elías simţi cum i se taie picioarele. Atunci fuseseră nişte proşti ! Avea o senzaţie de letargie, de prăbuşire. Începură să se risipească, nelămuriţi, neştiind ce să mai creadă. Începu demoralizarea. Vîntul îngheţat al derutei trecu prin întreprindere. Cînd căzu noaptea, nu se ştia nimic din ceea ce se petrecea în restul pampei, afară de faptul că greva din San Lorenzo fusese lichidată.

Turner îi văzu îndepărtîndu-se, umiliţi, şi se simţi un om puternic.

— Pleacă cu coada între picioare — îi spuse el lui Marchessini — învinşi, adăugă întinzînd bărbia înspre esplanada goală.

Notă că îşi recîştigase clasica sa seninătate. Atunci

surîse lui Marchessini, pentru prima oară de cînd îl cunoştea ; se împlineau de atunci şaisprezece ani. Făcu cîteva glume, însă Marchessini nu putea să zîmbească.

3

La miezul nopţii Ruiz apăru din nou în întreprindere. Fusese la Santa Lucia, localitate situată la vreo doisprezece kilometri înspre sud de Poniente, ca să afle noutăţi. Cum se întoarse, convocă pe toţi şefii la o întrunire secretă într-o mină de salpetru goală. Erau cam vreo treizeci de oameni. Nu li se deosebeau figurile, însă cînd încetară să se audă paşii înăbuşiţi, se recunoscură după voci.

— Aduc veşti, spuse Ruiz deschizînd adunarea, veşti importante. Greva nu s-a terminat, tovarăşi... dimpotrivă, se întinde ca un nor de praf de puşcă spre multe puncte din pampă.

Aici, ascunşi într-o cută a deşertului, abia putîndu-se vedea unul pe celălalt din cauza întunericului şi aceasta numai după ce ochii se obişnuiră cu penumbra, hotărîră ca în zorii zilei să reînvie greva. Apoi discutară mult asupra căii pe care trebuiau s-o urmeze. Unii propuneau cîteva măsuri de violenţă fizică împotriva lui Mr. Turner. Cam pe la orele două de dimineaţa, Ruiz rezumă şi propuse în sfîrşit :

— Să ne înţelegem : nu putem să rămînem singuri, aşteptînd Sfînta Întîmplare. Trebuie să tindem spre unirea cu celelalte întreprinderi, deoarece dumneavoastră ştiţi de mici copii că unirea face puterea...

Fu ca într-o zi veselă de duminică.

Pe la zece dimineaţa, exaltaţi, agitînd steaguri chileene şi boliviene, umflate de vînt, împodobite cu însigne ; desene şi pancarte pe care erau scrise lozincile : *„Schimb la optsprezece penny"*, *„Scăderea preţurilor"*, *„Mărirea salariilor"*, *„Haine de protecţie pentru mineri"*, minerii porniră prin pampa deschisă, către Santa Lucia, penultima întreprindere din canton, înaintea „Gloriei", pierdută într-o văgăună.

Ieşiră cam treizeci de oameni, mai bine zis condu-

cătorii, Ruiz, Manuel Tapia şi eventualul cumnat al lui Elías, Ernesto Bazán. Chacames mergea înainte, bătînd din bombo. Palafe, diavolul Tiranei, profită de ocazie ca să conducă marşul, aşezîndu-se în frunte cu o bîtă pe care o învîrtea ca pe o morişcă. Pînă şi supărăciosul Francisco Cáceres — predecesorul lui Elías la preşedinţia Filarmonicii, care acum muncea ca distribuitor de fişe şi mirosea a terebentină, rîse cu hohote cînd Elías îi ceru: „Dă-mi nişte fişe pentru mîine", şi întorcîndu-i spatele intră şi el în caravană.

Se întoarseră la San Lorenzo pe la trei după-amiază, sub razele dogoritoare ale soarelui. Mirată, întreprinderea le ieşi înainte să-i primească. Chacames izbi în bombo care răsună hăt departe, şi aşa se risipi neliniştea. Nu se întorceau numai treizeci, ci vreo trei sute, ca împinşi de un impuls de neînfrînt. Trecură prin San Lorenzo ca un ciclon: o tulburare magnetică, însoţită de un răcnet puternic şi mîndru ce se răspîndi deasupra întreprinderii şi-i scoase afară aproape pe toţi cei din pampă cu iuţeala fulgerului. Cînd mulţimea pătrunse aproape toată în pampă, Elías observă că numai puţini oameni rămăseseră în urmă. Copiii căţăraţi pe acoperişurile de ţiglă îşi salutau părinţii.

— Tu nu vrei să mergi ? îl întrebă Ida. Să nu rămîi pentru mine.

— Nu vreau să merg, răspunse Elías, în timp ce privea cum vîntul cald al serii făcea să tremure steagul Filarmonicii şi al clubului de fotbal. Cîntau acordeoanele din Santa Lucia, tremurau placardele. Elías era plin de îngrijorare.

— Încotro se duc ? întrebă Ida.

— La Alto de San Antonio. Acolo vor parlamenta cu intendentul.

— Şi este adevărat că nu vrei să te duci ?

— Este adevărat.

4

Trecură pe la întreprinderile miniere, simţindu-se stăpînii universului, obsedaţi de ideea de a sfîrşi de data aceasta cu necazurile. Înaintau cu senzaţia că

alcătuiesc un fel de armată eliberatoare, care înaintează pe jos, fără arme, prin deşert. Coloana ajunse mai întîi la micuţa localitate San Agustín. Apoi se opri în La Iquique.

Administratorul din San Agustín ieşi în întîmpinarea mulţimii cu o mutră speriată. Spuse:

— Oameni buni, nu-mi veniţi cu tulburări. Sînt gata să opresc lucrul în întreprindere, vă cer numai să nu-mi produceţi nici o stricăciune.

— Nu sîntem bandiţi, sîntem grevişti! răspunse pentru toţi salpetrierul Ruiz.

Şi grupul îşi continuă drumul prin deşert, crescînd ca un torent irezistibil.

Străbătură cîmpiile arse. Dinspre ocean sufla un vînt puternic, trecînd peste stîncile coastei şi chemîndu-i la el.

Unora începu să le fie sete. Găseau numai apă sărată, stînci goale şi uscate în nisip şi plante sărăcăcioase. Niciodată deşertul Atacama nu li se păru mai întins. Erau avizi de un izvor de apă ca să-şi răcorească gîtlejul şi picioarele. Simţeau cum izvorul curge pe sub pămînt, meschin, fără să se facă văzut de ochi şi simţit de gura oamenilor.

Ruiz se întoarse. Observă în depărtare munţii înălbiţi de zăpadă. Însă ştia că apa se ascundea dedesubtul pămîntului înţelenit. Îl preocupa faptul că ar fi trebuit să se gîndească la apă. Trebuia să găsească neapărat soluţia. Umblau pe planşeul de salpetru, cu ochii arşi. Ruiz trecea de la un grup la altul, încurajîndu-i.

— Victoria se cucereşte numai trecînd printr-un drum greu, spuse el.

Interpretă suferinţa ca pe un semn al victoriei.

— Nu ne dăm bătuţi, îi răspunseră oamenii.

Deşertul Atacamei îi înconjura din toate părţile. Un pustiu ca o mare nesfîrşită de nisipuri oceanice, cu valurile uscate ale dunelor, pustiu ce se pierdea la orizont, asemănător cu însuşi cerul nordului. Pustiul cel mai pustiu din lume. Bolta cerească era clară şi fără o picătură de umezeală.

Furnicarul se zărea din depărtare. Ştiau aceasta pentru că o coloană o putea vedea pe cealaltă cînd

iese din întreprinderea sa. Ruiz simţea că în mare măsură aceasta era opera sa. Avu pentru prima oară, în seara aceea, impresia că această parte a teritoriului chilean arsă de nitrat se înviora prin apariţia mulţimii care rătăcea prin deşert. Ruiz auzi strigătele unui copil care plîngea de sete în pampă; însă imediat furia monotonă a paşilor risipi gemetele şi făcu ca inima să-i bată în cadenţă de marş.

Inainta agitat. Trebuiau să elibereze atîtea întreprinderi una după alta, trebuiau să se grăbească. Noaptea se apropia. Işi imagină minunatul vis în care muncitorii nu vor mai fi niciodată umiliţi. Se uită în jurul său. Caravana se compunea din bărbaţi, femei, copii, băieţi şi fetiţe. Observă că la început mergeau aproape alergînd, însă acum oboseala le îngreunase paşii — acum se tîrau.

Ordonă un popas. Se aşezară. Manuel Tapia se întinse pe pămînt împreună cu Gumercindo. Işi puse mîinile streaşină la ochi, ca să se apere de soarele care începea să coboare şi se uită la cer. Nu remarcă nimic supărător. Din sufletul său se risipise neliniştea. Nu ştia pentru ce era atît de ciudat de mulţumit.

Reîncepură marşul. Cu toate greutăţile, acesta era procedeul cel mai simplu pentru a ridica şi galvaniza pampa. Era suficient să treacă numai pe lîngă o întreprindere şi se şi vedea rezultatul: libertatea care triumfa pentru prima oară în deşert. Nimeni nu simţea teroarea; străluceau multe pupile. Acum, cu toţii, vor realiza vechiul lor vis.

In jurul orei şapte şi jumătate seara sosiră la întreprinderea „La Perla". Trecură de hotarele ei strigînd „Să trăiască greva", ca nişte apucaţi, cîntînd răguşit. Nu erau imnuri rebele. Erau arii frivole, la modă, cărora însă le dădeau ritmul marşului; cîntece sentimentale, acelea pe care le ştiau. Le cîntau pînă şi pe acelea pe care în alte împrejurări n-ar fi îndrăznit să le cînte, n-ar fi îndrăznit nici măcar să intoneze o notă în public. Se simţeau încurajaţi de propria lor îndrăzneală. Nimeni nu intră în „La Perla" cu capul în jos. Nimeni nu-şi amintea de ziua de ieri, cînd greva fusese considerată ca eşuată. Le era ruşine să-şi amintească

de pățania pe care o priveau ca pe un fapt trecut, trăit într-o altă viață, mai mică. Uitaseră de gringo și de teamă. Oare nu realizaseră și lucruri de necrezut într-o singură zi? Nu eliberaseră ei patru întreprinderi fără să tragă un singur glonte? „Acela care îndrăznește să spună nu, să facă un pas înainte", sfidă Ruiz zîmbind ușor.

Se întunecă de tot. Ca în toate nopțile, norii se ridicară din mare, trecură munții de lîngă coastă și se îndreptară spre deșert.

CAPITOLUL XXI

Se instalară în tabără lîngă „La Perla", acolo unde Elías ca mic spărgător de salpetru simțise cum îi moare copilăria sub lovitura ciocanului de miner. Puseră plantoane. Erau ca un adevărat roi în mijlocul deșertului, un fel de tabără improvizată, în care se împărțea mîncare.

Lumea din „La Perla" îi așteptă cu brațele deschise. Fură primiți ca niște eroi. Localnicii doreau să-și manifeste într-un fel dragostea. Cei sosiți devorară cu lăcomie biscuiți, bucăți lucioase de salam roșu, pîine, brînză de Chanco și băură ceai. Sătul, Ruiz înțelese că dispăruse în întregime sentimentul acela de gol pe care-l simțise în ajun, cînd greva fusese considerată eșuată.

Repede se organizară schimburile și se instală o gardă de noapte. Acest fel de viață — măcar de-ar ține-o tot așa! — le deșteptă un sentiment copilăresc și o emoție puternică. Cine știe, poate că asemenea oameni, cărora în trecut soarta le oferise numai umilințe, erau acum iubiți și respectați de ea, luați în considerație. Nu cuceriseră oare această dragoste și acest drept de a fi și ei considerați oameni pe lume, această dulce demnitate, cîștigată numai prin ei înșiși, datorită numai propriei lor forțe?

Redactară un regulament de ordine. Nu permiteau să iasă nimeni fără un bilet de voie și numai cu pro-

misiunea de a se reîntoarce în ziua următoare, înainte de orele şase dimineaţa, aşa cum se proceda şi la regiment. Alţii continuau să mănînce. Veselia parcă nu se mai termina. Se aprinseră focuri. Răsări o lună plină de viaţă. Luna şi strălucirea jucăuşă a flăcărilor luminau scenele taberei.

Unii se culcară. Cea mai mare parte dintre copii adormiră. Alţii discutau aplecaţi asupra focului, separaţi de restul lumii de mantia deasă a beznei.

Dinspre întreprindere sosea în valuri miros de iod şi amoniac.

Ciuliră urechile.

Ca prin vis auzeau nişte zgomote de la mare depărtare, venind din întunecimile pampei. Zgomotele, prea nedesluşite pentru a putea fi identificate cu toată precizia, insinuau prezenţe omeneşti şi te făceau să bănuieşti copite de catîri cufundîndu-se în nisip. Vîntul suflă în feţele încordate o rafală de ceaţă şi deodată o mulţime de licurici parcă se aprinseră, iar în mijlocul lor, pe fondul unui imn, se desprinseră sunetele unui flaut peruvian.

Garda dădu alarma. Îi trezi pe cei adormiţi. Cu toţii se încolonară. Lipseau armele. Ascultară din nou şi sunetele soseau confuze. Oare să se fi înşelat? Acum nu mai auzeau nimic. Rămaseră o bună bucată de timp nemişcaţi, cu inimile oprite.

Îşi lipiră urechea de pămînt. Ascultau cu atenţie, ţinînd ochii aţintiţi spre nord. Pămîntul le spuse că din penumbră se apropie de ei nenumăraţi paşi. Paşi scurţi, de oameni obişnuiţi din instinct să înghită marile distanţe ale deşertului. Da, o mare mulţime se apropie bîjbăind de luminile din „La Perla".

Manuel Tapia, acum şeful cordonului de vigilenţă, făcu mîinile pîlnie şi strigă marţial, energic:

— Cine e? Cine e?

Scăpărară cîteva lumini. Feţele rămîneau încă încleştate. Un accent bolivian, uşor cîntat, străpunse noaptea şi ajunse pînă la ei:

— Sîntem noi, cei de la Esmeralda, tovarăşi, fraţiorilor chileeni!...

Răspunse ecoul.

Chacames dădu o lovitură în bombo, şi se repeziră în întîmpinarea noilor sosiţi. Începură imediat îmbrăţişările, ceea ce nu era în obiceiul lor. Cei proaspăt sosiţi aveau ochii bulbucaţi ai oamenilor naufragiaţi în noapte — care, în sfîrşit, ajunseseră într-un port pe care-l zăriseră din depărtare şi care, cînd se apropia, cînd se depărta, fără speranţă. Povestiră că părăsiseră întreprinderea cu torţe aprinse, însă după puţin mers acestea le-au fost stinse de aerul tare al pampei.

Astfel sosi acest pumn de oameni, încotoşmănaţi în mantii, avînd pe cap şepci galbene trase peste urechi care le scoteau în evidenţă figurile de locuitori ai munţilor înalţi.

Li se oferi porumb verde şi porumb copt.

Un miner, indigen ca aproape toţi ai lui, deosebit de pîntecos (poreclit *„Achachila"* [1] din cauza vîrstei lui), îi zîmbi lui Ruiz, făcînd un gest de înţelegere tainică şi-şi apropie faţa rotundă şi arămie de lumina focului. Scoase o sticlă de rachiu din samarul catîrului care mergea înaintea lui, lăsîndu-se pe vine pe ghetele sale cu talpă triplă, şi bău pentru succesul acţiunii, pentru că „sîntem fraţi, fraţiori..." După aceea, îşi deschise punga cu coca şi porumb. Bluza sa de piele şi zîmbetul său obosit străluceau de ceva enigmatic. Singura femeie de faţă — era însărcinată în ultimele luni — veni să se aşeze tăcută lîngă el. Ruiz nu putea să spună dacă era sau nu frumoasă. Era o indiană tînără, cu pielea feţei plină de pete, întunecată, ca a unui iepure peruvian. Pe spinare îi atîrnau două cozi grele. In mîini ducea flautul pe care-l strîngea la sîn ca şi cum ar fi fost pruncul pe care avea să-l nască. Era pe jumătate speriată şi zăpăcită, simţindu-se privită de atîta lume nouă. Intinse voluminoasele cute ale fustei, ca şi cum şi-ar fi păzit gloria întregului său lux misterios şi se aşeză cu picioarele încrucişate alături de omul ei, bătrînul cu catîrul breaz.

Incă se mai auzea cum ţopăiau bolivienii.

---

[1] Bolnăvioara.

— Noapte bună să dea Dumnezeu, fraţilor chileeni, nu înceta să tot repete Achachila făcînd plecăciuni în dreapta şi în stînga, teribil de serios.

— Noapte bună, tovarăşi, şi noroc, señor Santo...

2

Acela care stătu aşezat lîngă diavolul Palafe semăna cu un *ekeko aymará* [1] cu faţa sa rigidă şi cu spinarea adusă din cauza bagajelor. Părea că se mută pentru totdeauna din casa lui. Ducea cu el totul şi ajunse pînă la grup alergînd cu picioare sprintene de *lama.*

Aproape toţi dădeau impresia că veneau tăcuţi la o petrecere a lor. Începură să împartă coca, zahăr şi tutun pe întuneric. Îşi ridicară urechile şepcii indigene ca să asculte mai bine conversaţia, la care cea mai mare parte participau numai prin monosilabe. Vecinul diavolului Palafe adormi, sprijinindu-se de umărul lui drept, cu pălăria pe vîrful capului. Mulţi erau încălţaţi cu sandale, însă acesta umbla cu picioarele goale.

Bătrînul, pe care îl porecliseră Achachila, care mergea alături de femeia însărcinată, părea cel mai emoţionat. Cînta din mandolină ca şi cum ar fi fost carnavalul din *Feria de las Alacitas,* în piaţa San Pedro din la Paz. Îşi aminti repede că avea la el struguri uscaţi şi le împărţi şi celorlaţi.

Păreau mulţumiţi cu toţii. Poate că niciodată nu se simţiseră mai fraţi cu chileenii ca acum. Şi cînd te gîndeşti că acum coborau în ţinutul care mai înainte fusese al indienilor pînă la mare.

Povestiră cu un ton indiferent, la început mai timid, necazurile lor în întreprindere.

— Patronul este compatriot, don Andrés, cavaler bolivian, don Andrés Bustos, însă Esmeralda este un loc de exterminare, un abator... spuse bătrînul.

---

[1] Membru al unui trib de piei roşii.

— Şi patronul are acolo o mină de salpetru, de-şi linge degetele, nu alta, comentă Ruiz.

Aproape toţi cunoşteau întreprinderea aceasta şi se temeau de ea. O întreprindere mică şi înapoiată, fără electricitate, în care lumina se făcea cu torţe, iar traiul era mai rău decît în toate celelalte.

Încet-încet, bolivienii se încălziră la sentimentul unei aspre fraternităţi şi acum discutau curajoşi, vorbăreţi, ca şi cum ar fi fost cu toţii vechi prieteni.

Custodio Gonzáles, care avea în seamă focurile, le aţiţa din cînd în cînd. Femeile din „La Perla" aduseră mîncare caldă celor de curînd sosiţi. Ruiz spuse în hohotele de rîs ale celorlalţi:

— Acum lipsesc numai fraţii peruvieni, ca să facem pace între toate naţiunile!

Trebuiau să sosească. Nimeni nu se îndoia. Existau întreprinderi cu proprietari peruvieni, care angajau de preferinţă compatrioţi.

În unele întreprinderi aproape 70 la sută din muncitori erau bolivieni sau peruvieni, după originea stăpînului; însă acesta nu era un motiv ca să fie mai bine trataţi.

Din cînd în cînd vîntul spulbera cenuşa în aer. La lumina focului, feţele străluceau de o mulţumire tihnită. Zgomotele pluteau peste o atmosferă din care dispăruseră ţipetele. Se discuta mult asupra zilei curioase pe care o trăiseră. Treceau în revistă toate incidentele şi episoadele, căutînd să le aşeze în ordine, intuind că poate va trebui mai tîrziu să şi le reamintească şi să le povestească cît mai limpede posibil. Era oare nefiresc lucrul acesta? O aventură de copii? Nu, nu putea să fie chiar un salt în prăpastie! Nu toţi aveau o asemenea certitudine. Dar mulţi dintre ei nu vedeau prea limpede viitorul. Cine ştie dacă vor putea rezista? Însă, dacă prin acest gest măreţ o vor rupe cu trecutul şi îşi vor schimba viaţa? În cazul acesta, oare nu făcea să încerci? Şi dacă totul se ducea la dracu, ce aveau de pierdut?

Îi pătrunse un cald sentiment de solidaritate şi de tovărăşie, pe care nu obişnuiau să-l cultive în întreprinderi. Era ceva mai mult decît prietenia încheiată

la chefuri şi încăierări. Era ceva asemănător cu o legătură de sînge, ceva propriu fraţilor care fuseseră despărţiţi multă vreme şi într-o zi se reîntîlneau. Un om care are mii de fraţi, poate oare să se gîndească că e singur pe lume şi că nimeni nu-l va apăra într-un moment greu?

Focul ardea şi împroşca scîntei roşii şi albastre. Un acordeon începu să geamă. Un bolivian se porni să cînte din mandolină, cu o expresie de linişte religioasă. Ernesto Bazán apucă un tăciune pe jumătate stins şi începu să dirijeze un cor dezordonat. Săriră scîntei pînă departe în noaptea care-i înconjura. Calandria cîntă cu un sentiment mai adînc decît acela pe care îl cunoscuseră la Filarmonică, cu o dulceaţă tremurătoare pe care el o atribui noii sale condiţii de cîntăreţ al acestui mic popor vagabond.

Bazán vorbi ceva în şoaptă cu Ruiz şi porni apoi înspre San Lorenzo.

3

— Gringo-ul avea mustăţi ca nişte mînere şi nu prea era glumeţ. Înalt şi deşirat, era poreclit *„Caballo de Bronce“* [1]. Spunea în fiecare clipă: „Sîntem aici ca să scoatem salpetru şi nimic altceva“. În ziua aceea ameninţă că o să mă tundă în cap „zero“ şi că o să mă azvîrle afară din tabără, continuă Ruiz fumîndu-şi ţigara. Aproape mă nenoroci. Eu stăteam aşezat pe pămînt, cum stau acuma şi priveam în sus la administrator. Însă mă gîndii la copii şi furia începu să facă să-mi fiarbă capul. Oricum, omul s-a luat de mine. Şi în noaptea aceea am dormit cu toată familia sub cerul liber.

— Şi cu ce ai greşit, tovarăşe? întrebă o voce din întuneric, cu o nuanţă de prefăcătorie.

— Greşeala mea, prietene? Te interesează? răspunse ca şi cum s-ar fi pus în gardă. Nu mi-e ruşine

[1] Calul de bronz.

s-o spun. Nu voiam să cred că întreprinderea este o copie fericită a raiului, cum spune imnul național.

— Da, dar întreprinderea nu înseamnă Chile.

— E în Chile și nu e Chile. Compania plătește cu fișe, cu hîrtii; nu folosește moneda chileană. Are moneda sa, poliția sa particulară, legile sale proprii, propriile ei prăvălii.

— Se pare că îi cunoști bine, comentă celălalt. E a treia oară că vorbești de ei în noaptea aceasta.

— Niciodată nu am negat că îi cunosc. Îi cunosc cum îmi cunosc buzunarele. În ziua în care am protestat în problema prețurilor — poate mama mea să fie vinovată pentru că m-a născut isteț — m-au înghesuit între paznici și poliția particulară, m-au lovit acolo unde doare mai mult, pînă am icnit și am jucat cum mi-au cîntat.

— Și apoi?

— Apoi? M-au ridicat de jos, mi-au scuturat haina de praf și m-au băgat la carceră. Aci mă ținură trei zile cu pîine, apă și o zeamă lungă de cartofi. Bună mîncare pentru un creștin!

— Și de acolo ai ieșit atît de revoltat?

— Nu, dar ia-mă ușor. A trebuit să mai treacă timp, ca să vină momentul. Într-o zi s-a oprit în fața porții un om, de meserie vînzător de cîntece. Venea din Tocopilla; însă nu cînta ca orbii. Nu-l lăsaseră să intre în întreprindere, fiind considerat subversiv. Cîțiva muncitori îi ieșiră în cale și m-am alăturat și eu ca să văd cam ce scrie în broșura aceea.

— Ce spunea omul?

— Multe lucruri. Vorbea cum ar vorbi poporul, dacă ar avea o singură gură. Citea Biblia săracului. Pe mine m-a uns la inimă. Omul avea inimă bună. Era cineva. Mă privea, vorbind de necazurile mele, ca și cum ar fi ghicit sau ar fi știut tot ce mi se întîmplase.

— Însă ce spunea? insistă întrerupătorul.

— Spunea că muncitorul nu trebuie să muncească paisprezece ore fără întrerupere, că aceasta face rău și este nedrept. Spunea că nu e drept să mori aruncat ca un cîine atunci cînd ești accidentat în muncă sau cînd îmbătrînești. Spunea că în Chile, după lege, există

o singură monedă şi că n-ar trebui să primim chitanţa şi fişele acelea blestemate. Ne sfătui: să nu mai cumpărăm de la prăvălia Companiei şi să cucerim dreptul de a ne întruni, de a discuta, de a ne organiza şi apăra ceea ce ne aparţine.

— Ia te uită, ai zice că n-a spus nimic, interveni Manuel Tapia cu entuziasm.

Ruiz privi trupurile întinse pe pământul umed. Nimeni nu dormea, afară de copii. Omul din Nord are o oarecare aparenţă de înşelătoare indiferenţă, însă el, fiind din pampă, ştia că îi interesa ceea ce le spunea. Lumea aştepta ca el să continue să le vorbească despre omul cu aspect de vînzător de cîntece care sosise într-o zi la întreprindere, dar povestitorul dorea să i se ceară acest lucru.

Bătrînul bolivian, citindu-i în ochi dorinţa, vru ca să-i facă pe plac şi interveni molcom:

— Şi cine era acest om, frate?

Ruiz dădu drumul fumului, îl urmări cum descrie rotocoale albăstrii şi murmură cu un aer distrat ca şi cum şi-ar aminti şi s-ar întreba pe el însuşi:

— Cine era? Se spunea că era nebun. Asta se spunea la administraţie: caraghios, bătut în cap, nebun, periculos, agitator. Nebun o fi fost; însă spunea lucrurile cele mai pline de miez pe care le-am auzit în viaţa mea. Nu vorbea nimic în vînt. Nu spunea prostii. În ziua aceea, după ce am discutat, îşi desfăcu haina şi o valijoară şi începu să vîndă nişte cîntece care nu erau în versuri, şi un ziar care se numea *El Trabajo (Munca)*. L-am cumpărat şi încă îl mai păstrez, ca pe nişte moaşte. Ne-a vorbit de *Mancomunal Obrera*[1]. Spunea că această asociaţie are trei mii de membri în Tocopilla...

— Asta nu cred, spuse vocea sceptică în fund. N-o fi prea mult?

— Nu; spunea adevărul, nu spunea basme. E foarte adevărat. Îi ajuta pe bolnavi. Voia să instaleze un magazin în care să se vîndă la jumătate faţă de preţurile din minele de salpetru...

---

[1] O asociaţie muncitorească.

— Bine ar fi, spuse omul din fund împăciuitor. Şi cu ce se ocupă diavolul ăsta ? Trăieşte din aer ?

— E muncitor ca noi ! Tipograf. Spunea că aşa ceva te învaţă mai uşor să citeşti şi muncitorul cel puţin e obligat să privească literele pe care le aşază...

— Însă, tovarăşe Ruiz, interveni Manuel Tapia, nu ne-ai spus numele acestui tipograf.

— Aşa este, nu ne-ai spus numele lui.

— Poate că o face anume, se auzi o voce din fund. Il lasă pentru la sfîrşit.

— Il cheamă Recabarren. Luis Emilio Recabarren.

— Şi pe unde umblă omul acesta acuma ? De ce nu este cu noi aici ? întrebă cu interes Manuel Tapia.

— E în Europa, răspunse minerul.

CAPITOLUL XXII

Cineva bătu în poarta casei familiei Bazán. Elías tresări. Erau cam orele trei de dimineaţă şi vorbea cu Ida în întuneric. Cum nimeni nu lucra, el putea să se culce la ora la care obişnuia să se trezească. Cine o fi ?

Auzi mai multe voci. Intră Ernesto. Era foarte agitat. Sosise noaptea cu căruţa lui Morales.

— Am jurat că ne întoarecm cum se luminează de ziuă.

— Şi nu te culci de loc ? întrebă Ida.

— Nu, n-am timp. Am venit să caut şi să duc cu mine mai mulţi oameni. Apoi observînd faţa întunecată a lui Elías, îi propuse : Vino cu mine. Plec la cinci, peste două ore cel mult. De ce stai aicea de pomană ? Nu fi prost. Apoi mergem la San Antonio. Mîine soseşte intendentul să parlamenteze cu greviştii.

— Lasă-mă în pace !

— Rău, foarte rău. Te văd tare îngust la minte. De ce rămîi ?

— Oi fi avînd motivele mele, răspunse Elías privind-o pe Ida pe sub sprîncene.

Elías se înţelese cu Araya şi cu un meşter tîmplar, cu numele Rosales, să rămînă la întreprindere. N-avea nevoie de dureri de cap. Voia să treacă furtuna ? Nu, tocmai din cauza aceasta refuză să plece cu ceilalţi. Trăia ca într-un vis şi nu se hotărî să se despartă de Ida. In fiecare noapte se ducea la ea acasă şi gusta ciocolată în diferite forme.

2

In „La Perla" discuţiile lîncezeau. Unii oameni nu scoteau nici un cuvînt. Ruiz se ridică în sus să-şi dezmorţească piciorul drept. Alţii începură să cînte, fără mai mult succes. Femeile din întreprindere aduseră ceai cald. In lumina focurilor aţîţate de Custodio Gonzáles, mîinile aspre şi înnegrite, care duceau la gurile lor cănile de cositor, se colorară în portocaliu. Ruiz, în picioare, îşi privi oamenii. Studia mai ales gesturile acelora care erau mai tăcuţi, cu capul plecat spre flăcările focului, lîngă ceainicul din care fluierau aburii. Ştia că mulţi se gîndeau la soarta lor şi la ceea ce se va întîmpla în curînd. Îşi luă privirile de la feţele înroşite de vîlvătaia focului şi privi spre pampa cufundată în întuneric.

Văzu atunci întreaga pampă în marş, cu firele de nisip transformate în fiinţe omeneşti. Ştia că de fapt e o „fata morgana" a dorinţii şi a nesomnului, iluzie a imensităţii în mişcare, metamorfoză rătăcitoare a deşertului. Fără îndoială, acest lucru contribui să-i gonească neliniştea, deoarece timp de cîteva minute îl torturase nesiguranţa. Bătrînul bolivian cîntă din *quena*[1] un *huaynito*[2] ca să alunge sfîrşitul nopţii pe care-l anunţau nişte stele tremurătoare.

Ruiz începu să socotească cîtă vreme mai puteau să folosească această stare de libertate. Citi pe faţa bătrînului bolivian care cîntase din quena un farmec primitiv, sentimente existente însă înaintea dureroaselor „al tău" şi „al meu". Aceasta era tot ce pu-

[1] Un fel de mandolină.
[2] Cîntec popular.

tea să semene mai mult cu fericirea, al cărui chip nu-l cunoşteau.

Ascultă cu atenţie sforăitul oamenilor adormiţi. Simţi o mare dragoste pentru ei. Răspundea de soarta lor.

Ca o mare care se retrage în tăcere, noaptea începu să se risipească. Trebuia să-i trezească imediat. Unii se şi îmbrăcau. Munţii albi de ceaţă luară cale întoarsă spre colinele de lîngă coasta oceanului.

Soarele răsări din nou. Atunci reîncepură marele marş, pelerinajul spre litoral.

3

Elías petrecu toată ziua de joi fără să facă nimic. Greviştii lăsară oameni la căldările cu apă condensată. Se trezi pe la prînz şi plecă la plimbare cu Ida, ca să arunce o privire la *donkey*, casa de piatră, în jurul căreia se afla singurul petic de pămînt cu iarbă verde. El îi explică cum funcţiona motorul acţionat de vînt. Ea dădea din cap în semn că a înţeles, însă el ştia că se gîndea la altceva.

— Ascultă, întreprinderea va da cîte doi pesos pe zi în fişe fiecărui om din pampă care rămîne pe loc, spuse Ida. S-a anunţat de dimineaţă. După-masă, distribuitorii vor începe să împartă fişele pe la case şi pe la cantine.

— Nu mă interesează cei doi pesos.

— Caramba ! Eşti prea bogat ?

— Nu, sînt prost.

— De ce ?

— Pentru că sînt îndrăgostit de tine.

— De asta ai rămas ?

— Cred că da.

Apa curată, care venea printr-un robinet din interior şi care mergea prin nişte ţevi la fiecare întreprindere, curgea în linişte pe jos. Ida privea iarba care creştea lîngă donkey şi care sorbea apa cu lăcomie.

— Am putea să trăim într-un sat în care totul ar fi

verde ca acest petic de pămînt, spuse ea cu drăgălășenie.

— Intr-o zi vom merge în Sud.

— Cînd ?

— Cînd voi putea pleca de aici.

Sosi și aparul. Închise robinetele. Atunci, plecară să-și caute singurătatea în deșert.

Elías sosi cu întîrziere la masa de la cantină. Nu mai găsi pe nimeni.

— Cum, au și mîncat cu toții ? întrebă el.

— Nu a venit nimeni, răspunse fata care servea. Au plecat dis-de-dimnieață spre La Perla.

Elías crezu că descoperă pe fața ei că îl disprețuia, deși numai cu cîteva zile mai înainte era nebună de admirație pentru succesul pe care îl avusese la teatru.

După-masă se duse din nou să sporovăiască cu Ida. Acolo îl întîlni pe tatăl ei, care îl întrebă de ce rămăsese la San Lorenzo.

Nu era o întrebare intenționată, cu toate că venea de la tatăl Idei. Oare el nu știa mai bine ca oricine ? Ori poate că urmărea să-l tragă de limbă, să-i smulgă vreo declarație formală ? Nu-i va spune nimic.

— Nu cumva nu te duci pentru că ți-e frică de gringosi ? insinuă bătrînul.

— Să nu crezi asta ! Gringos-ii nu mă sperie.

— Tu știi că ei au informatori plătiți...

— Da, sigur că știu. Și de ce îmi spui mie asta ? Găsești că am eu mutră de denunțător ?

— Nu, pentru numele lui Dumnezeu, nu spune prostii.

— Atunci ?...

— Atunci, nimic. Numai că mie îmi repugnă chileenii care dau laba cu gringos-ii.

— Și mie de asemenea !

— Sîntem de acord. Insă trebuie să bagi de seamă. In pampa gringos-ii sînt stăpîni. Ii lingușesc pe politicieni și pe funcționarii publici și apoi spun : „Blestemații chileeni. Sînt ieftini. Eu pe ăsta mi-l cumpăr cu o dușcă".

— Pe mine nu mă cumpără nici cu o vie, nici cu întregul vin sau aur din lume.

— Da, știu ; cine spune altfel ?

— Nimeni nu spune altfel și eu o spun numai așa, ca să se știe.

— Se amestecă în alegeri, plătesc candidați, strecoară bancnotele pe sub mîna judecătorului și guvernatorului. Acuma folosesc pe unii care s-au retras de pe pistă, ca să-i facă primari. Insă mie nu-mi place să vorbesc despre asta.

— Da, dar azi ai vorbit cît șapte...

— Bine, Elías, nu te supăra. Trebuie să fii atent pentru că au spioni care mișună prin toate colțurile. Ia spune-mi un lucru : de ce nu pleci ?

— Asta o știu eu și nu trebuie să dau socoteală nimănui.

Bătrînul probabil că aștepta de la el mărturisiri cu privire la Ida. N-o să spună nimic. Nu pleca, pur și simplu pentru că ea îi plăcea. Avea el succesele lui sentimentale. I se părea că întîmplările din lumea întreagă abia ajungeau pînă la el. Ce-l interesau pe el campaniile subversive, bețiile obișnuite ale gringosilor, sticlele de băuturi cu care gringo-ul mituia pe funcționari, fără să-și mai bată gura, cutia cu scrisori ale denunțătorilor, scandalurile de tot soiul, luna Mariei [1], furturile, poliția secretă, dacă el trăia pentru dragostea asta de acum ! Dragostea sa nu se cîntărea în monedă și nu se adresa cu strigăte mulțimii. Insă nu putea să spună aceasta celui care era aproape socrul său. Fierbea în propria-i zeamă. Pentru ce să se arunce în altă sobă care nu era pentru el ?

Voia să închidă ochii la orice ar fi venit dinafară. Afară, în cealaltă lume, oamenii plecau, plecau mereu. El închidea ochii să nu vadă cum pleacă fără întrerupere.

4

Vineri se îmbrăcă cam pe la zece dimineața. Se duse să-și vadă tovarășul de atitudine încăpățînată, pe Araya, care dormea în camera vecină. Se duseră spre cantină puțin cam indispuși.

[1] La catolici, luna mai este consacrată Fecioarei Maria.

Întreprinderea era aproape goală. Femei, copii, bătrîni, puțini bărbați, aproape nici un tînăr. Cînd au văzut că s-a terminat și mîncarea, mamele își luară copiii și începură să emigreze.

Elías îi spuse prietenului său:

— Cred că ne-am sculat prea devreme. Nu-i nimeni pe stradă.

— Hm...

— Păcat. Dacă aș fi știut, aș fi rămas mai mult în pat. Era plăcut. Văd că ai o mutră cam acră. Ce-i cu tine, Araya?

— Cu mine? Nimica!

— Ascultă! Nu te întrista. Asta-i un fel de vacanță și nimic altceva.

Sosiră la cantină. Era închisă.

— S-au terminat proviziile, spuse fata care servea la masă.

Se duseră la pensiunea Oyanedel. Acolo veneau de obicei mecanicii, care sînt mai pretențioși la mîncare decît muncitorii obișnuiți. În sala de mese nu era nimeni. Ieși Dominga, ștergîndu-și mîinile de șorț și se opri înaintea lor.

— Păi dumneavoastră nu vă duceți la grevă? întrebă ea pe șoptite.

— Nu, nu mergem, răspunse Elías scurt.

— De ce? întrebă femeia agitînd capul ca o ciocănitoare care ciupește pe interlocutor cu ciocul.

— Pentru ce să mă duc să-mi pierd timpul? spuse Elías. Afară de asta, mai sînt și alții care nu s-au dus, adăugă cu o voce care îl surprinse prin timiditatea ei.

Ea dădu nemulțumită din cap.

— Numai dumneavoastră ați rămas dintre tineri. Ceilalți au plecat cu toții. Schimbă tonul dintr-o dată și adăugă: Însă le atrag atenția fătălăilor, că dacă pînă la orele douăsprezece n-or să le scoată pantalonii ăia din tabăra de jos, le vom scoate noi, femeile, cele trei Oyanedel, aicea sus, ca unor lași!

Elías îi întoarse spatele buimăcit. Ieși în stradă cu pași încetiniți, fără să mai vorbească un cuvînt cu prietenul său și se duse acasă la el să se cufunde în

liniște și-n uitare. Mînia și apoi rușinea îi arseră obrazul. „Elías, trebuie să pleci chiar acuma, înainte de ora douăsprezece..." Voi pleca acuma. Dar asta n-ar însemna să dau dreptate bucătăresei? Pentru ce să plec? Supăr pe cineva aici? Plîngea de furie. Simțea milă pentru el însuși. Nu l-au înțeles. Îl judecau greșit. Vraja visului său pentru teatru, luminoasa lui faimă de erou era sfărîmată în mii de bucăți. Se gîndi să se întoarcă la cantină și să o înjure pe Dominga Oyanedel, diavolul acesta cu fustă. Dar, dacă cumva ea i-a spus adevărul? Îndoiala puse stăpînire pe el și îl întoarse împotriva lui însuși, lovind cu sălbăticie în orgoliul său. Plecaseră în deșert ca adevărate șatre de țigani. Aceasta nu era o nebunie? O nemaipomenită trăsnaie de oameni mari, care, de desperare, se înfundă în pampă așa cum un sinucigaș se aruncă în apă?

Să spună oamenilor în gura mare că el nu voia să părăsească San Lorenzo pentru că aicea se găsea scena, triumful său și dragostea sa? Ar fi fost ridicol. Cel mai ridicol lucru care s-ar fi spus timp de mulți ani prin aceste ținuturi. Ida nu cumva îmi reproșează și ea în sinea ei? Dacă cumva Idei încă nu-i este rușine, îi va fi atunci cînd îi vor scoate pantalonii. O să-i scoată în fața femeilor și poate pentru asta vor fi chemate multe femei. Și cine este sigur că nu vor face ca Ida să fie de față la umilirea acestui bărbat, a bărbatului ei, să se vindece de pasiune pentru totdeauna și să i se dea o lecție? Da, și o dată ce-i-au scos pantalonii, sigur că va trebui să pleci departe, acolo unde nimeni nu te cunoaște.

Ieși în stradă împreună cu Araya. I se părea că umblă ca-n vis. Vorbi cu șeful atelierelor. Îi ceru, posac, să-i dea viza pe libret pentru treizeci de pesos. Apoi se duse la birou. Nu era nimeni. Dădu o raită prin administrație și pînă la urmă obținu fișele. Luă libretul și-l băgă în cutia de scrisori pentru lichidare.

O iertă pe Dominga Oyanedel pentru ceea ce îi spusese. Ea n-avea de unde să-l cunoască. Niciodată n-a

fost laș. Se gîndi la sublimul sacrificiu pe care îl face, din delicatețe și demnitate de bărbat, plecînd să-i întîlnească pe ceilalți.

Se duse la gară și luă trenul. Nu-și luă rămas bun de la Ida.

5

Cazanul era supraînfierbîntat. Cilindrii se mișcau. Elías simțea în obraz căldura arzătoare a locomotivei.

— Domnule, s-a nenorocit săracul! strigă femeia de lîngă Elías, pipăind pantalonașii copilului pe care îl ținea în brațe.

Un om, jos pe peron, în aparență beat, își ridică brațele în sus, invocînd toți sfinții din cer, pînă cînd epuiză calendarul.

— Da, ție îți spun, zicea el. Nu face pe surdul. Ție mă adresez, micule cavaler, domniei-voastre.

Elías continuă să privească picioarele suspect aurite ale micuțului.

— În trenul acesta călătorește micul cavaler, maiestatea sa regele! Coboară dacă ești bărbat! Bărbații merg pe jos. Bărbații... Trenul e făcut pentru femei și copii. Cu toții? Nu spun eu?

Știa că figurile de stil, aluziile omului — lui îi erau destinate. Însă pentru ce să meargă pe jos cînd putea să ia trenul? Călătorea cu trenul local și ar întîrzia o oră cel puțin înainte ca linia să ajungă la cea centrală. Intîrzia și așa. În fiecare moment mașinistul acționa frîna hidraulică și trenul înainta mai încet, pentru că lumea din pampă mergea de-a lungul liniei ferate sau pe traverse, cu placarde și steaguri chileene, peruane, boliviene și argentiniene. Șuieratul locomotivei anunță Santa Ana. Greviștii luară trenul cu asalt și Elías auzi împușcături.

— Trenul e plin! Nu mai poate primi pe nimeni!... strigă conductorul.

— N-aveți decît să puneți mai multe trenuri în circulație!...

— Sînt vagoane la întreprinderi... asigură un feroviar.

— Ce, nu se mai găsesc trenuri în pampă ? întrebă o voce de băiat.

— Drumul e lung, aicea sînt copii care nu mai pot.

— Apă și mîncare !...

— Să punem steaguri la locomotivă ! propuse cineva din mulțime.

— Da, cele trei steaguri, adăugă un omuleț cu accent bolivian.

— Cele patru ! Să-l punem și pe cel argentinian !

— Aicea e un butoi de vin.

— Nu, vin nu. Nu ne trebuie vin acuma, pentru numele lui Dumnezeu !

— Trăiască veteranii din '79 !

— Să trăiască sufletul meu !

— Trenul merge pînă la capăt.

Elías își scoase timid capul. Întrebă de Briggs.

— A plecat primul. El este șeful nostru, spuse cu orgoliu bolivianul care insista să se pună cele trei steaguri.

În față se părea că se mișcă toată pampa. Trenul se dublase. Crescuse. Se adăugau vagoane. Era ca un șarpe de lemn cu nouăsprezece inele. Socoti că ar fi cam trei mii de oameni din pampă.

Coșul locomotivei respiră astmatic. Abia înainta. În curînd locomotiva se opri să mănînce cărbuni și să bea apă. Trenul era supraîncărcat și lumea călătorea pînă și pe acoperișuri. Femeia termină în sfîrșit să-și îmbrace copilul. Îl privi pe Elías și îi spuse tare serioasă :

— În Iquique o să găzduim într-un local închis. Eu sînt sora președintelui...

— A cărui președinte ?

— A lui Augustín Vergara...

— Președintele se numește Pedro Montt...

— Nu, nu vorbesc de președintele republicii. Președintele Marii Uniuni Sindicale Maritime, Augustín Vergara. Este fratele meu. Pe mine mă cheamă Carmela Vergara.

CAPITOLUL XXIII

Contemplă întreprinderile golite de oameni. Era o tăcere sinistră. Păreau lugubre. Porţile închise şi mai ales satele şi cătunele pustii din pampă produceau o infinită tristeţe.

Şesul se întindea cu o uşoară ondulare, cuprins între cei doi pereţi ai munţilor; Elías transpira şi se înăbuşea. Departe se întrezăreau Cordilerii Maritimi, uscaţi, cu toată vecinătatea oceanului. Şerpuiau în depărtare coline izolate, unele semicirculare.

Elías zări bărbaţi, femei şi copii umblînd kilometri după kilometri în deşert. Din cînd în cînd, descopereau cîte o fîntînă şi se aşezau în jurul ei, pe stîncile galben-castanii. Intrezăreau miraje, ape strălucitoare, pe care realitatea nu întîrzia să le risipească.

Vîntul din miazăzi ridică nori de praf cald. Le arseră obrajii. Închise fereastra.

În gara San Juan se îngrămădiseră o mulţime de oameni, cu speranţa că vor putea pleca.

Un băiat aşezat pe vine scria o lozincă pe o năframă de culoare vişinie: *„Muncitorii din San Juan..."* Dorea să formeze o coloană îndărătul steagului încă neterminat. În frunte se afla o coloană mare, gata formată, aproape de calea ferată, avînd o pancardă cu litere aurite pe un fond albastru. Citi: *„Societatea veteranilor din '79"*. Elías numără în totul trei coloane.

Orariile căii ferate erau date peste cap. Privi ceasul: orele patru şi douăzeci după-amiază. O zi de sfîrşit de primăvară. Era pe punctul de a începe vara. Aproape că nici nu-şi dăduse seama cum sosise. Sînt unii oameni care trăiesc atît de preocupaţi de treburile lor, că nu mai au timp să privească la calendar. În pampă se petrece acelaşi lucru. Întotdeauna domneşte o căldură toridă, sufocantă, afară de nopţile care sînt reci. Un veteran din coloana din frunte, aproape de fereastra vagonului, citea cu voce tare ziarul *La Voz del Perú*.

Îşi întrerupse lectura cu vocea obosită, aproape falsă.

— Da, domnilor. S-a întîmplat ceva în Buenaventura!... spuse el înălţîndu-se în vîrful picioarelor.

Lumea ciuli urechile şi îl privi ca hipnotizată.

— ...cîţiva muncitori au obţinut permisiunea din partea garnizoanei să folosească locomotiva şi să plece la Iquique...

Se opri. Era cu totul răguşit.

Veteranul, om cam de cincizeci de ani, care ţinea steagul şi pe pieptul căruia străluceau trei medalii, se bîlbîi :

— Da, şi ce s-a întîmplat ?

— Dă-i drumul o dată, se auzi o voce tînără şi nerăbdătoare.

Cel care citise îi privi liniştit. Ridică din umeri, voia să privească pe toţi, unul cîte unul şi să guste nerăbdarea lor. Îşi aşeză ochelarii pe şaua nasului, aruncă o ocheadă împrejur, înregistrînd privirile. Apoi întoarse încet capul spre gazetă. Deodată făcu un gest neaşteptat : împături cu grijă ziarul în patru, îşi aranjă mai bine ochelarii şi, făcînd pauză între un cuvînt şi celălalt, spuse :

— Mă veţi ierta, nu mai pot citi. Sînt cu totul răguşit.

Privirile înfometate se agăţară de ziarul pe care bătrînul îl băgase în buzunarul exterior al hainei.

— E de azi ? întrebă portdrapelul.

— Da, eu niciodată nu citesc lucruri vechi.

Îl scoase din buzunar şi, îndoindu-l încă o dată, îl puse subsuoară.

— Caramba ! urlă băiatul care scrisese literele pe steagul muncitorilor din San Juan. Împrumută ziarul subsuoarei şi pe noi ne lasă să murim de curiozitate.

— Ar putea să citească altcineva în locul dumneavoastră, propuse bătrînul stegar.

Privirile îl asediară.

— Nu, mulţumesc frumos. Nu vreau ca nimeni să se deranjeze pentru mine.

— Dar nu e nici un deranj, izbucni cu vocea patetică femeia care stătea lîngă Elías, lungindu-şi gîtul pe fereastră şi aranjîndu-şi fusta cu mîinile. Toată lumea vrea să ştie ce s-a întîmplat la Buenaventura.

— Ce femeie curioasă ! răspunse veteranul.

— Nu trebuie să fii atît de egoist ! răspunse femeia.

Lasă-ne să ştim ce s-a întîmplat. La vîrsta dumitale...

— Ce are a face vîrsta mea ? Ce, este o ruşine să-ţi fi dat sîngele pentru patrie ?

— Păi atunci de ce te mai codeşti ?

Veteranul întinse ziarul şi întrebă, încercînd să-şi învingă răguşeala cu un strigăt :

— Cine ştie să citească ?

— Foarte bine, aşa se vorbeşte !

Elías, profitînd de înălţime, apucă ziarul în zbor şi căută informaţia.

Bătrînul spuse, privindu-l :

— Ai şi sosit, tren de marfă. Şi nici n-ai fluierat...

— Iartă-mă, bunicule, n-am vrut să te supăr. Am făcut fără să vreau, deoarece dumneata l-ai întins...

— Gura... Il apucă un acces de tuse. Se lovi de trei ori cu pumnul în piept şi căută batista în buzunarul de la spate, uitîndu-se împrejur cum toţi îi priveau cu ochi nerăbdători. Elías îşi şterse buzele cu batista şi citi cu voce teatrală, vocea cu care a jucat în noaptea de 8 decembrie în San Lorenzo :

— „In timp ce unii muncitori pregăteau maşina... comandantul garnizoanei, care tocmai le dăduse permisiunea, îşi trimise trupa ca să tragă împotriva oamenilor care se aflau pe locomotivă..."

Elías făcu o pauză să-şi dea seama de efectul produs asupra auditorului. Văzu numai pupile dilatate, îngrijorate şi scrutătoare. Adoptă un ton mai jos, aproape funebru: „Au murit Gumercindo Tapia, Juan Rozas, Severo Miranda, Gregorio Rozas şi Hipolito Sobarzo". Se opri din citit. Lumea îl privi, aşteptînd să audă mai multe nume de morţi. Stăpînul ziarului întinse mîna. Elías făcu un gest de împotrivire cu ziarul şi exclamă :

— Un moment ! Un moment ! Mai e ceva...

Lumea se înghesui lîngă fereastra trenului oprit.

— Răniţi ! exclamă solemn vocea puţin mai înaltă decît aceea cu care citise lista morţilor. Răniţi, repetă. Silabisi numele morocănos : „Juan de Dios..." Îşi dădu seama că nu se auzea nici musca. „Juan de Dios Torres, Hilario Antezana, Maximiliano Rubio..." şi şovăi. Mai spune aci, sublinie el arătînd cu degetul rîn-

durile ziarului, de încă opt oameni al căror nume nu le dau...

— De ce nu le dau ? strigă impetuoasa sa vecină Carmela Vergara, căutînd ea însăşi numele omise în ziar, luptînd împotriva inexplicabilului. Nu cumva nu merită nici măcar să fie amintiţi ? Nu cumva nu sînt şi ei creştini ? Nu sînt... ?

— Poate că numele lor nu este important... îşi dădu părerea stegarul veteranilor, cu tonul omului pe care nimic nu-l mai poate surprinde.

Locomotiva fluieră. Stăpînul smulse pe neaşteptate ziarul din mîna lui Elías.

2

Cînd sosi la San Antonio, observă că mulţimea greviştilor părea un furnicar. În fiecare moment apăreau noi caravane din toate punctele pampei.

Însă Elías nu se duse spre ei. Se îndreptă spre casa mamei sale. O găsi mai grasă şi mai mărunţică. De la o fereastră a şcolii ascultase discursurile. Oratorii vorbeau de pe căruţe. Îmbătaţi de propria lor îndrăzneală vorbeau dîndu-şi curaj ; vorbeau mult, ca şi cum ar fi descoperit că vorba este mai puternică decît praful de puşcă. Ghicea — în calitatea sa de actor de teatru — teribila pasiune a oratorului, fratele său de meserie, de o categorie ceva mai inferioară, deşi cuprins de acelaşi delir.

Spre seară, Ernesto Araya ajunse în sat. Prăvăliile erau închise, însă bătu la poartă şi îi deschiseră pentru o clipă. Cumpără nişte conserve de somon, o sticlă de vin şi alta de coniac. Cînd se lăsă întunericul, invitară vreo zece grevişti cunoscuţi din San Lorenzo, oameni care îl aduseră cu ei şi pe minerul Ruiz.

Cei mai mulţi dintre ei erau mineri. Mama sa puse masa. Mîncară somon şi sardele cu ceapă. Ea se arătă drăgălaşă şi primitoare cu toţii, ca şi cum ar fi fost copiii ei.

De departe, prin fereastră, se vedeau arzînd focu-

rile taberei, ca niște stele noi în violenta noapte de vară.

Vorbiră de toate pe nerăsuflate. Și Elías simți că afară de faptul că este un bun amfitrion, vedea mai limpede în el însuși. Nu din pricină că sentimentele sale s-ar fi transformat deodată. Într-adevăr, le simți dezlegate sau mai bine zis trezite, deoarece înainte dormeau. Privind înapoi, nu avea, fără îndoială, să-și reproșeze nimic, deoarece nici un om nu se formează într-o singură zi. Îl supără numai amintirea Domingăi Oyanedel. De ce oare? Oare numai pentru umilința în sine? Pentru că îl insultase o femeie? Nu cumva îl crezuse capabil de o trădare?

Bine, în noaptea aceea, în acest festin de oameni săraci, în tovărășia greviștilor care plecaseră din tabără, el simți că încetase să mai sufere și că era unul dintre ai lor. Era conștient de demnitatea gestului său. Afară de aceasta, ascultîndu-l pe Ruiz, își explică mai bine lucrurile. Nu trebuia să se gîndească cu necaz la Dominga. I-a dat numai o lecție. Probabil că această femeie, care nu se agățase de el niciodată — cel puțin Elías nu știa — îl ajutase să se călească, să devină bărbat.

Băieții din San Lorenzo glumeau veseli, aproape fericiți. Pălăvrăgiră pînă tîrziu. Dormiră pe podea, acoperiți cu mantale, afară de Ruiz, care avea fața palidă și care plecă pe la patru dimineața în tabără. Aveau nevoie de el. Și el știa că le lipsește.

Elías rămase gîndindu-se la toate acestea și descoperi că îl admira pe Ruiz.

CAPITOLUL XXIV

Traversînd Cuesta del Arenal, se întîlniră cu torentele umane care veneau din nordul îndepărtat al pampei, cu rîurile de oameni bruneți din San Antonio de Zapiga, de la colinele de argilă roșie, unde duminica trecută autoritățile și ziariștii sărbătoriseră cu mare

alai legătura telegrafică cu Pisagua. Atunci s-au ținut discursuri, s-a băut șampanie și s-a ovaționat numele președintelui Pedro Montt, obscur simbol al republicii. La stația Zapiga, unde era încrucișarea cu linia ferată de la Tiliviche și Aragón, întîlniră oameni din Sacramento, Enriquetta, Hervatska și California. Cînd coborî și lumea din San Patricio, Trinidad, Paccha, Compañía și Jazpampa, cu boccelele la spinare, întregul canton Junín se uni cu hoarda pacifică și căzu asupra cantonului Dolores, lăsînd numai tăcere în urma lor.

Șuvoiul de oameni străpunse ca o spadă pampa din Chinquiquiray, cantonul Catalina, ducînd cu el locuitorii din Santa Rita, Patria și New La Patria, Progreso și Caandelaria. Continuară drumul spre Sud, cu paltonul pe brațe și se alăturară contigentelor din Porvenir, San Francisco, Camiña, Angela și Recuerdo, se opriră la linia ferată, așteptînd nucleul din Aguada, Huáscar, Reducto și Asturias. După ce își deschiseră drum prin deșert, crezură că și-au cîștigat dreptul la un pic de odihnă. Atunci se opriră o clipă și-și dădură seama că sînt cîteva mii. Mulți aveau să vadă marea pentru prima oară. Coastele albe, sărbătorești, păreau încețoșate și stropite cu sudoare.

Astfel, puternici și numeroși ca o armată în campanie, cu sîngele fierbînd de o violență reținută, traversară linia limitrofă și coborîră în marele canton Negreiros, unde îi aștepta toată populația întreprinderilor Puntunchara, Agua Santa, Abra, Democracia, Salvadora, Aurora, Progreso, Amelia, Mercedes, Dniéper și Josefina.

Din Agua Santa pleca o linie ferată care, străpungînd în două direcții Pampa de Orcoma, ajungea la Caleta Buena, trecînd prin Carmen. Încărcat pînă la sinucidere, trenul se întoarse cu greviștii din Irene, La Valparaíso, Primitiva, Tres Marías, Slavia, Tránsito și Barcelona. Lumea se îngrămădi de îndată ce se opri trenul. Călătorii se uniră cu mulțimea exuberantă. In Agua Santa, bolivienii din tabăra *El Alto de la Luna* o porniră spre Sud, ca o revărsare uriașă care lua cu ea tot ce întîlnise în cale, fără să lase pe mi-

meni în pampă. Sub soarele care dogorea, mulțimea dădea impresia nisipurilor mișcătoare a vechilor exoduri. Uneori furtuna se întețea. Noi batalioane, noi brigăzi: Marrousia, San Jorge, Puntilla — se aruncară în marea devorantă, care avea grijă să nu se îndepărteze de linia ferată, loc de întîlnire pentru toate întreprinderile de salpetru.

Traversară Zona Negreiros. Sufereau mai ales copiii. Înaintau pășind pe pămîntul gol, încălzit. Și părinții lor erau nevoiți să-i ducă pe brațe. Nisipul ardea ca moleculele de apă în foc. Pămîntul aprins le părea un infern fără margini. Inima li se mai ușura cînd ghiceau apropierea vreunui depozit de sare, inundat de o răcoare subită. Mulți trebuiau să treacă mai în interiorul cîmpiei, unde abia se vedeau din cînd în cînd urme de iarbă, de copăcei slabi și uscați, cactuși pe dealuri și alte buruieni spinoase. Umblau mereu fără întrerupere prin această lume sporadică și sterilă, fiică a salpetrului. Aci totul — sate, orășele, întreprinderi, drumuri și căi ferate — se năștea și murea din cauza salpetrului.

— L-au arestat pe „Șchiopul" Nuñez, agitatorul întregului canton, omul care strînsese la un loc Primitiva, La Valparaíso și Agua Santa. L-au ridicat noaptea, cînd era singur, și au spus că au să-i pună fiare la picioare, îi spuse un băiat lui Ruiz.

— Apă, plîngeau copiii, puțină apă...

Și fără îndoială, deșertul era străbătut acum de un torent, o sută de torente, care coborau tumultuoase și libere spre mare.

Așa, întinzîndu-se toată ziua, prăvălindu-se spre Sud înghițind kilometri, coloana traversă colinele de nisip și se odihni noaptea sub lumina unei luni satisfăcute, atît de joase încît părea că poate să fie apucată cu mîna.

2

Sosind în penumbra unei friguroase aurori de chihlimbar, își reîncepură marșul prin Pampa Perdiz, către cantonul Huara, desfășurînd o mișcare de flanc

pentru a acoperi extremitatea apuseană a căii ferate şi pentru ca să cuprindă toate întreprinderile.

La încrucişarea drumurilor, aşteptau în grupuri separate oameni din salpetreriile Mapocho, New Mapocho, Ramírez, Santiago, Constancia, Santa Rosa de Huara, Rosario de Huara şi Tarapacá. Aşa a fost toată ziua, sub razele fierbinţi ale soarelui. Se uneau vulcanii, topindu-se într-o fierbere drăcească, pe un fond de voci gălăgioase.

Cînd încetă irizarea soarelui pe dune şi căzu cea de-a doua seară asupra marşului, imensa mulţime făcu un popas, frîntă de oboseală. Făcură focurile. Însă mai înainte ca întunericul să acopere totul, coborîră către ei, ca un rîu torenţial, oameni din Peña Grande, proprietatea unor nord-americani, societatea Dupont de Nemours, care folosea salpetrul special în fabricarea explozibililor, societatea ce stăpînea de asemenea întreprinderea Paposo.

O dată cu primele stele, pampa scînteia tulburătoare în depărtări, dezlănţuită pretutindeni. Aicea se adunaseră toţi oamenii din Carmen Bajo, Buen Retiro, coborînd muntele Monstruo; Cala-Cala, La Palma, Kerima, San José, San Donato, San Manuel, La Serena, Peña Chica, Santa Laura.

Ruiz începu să vorbească cu voce solemnă:

— Tovarăşi, aci se găseşte întregul Nord al pampei, toate cantoanele, Sal de Obispo, Dolores, Pampa Negra, Rincón...

Foarte puţini îl auziră; însă aprobarea, dată din plin, trecu din gură în gură.

Şefii ţinură o consfătuire. Aici trebuiau să aştepte sosirea celor din Sud.

Profitară de repaus să se organizeze, să dea instrucţiuni şi să aibă grijă ca posesorii de alimente să le împartă cum trebuie. Erau adevărate divizii de infanterie. Stăteau înşirate pe nisip ca nişte chenare negre. Ruiz, cu faţa lui de o culoare arămie, socotea. „S-au stins peste douăzeci de oameni!“

În mijlocul ceţii, sub luna albăstruie, respirau toţi un aer epic.

Ruiz îşi dădu seama că, cu toate lipsurile şi suferin-

ţele, coloanele demonstrau vioiciune şi un puternic spirit de luptă. Îşi închipui că fiecare întreprindere este un batalion puternic şi organizat. Într-adevăr, îşi alegeau proprii lor şefi, care formau o parte din comandamentul general. Mergeau într-un ritm nou, care părea să se nască din caracterul original al misiunii. Mergeau după placardele şi steagurile lor, în ordine, cu toate că ici-colo rîndurile se rupseseră şi formau şiruri mai neregulate, potrivite unei sporovăieli neîncetate. În general suferiseră puţine pierderi ; vreo treizeci de cazuri de insolaţie. Aproape toţi copii. Improvizară umbrele şi noaptea sosi ca o uşurare. Observă că vorbea de „pierderi" ca şi cum ar fi fost război. Se descurcaseră cărările în labirint.

3

Multă vreme — gîndea Ruiz — oamenii vor păstra amintirea acelei nopţi de veghe. Era conştient de importanţa ei. Dar era ceva mai mult decît o conştiinţă confuză a comunităţii. Faptul în sine i se păru minunat şi imediat fu surprins că tocmai ei trebuiau să trăiască un asemenea eveniment. Se simţeau cu toţii ca transportaţi într-o legendă halucinantă, cu toate că era vorba de realitate. Întunericul dădu frîu liber tainelor nopţii.

Noaptea respira ca o femeie.

Sclavii încetaseră să mai fie sclavi. Lăsară la o parte existenţele lor contradictorii. Trăiau unii în legătură cu ceilalţi. Se bucurau de propria lor glorie, de curînd cucerită. Fiecare uita micile trăsături proprii, ca să se ocupe de marea personalitate pe care o formau acuma. Marşul lor li se păru ceva supraomenesc şi deşteptă în ei o dorinţă profundă de a şti dacă erau cei dintîi. Nu cunoşteau istoria, în afară de aceea pe care o trăiseră şi din care uitaseră o bună parte. Probabil că niciodată nu dăduseră importanţă scurgerii vremii, căci de abia acum remarcară că aceasta se petrece în jurul lor şi prin ei. Marşul acesta al locuitorilor din pampă pornea oare dintr-o voinţă veche,

găsise rădăcini în alte vieți, sau era numai fructul unei zile de mînie ?

În noapte, o cîntăreață le aminti cu chitara sa pe Balmaceda și mulți din noua comunitate intuiră că era vorba de o aluzie la faptele sale eroice. Numele lui se desprinsese de orice impuritate întîmplătoare și pe deasupra zumzetului celor douăzeci de mii de oameni așezați în tabără, în noaptea caldă de decembrie, o lumină neobișnuită și aproape sfîntă părea să reînvie cu hotărîre amintirea sa. Era un cîntec care avea ceva de litanie și de psalm, cu o cadență îndepărtată, plină de pietate și nostalgie. Femeia — abia se deslușea în întuneric — cînta cu voce stăpînită și uneori părea un preot care îngînă un răspuns, deoarece cîntecul se pierdea în nisipuri și se reîntorcea la oameni. Și acest cîntec le spunea că nu au fost singuri și că viețile lor nu erau pur și simplu individuale, erau ceva mai mult decît vieți particulare.

Cînd termină de cîntat, o voce gravă și monotonă, vocea minerului Ruiz, cu ochii întredeschiși, spuse ca și cum ar fi recitat vreun pasaj din Sfînta Scriptură :

— Au mai fost și alți oameni înaintea noastră. El ar fi fost cu noi dacă ar fi trăit. Și deși simți că devine stăpînul felului de a vorbi al pampei și în gura lui cuvintele aveau o mare putere evocatoare, făcu o pauză. Era mult mister în viața acestui răposat ; însă îl iubea cu devotament, aproape cu recunoștință desperată. De atunci or fi vreo douăzeci de ani, spuse el încruntat. Da, sînt douăzeci de ani de cînd au izbucnit primele greve în pampă. Muncitorii au suportat consecințele. Au suferit atîta că într-o zi îi scriseseră președintelui un memoriu, cu cea mai frumoasă scriere de care erau în stare. Atunci Balmaceda veni în Iquique cu vasul Amazonas. Vizită întreprinderile. Umblă de asemenea prin minele din Inca Atahualpa și Aralar, unde unii mineri, morți de foame, aduceau metalul la firmele cumpărătoare. Cînd sosi el, izbucniră plînsetele și strigătele în pampă. Femeile plînseră, ca și cum fiecare ar fi avut un mort în casă. Atunci Balmaceda ordonă să se închidă magazinele minelor, stabili comerțul liber, spuse că fișele trebuie să fie schimbate

cu bani, vorbi rău de monopoluri şi declară că i-ar face plăcere ca minele de salpetru să aparţină chilenilor...

Tăcu, ca şi cum ar fi pierdut firul amintirilor. Focul îi lumină brasarda roşie. De multe ori povestise acest pasaj din istorie ; îl ştia pe dinafară, îl repeta aproape ca o rugăciune, cu toată seriozitatea. În orice ocazie, pasajul căpăta pentru el o savoare de fapt nemaiauzit. Era mai mult decît o poveste tristă şi frumoasă. Era o poveste adevărată, pe care mulţi dintre ei o trăiseră. Continuă acuma cu un accent, cînd dulce şi nostalgic, cînd stăpînit de furie :

— A spus-o pentru nenorocirea lui. Cu asta sărmanul şi-a iscălit sentinţa de moarte. Un gringo, care muncise ca argat în pampa şi despre care acuma se spune că ar fi colonel, numit în Europa „regele nitratului", Mr. North, dădu o sută de mii de lire sterline, bani peşini, pentru ca acest lucru să nu se facă. Să nu credeţi dumneavoastră că erau bani aruncaţi. Gringo-ul nu aruncă banii în mare. Mi-aduc aminte cînd „místerii" întreprinderilor din Tarapacá plăteau celor din pampă doi pesos pe zi dacă luau locul greviştilor.

— Şi eu îmi amintesc, spuse un om de cincizeci de ani, cu nasul mare, cu un braţ prins în eşarfă şi cu cămaşa teribil de pătată. Mi-aduc aminte ca şi cum ar fi fost ieri ; pentru că voiam să mă duc la război, m-au bătut măr şi m-au aruncat în mină.

— Da, confirmă Ruiz. Aşa a fost. Şi în ziua în care Balmaceda se duse la ambasada argentiniană, colonelul oferi whisky. Nu era prost de loc. Dăruia un peso ca să primească o mie. Rămase cu cea mai mare parte dintre minele de salpetru. Nu făcea nici o împunsătură cu acul, dacă nu avea aţa asigurată...

CAPITOLUL XXV

Ruiz minerul continua încă să vorbească, pe la vreo trei dimineaţa, cînd începură să strălucească nenumărate torţe mişcătoare roşii, galbene şi violete, în

melancolica mare de nisip. Cei din apropierea torţelor simţeau cum se umflă valul uman şi se ridicară repede în picioare.

Erau mii şi mii. Toată pampa din Sud venea spre ei, strălucind ca mii de stele, ca şi cum cerul ar fi coborît pe pămînt. Fulgerau din depărtare, semănînd cu nişte torţe aeriene.

Începu goana nebună. Oamenii începură să arunce flăcări în aerul nopţii, ca nişte rachete sau focuri de artificii şi să strige în semn de sărbătoare pentru marea întîlnire. Simţeau în ei ceva mai mult decît un explozibil, ceva mai puternic decît excitaţia senzuală sau decît propriul instinct al morţii în această întîlnire a două armate paşnice şi gemene, în această fuziune.

Răsunau strigăte şi glasuri într-un iureş asurzitor. La cîteva *varas* [1], înainta un nou incendiu. Flăcările, alimentate de acelaşi combustibil, dădeau loc la explozii şi formau o lumină de amiază. Lumina plutea pe deasupra nisipurilor şi-i îndemna pe miile de oameni să scoată strigăte care se înălţau adînc în noapte. Auziră scîrţîitul unei căruţe şi apoi sunetul unei harpe şi vocea unui apar oferindu-şi marfa. Şi din nou harpa şi vocea cîntăreţei invizibile, amintind o veche melodie de sclavi care ar fi scăpat de sclavie în peregrinarea lor spre ocean :

Lăs marea-n urmă. Nu m-aşez
nici pe nisipul de pe grind,
căci mi se pare că aud
obezi şi lanţuri zornăind.

Astfel, Nordul şi Sudul pampei din Tarapacá se forjară, ca două jumătăţi identice, în corpul central.

Era o babilonie întreagă pentru că din toate părţile se citeau liste, ca să se audă că nu lipseşte nici o întreprindere de la întîlnire. Oprind înaintarea, vociferau cu sălbatica forţă a cărnii şi a spiritului. Fiecare întreprindere reprezenta o fracţie infinitesimală în lume şi totuşi, toate la un loc, se simţeau atît de puternice... Fecundaseră pampa. Se chemau şi spuneau „prezent", strigînd :

[1] Unităţi de măsură. O vara e egală cu 1,10 metri.

— Trăiască Cantonul Laguna ! Trăiască Norte Laguna ! Centro Laguna !... Sur Laguna ! Trăiască !

Cu toţii îşi exprimau bucuria, pentru că acest canton era din Sudul cel mai îndepărtat. Abia aveau spaţiu şi timp ca să provoace ecoul. Orice vaiet ar fi fost straniu acolo. Ruiz, epuizat, mărturisi că momentul acesta, pe care îl trăiau, nu era un miracol, ci viaţa reală, pămîntul şi omul care se puneau în marş în această unire dureroasă şi fericită, şi cu toate acestea lucidă. Întetea focul. I se părea că pătrunde în noapte, în întreaga profunzime a conţinutului ei. Cîţi ani au durat căutările ?

In tot acest timp el visase. Intr-o zi începuse să se îndoiască. Se gîndi : să-i vezi pe toţi oamenii din pampă uniţi, ar fi ceva imposibil, un ideal de neînchipuit. Insă acum vedea cu ochii săi, simţea cu sîngele său : era ceva minunat, palpabil, un aspect nou, aproape surprinzător, al omului, al indivizilor pînă atunci singuratici. Oh, aci gîndul său ajungea realitatea. Visurile sale şi adevărul lumii nu erau în conflict în noaptea aceea. Intre toţi se produsese unirea.

Oamenii veneau alergînd la întîlnire şi se îmbrăţişau fără să se cunoască. Mulţi îşi aruncară torţele şi începură să cînte într-un haos frenetic. In întuneric, se auzi bombo-ul lui Chacames.

Steagurile fîlfîiau în vîntul nopţii, prin ceaţa deasă. Cum nu se puteau distinge literele scrise pe ele, stegarii repetau neobosiţi numele :

— Atenţie ! Atenţie ! Aci este cantonul Buenaventura, cu toate întreprinderile sale... ! Buenaventura, Bellavista, La Granja... Iris, Slavonia de la Pampa, Tende en el Aire şi Engañadora !

— ...şi aici... aici, urcînd dealul — repetau — La Granja... !

— Aici... ! Atenţiune... !

Vacarmul nu permitea să se audă toate vocile.

— Atenţiune ! Atenţiune ! şi această voce răsuna ca trompetele Ierihonului. Aici... în infern... la Gloria... !

Era o voce multiplă. Unitatea multiplului. Voci profunde, tunătoare, stridente, zgomotoase, grave, răguşite, răsunătoare, recitative, orchestrale ; voci tribu-

tare furtunii, voci ale forței, ale eternității, cu coarda întinsă, tremurătoare, ca ale mărilor, maiestuoase, voci tulburătoare, voci de bucurie, de chemări, de tobe, voci ale deșertului, ale pădurilor, ale templului, vocile de pe arca lui Noe, vocile poporului... Toate într-una, identificîndu-se pe întuneric. Vocea oamenilor.

— Și aici, tovarăși din Nord (acesta părea strigătul unui teribil și pompos anunțător de bîlci) marea întreprindere Alianza y Pan de Azúcar, Gibbs y Compañia, blestemată fie ea! Se găsesc aci cu toți bărbații, femeile și copiii lor! Brac, 10 Septembrie! Toată Pampa Fortuna și Pampa Hermosa!

— Atențiune! Atențiune! Tovarăși muncitori! San Lorenzo, Galicia și Santa Lucía, San Augustín și Iquique, Felisa și La Resurrección, Pontevedra și San Juan de Soledad, unite la un loc pînă la moarte!

Explodau ca dinamita:

— Am avut morți, tovarăși! Morți pentru cauză! Aici cantonul Pintados cu martirii din Aurrerá!

Chacames scoase din instrumentul său un puternic sunet funebru.

Acum vocea aceasta gemea și comunica toate alternativele marșului, ca un profet îndurerat.

Și unii crezură că omul spunea „amin", și înfăptuia o acțiune rituală.

Aprinseră drept candele niște torțe uriașe, improvizate.

Uneori răsuna un glas ca un răget de leu ținut în cușcă și care pînă în cele din urmă reușește să se elibereze.

— Prezent! Prezent! aici este prezentă, înaintea oricui, lumea din cantonul Gallinazo, cu toți oamenii din Diana, Virginia și San Remigio, Santa Elena, San Pablo, La Tarapacá!...

Deodată auziră o voce stranie, care fără îndoială avea o legătură directă cu cele întîmplate.

O voce tremurătoare, rotundă, o palpitație profundă, o rugăciune în noapte pe care n-o vor uita niciodată. Era ca un gîngurit de porumbel în mijlocul fiarelor, o fină, limpede voce feminină, voce de căprioară care

se teme că-şi va da viaţa vorbind, căreia nimeni nu putea să-i reziste. Zvîrli strigătul pătrunzător şi parfumă cu nevinovăţia sa aerul aspru al pampei nocturne.

— Şi aici, nu uitaţi, tovarăşi, rogu-vă, bărbaţi şi femei din întreprinderile de cale ferată din San Antonio, bărbaţi şi femei din pampă, de lîngă Catalina, din Santa Clara şi La Perla! Era vocea unei femei, ca o floare în primăvară, care creşte în mijlocul deşertului şi descoperă deodată legăturile care o ţin prinsă de toate fiinţele. Bărbaţii doreau să vadă şi gura din care ieşea această voce. Da, mulţi bărbaţi doriră să cunoască izvorul secret al acestei voci! Nota sa înaltă şi caldă era ca o pauză între tunete. Îi umplea de duioşie şi le dădea senzaţia timpului, a frumuseţii, a libertăţii. Continuă să vorbească repede, ca şi cum ar fi alergat şi fustele se agitară. Vocile mai puternice tăcură, pentru ca acest mesaj de miere să poată fi auzit în toate colţurile. Termină să cînte numele suave şi calde: Hansa y Palmira... Coruña, Santa Ana şi Esmeralda... Repetă de trei ori, cu strigăt scurt şi neliniştit: Esmeralda... şi fu o adevărată suferinţă atunci cînd vocea se pierdu în aer şi se porniră în locul ei altele prozaice, ocupîndu-i locul în spaţiu:

— Venim călare pe catîri de la Pica!

Un mesaj gutural, sîngeros, spuse laconic:

— Pampiani din Brack!

Cineva cîntă în apropiere. O voce invizibilă şi jucăuşă, o voce care deschide o fereastră intimă, o voce micuţă, micuţă, voce de bărbat melancolic din naştere. O voce care, foarte uşoară la început, zbura spre ei devenind densă, provocatoare, fără să piardă timbrul ei cald şi aproape secret de evocare şi confidenţă, de creaţie şi descoperire a unei Americi încă în întunericul tristeţii. Vocea se anunţă cîntînd un huaynito:

— Aici, aici, peruvieni, sărăcuţilor...

— Aici, aici, peruvieni, oameni din Noria!...

Părea să pornească din adîncimile pămîntului. Ruiz avusese întotdeauna grijă să nu se lase prins de magie, de iluzie, să se menţină în realitate. Însă ziua de

astăzi, fiind superioară tuturor celorlalte, nu cumva era chiar realitatea pe care o visase ?

Penumbra vibră, iluminată de vocile nesfîrşite ale marii întîlniri. Sunetele se urcau, coborau şi oamenii uitau de durere şi de desperare, înţelegîndu-se ca fraţii : cîntecele zburau şi se înlănţuiau, dispărînd vaporase ca licuricii în zori, ca şi cum ar fi înfruntat întunericul şi moartea.

Şi din fund, hotărît, îşi pretinse locul său omul din Montevideo, cu senină insistenţă.

Astfel se uniră în acţiune, sub marele firmament al deşertului, cu lumina sa văratică, oamenii pampei din Tarapacá. Numărul lor părea infinit, un infinit făcut din fiecare fiinţă, bine delimitat şi viu. Şi uniţi, fiecare părea să se adîncească în el însuşi şi să se îmbogăţească unul pe celălalt. Sufletul său devenea rodnic prin contactul cu ceilalţi. Erau orgolioşi, mîndri de a fi oameni şi de a aparţine acestui pămînt aspru.

— In curînd se va lumina de ziuă, se plînse Ruiz. Incîntat, în tăcerea nopţii, îşi dădu seama cînd spuse: Bine! Bine! In inima sa pătrunse un fel de cîntec tăcut al fanteziei nopţii. Drace! Ce noapte! Doamne sfinte! De ar putea să ţină o veşnicie! Se scărpină în cap. E făcută parcă pentru cîntul cel mare!

Nimeni nu dormea, în afară de copii.

Erau acum treizeci-patruzeci de mii de oameni în întuneric. Umeda ceaţă nocturnă îi învăluia. Nu li se vedeau feţele. Mai mult ascultau strigătele şi ghiceau în penumbră gesturile dezordonate, expresiile de speranţă, dorinţele de fapte. Se ridicaseră din prăpastie şi se simţeau capabili să facă ascultată vocea lor de Dumnezeu însuşi, dacă acesta ar exista. Vor şterge toate nedreptăţile. Şi se integraseră acestei călătorii prin pampă cu o pasiune sălbatică, care nu era lipsită de duioşie. In mijlocul oboselii îi cuprinsese un extaz al acţiunii şi blestemaţii aceştia îşi juraseră să rămînă întotdeauna uniţi, pentru ca astfel nimeni să nu-i mai poată umili niciodată. In semn de angajament, unii îşi aprinseră din nou torţele cînd noaptea începu să-şi stingă stelele. Şi astfel se stabili o atmosferă solemnă, în care Nordul se uni cu Sudul pampei din Tamarugal.

Femeia cea grasă din căruță scoase harpa și cîntă cu o voce reținută :

Trezește-te noroc al meu, tu, cărui —
în sunetul sărmanei harfei mele,
cuprinsă de fior, — îți cînt sub stele
și nopțile-mi depline ți le dărui.

Pînă tîrziu se auziră glasuri de bărbați voinici și femei slăbuțe strigînd ca diavolii în pustiu, jucîndu-se copilărește cu o senzație de forță pe care înainte nu o cunoscuseră. Ar fi fost în stare să miște întregul pămînt și să meargă pînă la capătul lumii pentru a fi liberi și pentru a termina o dată cu fișele și cu gringos-ii. Acum nimănui nu-i mai păsa că ar putea deveni suspect de nebunie și dansară în noaptea aceea toate jocurile pe care le cunoșteau doar din vedere.

În timp ce unii făcură o gălăgioasă muzică corală pînă în zori, oamenii din cantonul San Antonio continuară să înregistreze numele muncitorilor lor, repetîndu-le plini de gravitate : „San Pedro, Palmira, La Argentina, San Pablo". Un omuleț din Noria, cu o înfățișare absurdă, cu o vioară mică în mîini, întrebă de frații săi din Peruana, Sebastopol și Paposo, toate vechi întreprinderi pline de compatrioți.

Copiii pierduți în San Enrique smiorcăiau nemișcați, așteptîndu-și părinții.

Bărbații din La Cholita și Sara, cu fruntea asudată, prăfuiți, cîntau dintr-o chitară și două acordeoane. Cîntau umbrelor vrăjite care-i înconjurau, beți fără vin, zăpăciți în mijlocul vacarmului halucinant. Se adăugă corului un băiat din Paposo Nuevo și povesti că gringos-ii din La Dupont de Nemours nu sînt englezi, ci din Satele Unite ale Americii de Nord. Explică aceasta cu o pendanterie comică :

— Acești americani cumpără întreprinderile care încep să decadă. Eu am văzut cu ochii mei cum fac experiențe pentru a fabrica praful de pușcă în stil mare, cu scopul de a-l exporta pentru război.

Un bătrîn ridică mîna, ca și cum ar fi risipit noaptea și murmură ușor privind în jur :

— Aceștia o să-i bată pe toți și or să devină stă-

pînii unei jumătăți din pampă. Poate a întregii pampe...

— Și noi, chileenii, am murit? întrebă băiatul din Paposo Nuevo.

— Sîntem morți, răspunse bătrînul dînd capul pe spate, morți, în afară de noaptea aceasta în care mai sîntem vii! Aci s-au adunat toți oamenii pampei din Tarapacá. Aceasta nu s-a mai întîmplat pînă acum niciodată. Vă spun eu, pentru că sînt bătrîn. M-am născut pe la '40 sau '45. Principalul e că totdeauna, în fiecare zi și în fiecare noapte a vieții trebuie să fim uniți, așa cum sîntem în noaptea aceasta...

In ultima oră, suflînd dintr-un clarinet, se înscriseră din nou oameni din Peña Chica și Peña Grande, din Adriático și Vigo, din Huemul și San Estebán. Și clarinetistul strigă la rîndul său numele întreprinderilor după care cîntă o melodie veselă, mișcîndu-și repede degetele ca niște păianjeni, peste găurile instrumentului.

Toate întreprinderile erau prezente. Nu lipsea nici una: însă nu venise toată lumea. Și oamenii continuau să sosească zi de zi, în caravane mici și mari.

CAPITOLUL XXVI

A fost imposibil să se vorbească cu intendentul Don Carlos Eastman și San Antonio, deoarece plecase la Santiago. Îl înlocuia secretarul, Julio Cuzmán García. Greviștii hotărîră să coboare la Iquique, ca să discute cu el. Un intendent interimar poate să fie tot atît de bun ca și unul titular.

Elías discută mult și încordat, ca pe vremea cînd era copil, cu fratele său Luis, pe care nu-l mai văzuse de multă vreme.

Intîlnirea îi bucură. Luis continua să fie preferatul mamei. Și nu-l lăsă să plece la Iquique. „I s-ar putea întîmpla ceva", spunea ea, ridicîndu-și mîinile în sus.

Luis îl trase pe Elías deoparte și îl întrebă :
— Elías, tu mergi în port ?
— Da, cu trenul de unsprezece.
— Și eu aș avea poftă să merg...

Mama îi surprinse discutînd singuri și o cuprinse o neliniște adîncă și tăcută. Da, o cuprinseră griji și neliniști. Acum erau bărbați și ea nu mai putea să-i apere împotriva lor înșiși. Elías o privi emoționat. Ea se duse la scrin, scoase o fotografie și i-o dădu :
— Asta e pentru tine ! spuse ea.

Era fotografiată pe un fond de cariatide și coloane corintiene decolorate cu cei doi atleți olimpici pe primul plan — adică paravanul de la atelierul „La Elegante" din strada Vivar 170, a lui José de Servi, italianul cu păsărică și cutie cu trapă, în care se scufunda capul său leonin. Ce înțeles ascundea dăruirea portretului ? În fotografie, mama sa părea foarte convențională. Pe rochia cu gulerul înalt era un triplu colier. Într-o mînă ținea gentuța neagră cu închizătoare metalică, iar cealaltă o sprijinea pe brațul scaunului, ținînd o carte voluminoasă, fără îndoială simbol al vieții ei, dedicată învățămîntului. Rochia neagră și lungă pînă la pămînt, vorbea de o văduvie timpurie. Bluza plisată și părul care forma două emisfere netede — acum părul îi albise — marcau obrazul și scoteau în evidență privirea scrutătoare, care în ziua aceea poate că pretindea să fi citit o pagină a destinului. Însă Elías nu credea în interpretări astrale, nici în superstiții. Și luă fotografia, pentru că de multă vreme dorea să aibă imaginea mamei sale la îndemîna privirilor, pe orice meleaguri s-ar afla.

Cu îmbrățișări reținute își luă rămas bun de la mama și de la fratele său și se îndreptă spre gară.

2

Cînd soarele deschise poarta sa de aur în ceața albăstrie, capul coloanei o apucă spre apus, în direcția mării. Socoteau că vor trece înainte de amiază prin nodul de cale ferată central, care de obicei era foarte

populat la această oră, datorită depoului său de locomotive şi activităţii sale. Apoi vor continua drumul spre port. Nimeni din cei care mergeau în frunte nu putea să zărească coada coloanei. Aceasta se tîra prin deşert ca un şarpe uriaş şi părea să fie mişcarea dramatică a unei lumi.

Nu erau zile statice.

Itinerariul marşului cerea să se treacă prin San Juan şi să se facă un popas la marginea deşertului, lîngă gara Carpas, în aşteptarea noilor afluenţi care şi-ar precipita apele clocotitoare din Cóndor, Pirineos şi Providencia.

Apoi pe înserat — socoti Ruiz — şi-ar grăbi pasul ca să înnopteze în Alto Hospicio. In acest punct ar putea să vadă cu siguranţă pe linia orizontului o înşiruire purpurie. Jos se afla Iquique. Aci şi-ar reface rîndurile. S-ar odihni în timpul nopţii sub mantia de ceaţă şi ar începe să intre o dată cu zorile în port. Cu toate că partida încă nu fusese cîştigată, erau siguri că vor triumfa în acest conflict. Vor obţine o rezolvare totală.

Acesta era planul şi gîndul înaltului comandament al grevei.

3

Iquique se împărţi în două oraşe, al săracilor şi al bogaţilor.

Lumea cu bani tremura fricoasă. Gringos-ii se întîlneau ca să discute situaţia la clubul englez, în timp ce îşi beau whisky-ul. John Lockett ieşi pe poarta care dădea în strada Luis Uribe, aproape cu noaptea în cap. Lua cuvîntul pe străzi ca şi cum ar fi dat ciuma. Vorbi mamelor cu tot respectul, spunîndu-le că trebuie să se teamă pentru fiicele lor. Aceste cuvinte semănară isteria în familiile distinse. Se suspendară balurile la Filarmonică, centrul eleganţei. Numărau orele pînă la apariţia asasinului. Miile, zecile de mii de asasini. Unele femei, mai slabe de înger, cu o expresie rătăcită pe faţă, credeau că-i o pedeapsă a ce-

rului. Se gîndeau la o nouă ediţie a potopului: la corabia lui Noe care se sfarmă şi se îneacă; o ploaie de oameni cu feţe sălbatice ţîşnind din umbră îşi vor face apariţia în paturile lor. Toată pampa s-ar transforma astfel într-o sodomă a salpetrului, pentru a le pedepsi pentru nedreptăţile şi păcatele lor. Poate că regiunea întreagă era blestemată şi condamnată.

Afară de asta, exista duşmanul dinăuntru. Muncile din porturi erau paralizate. Marinarii — grupaţi în *„Mancomunal de Obreros"* — aderaseră la grevă. Vedeau pe feţele poporului o expresie necunoscută. De mult era aşteptat acest moment. Puteau să sosească în zori. Mulţi abia îndrăzniră să se culce. Cei puternici rămaseră treji, lîngă paturile de bronz. Li se părea că asta ar fi cea mai rea formă a morţii, cea la care niciodată nu s-au gîndit. Vegherea în Iquique se extinse ca într-o cetate asediată. Luminile „Clubului Uniunii" rămaseră aproape toată noaptea şi etajul de jos ocupat de cofetăria „Toma Copello" făcu o vînzare excepţională de băuturi gazoase şi de alte băuturi; însă nimeni nu consumă prăjituri.

Lîngă balustrada balcoanelor din casele cele mari, albe la originea lor, acum acoperite de o patină cenuşie, stăteau femei ascultînd cum creşte din depărtare zgomotul cel puternic, care pornind din pampă, le va ruina reputaţia printr-un fenomenal desfrîu.

Bărbaţii de asemenea scrutau zarea pînă departe, spre răsărit. Se simţeau goliţi pe dinăuntru. Ceaţa le umezea hainele.

Cu toţii priveau în depărtare invazia, devastarea termitelor.

Trupele, husarii se strecurau pe străzi, ei înşişi înfricoşaţi.

Domnea o tăcere adîncă în toate părţile, cu toate că lumea onorabilă şuşotea, privind spre răsărit. Aşteptau ceva mai mult decît răsăritul soarelui. La clubul peruvian, un fel de bucurie fără noimă pusese stăpînire pe membrii clubului. Presimţeau o răzbunare neaşteptată.

In rest domnea tăcerea, cu excepţia căsuţelor mizere şi lupanarelor sărmane, unde domnea o nebunie ex-

pansîvă de sunete şi cîntece, întreruptă de zvonurile cu privire la strania armată a greviştilor, care înainta asupra oraşului. Circulau zvonuri fantastice. *Las Cachás Crandea* conducătoarea bordelului, stăpîna viciului, în timp ce cînta la pianul mecanic, făcea socoteli în caietul său cu privire la cele mai mari cîştiguri. „Va fi un 18 Septembrie, spuse ea. Poate chiar mai mult..."

Cîrciumarii urcară preţurile băuturilor. Organizară meticulos comerţul în vederea unor afaceri neaşteptate. Don Candido îşi luă măsuri de precauţiune pentru a creşte preţul la mărfurile destinate funcţionarilor.

Işi făcură apariţia şarlatanii de bîlci, cei cu diverse trucuri, cu şerpi dresaţi, ghicitorii escroci care se grăbeau să profite de o asemenea zi excepţională. Metisul Soborán angajă o călăreaţă anume pentru circul său instalat pe locul viran din faţa şcolii. Nu exista un oraş mai popular în întreaga pampă decît acesta, unde se concentra mare parte din locuitorii ei, precum şi toţi oamenii fără ocupaţie. Public berechet.

4

Sîmbătă 14, se luminase de ziuă de o bucată de vreme. In depărtare, dunele păreau că se măresc şi se micşorează în acelaşi timp, înghesuite între stînci masive şi plaja fără pietre. Nisipuri, pe care nu este cu putinţă să te urci. Mergi înainte şi cobori din nou.

Calea ferată făcea o mulţime de curbe şi întortochieri. In vagon, un orb cînta la vioară lîngă Elías. Convoiul trecu gîfîind prin gara centrală. Acolo aproape că nu era nimeni. Puţin mai jos, în San Juan, Elías îi întîlni pe întîrziaţi. Erau cei care mergeau greu sau cei a căror încălţăminte ajunsese ferfeniţă. Zări femei însărcinate, care se odihneau, acoperindu-şi cu mîinile mijlocul exagerat de umflat, copii gemînd şi bătrîni care treceau absenţi, desigur istoviţi din pricina efortului.

Oamenii se uitau la tren cu priviri hămesite. Convoiul aducea cu el ceva merinde. Descărcară coşuri cu pîine, carne, tot ceea ce muncitorii putuseră să scoată din întreprinderi. Astfel convoiul se transformase într-un adevărat tren de aprovizionare. Elías urmărea fierberea de la fereastră.

Inainte de a mînca, stăteau ca prostiţi în luminoasa zi de vară, aşteptînd să vie ceea ce e mai rău. După ce îşi potoliră foamea, dispăru proasta dispoziţie şi accesele de furie. Oamenii îşi pierdeau expresia de încordare, deveneau chiar stridenţi şi îi apostrofau pe cei din tren. Aceste strigăte îl necăjau pe Elías, mai ales că unele dintre ele i se adresau lui.

Îi veni deodată ideea că n-ar mai trebui să continue călătoria cu trenul. Nu era primul strigăt de acest fel pe care îl asculta în drum.

Fu o adevărată fericire cînd convoiul porni din nou. Zări de departe siluetele munţilor prăpăstioşi. Trenul se repezi în zig-zag spre bătrînul lanţ de munţi muşcat de vulcani, îmbrăcat în lavă. Oceanul forma în acel loc un intrînd adînc în el însuşi şi astfel peisajul marin se transformă într-o cocoaşă a deşertului. Părea că pămîntul monoton voia să moară de foame şi în acelaşi timp să-i facă şi pe ei să moară. Oamenii nu trăiau de pe urma pămîntului ? Oare natura nu este corpul omului, dincolo de corpul său propriu, nu-i corpul său neomenesc ? Pentru ce atunci îi lasă pradă secetei acesteia ? Oh, refuzau să privească nisipul. Luptaseră împotriva lui, rupîndu-i veşmîntul, căutîndu-i inima albă şi el se răzbuna şi se prelungea în om, transmiţîndu-i geologica sa sete.

Elías vedea cum fulgeră granitul coastei sub reflexul luminei solare. Contemplă cu atenţia încordată profilul munţilor : aveau un aspect de zei şi de destine, cu şira spinării ruptă, mîncată de eroziuni. Purtau semne şi cicatrici, fracturile trecutului lor de culcuş al oceanului. Timpul pilise, cu ajutorul vînturilor, stîncile ascuţite şi vîrfurile oaselor marine. Acum le ţinea la vedere. Soarelui îi plăcea să le îmbrace fantezist cu o pălărie iluzorie sau cu o haină seducătoare la ora înserării.

Il cuprinse ruşinea, pentru că la toate opririle trenului auzea scîrţîitul pe care-l făceau picioarele în nisipul grăunţos. Parc-ar fi fost un nisip de cuarţ. Auzi în conştiinţa sa zumzetul deşertului şi al oamenilor care umblau prin deşert. Stranie călătorie, stranie existenţă. Dar fără îndoială, fascinantă ! Un cor de albine, un tremolo gigantic, un mormăit, un zgomot care producea miraje în atmosfera vibrantă şi care tulbura mintea. Unele grupe mergeau paralel. Înaintau într-un ritm accelerat şi zgomotele pe care le făceau oamenii în mişcare, dezlănţuindu-se şi multiplicîndu-se, ajungeau pînă la el, învăluindu-l. Elias auzea — aşa cum într-o serbare fără sfîrşit, muzica devine greoaie şi întunecă mintea — ecoul monoton al paşilor, al miilor de paşi din apropiere şi de la distanţă.

Porni să sufle vîntul alb de Tamarugal. Auzi în urmă un sunet de corn. Trebuia să coboare din tren şi să pornească cu toţi ceilalţi. Îşi aprinse o ţigară. Erau pe punctul de a intra în regiunea muntoasă a coastei. Ar fi fost o nebunie s-o pornească pe jos.

Convoiul se opri în Carpas. Aci se forma grosul coloanei, care mergea spre Iquique. Mulţi oameni se odihneau, şezînd pe terasamentul căii ferate. La umbra clădirii gării, vopsită cu catran în partea sa de jos, mulţi stăteau întinşi cu braţele încrucişate drept perne sub cap.

Un slăbănog începu să strige :

— Să coboare bărbaţii !

Vocile deveneau mai aspre şi mai ameninţătoare. Un grup se repezi spre tren, pentru care, între timp, se aranjase o gardă. Se auziră cîteva voci care cereau ordine. Cîteva împuşcături fură trase în aer şi oamenii se risipiră.

Elías socoti că oprirea în Carpas era prea lungă şi chinuitoare. În sfîrşit, convoiul se urni, făcînd o curbă înspăimîntătoare, pentru ca apoi să se îndrepte spre Iquique. Trebuiau să sosească la trei şi jumătate după-amiază. Ceasul său însă arăta orele patru şi trenul continua să se tîrască greoi prin pampă. Grevişti strigau şi, cu toate că la această viteză era greu de cre-

zut că ar fi putut fi ajunși, soldații, însoțitori ai convoiului, traseră din nou în aer, ca să-i pună pe fugă și să elibereze linia.

Ceva iminent plutea asupra lor și a drumului. I se făcu somn. În seara trecută nu închisese ochii. Și poate din aceeași cauză își dădea seama cu luciditate de extrema tensiune nervoasă în care se aflau. Simțea cu toată ființa sa că se apropie un moment hotărîtor. Trenul sosi la Iquique la orele cinci.

CAPITOLUL XXVII

În zori, o dată cu ceața răcoroasă, orașul — care dormea iepurește — se pomeni cu un pumn de nisip în ochi. Tresărind, se trezi de-a binelea.

Se lumina de ziuă. Era duminica de 15 decembrie. O dată cu soarele începură să intre în oraș și primii greviști.

Unii se infiltrară, cu repeziciune, ca niște nori de praf asupra orășelului. Alții, zdrențuiți, cu fețe descompuse, cu ghetele în mîini, umblau cu greu, de abia ținînd bețele steagurilor. Cei veniți din întreprinderile mai îndepărtate, slăbiți, la capătul puterilor, păreau resturile unei armate decimate. Păreau niște supraviețuitori. Cu toate astea, cînd ajungeau în port, zîmbeau.

Un băiețandru luă primul inițiativa: înființă un post de observație pentru a vedea cum stau lucrurile și dădea informații despre noile valuri de oameni care se pregăteau să intre în oraș. Dădea știrile în gura mare. Locurile pe stîlpii de telegraf deveniră repede prea puține. Era nevoie de noi observatori.

Întregul Iquique era un observator cu ochii ațintiți în depărtare. Priveau prin toate ferestrele care dădeau spre răsărit. Scrutau zarea de pe înălțimile teraselor. Instalați pe acoperișuri, priveau ca de pe dealuri. Foloseau orice înălțime, chiar și cea mai mică și semănau cu niște cataracte care țîșnesc din ape murdare.

Priveau cum soseşte mulţimea cu pancarte, pierzîndu-se în pampă pînă la marginea zării. Fluviul de oameni curgea fără încetare.

Era ceva ciudat. Ca atunci cînd era privită îndelung pe soare puternic, pampa semăna cu marea, iar casele păreau aşezate pe chei. Deasupra valurilor mişcătoare vedeau legănîndu-se pînze de corăbii, nori, mai ales la ceasul în care marea îşi schimbă culoarea. Şi multă vreme nu pricepură exact dacă aceste valuri stranii, bătînd în galben, veneau sau se duceau, aşa cum se întîmplă cîteodată seara în salinele de pe malul mării.

Afluxul uman inunda oraşul. Cutremur, rebeliune care pornea din adîncul pămîntului, vrînd parcă să-l înăbuşe şi să mineze toate pietrele pe care se sprijinea ordinea sa. Ajungea să arunci o privire ca să înţelegi că erau încărcaţi de o energie nemaipomenită, electrică. Uitau supărările adunate de multă vreme, şi intrau în oraş cîntînd cîntece vesele, în mijlocul vîrtejelor orbitoare de praf pe care-l aduceau din deşert. Intreprinderile se transformaseră în fantome nelocuite; Iquique însă părea un oraş monstruos, îngrămădit în el însuşi. In curînd, străzile se acoperiră cu un strat aspru de argilă mişcătoare.

Erupţia nu înceta. Se auzeau paşi coborînd în direcţia plajei. Se lipeau mai mult de porţile care se deschideau înspre pampă şi auzeau din ce în ce mai apropiate exploziile strigătelor, ameninţărilor ; îşi simţeau respiraţia şi strălucirea feţelor bronzate de soare.

De fiecare dată un nou strigăt, un nou torent încălzit la roşu năvălea prin străzi şi străduţe umplînd intrările în Iquique, pătrunzînd încet mai departe, înspre Clubul Hipic.

2

In oraş intrase diavolul. Era ceva mai mult decît un abuz de încredere. Un pumn drept în obraz.

Pe măsură ce apăreau coloane noi, în casele mari se cuibărea o teroare superstiţioasă. Soseau hoardele !

Hoardele se aflau aici! Din nou faptul era comentat ca ceva tragic, ca ceva menit să distrugă pacea oraşului şi care se va termina prin nimicirea a însăşi temeliei ţării. Unii îl interpretară drept o manifestare extremă de anarhie. Neliniştea li se întipărise pe faţă. Ochii unora străluceau de o ură hulpavă. Discuţiile frivole se terminaseră. Se vorbea pe şoptite, amplificîndu-se toate zgomotele. Cei mai culţi susţineau că niciodată Iquique — ca oraş peruvian sau chilean, nici chiar în timpul războaielor Pacificului şi a aceluia din '91, n-ar fi cunoscut o dezordine atît de dezgustătoare. Încăpuseră pe mîinile unei bande formate din mii de criminali, obişnuiţi să suprime vieţile cu o cruzime bestială. Oraşul redevenise neplăcut de popular. Activităţile normale suferiseră o transformare dureroasă, forţată, după părerea lor, care anunţa dezastre apocaliptice. Era destinul pornit la atac. Muţi de uimire contemplau pampa care-şi golea la nesfîrşit pungile umane pe străzi. Acuma, lumea decentă nu mai putea să iasă în stradă. Aglomerate, invadate de un aer de nerespirat, străzile erau total ocupate de către străinii care intrau în oraş încărcaţi cu copii, umplînd şi murdărind totul.

Mai-marii oraşului se uitau morocănoşi unul la celălalt. Ajutorul de primar — om cu o oarecare erudiţie — spuse cu o mutră de Mater Dolorosa: „Asupra oraşului Iquique, pe care eu îndrăznesc să-l calific sanctuarul salpetrului — întotdeauna obişnuia asemenea afirmaţii eroice — năvălesc hunii". Mai adăuga cu o anumită solemnitate: „E hoarda barbarilor, trecînd porţile sfinte ale Romei, leagănul civilizaţiei occidentale, şi notaţi că eu spun asta fără să fiu profetul Ieremia". Cu toată neliniştea care-l chinuia, acest citat istoric îi produse o satisfacţie amestecată cu orgoliu. Şi-i închipuia năvălind în masă prin breşele străzilor şi visa o bătălie înverşunată în timpul căreia ar fi putut să dea înţelepte lecţii de strategie generalului Roberto Silva Renard. Dacă ar fi stat în puterea sa, ar fi dat ordin de încercuire imediată a oamenilor din pampă; i-ar fi făcut să se răsucească pe

călcîie, ca să se întoarcă la casele lor cu coada între picioare. Deodată cineva îl întrebă :

— Şi dacă rezistă ?...

Răspunse, fără să clipească :

— Aş ordona să fie sacrificaţi cu toţii, pe loc.

Cîteva bătrîne, cu şalul pe cap, îngenunchează în biserici, implorînd protecţia mizericordiei divine. În faţa intrării bisericii, tot prin aceleaşi porţi, continuau să se scurgă torentele pampei revărsate. Se zvonise că toate femeile găsite rugîndu-se în genunchi, purtînd mantale negre, vor fi ucise încă înainte de miezul nopţii. Unele, întărite prin rugăciuni, nu se mai temeau pentru viaţa lor proprie, ci pentru anunţata distrugere a paşnicelor lor cămine, atît de străine de meschinăria şi corupţia generală...

3

Elías deveni nervos cînd observă că autorităţile înghesuiau cea mai mare parte a greviştilor, pe măsură ce soseau, între şiruri de cavalerie şi poliţişti. Îi făcură să coboare în zig-zag, nu în centrul oraşului, ci la Clubul Hipic, care era o clădire de lemn înconjurată de un zid de piatră. Aici, soldaţii îi înconjurară şi le interziseră să mai iasă. De partea cealaltă a zidurilor se izbeau valurile de oameni.

Mulţi trecură atunci de la un vis plăcut la un coşmar. Cîteva femei leşinară. Aici, nici gînd să poată să se dezbrace pentru a putea să doarmă. Erau sleiţi de puteri, transpiraţi, cu dorinţa doar de a mînca şi a se odihni. Şi se treziră prizonieri, deoarece acesta era adevărul. Naivi, după atîta drum se aruncaseră singuri în gura lupului.

La Clubul Hipic, după ce se umpluse marea esplanadă, fu ocupat şi spaţiul dintre ziduri şi soldaţi. Greviştii, miraţi, se întrebară dacă trebuie să rămînă în situaţia de victime răbdătoare. Unii rămaseră tăcuţi la început apoi se indignară. Alţii afirmau că nu puteau să închidă ochii în faţa realităţii. Orice iluzie fău-

rită în zilele trecute, păru să se spulbere. Pe mulţi îi cuprinse din nou apatia. Aveau picioarele moi, încheieturile inflamate.

Prima dimineaţă în Iquique fu apăsătoare. Unii fură cuprinşi de bănuială că erau prizonieri. Căpătară sumbra noţiune că fuseseră prinşi într-o cursă. Deodată, unul porni să protesteze violent. Imediat după el, mulţi se agitară furioşi. Cîţiva reuşiră să iasă dimineaţa şi să facă vreo cîţiva paşi în oraş după ce îşi dădură cuvîntul că se vor întoarce.

Comitetul muncitorilor începu să lucreze la organizarea acestei noi faze a luptei care îi luase prin surprindere. Insistă, de la început, ca fiecare muncitor să intre în grupul întreprinderii sale pentru ca astfel să fie uşurată împărţirea merindelor.

4

Elías rătăcea prin toate părţile. Dimineaţa, devreme, se îndreptă spre Bulevardul Balmaceda şi discută cu cîteva rude, cerînd date asupra greviştilor. Se întîlni cu vărul său, Enrique, care izbutise să iasă de la Clubul Hipic.

Apoi îşi îndreptă paşii spre plajă. Stîncile cenuşii-verzui, străluceau la soare. Oamenii din pampă furnicau pe plajă, privind pescăruşii. Pentru unii dintre ei spectacolul era unic. Marea era lumea liberă, care exala un parfum puternic. Poate că marea era o descoperire stranie pentru locuitorii nesfîrşitelor pustiuri, cei din Bolivia, care nu sosiseră la minele de salpetru pe marea cale a oceanului.

A fost cu neputinţă să-i închidă pe toţi greviştii. Ca şi cum ai fi vrut să goleşti marea într-un pahar de apă ! Oamenii umblau prin toate părţile ca jivinile pădurii. Comentau : „E cea mai mare grevă care s-a pomenit în provincie şi, cine ştie, poate chiar în întreaga ţară... O grevă din pricina mizeriei, le explicau muncitorilor din port. In întreprinderi s-au închis cîrciu-

mile şi prăvăliile. Nu se găsea nimic de cumpărat, deci nici de mîncare. Trebuia să coborîm."

— Bine aţi făcut ! sublinie laconic un docher — şi noi de asemenea sîntem în grevă, şi arătă cu mîna o duzină de vapoare părăsite, care se clătinau în golf.

Elías se întoarse în oraş. Circulau vreo cîteva trăsuri şi aproape nici un landou. Uzina electrică funcţiona normal. Ziarele apăreau ca de obicei. Poliţia funcţiona întărită cu militari. Căile ferate nu aveau nici un minut de odihnă. Privind spre apus, greviştii zăreau în depărtare munţii şi îşi închipuiau — pentru că un orator aşa le spusese la oprirea pe care o făcuseră în Carpas — că munţii înaintau spre port, ca să-l elibereze, dacă ar fi nevoie.

Minerii din pampă furnicau în toate părţile, se agitau, discutau amestecaţi cu portuarii, hamalii şi feroviarii. În fiecare clipă se auzea întrebarea :

— A sosit trenul din pampă ?

Şi cu toţii se ridicau în grabă şi alergau spre gară.

Nu existau ştiri că s-ar fi comis violenţe. Greviştii promulgară propria lor lege. Făcură să fluture steagurile pe acoperişul hipodromului. Ei înşişi menţineau ordinea şi patrulau de-a lungul străzilor. Erau conştienţi de dreptatea cauzei lor. Reduceau argumentaţia lor la această frază : „Nu putem să trăim cu ceea ce cîştigăm", ceea ce părea să-i convingă că aveau dreptate, cu mai multă putere decît multe cărţi şi discursuri.

CAPITOLUL XXVIII

Oraşul era plin de funcţionari de stat şi politicieni în permanentă agitaţie. Unul dintre ei se ivea mereu acolo unde erau greviştii. Era avocatul Antonio Viera Gallo, un om slab şi brunet, puţin cocoşat, originar din La Serena şi fiul unui ebenist. Avea multă trecere în Iquique. Se transformase repede din apărător al muncitorilor în avocat al întreprinderilor salpetriere. Viera Gallo era cunoscut de mama lui Elías pentru

că erau amîndoi din aceeaşi regiune. După ce sosiseră în Iquique, în 1901, înainte de a pleca la Huantajaya, acesta îl condusese la biroul său situat deasupra întreprinderii „Companiei Sud-Americane de Vapoare", într-o clădire foarte veche. Pe vremea aceea era încă avocatul săracilor. Era nervos şi violent. Avea apucături sălbatice. Găsi că Elías nu avea talent să înveţe notariatul şi nu se mai gîndise să-l angajeze. In dimineaţa aceea apăru cu redingotă şi baston, şi începu să peroreze în Piaţa Prat, azvîrlind cuvinte dulci prizonierilor din Hipodrom.

Elías îl zări apoi după-prînz cînd, ieşind de la Clubul englez din faţa Pieţii Prat, se îndreptă repede spre bulevardul Balmaceda, punctul de atracţie. Se anunţase un număr tare: la patru după amiază vor începe să-i scoată pe muncitori din Clubul Hipic, din regiment şi de la velodrom. Îi văzu cum ies printre două rînduri de soldaţi, avînd în frunte steagurile chileene şi fanfara regimentului „Carampangue". Din cînd în cînd li se cerea printr-un megafon să se reîntoarcă în pampă, promiţîndu-li-se o rezolvare avantajoasă a situaţiei lor.

Ascultînd fanfara, care executa marşul *Adio, cel de al 7-lea regiment de linie,* Elías rămase mirat. Era oare aceasta o chemare la ordine, o serbare sau o înşelătorie? Pentru ce îi expediau ca pe nişte triumfători pe aceşti oameni pe care în sinea lor îi blestemau? Greviştii ieşeau din locurile în care fuseseră închişi, în rînduri de cîte opt, zece. Elías mergea pe trotuar. Voia s-o ia prin mijlocul străzii ca să-i însoţească. Deodată greviştii intrară pe strada Vivar, coti ră pe strada Riquelme, urcară puţin şi apoi continuară să înainteze prin strada Amunátegui. Elías grăbi mai mult pasul. Începu să alerge pe Bulevardul Balmaceda, în spatele unei trăsuri militare. Înăuntru se aflau colonelul Ledesma şi Viera Gallo, avocatul din La Serena, cu pălăria neagră de fetru uşor ridicată deasupra frunţii transpirate, arătîndu-şi dantura falsă într-un permanent zîmbet. Era un brec descoperit, o trăsură „Granaderos". Călare, în urmă, aproape lîngă Elías venea la trap aghiotantul, iar pe jos, transpirînd

cu picături mari, alergau cei doi care formau garda personală a lui Viera Gallo, cunoscuții bătăuși Jorge și Juan Pavelic.

Deodată, Viera Gallo opri trăsura brusc și ridicîndu-se în picioare strigă către aghiotant:

— Vezi ca lumea din Iquique să nu se alăture celor din pampă. Executarea! Pleacă! Aleargă!

Elías auzi totul foarte clar. Deschise bine ochii. Aghiotantul își întoarse calul și galopă cu furie pentru a transmite ordinul. Elías de asemenea o luă la goană, ca și cum și el ar fi primit mesajul urgent și de el ar fi depins salvarea cuiva de la moarte.

Alerga pe strada Amunátegui, lungă, tare lungă, care traversa tot orașul, sub un soare care îl făcea să-și muște buzele de sete. Era o zi necrezut de călduroasă și el avea o știre hotărîtoare de comunicat. Dorea să alerge mai repede; însă, cu toată tinerețea sa, își simțea picioarele moi. Căldura caniculară, lumea adunată, toate erau obstacole în fața dorinței sale de a ajunge cît mai repede. Trebuia să dea imediat socoteală. Însă, deodată pricepu că el se ia la întrecere cu un cal din Granaderos. Alerga de la sud spre nord, desperat. Nu putea să-și facă iluzia să ajungă înaintea aghiotantului. Îl și pierduse din vedere. I se părea că alerga așa de cînd se născuse.

O apucă în goană pe strada Amunátegului pînă la esplanada întreruptă în față de un deal pietros, Cerro de la Cruz, îndărătul căruia se întindea linia ferată. Aici trebuia să ajungă Elías.

Gîfîind, șchiopătînd, transpirînd, cu inima bătîndu-i nebunește, cu ochii înroșiți, zări dealul. Trecu în goană peste el avînd senzația că sosise prea tîrziu. Se opri îngrozit, privind: Soldații cu vizierele chipiurilor strălucind la soare, întorcînd spatele dealului, închideau intrarea pentru a împiedica unirea muncitorilor din pampă cu acei din Iquique, care rămaseră pe coastă și pe culme, așa cum dorea avocatul din Serena.

Ordinul fusese adus la îndeplinire.

Elías sosise prea tîrziu.

2

Fanfara cînta acum marşul *Erika.*

Atunci Elías înţelese obiectivul manevrei: doreau să-i împingă pe greviştii spre vagoanele de cale ferată pentru a-i reîmbarca şi expedia în pampă.

Sus, dealul se înnegrea de oameni, de muncitori din Iquique.

Mulţi dintre minerii din pampă se gîndiră că era absurd să se încăpăţîneze în ideea de a rămîne pe loc. Unii fură cuprinşi de frică. Vor părăsi portul cu mîinile goale; însă în viaţă. Afară de aceasta, nu erau trataţi ca nişte delicvenţi. Puseseră fanfara să le cînte. Mereu, fără încetare, marşurile parfumate cu ipocrizie îi invitau să plece. Şi astfel, deşi cam cu de-a sila, erau expediaţi binişor cu steaguri cu tot. În curînd se va lăsa noaptea. Şi atunci vor traversa pampa ca nişte umbre, spre căminele lor. În pampă totul va fi liniştit. Apoi vor fi uitaţi. Vor fi şterşi de pe lista duşmanilor. Vor putea să trăiască. Nimeni nu-i va mai opri să aprindă focul, aşa cum se întîmplă aici. Vor fi puţin mai liberi, cu toate că nu vor mai avea fanfara militară şi vor suferi destule lipsuri.

— Puf-puf-puf-puf !...

Elías întoarse capul. Pe linia ferată venea o maşină dublă, o locomotivă care nu trăgea după ea vagoane de pasageri, ci vagoane de marfă pentru încărcatul salpetrului.

Soldaţii călări încercară să silească vreo sută de grevişti să urce în vagoane.

De sus se auziră strigăte. Elías privi înspre colină. Docherii grevişti de la Mancomunal Obrera conduşi de Abdón Diaz vociferau. Agitau steaguri mari chileene şi le făceau să fluture în toate direcţiile în timp ce exclamau:

— Nu plecaţi !... Nu plecaţi, tovarăşi !... Nu plecaţi !...

Mai întîi cei din Iquique şi apoi chiar şi minerii pampei care rămăseseră jos, începură să repete în cor:

— Nu plecaţi !... Tovarăşi, nu plecaţi !... Nu plecaţi !...

Un muncitor corpolent sări pe trenul de marfă. Cu lovituri de pumni şi de picioare, îi făcu pe cei urcaţi să coboare. Era un adevărat ciclon care împărţea lovituri. Nimeni, pe de altă parte, nu încerca să răspundă pedepsei. Credeau că o merită ca nişte elevi prinşi asupra faptului. Săriră singuri jos din vagon.

Greviştii şi cei din Iquique îşi pierdură răbdarea explodînd ca o tonă de praf de puşcă, care se aprinde.

În acel moment chiar poliţia şi armata îşi pierdură capul şi nimeni nu ştiu cum se produsese atuncea unirea dintre oamenii din pampă şi cei din oraş.

Avocatul din Serena, Viera Gallo, înţelese că pentru moment răul triumfa. Molima se întindea. Ceva de care ţi-era ruşine! Furios, ameninţă cu husarii; însă aceştia nu păreau dispuşi să treacă la represiuni. Ce făceau oamenii săi?

— Pavelic! Jorge! Juan! Fraţii Pavelic! Isuse!

Mulţimea striga:

— Haidem în piaţă, în Piaţa Prat!

Trupa nu mai ştia ce atitudine să ia. Rîndurile se rupseră. Fanfara încetă să mai cînte marşul *Erika.*

Totul se transformă într-o cursă nebună. Cine va sosi primul în piaţă?

Elías îşi simţea răsuflarea tăiată. Se întîlni cu unchii săi, Lino Alfredo şi Juan Bautista, în casa cărora locuia. Cel dintîi muncea ca maistru-şef şi celălalt ca tîmplar. Imediat o luară şi ei la goană după Elías, care se pierdu în curentul furios. Părea să fie unul din acele momente în care timpul galopa şi făcea, în cîteva clipe numai, milioane de paşi.

Îi asurzea strigătul năvalnic:

— În piaţă, în piaţă, tovarăşi, fraţi din pampă, în piaţă!

CAPITOLUL XXIX

Clarinetul care răsunase în pampă se auzi din nou. De asemenea bombo-ul lui Chacames. Şi talgerele.

Un imbold de nestăvilit îi împinse pînă în piaţă. Era un imbold proaspăt şi curat, pe care singurătatea nu-l

cunoaşte şi care îi împingea cu repeziciune neaşteptată tocmai acolo, unde pericolul este de obicei mai mare.

Clarinetul scotea sunete grăbite. Era mai mult fugă decît marş. Poate că era muzica viitorului, muzica libertăţii. În învălmăşeală, cineva furase o trompetă din fanfară şi acompania clarinetul, sunînd cu o voce minunat de aspră şi solemnă.

Cu toţii se simţeau înălţaţi. Elías o ştiu, îşi dădu seama prin el însuşi. Voia să rămînă aici. Trebuia să stea aici, cu toate că în curînd va răsuna muzica împuşcăturilor. Alerga şi îşi privea propria imagine transfigurată pe feţele celorlalţi. Nu vedea nici frică nici şovăială. Îl stăpînea o ameţeală, speranţa furioasă a momentului: „Acum ori niciodată". Extenuanta cursă desena crispări pe feţele lor.

Nimeni nu scotea un cuvînt întreg. Cu toţii se îmbulzeau cu înverşunare, înlănţuindu-şi braţele, amestecîndu-şi vocile, mormăind doar monosilabe sau scurte fraze sincopate.

Se ciocni de Manuel Tapia, minerul din San Lorenzo. Alerga şi el, scoţînd strigăte guturale, ţinîndu-se de clarinetist, magnetizat pur şi simplu.

Elías se topi în mulţime. Alerga acuma aproape fără să respire; aproape că zbura. În clipele acestea oamenii scoteau la iveală toată forţa pe care o acumulaseră din momentul în care încetaseră să mai fie copii şi deveniseră bărbaţi, în luptă cu potrivnicia lumii. Li se părea că dacă fugeau puţin mai repede, vor pune pentru totdeauna mîna pe acest obscur vis al libertăţii. Cine ştie, poate că vor scutura dintr-o singură mişcare exasperanta sclavie. Nimeni nu se gîndea că aceasta putea fi o cursă spre moarte. Elías, el însuşi, simţea că aleargă să întîlnească viaţa. Lăsase în urmă pe unchii săi. Deschise bine ochii. Lumea tropăia şi continua să alerge fără să se oprească nici o clipă. Un băieţaş, luat pe sus de mulţimea în mişcare, îşi arăta figura sa micuţă scăldată în lacrimi şi înălbăstrită din cauza asfixiei.

In ciuda efortului său, Elías sosi în piaţă cu întîrziere.

Un orator cu umerii căzuți, cu trăsături de țăran, Andrés Marcenaro, membru al societății „Marea Uniune Maritimă" cățărat pe un chioșc, striga ceva cu ochii ficși ca de medium, cu voce de clopot mișcat în bătaia vîntului. El exprima dorințele pieții clocotinde, care, văzută de sus, se înnegrea treptat ca un mușuroi.

— Nu plecați ! Nu plecați, frați din pampă ! Poporul din Iquique vă cere să rămîneți ! Să nu ne mai despărțim niciodată !

Mulțimea urla înflăcărată.

— Aceasta este casa oamenilor pampei, spuse el într-o explozie de elocință simplă. Orașul pampienilor. Poporul nu are de ce să ceară voie nimănui ca să rămînă. Iquique vă spune : „Bine ați venit aici, oameni din pampă. Sînteți în casa voastră. Iquique vă cere ca nimeni să nu se întoarcă acasă fără să aibă victoria în mîini. Nimeni ! Nimeni !" Un tremur îi mișcă bărbia. Ridică brațele spre cer ca un trimis al lui Dumnezeu și întrebă ceva care i se părea simplu și totodată magic : Jurați că nimeni nu va pleca ?

Elías privi spre orator punîndu-și mîna streașină deasupra ochilor, exaltat de acest jurămînt colectiv care răsuna măreț, țîșnind din carnea și sîngele său :

— Jurăm ! Jurăm ! Numai morți vor putea să ne scoată de aici !

Mulțimea urla în dezordine, în delir, ca o femeie care asculta pe înserat o declarație de o imensă dragoste. Cuvinte luminoase, arzătoare, care ajungeau în fundul sufletului său și operau asupra lui ca un minunat afrodisiac. Toată marea frămîntată, înroșită, din piață, mare străbătută de vechi dorințe în care acuma izbucneau furtuni, vorbea prin gura lui Marcenaro : „Jurați că nimeni nu va pleca ?" Acest jurămînt al oamenilor cu ochii extaziați reînvia dorința lui Elías de a muri înainte de a fi fost zdruncinat în hotărîrea lui.

Elías nu mai simțea bătăile inimii sale, nici oboseala. Pe nesimțite se cufunda în firească năzuință a unei mulțimi care acționează după o speranță veche și imensă. Păreau cu toții încarnarea unui gînd — un suflet în mișcare. Și acuma, Elías nu se mai recunoș-

tea în acel care fusese mai înainte. Se simţea bine aşa, lăsîndu-se cuprins de iureş, de teribilul şi concretul du-te-vino. Dorea ca aceste minute să dureze veşnic, să-l cuprindă cu totul pentru a desăvîrşi încorporarea tremurătoarei sale fiinţe şi a azvîrli astfel viaţa sa trecută. Cu ochi strălucitori privea în toate părţile, şi în toate părţile vedea o imagine a poporului pe care n-o cunoştea, ceva care se năştea şi se dezvolta bătînd mai tare decît vîntul şi decît misterioasele tic-tacuri ale inimii. Îşi dădu seama că teatrul era impur, neînsemnat, iar don Lucas, pueril şi gol.

Acum, oamenii îşi uneau glasurile într-un singur strigăt. Ieşiseră din bălegarul înăbuşitor la lumina unei pajişti întinse, proaspătă şi înflorată. Căpătă conştiinţa că masa aceea de oameni alcătuieşte o simfonie măreaţă, a adîncurilor sufletelor ieşite la lumină. Unii se urcară în copacii rari ca să nu piardă nici un amănunt al acestei minunate întîmplări şi ca să domine întregul ocean iradiant.

Se auzi de departe tropot de cai şi sunete energice de şarjă. Oamenii continuară însă să rămînă nemişcaţi în vraja acestui moment, simţind mişcarea valurilor ondulante, miile de ghete nevăzute şi picioare goale călcînd pavajul pe loc, manifestînd bucuria, înghesuindu-se, strîngîndu-se cu frenezie ca să încapă cu toţii în marea muzică a acestor respiraţii şi cuvinte.

Apusul ardea ca o torţă a vieţii reale atît de apropiată încît părea să-şi împartă soarta cu problema omului. Lumea din piaţă sfîrşi prin a călca în picioare anemicile fire de iarbă ale deşertului în umbra care se întindea, gata să şteargă şi să ascundă feţele.

Elías se gîndi că în mijlocul acestei mulţimi şi-n atmosfera aceasta de sărbătoare nemaivăzută încă pînă atunci, descoperea forţa oamenilor.

2

Cineva strigă :

— La Intendenţă, tovarăşi ! La Intendenţă ! Şi oratorul care citise de parcă ar fi descifrat în sufletul

mulțimii, rămase singur, cu un braț întins, cu mustățile căzute ca o sfoară tăiată de un cuțit.

Se refăcură rîndurile. Iquique respiră puternic ca niște foale. Lumea nu mai încăpea în piață. Se revărsa pe străzile apropiate și parcă voia să intre în case ca un strigoi.

In centrul vacarmului, Elías deosebi o voce aspră care se străduia să pună ordine în haos, să facă totul coherent. Vocea aceea, puternică acuma, o mai auzise cîndva — plăpîndă ca un firișor de iarbă pe marginea prăpastiei — și-l purta acuma în trenul amintirilor, spre ceea ce iubise. O voce care-l făcea să respire din nou de la distanță aerul încrezător al exaltării teatrale. Era o voce șoptită din cușca suflerului, vocea adormită care acuma se deșteptase. Vocea suflerului din noaptea de 8 decembrie la filarmonica din San Lorenzo.

Elías nu-l văzu pe José Briggs, însă îl ghici că era el acela care vorbea cu o măreție plină de forță. Cuvîntul său înlătura confuzia și suprima deosebirile dintre oameni. Il recunoștea cu prisosință, cu toate că niciodată nu i-a auzit glasul atît de puternic, ca tunetul la țărmul mării. Elías își închipui totul ca o reprezentație grandioasă, cu toate luminile rampei aprinse, pe scena pe care fiecare se simțea personajul unei piese cu zeci de mii de actori. Și Briggs care venise tocmai din Santa Ana vorbind zi și noapte mulțimii, manevra plastic acest vîrtej de sentimente. Realitatea părea să se reverse. Făcea din vocea sa o armă de luptă în folosul acestor oameni. Și totuși vorbea despre lucruri atît de simple, atît de obișnuite.

— ...Noi am spus: Unde vom înnopta? Să ni se dea cazare pentru toți, pentru miile și miile de oameni care sîntem aici. Sîntem treizeci de mii de muncitori din pampă. Azi sîntem treizeci de mii. Mîine vom fi mai mulți...

Lumea se îmbulzea și Elías se simți mîndru, gîndindu-se că-l cunoaște.

— ...Atunci intendentul interimar ne-a răspuns: „Bine. Vă pun la dispoziție mănăstirea San Francisco

pentru bărbaţi şi mănăstirea de călugăriţe Buen Pastor pentru doamne..."

Lumea striga: „Nu, nu, nu!... Nu!... Nu vrem nici un fel de cocine. Nu vrem să stăm la un loc cu nerușinaţii!" Se referea la un scandal care avusese loc nu de mult în mănăstirea San Jacinto.

Briggs ceru să se facă liniște ca să continue:

— Domnul intendent a şi primit răspunsul nostru negativ...

Aplauzele răsunară ca o grindină.

— ...Domnul intendent, socotind că nu este drept ca greviştii să fie supăraţi, oferă regimentul Carampangue ca să dormim la noapte...

— Nu, nu, nu... Nu vrem să avem de-a face cu militarii...

Briggs — cel cu vocea melodioasă — îşi acoperi faţa cu mîinile sperînd că ecoul asurzitor al protestelor se va linişti.

Din mulţime răsună o voce. O voce care spuse puţine cuvinte, însă înainte ca fraza să se fi terminat, întreaga mulţime strigă:

— Vrem şcoala Santa Maria! şcoala Santa Maria, fără gardă, fără pază! şcoala!...

— Da, şcoala!...

— Santa Maria!...

— Fără gardă, fără pază!

— Fără poliţişti!...

— Fără călăi!...

— Santa Maria, fără militari!...

— Cu toţii la şcoală!...

Cîţiva se puseră din nou pe goană.

— Linişte, linişte, tovarăşi! Vom chibzui.

Briggs dispăru de la fereastră, intrînd în Intendenţă.

Piaţa începuse să se golească. O nouă forfoteală o umplu din nou.

Briggs se întoarse cîteva minute mai tîrziu, pentru a da socoteală:

— ...Domnul intendent acceptă într-o formă foarte amabilă şi binevoitoare cererea greviştilor şi le acordă cu plăcere şcoala Santa Maria.

— E ca un iepure înspăimîntat...

— Cere însă greviştilor — adăugă Briggs — să se poarte bine, ca nişte cavaleri...

— Rahat! Nu sîntem cavaleri!

— ...Să se evite încăierările, certurile şi beţiile...

— Ia te uită cine o cere! El care niciodată nu se dă în lături de la aşa ceva!...

— Afară de aceasta promite să procure cîteva saltele şi pături...

Mulţimea se aruncă în grupuri asupra porţilor şcolii. Înainte de orele opt seara erau cu toţii instalaţi.

3

Stătea sprijinit de poarta grilajului, lîngă coloanele porticului, cînd cineva îl îmbrăţişă pe la spate. Se întoarse. Era Jerónimo Zambrano. Rămăsese tot acelaşi băiat bun de la atelierele căilor ferate din Ramírez.

Intrară împreună. Elías îşi aminti că atunci cînd fusese doar un băieţaş intrase pentru prima oară împreună cu maică-sa în acest auster căsoi de lemn cu un etaj, cu ferestre înalte, cu balustrade şi cu o rotondă în mijloc. O şcoală învechită, construită pe vremuri, cînd oraşul era peruvian, cu o arhitectură săracă şi rigidă, situată într-un imens loc viran pe care oamenii îl chemau cu o oarecare ironie pompoasă „Piaţa Manuel Montt". Plină de vestibule, de cămăruţe, de portice şi de coridoare înguste şi întunecoase, era făcută ca să poată cuprinde o mie de elevi, însă acuma era goală din cauza vacanţei de vară, care fusese dată mai de vreme, tocmai din pricina evenimentelor.

Lumea trecu prin bolta de la intrare, învadă sălile şi curţile, se risipi repede cu înjurături vesele prin băncile şcolare. Se improviza o tabără în toată regula. Apoi cîţiva ieşiră după cumpărături şi după băuturi răcoritoare. Umplură prăvăliile din împrejurimi. Achiziţionară provizii în „La Pila", şi mutra proprietarului, iugoslavul Juan Ivanovic, arăta o mulţumire pe care oboseala nu o micşora cu nimic. Chinezul Ciang de la magazinul vecin era auzit scoţînd strigăte gutu-

rale. Însă cea mai mare parte se repezi la bodegă, fabrica de băuturi gazoase şi de fidea a lui Don Juan Pellerano, situată la o ramificaţie de străzi.

Nici Elías, nici Jerónimo nu se duseră la prăvălii. Rămaseră în grădina din faţă privind terasa casei unde ardea lumina electrică. Aici îşi instalase cartierul general conducerea mişcării.

Becul slab pîlpîia neîncetat. Îl văzură pe Briggs.

Jos, în faţa porţilor, instalară gărzile şi deasupra, lîngă terasa de pe casă, un nou post de control, care cerea permis de intrare.

Soseau mereu oameni din pampă. O coloană fără de sfîrşit, continuă scurgere de oameni.

O dată cu înnoptarea fastuoasă îşi făcu apariţia luna rotundă şi marea imensă ca lumea.

— Vom învinge, îl asigură Jerónimo.

Lui Elías i se păru că în noaptea aceea pampa va înverzi. Nu mai suferea şi nici nu-l mai torturau cuvintele spuse de Dominga Oyanedel. O înţelegea, şi simţea că face parte din toată acea transformare. Nimic nu părea să fie incoherent din tot ce se petrecea. Se simţea pătruns de importanţa faptelor. Era sigur că nu avea poftă să izbucnească în plîns şi simţea în el ceva nou care-l făcea folositor.

Sufletul său fusese bătrîn cu o zi înainte — costum uzat şi rupt — şi acuma îl simţea nou şi de fier. Îl cuprinse o dorinţă adîncă: ar fi vrut ca poporul să-l asculte. Mărturisi aceasta lui Jerónimo:

— Într-o zi — de ce nu? — vei putea s-o faci. Şi întregul popor te va asculta, îi spuse el.

Se îndreptară încet spre casa unchilor săi. Însă Elías întoarse capul. Şi amîndoi, fără să spună un cuvînt, se întoarseră la şcoală.

Ochii lui Elías căutau lumina strălucitoare. Era stinsă. Le fu imposibil să intre în clădire. Se opriră în faţa porţii, în grădiniţă, lîngă grilaj. Îngîndurat, Elías se spovedi lui Jerónimo. Pînă atunci fusese un catîr prost care se învîrteşte în jurul malacatelui sau din cînd în cînd — atunci cînd nu se credea chiar Dumnezeu în persoană — un mic fabricant de iluzii, într-un biet teatru de amatori. Aceasta era latura rea a

vieții. Îi spuse cum se pricepu că iubea mai mult adevărul decît himera și că acuma descoperea că adevărul nu este contemplativ, ci însăși lupta și că aceasta era aproape mai frumoasă decît Ida.

Continuau să sosească oameni din pampă, într-o mișcare impunătoare pînă la apoteoză.

Se simțea gelos pe oamenii aceștia care discutau pe terasa superioară a casei unde lumina electrică contura umbrele lor agitate.

— Ce va ieși din toate acestea? întrebă Elías, privindu-l pe Jerónimo. Prietenul său știa multe, mult mai multe decît el. Îl citea pe Flammarion, pe Zola și pe Tolstoi. Vorbea despre galaxii, și spunea că toate milioanele de stele erau ca o mare familie cosmică. Subiectul îl captiva pe Elías, însă în noaptea aceasta nu voia să se preocupe de stele.

— Ce-i asta, Jerónimo? insistă el.

— Lumea care se schimbă!

Inima lui se liniști. Acum cîștigase pacea, pacea luptei în comun. Da, simțea că firea sa devenise hotărîtă. Lor, acestor oameni, le-o datora. În aparență înțelesese imediat, ca și cum o voce a mulțimii — prin aceea a lui Jerónimo și a tuturor celorlalți — l-ar fi răscolit pînă în fundul sufletului strigîndu-i în noaptea aceea: „Deșteaptă-te, Elías, trezește-te!" Inima sa nu va mai fi de azi înainte inimă singuratică. Inima lui era plină de sîngele care clocotea în inima mulțimii și sîngele va circula prin ea fără să se mai oprească, ca un fluviu de foc, atîta timp cît va mai trăi. Nu va mai șovăi niciodată în fața sacrificiului...

Dacă va fi necesar îl va face pentru mulțimea aceasta. Ea era femeia unică — tot ceea ce iubea acum mai mult pe lume. Și în timp ce șoptea toate acestea, Jerónimo îl întrebă: „Ce tot mormăi acolo?" Tocmai în momentul în care el dorea mai mult ca oricînd să trăiască, fără s-o uite și nici s-o trădeze pe Ida Zoila Bazán. Da; cînd i se va cere, se va dărui pe el însuși. Se simțea ușurat, eliberat de vechile îndoieli. Trăia o stare mai puternică decît revelația însăși. Nu era o senzație pur instinctivă, ci aproape conștiința triumfătoare. Poate o renaștere — sentimentul omului care

se descoperă pe el însuşi numaî după ce a descoperit lumea şi devine fiul timpului său — un val din valurile mării, o infimă particulă a omenirii pe pămînt.

Jerónimo îl privi profund cufundat în el însuşi.

— Elías, ai fruntea lui Balmaceda, spuse el. Vei ajunge departe.

— Numai să n-ajungă la sinucidere!

— Cine vorbeşte de sinucidere într-o noapte ca asta?

CAPITOLUL XXX

Luni, în zori, Iquique se trezi plin de zvonuri şi preziceri catastrofale.

Intr-o lume atît de neliniştită care trăia aşteptînd ca în fiecare moment să se petreacă evenimente senzaţionale, minciuna şi adevărul alergau pe străzi şi prin minţile oamenilor ca nişte viespi furioase şi se deosebeau prea puţin la prima vedere. Amîndouă erau la fel de posibile.

Oraşul dădea impresia unui monstru zăpăcit de nesomn. Nimeni nu dormea ca de obicei. Oraşul era înţesat cu aproape de două ori populaţia sa. Stătea parcă să plesnească în mii de bucăţi. Aprovizionarea cu apă potabilă devenise foarte grea. Alimentele fură raţionalizate. Aveau loc mici acţiuni agresive ale cîtorva vecini ai oraşului. Sub masca războinică se ascundea însă teama care îl făcea să turbeze.

Mai ales adolescentele, fetele necăsătorite, de bună familie, trăiau într-o ameţeală continuă. Greviştii distruseseră placiditatea şi siguranţa vieţii lor. O fantomă astrală circula în nopţile lor. Multe dintre ele îşi examinau ochii înroşiţi în oglindă. Cele mai tinere nu puteau să-şi concentreze gîndurile la adorabilele lor fantezii. Erau surexcitate, simţeau o ascuţită senzaţie de pericol, visau violări şi-şi muşcau curioase buzele încercînd să vadă dacă urmele de dinţi ar putea să le marcheze cu un stigmat care le va dezonora pentru totdeauna.

— Eu mă voi apăra ca o pisică sălbatică, mărturisi prietenelor sale îngrozite Ernestina Loayza, întinsă în pat, îmbrăcată pe jumătate cu lenjerie *cancan* şi cu un aer sublim de echivoc. Avea douăzeci şi unu de ani şi era de o constituţie robustă. Corpul ei era o mică operă de artă. Şi probabil că pînă şi preţiosul ei schelet era plin de linii curbe. Tumultul ultimelor zile îi muşca inima şi-i cobora tulburarea prin picioarele roze, arătînd cu limpezime lumina sîngelui. Acum citea o carte asupra magiei negre şi se simţea dureros de virgină. Madonă nerăbdătoare, cu ochii albaştri, cu strălucire care băteau uşor în verde, şi cu delicatul arc frontal dantelat de păr, privea din fundul irisului cu o umbră de viciu la pîndă. Îl dispreţuia pe Bradstock Lockett. Acesta o părăsea în fiecare noapte pentru o sticlă de whisky şi pornea apoi prin bordelele din Buen Retiro, ca la întoarcere să-i organizeze scandaluri la uşă, în zori...

Toate aceste fete se agitau speriate. Bănuiau că toate trupurile lor pure puteau să dispară chiar în această noapte. Ernestina şi prietenele sale din aristocraţia portului Iquique pălăvrăgeau cu luna ovală a oglinzilor lor, şuşoteau cuvinte necuviincioase, şi-şi spuneau că nu acesta era tipul de dragoste pe care îl doreau. Baricadate îndărătul obloanelor, pîndeau, urmărind prin crăpături trecerea pe străzi a flăcăilor pampei, cu bluzele lor descheiate. Nu izbuteau să-şi stăpînească nervii. Le cuprindea şi măcina o insuportabilă curiozitate ascunsă de a vedea mişcarea bărbaţilor printre jaluzele. Întîmpinau fără îndoială un risc şi asta le făcea să tremure de excitare. Aplecate lîngă faldurile perdelelor protectoare, care atunci cînd luminile se aprindeau nu mai ascundeau transparenţa lor, îşi imaginau cu multă voluptate cum se vor apăra la momentul respectiv. Aproape toate erau fete care încă nu cunoscuseră dragostea. Cu pleoapele închise urmăreau sosirea oamenilor. Prin uşă străbăteau zgomote din sufragerie: îi auzeau pe părinţii lor aruncînd ameninţări violente şi vorbind de încercările lor nereuşite, furioşi, făurind noi planuri pentru a evacua mulţimea spre Sud, la Tacna, în Peru sau la

dracu, oriunde o fi ! Cădea noaptea şi liniştea tot nu sosea. Adormeau, plutind în vag, cu trupul încărcat de presentimente înfierbîntate şi nelămurite în legătură cu dragostea legată de moarte. Se trezeau brusc, scoţînd ţipete, ca şi cum o mare mulţime de oameni ar fi dărîmat poarta de la stradă. Nu era de prisos zăvorul ? Şi ele erau porţi încuiate. O dată cu noaptea, în camera neaerisită, plină de un întuneric cald, se pare că războiul surd devenea intolerabil, şi, prizoniere în paturile lor, cădeau pradă transportărilor isterice şi visurilor scandalos de erotice, care erau învăluite de abia în penumbra locuinţei.

Unii dintre grevişti ghiciră efectul pe care-l producea prezenţa lor asupra unor femei. Cîţiva băieţi noctambuli se duseră la depozitul de armonici, instalat în faţa şcolii Santa Maria, şi făcură între ei o colectă pentru a le închiria cu doi pesos pe oră. Apoi, începură să cînte, organizînd adevărate baluri nocturne în aer liber. Violînd hotărîrea Comandamentului, glumeau în umbră şi rîdeau în cascade zgomotoase, cu intenţia de a atrage atenţia anumitor persoane. Insă formau doar un grup vesel de băieţi îndrăgostiţi. Le plăcea să surprindă strigătele înăbuşite prin persianele ferestrelor, să ghicească unde se află dormitoarele caselor de familie bună. Curînd însă, Comandamentul puse capăt acestei situaţii şi tinerii nu mai putură să continue cu serenadele lor pe care le considerau irezistibil de frumoase, seducătoare şi magice.

Pentru oamenii din deşert şi din mine, care se năşteau şi creşteau între sulf şi sulfaţi, fetele acestea erau prăjituri inaccesibile, numere de atracţie în cabaretul cerului. Nici o fantezie cumpărată de la negustorul de mărunţişuri ambulant nu putea fi demnă de ele. Cînd fetele ieşeau cîte puţin şi însoţite de o gardă familială, le priveau ca hipnotizaţi... Ernestina Loayza şi prietenele ei !... ce combinaţie frumoasă de sînge, de carne şi de oase de neatins !... In Iquique fetele, mai mult decît primăvara, întruchipau adevăratul, minunatul orăşel interzis, în care ei nu vor intra niciodată. Nu vor putea niciodată să bea din vasul sfinţit. Blondele fiice ale gringos-ilor cu ochii verzi-albăstrui,

cu parfum curat şi sfidător, cu o expresie de cruzime dispreţuitoare, îi priveau de departe, ca pe nişte gîngănii. Însă în ochii lor, în care se întrezărea o picătură de curiozitate subtilă, fiecare dintre tinerii veniţi din pampă urmărea să descopere o umbră de conştiinţă tăcut.

2

Clubul englezesc clocotea de încordare. Greviştii se instalau în faţa lui. Cu toate că era o clădire mică, perfect anodină, oamenii priveau spre el, îi păzeau intrările din cele două străzi, deoarece era palatul stăpînilor lor. Jos, porţile rămîneau de obicei încuiate şi se părea că înăuntru totul era surprinzător de liniştit.

John Lockett ciulea urechile ascultînd paşii de afară. Privi printr-o gaură. Treceau mereu greviştii într-un du-te-vino fără sfîrşit. Acum organizau o defilare cu torţe. Auzi un strigăt străbătînd oraşul, ca un urlet de animal sacrificat. Însă era o voce umană, lovindu-se de un oraş cu porţile încuiate. Totul era încuiat. Băncile, propria sa bancă, *The Bank of Tarapacá and London* fondată de N. M. Rotschild and Sons şi John Thomas North. Prăvăliile nu mai deschideau. Întreprinderile companiilor erau goale. Toată lumea comerţului căuta refugiul în cluburi, vorbind cu o greutate pe inimă.

Pe John Lockett îl asaltau alte spaime. Se gîndea că fratele său Bradstock ar putea să se încaiere la un moment dat cu greviştii. Erau cei doi poli ai electricităţii, care nu trebuiau să intre în conflict, dacă doreau să evite o catastrofă. Bradstock mormăia furios înjurături împotriva lor şi cum mergea aproape întotdeauna pe două cărări, furia sa era dublă sau triplă şi necontrolabilă. Astfel, John se transformă în dădaca frăţiorului său, care, de altfel, făcuse să curgă lacrimile multor mineri din minele de salpetru. În loc de biberon cu lapte, îi dădea lui Bradstock să bea, pahar

după pahar, whisky, pentru a-l ţine pe loc. John, de asemenea îşi bea păhărelul său, însă, în ceea ce-l privea, se ţinea bine. Juan Devescovi, italianul proprietar al întreprinderii „Constancia", sosi cutremurat de panică, să discute şi să se sfătuiască cu el. Se străduí să-l liniştească, bătîndu-l pe umeri şi oferindu-i o duşcă din anestezicul său favorit. De la Clubul peruvian, veniră să-i consulte Vernal şi Castro.

— Vrem să acţionăm de comun acord, spuseră ei.

Îl impresionară: sub pielea de culoarea măslinie a feţelor lor nu părea să se agite nici un muşchi, stăpîniţi de o atitudine gravă, îndărătul căreia păreau să ascundă un secret important şi ancestral. Îl descumpănea liniştea lor flegmatică, semiindigenă, mai ermetică şi mai profundă decît a sa. „La ce s-or fi gîndind ei dincolo de vorbele lor?" se întreba el, ascultîndu-le frazele atît de politicoase şi reci. Îi privea ca şi cum ar fi vrut să ştie ce se petrecea îndărătul ochilor lor. Curios, voia să le citească pe faţă, deoarece oricît se sforţa nu descoperea nici un semn de frămîntare.

Cînd se apropie de masa lui David Richardson, important agent al întreprinderilor „Reducto", „Huáscar", „Catalina", care avusese în viaţa sa atîtea relaţii şi realizase mari afaceri cu colonelul Johns Thomas North, frăţiorul Brandstock se ridică, clătinîndu-se şi agitîndu-şi pumnii, cu limba încleiată în vorbele: „De o mie de ori ticălos şi de şapte ori hoţ", toate acestea în englezeşte, pentru ca cei de faţă să nu-l înţeleagă, deoarece era o discuţie numai între cavaleri. Gildemeister trebui să se ridice în picioare de la masa din faţă ca să-i despartă.

— În situaţia în care ne aflăm — striga el — toţi sîntem cu nervii întinşi ca nişte coarde. Simţea cum frica îi trecea prin carne. Parcă am fi nebuni cu toţii! pînă şi noi ne-am pierdut capul!

John Lockett simţi că-l cuprinde ruşinea, pentru că micii proprietari de mine, străini de obîrşie, îşi dădeau seama că şi lor le este frică. Le trecea asta cu vederea, pentru că păcătuise din prea multă generozitate. Se întîmplase — şi tocmai din iniţiativa sa — ceva extraordinar: în acel moment de pericol, Clubul

englez hotărî să admită în rîndurile sale pe micii salpetrieri nebritanici. Şi atunci, Elías văzu intrînd acolo de mai multe ori — şi nu prin poarta din dos — pînă şi pe don José Lukinovic, vechiul cîrciumar şi negustor din Huantajaya, adversarul ghebosului şi filozofului Muñoz, care cumpărase împreună cu peruvianul Moro întreprinderea „Gloria", o mică exploatare minieră de salpetru. Şi într-o vreme de primejdie comună ca aceasta, cea mai teribilă pe care o trăiseră vreodată, era autorizat să intre în Clubul englez şi să vorbească aproape de la egal la egal cu John Lockett, proprietarul sau reprezentantul minelor „Keryma", „Ramírez", „Carmen Bajo", „San Donato", „Buen Retiro", „San Lorenzo". Lukinovic văzu că toţi cei mari se adunau în noaptea aceasta la Clubul englez: Clarke Bennet, Chest etc. Afară, stăteau toţi muncitorii din pampă. Înăuntru se aflau toţi proprietarii. Şi Lukinovic nu mai simţi spaima animalică de mai înainte. Se întreba dacă o înecase în paharul de lichior pe care-l strîngea în mîini, sau pentru că şi ei, proprietarii, se uniseră.

3

Însă John Locket nu avea această impresie.

Îşi trecu mîna peste obraz ca şi cum şi l-ar fi simţit colorat de ruşine. Nu putea să dea impresia de panică în faţa celorlalţi. Slăbise văzînd cu ochii în ultima vreme: hainele-i curgeau de pe corp şi zbîrciturile i se adînciseră, ca şi cum obrazul său ar fi fost o frunză păstrată ani de zile între foile unei cărţi. Avea şi el un vis în viaţă, mai mult decît un vis: o misiune. Cu toate că îşi simţea picioarele înţepenite de nesomn, o va împlini. Cu toate că nu mai dormea de o sută de zile şi o sută de nopţi, o va împlini. Însă creierul continua să-i funcţioneze. Nu era atît de descumpănit ci numai într-o stare de irascibilitate. Gildemeister îl sfătuise:

— Mai ai puţin grijă de tine, John. N-a rămas nici un pic de grăsime pe tine.

— Nu pot avea grijă de mine acum, răspunsese el. Niciodată nu va leşina, chiar dacă nu va rămîne nici un gram de grăsime în corpul lui, cu toate că tipul său adevărat era acela al unui om rubicond, cu obrajii roşii, cu pieptul şi spatele largi — un om cu o viaţă îndestulată. Toate le vedea în vîrtejul evenimentelor, şi tot aşa discuta cu Gildemeister, însă în realitate nu debita decît un monolog. Spunea lucruri despre care n-ar fi vorbit niciodată, pentru că ar fi fost ca şi cum şi-ar fi azvîrlit carnea viselor sale, inima secretelor sale, cîinilor.

— Oare acum optsprezece ani, Colonelul nu se găsea aici ca să facă pe Enrique al VIII-lea, cu barba sa roşcată, corpul său pătrat, caracterul său impulsiv şi cu furioasa lui patimă pentru femei şi fripturi în sînge? Pe atunci şi mie mi se scurgeau ochii după femeia aceea pe care am iubit-o numai pentru mine, ca şi cînd mi-ar fi fost soţie legiuită, deşi nu era frumoasă. Miss North era îmbrăcată ca o prinţesă persană, cu un surîs batjocoritor pe buze, cu pieptul dezgolit, fără îndoială mai mult decît se cuvine. Lîngă ea se afla ostentativa pasiune pentru bogăţie şi arivism a mamei sale, îmbrăcată şi ea în costumul ducesei de Myne, învăţîndu-şi îngerească fiică să-l uite pe John Lockett, cel exclus, cel neînvitat, şi să privească în schimb către familia lui Randolph Churchill, limba de aur sterlin a Partidului conservator.

Şi eu, cu toate că mă aflam la Londra, nu am putut să fiu de faţă, însă am aflat cum Gamble North, inutilul principe moştenitor al imperiului, nu făcea decît să cadă în ridicol, cu aerele sale de cardinal Richelieu în tinereţe. Eu n-am fost invitat, cu toate că eu, prin instinct de miner şi financiar, aş fi meritat să fiu adevăratul succesor. Şi acolo se aflau cu toţii: Robert Harvey, asociatul de bază, care de asemenea urmărea să pună mîna pe tot, împreună cu nevastă-sa — transformată într-o fatmă cu văl pe faţă — şi celălalt rival al meu, vechiul asociat al lui Mr. North, cu doamna sa, Mrs. Jewell, costumată în Maria Stuart, şi o necunoscută. Eu n-am fost de faţă, însă o numesc aşa pentru că am uitat numele ei, deşi apăruse în

Times, prezentată ca cea mai frumoasă Margarita de Anjou din toate timpurile, cu toate că eu, fără îndoială, nu am cunoscut-o pe aceea de care vorbește istoria.

Se întoarse către Isaacson, asociatul lui care, cu multă conștiinciozitate, informa Londra despre pierderile sale din cauza pasiunii pentru cai.

— Și tu știi cît a cheltuit Colonelul cu petrecerea asta ? Zece mii de livre ! Eu m-am născut într-un leagăn de aur, și el a văzut lumina zilei pe pămîntul gol, fiu al unei indigene de lîngă Leeds. Toată lumea știe asta. Eu am fost la Eton. Cînd avea vîrsta mea, el era un derbedeu cu părul tuns în scară, care n-avea ce mînca. Și ascultă, Gildemeister, nimeni nu poate să trăiască numai cu mîncare și înșelătorie. North mînca pentru părinții și bunicii săi care au făcut foame. Toți strămoșii mei, începînd cu Adam, au mîncat. Cred că whisky-ul mi s-a urcat puțin la cap, iartă-mă. Îl simțim deci ca o ceață ușoară. El s-a născut din argilă, eu din aur. Și, cu toate acestea — îi privi și făcu o pauză — nici zeii din cer n-au strîns atîția bani ca el, poate pentru că a fost întotdeauna dispus s-o prefacă pînă și pe maică-sa în bani. Da, o știm cu toții, a venit la Valparaíso cu zece livre în buzunar. A fost cazangiu în Santa Rita. Și, iată că într-o zi a venit marele prilej — nimeni nu devine milionar dacă într-o bună zi nu se prezintă marele prilej ! — și așa sosi și aurul. Cerul deveni negru pentru ceilalți oameni, izbucni războiul Pacificului, însă pentru el fu un cer aurit. Cu asociatul său Thomas Harvey, se porni să cumpere toate acțiunile salpetriere din Peru de Sud. Plătiră cu monedă de hîrtie. Chile cîștigă războiul și recunoscu valoarea acestor hîrtiuțe. Astfel că nimeni cu cîștigă de pe urma războiului mai mult decît Colonelul. Și acest om care fusese gol pușcă, călcat în picioare pe vremea cînd era băiat tînăr de către bogătașii din Leeds, profită de foc și deveni multi, multimilionar — nu în pesos chileeni, ci în lire sterline. Începuse să i se spună peste tot „M. S. Regele Salpetrului". Oare povestea aceasta nu este puțin comică ? Și el nu era satisfăcut și nici nu voia să se odihnească.

Își extindea mereu afacerile. La comerțul pe apă în toate porturile provinciei, armatori, importatori și exportatori de produse, bancheri (banca pe care o fondă împreună cu Rotschild e aceeași în care eu sînt azi acționar). A cumpărat Calea Ferată Salpetrieră, a provocat o adevărată revoluție aici, și a fost numit președintele Companiei Carbonifere din Arauco. Nu e puțin, dar...

Trase o dușcă. Fratele său, Bradstock, sforăia... După moartea Colonelului, cu zece ani în urmă, oare nu i se cuvenise lui coroana? Nu prin drepturi de sînge, ce-i drept — sîngele apos al lui Gamble North — ci pentru că el era vulturul care — mulțumită lui Dumnezeu — mai era încă în viață, domnind în Tamarugal!

— Atunci, m-am întîlnit eu cu el. Formase tocmai „Liverpool Nitrate" și începuse marele comerț cu magazinele, asociindu-se pentru aceasta cu Harvey, cumpărase Pampa din Lagunas, apoi Primitiva, Peruana, Buen Retiro, Jazpampa, Virginia, folosind banii pe care-i depozitau chileenii în banca lui Don Agustín Edwards din Valparaíso. Controla la bursa din Londra acțiunile nitratului. Era mare printre cei mai mari din City. Pe atunci l-am întîlnit eu — un băiețaș de curînd ieșit de la Eton. Îi semănam și ne-am înțeles. Am fondat „San Donato Nitrate Company", și apoi împreună și cu Harvy, Colorado, Buen Retiro, Nueva Carolina, Pozo Almonte, Abra, pe care eu le reprezint, domnilor.

Și atunci Lockett spuse ceea ce niciodată nu exprimase în public.

— Unindu-mă cu el și cunoscîndu-l bine, mi-a venit ideea că eu eram mai mare decît Colonelul, că eu trebuia să devin urmașul său, nu prin lege, nu, ci prin afinitate în afaceri, și credeți-mă, domnilor, lucrul acesta mă chinuia mult înainte. Acuma nu. Pentru a fi mai mare trebuie să cîștigi centrul, piața din Londra, unde se decide totul, și să fii puternic de asemenea în Valparaíso, unde se încheie afacerile urgente. Însă acuma nu mai simt nici o durere, domnilor.

Alcoolul îl făcea să gîndească cu voce tare.

Văzu că toţi îl ascultau cu ochii ieşiţi din orbite. Şi îi observă pe rînd, unul cîte unul, pe Gibbs, Lomax, Rawson, Whitelegg, pe Jewell şi Williamson Balfour, care erau ei înşişi, sau reprezentanţii lor, şi care îşi pierduseră pînă şi propriile lor nume. Acuma, pentru el, potrivit obiceiului negustoresc, se numeau aşa din motive sociale.

— Nu mă mai doare, domnilor, pentru că mă gîndesc la dumneavoastră, la mine şi la fratele meu, transformat în beţiv sforăitor (îl arătă cu degetul), pentru că el nu mai poate gîndi cu capul lui, şi cred că acuma întreaga operă a Colonelului, aceea a tuturor aici de faţă, a dumneavoastră, a mea — operă a civilizaţiei în acest deşert — totul se află în joc.

— Poate că de data aceasta nu este vorba numai să ne salvăm averile, spuse Gildemeister. Este vorba de salvarea capetelor noastre.

— De-am putea barem să scăpăm cu viaţa, îngînă Isaacson.

Şi Lockett văzu că toţi erau înspăimîntaţi, patronii minelor de salpetru, agentul propriei sale bănci, cei de la Banca Spaniolă şi Italiană, şi se uită la fratele său, edec al cîrciumii şi văzu, înţelese că toţi depindeau de el. Îi fu necaz pe Bratdstock, care nu-l ajută să întărească puterea familiei şi care acuma, în plin pericol, dormea. Insă el îi va salva şi atunci va deveni mai mare decît Colonelul. Numai atunci va putea să-l imite pe Enrique al VIII-lea şi să-şi caute si el o Ana Bolena, nu pentru a-i tăia capul (turnul Londrei nu mai era la modă şi el avea oroare de vărsare de sînge), ci pentru a o acoperi cu giuvaere, să strălucească cum n-a strălucit niciodată Miss North costumată în prinţesă persană. Simţi că Clubul englez trăia prin el şi se transformase într-un mic bar, salon de ceai, stat-major şi fortăreaţă asediată. Va discuta cu Viera Gallo şi cu Intendentul. Acum simţea mai mult decît durere de cap, o ascuţită durere internă ; se frămînta şezînd pe scaun şi era mulţumit de el însuşi. De ce oare îşi dezvăluîse secretul în public ? Dacă toată lumea ar fi fost beată, asta n-ar fi avut nici o importanţă. Dar dacă cineva îi va fi luat cuvintele în serios ? Şi se

gîndi că era un şarlatan. Nu, niciodată nu se va putea compara cu Colonelul. El nu era capabil să se joace cu şerpii şi să facă un război civil atît de frumos ca acela pe care l-a provocat North din apropiere şi de departe, ştiind să aprindă focul şi-apoi să se retragă discret cînd era vorba să-şi apere interesele. Cîştigase, pentru că era un vultur. În afară de asta îmbunătăţise mult comerţul de cereale, şi cîştigase pe drept cuvînt faima de „Carol Temerarul al salpetrului" (el niciodată nu va fi numit astfel) după cum cîştigase tramvaie în Egipt, fabrici în Franţa, mine de aur în Australia, trompete regale anunţînd balurile sale, în timp ce el îmbrăcat cu o jachetă neagră sorbea un lichior.

4

Marea poartă de intrare a Municipalităţii scîrţîi din toate balamalele cînd în noaptea aceea, cei trei primari din Iquique veniră să se întîlnească ca hoţii care pătrund să devalizeze o casă părăsită din cauza războiului. Tot oraşul zăcea pe jumătate trezit, fumegînd sub lumina lunii, care semăna cu o felie de pepene.

Primarul privi pe fereastra de la al doilea etaj, simţindu-se mic sub Calea lactee, în ciuda marelui său orgoliu. Asta nu i se întîmpla des. În ziua aceea se simţea mărunt şi şters cu toate că el, Arturo del Río, era un semizeu în Iquique. În sală pătrunse lumina flăcărilor. Roţi de focuri artificiale se învîrteau pe stradă, strigăte obraznice, fără pic de respect. În umbră, primul primar întrebă :

— Ce se întîmplă, don Pedro ?

— O defilare cu torţe, mormăi al doilea primar.

Din cînd în cînd, vociferările care se ridicau din ceaţa argintată tăiau tăcerea înăbuşită, sufocantă, care domnea în birou. Primarul spuse :

— E stare de asediu. Mai bine să nu aprindem lumina.

Astfel, în semiîntuneric, folosindu-se de haotica lumină din stradă, cu pălăria în cap, căută bîjbîind fotoliul său de primar şi se aşează cu picioarele încrucişate.

Cu toate că erau în întuneric, fizionomiile deveniră hermetice. Primul primar, de obicei bîlbîit, cîntărea acum şi mai mult silabele ca şi cum ar fi fost nevoie de lumină ca să poată vorbi. Cel de al doilea primar observă primul fulgerarea lanţului de aur şi lira, punctul de incidenţă al luminii aşa că, obişnuindu-se cu întunericul, reconstitui figura lui don Arturo del Río, însă foarte vag, abia ca o umbră grasă, cenuşie din cap pînă în picioare. Acesta se simţi supravegheat şi se mişcă în fotoliul incomod ca şi cum s-ar fi temut să nu i se întîmple ceva, să nu i se întindă poate vreo cursă. De ce oare putea să se teamă ? Nu era *„el caudillo"* (Şeful) balmacedist din Iquique, un oraş în care lumea era obligată să fie „balmacedistă". Să fi îndrăznit careva să se atingă de el şi oricare din bătăuşii lui Cara de Carnero (Faţă de oaie), fraţii Pavelic sau alţii, l-ar fi zdrobit în bătaie. „De-ar fi trăit Balmaceda — spuneau neputincioşii săi adversari — s-ar fi ruşinat să fie balmacedist ca tine..." Lui nu-i era de loc ruşine. Era un om politic şi avea oroare de pleava aceasta care circula acuma în Iquique al său ca şi cum ar fi fost un oraş cucerit. Să trateze cu ei, era timp pierdut. Asta o ştia el în forul său intim. Cu toate acestea, ziarul *La Patria* proprietatea sa — un titlu foarte folositor ! nu-i ataca pe grevişti. Ardea de dorinţa de a deveni senator în alegerile viitoare. Şi gloata aceasta ar putea să-i dea treizeci-patruzeci de mii de voturi, mai mult decît trebuia pentru a-l face senator al republicii. Oamenii umpleau străzile cu gunoaie şi nu mai ajungeau căruţele municipiului pentru a le curăţi. Fu nevoit să angajeze personal suplimentar. Deci puteau să-l facă senator. Nevastă-sa nu înţelegea nimic. Cînd erau culcaţi unul lîngă altul şi el dorea să doarmă puţin, ea — suferea mai mult ca el de insomnia întregului oraş şi rezista somnului prin toate mijloacele artificiale cunoscute în farmacie — fără a-şi

lua ochii acuzatori de la el, îl scotea din somnolenţă întrebîndu-l cu o insistenţă diabolică :

— Pînă cînd ai să mai tolerezi atîta cerşetorime şi hoţime pe străzi ? Oraşul a ajuns un adevărat grajd. Lumea cumsecade nu mai poate să iasă din casă.

Susţinea că bărbatul său, primul primar, trebuia să menţină oraşul tot atît de curat ca şi casa sa particulară.

— Dar eu nu pot să mă cobor la treburile astea gospodăreşti, îi răspundea. Sînt om politic.

— Cum om politic ? Om politic ? întreba ea plină de dispreţ şi de frică. Te văd. Cu timpul o să ajungem să mîncăm cîini morţi. Şi într-o zi, o să ne intre în casă şi or să doarmă în paturile noastre. Ţi-ar plăcea ? Nu ? Nu spui tu, că tu faci şi desfaci treburile judecătorilor, subdelegaţilor şi ale poliţiei ? Atunci fă ceva, înainte de a fi prea tîrziu !

Gemea şi strîngea un colţ al plapumei, aşteptînd răspunsul.

— Nu pot să fac nimic. Acuma armata are controlul situaţiei.

Şi într-adevăr — se gîndi el căutîndu-l cu privirea pe cel de al doilea primar — pierdeau demnitate şi bani. Companiile plăteau cu aur în timpurile paşnice pentru ca poliţia să-i „vîneze" pe minerii din pampă fugiţi din întreprinderi. Şi acum o şterseseră cu toţii. Socoti în linii mari cam cît ar trebui să plătească pentru a-i face pe cei treizeci de mii de oameni ai pampei să se întoarcă acasă deodată. O avere. Şi şi-ar asigura astfel şi fondul electoral. Murmură :

— Am crezut că este mai bine să ne întîlnim noaptea. Credeam că o să fie mai multă linişte. Însă tocmai acum demonstraţia aceasta... În orice caz, e mai răcoare. Afară de aceasta, noaptea, casa, locuinţa mea s-a transformat într-un coşmar. Cucoana mea în fiecare clipă îmi spune : „Arturo, nu ţi-e ruşine ? Iquique a devenit o casă de prostituţie... !"

— Chiar aşa spune doamna, soţia dumneavoastră, don Arturo ? întrebă întunecat doctorul Petro R. E. Guldemont, cel de al doilea primar, cu mutra sa mo-

fluză de hamburghez devenit chilean numai după lege. Chiar cu aceste cuvinte?

— Da. Aşa cum auzi: „casă de prostituţie..."

— Oh, don Arturo, spune-i că nu se vorbeşte aşa. Se spune cabaret.

Intunericul şi colţul în care se ascundea şterseră cu totul trăsăturile feţei celui de al treilea primar, don Benicio Montenegro. Pe de altă parte, don Arturo se gîndi că nu era prea mare lucru ceea ce pierdea. O figură învechită şi fără importanţă, o faţă de mortăciune în care nu se reflecta nimic, ce nu arăta nici cea mai neînsemnată pasiune administrativă.

Din locul său dindărătul candelabrelor de metal care străluceau, Montenegro îl observa pe primar îmbrăcat ca un caraghios şi se gîndi că omul, care deţinea în mod legal puterea în acest oraş, era de fapt o fiinţă ridicolă. Insă tresări, văzînd că mîna acestuia înaintează spre el ca un şarpe gros, tîrîndu-se pe masă şi arătîndu-i obrazul în întunecime:

— Si dumneata... Benicio, n-ai gură?

— Ei! bine, ca s-o luăm de la început, avînd în vedere problema care ne preocupă, trebuie să spun că don Cándido, coreligionarul meu, a venit să mă vadă azi după-amiază din nou şi să-mi spună iarăşi că i-au fugit cîteva copile, Yola şi „China din pampă", cred — adăugă cu o şovăială care trebuia să scoată în evidenţă nevinovata sa castitate — şi cere ca să le facem să se întoarcă.

— Spune-i corelegionarului dumitale don Cándido — răspunse primul primar — să nu ne plictisească. Pentru asta îl are pe judecătorul de instrucţie. Oare nu le face el întotdeauna să se întoarcă? Să-i dea ceva pentru morală şi să se înţeleagă cu el. Afară de asta, Benicio, dacă te-am convocat la ora aceasta e pentru că avem treburi mai importante decît să păzim virginitatea Chinei şi a Yolei din pampă, care trebuie să se fi încurcat tot cu vreunul din pampă...

— Da, desigur, consimţi don Benicio. S-a întors lumea pe dos, se întîmplă atîtea lucruri... suspină el cu nostalgie.

Generalul Silva Renard avu de asemeni o ceartă cu soţia sa, o doamnă din Iquique. Privindu-se în oglinda întunecată de înserare, descoperi că era mai înalt decît bănuia şi că era tot atît de iritabil ca un porc mistreţ.

Autoritatea militară îşi exprima descumpănirea oarecum speriată. Constituia un foarte rău exemplu pentru sentimentul cetăţenesc şi o prezicere rea pentru republică. Se gîndea la îndreptarea stării de lucru, şi la pedeapsa cuvenită vinovaţilor. Era evident că subminau disciplina şi curajul.

Şefii militari se gîndeau că oraşul se transformă într-un manej de cavalerie. Deodată suprapopulat, oraşul fusese invadat de treizeci de mii, sau mai mult, de tîlhari şi ucigaşi potenţiali, care intrau prin porţile deschise împreună cu familiile respective, făcîndu-şi culcuşul ca nişte bestii, rătăcind cu aere de vagabonzi, cu privirea cînd tulbure de alcool, cînd sarcastică. Erau un număr imens şi continuau să sosească. Toţi ochii oamenilor cumsecade erau îndreptaţi asupra lor, a militarilor, implorîndu-le salvarea. Oare o hotărîre de îmbunătăţire a salariilor ar fi putut să justifice această oribilă neîncredere? Pentru că altfel se continuă umilirea lor. Cît timp va mai dura pasivitatea lor în faţa violenţei? Ei se simţeau înfruntaţi public, strîngeau dinţii şi se gîndeau că într-o zi vor reduce poporul şi oraşul la nimic, vor intra cu hotărîre în acţiune pentru a curăţa străzile de pestă, vor curăţa, fără să se sinchisească de nimic, drumurile şi căile ferate care duc în pampă. Totul se va întoarce la normal, oraşul va rămîne liniştit, şi nici unul dintre dezmăţaţii aceştia nu va scăpa nepedepsit.

Vînturile din deşert suflară în noaptea aceea cu furie asupra oraşului. John Lockett bea whisky în Clubul englez şi se gîndea la balul mascat al colonelului onorific John Thomas North, care avusese loc cam cu optsprezece ani în urmă.

CAPITOLUL XXXI

Elías trase la unchii săi, Lino Alfredo şi Juan Bautista. Intîmplător în casa acestora locuia şi sora sa, Maria Inés. Situată pe strada Unión, între Amunátegui şi Juan Martínez, în spatele regimentului de infanterie Carampangue, era o căsuţă săracă, formată din trei camere. Proprietarele ei, nişte fete bătrîne, vegetau bombănind, ocupînd cîteva încăperi ridicate pe acelaşi petic de teren, despărţite doar de o curticică.

Elías aproape că nu putea dormi. Îi vîjîia capul. I se părea pierdere de timp să sforăie, în timp ce evenimentele se desfăşurau cu atîta repeziciune. Din mintea lui dispăruse orice confuzie. Nimica, nici un bombardament de vorbe nu puteau să mai schimbe în sufletul său adevărata semnificaţie a vizitei făcute de oamenii pampei în port. El ştia pentru ce veniseră. Strînse numeroasele şoapte şi le înglobă în ideea sa dramatică (greviştii erau actorii, iar Iquique, scena) ca s-o facă mai mare. Nu putea să-i blesteme. Îi regăsea în el însuşi. Respingea cuvintele rele ca pe nişte calomnii. Şi înţelegea că aici se deschideau paginile unei noi epoci, cum spusese Ruiz. Şi el trebuia, cel puţin, să scrie prima pagină din această carte sau cel puţin o bună bucată din ea. Umbla în toate părţile. Era cuprins de o mare pasiune. Îşi amintea de Ida însă destul de vag. Greva pusese stăpînire pe el. Ida se găsea acum îngrămădită într-un colţ al inimii sale. Nu-şi îngăduia nici un moment de odihnă. Nu avea nici loc, nici timp pentru această dragoste.

Devenise expert în orariul trenurilor. Se ducea zilnic de cîteva ori la gară şi se amesteca în mulţimea care aştepta sosirea noilor oameni din pampă, care continua să se golească ca un butoi spart. Şi aici rămînea ascultînd multă vreme cîntecul greviştilor, chitarele, acordeoanele lor şi contempla fîlfîirea steagurilor la intrarea în strada Bulnes. Apoi se ducea la şcoală sau în piaţă unde în fiecare după-amiază aveau loc mitinguri.

Cînd locomotiva şuiera de departe, oamenii se re-

pezeau în întîmpinarea celor sosiţi pentru a le ura bun sosit, ca şi cum ei ar fi fost stăpînii oraşului. Poliţia era de faţă la aceste întîlniri. Se ţinea la distanţă cu aerul în aparenţă indiferent.

Pentru Elías mersul la gară se transformă într-un ritual vesel. Îi vedea pe călători într-o lumină fantastică şi eroică. Respira o plăcută senzaţie de libertate pe care niciodată nu visase că ar fi putut să existe.

Săracii din Iquique se contopiseră într-o singură fiinţă cu greviştii. Priveau şi ei spre coline. Cînd pampienii coborau din tren şi o porneau spre porţi, oamenii le ieşeau înainte cu vase pline cu apă, deoarece ştiau că soseau morţi de sete. Au fost membri ai organizaţiei Mancomunal, care îşi luară la ei pînă la şaisprezece grevişti, cu care împărţiră masa şi paturile lor, de multe ori aflate pe pămîntul gol sau în curte. Se duceau să pescuiască la Cavancha, nu numai pentru a-şi procura provizii suplimentare, ci şi pentru a redeveni şi pescari pentru cîteva ceasuri. Cîţiva comercianţi vindeau la jumătate de preţ şi, într-unele cazuri, dăruiau pîinea zilnică. Devenise foarte greu să-i deosebeşti pe Iquique-ni de cei din pampă. Veneau la gară dimineaţa şi seara ca să primească trenurile, purtînd lozincile organizaţiilor de rezistenţă. Deschideau drum pentru cei de curînd sosiţi. Se duceau la şcoală şi se aşezau să asculte poveşti pînă la ora prînzului sau cinei. În timp ce afară mişunau husarii, Elías intra şi ieşea ca la el acasă, şi aicea asculta din nou, cu mai multe amănunte, ştirea despre asasinatele din Buenaventura :

— A fost Mojón Chico, o secătură, un ticălos, un locotenent din Carapangue, explică un bătrîn înalt, subţire ca un spectru, cu ochii duşi în fundul capului şi cu mustăţile cenuşii. Strigă : Eu mă găseam în mijlocul gloanţelor şi nenorocitul trăgea fără oprire... ameninţînd că ne va lichida pe toţi. Însă iată-mă că mă găsesc aicea, viu şi întreg, şi asta pentru că sînt de la Mancomunal... Strănută, forfăind din nasul său roşu.

— De la Mancomunal ? întrebă Ruiz. Las-o, tovarăşe ! Dumneata eşti din Tocopilla ?

— Chiar din Tocopilla.

— Cînd ai sosit de acolo ?

— Să tot fie un an...

— Ah ! atunci... dumneata erai acolo cînd l-au arestat pe Recabarren ?

— Se înţelege că am fost... acolo l-au prins şi l-au arestat împreună cu întregul directoriu al Mancomunale... A ieşit după ce a stat la carceră douăzeci de zile. De-abia ieşit şi a intrat din nou la răcoare, de data aceasta pentru şapte luni. Îl aleseseră deputat anul trecut, cum ştiţi şi dumneavoastră, şi cînd a ajuns la Cameră, împreună cu tovarăşul Veas i-au furat deputăţia pentru că n-a vrut să jure...

— Ba a jurat, îl corijă minerul Ruiz, numai că la jurămînt a declarat că nu credea în Dumnezeu, şi atunci un cavaler, don Luis Barros Errázuriz, se aruncă în genunchi şi, lovindu-se cu pumnii în piept, strigă : „Iartă-l, Doamne, că nu ştie ce spune..."

— Bine, consimţi bătrînul printre dinţi, nerăbdător să vorbească din nou, preafericitul ăla, Barros Errázuriz, îşi scosese ghetele spunînd că Recabarren era mai rău decît un sălbatic pentru că şi sălbaticii cred în Dumnezeu.

— Şi Recabarren a rămas cu erezia în el ? întrebă Carmela Vergara, care îşi luase cu pasiune rolul de participantă la grevă şi era partizana ideii că oamenii să se poarte ca oamenii în orice împrejurare.

— Nu, răspunse Ruiz. Le-a vorbit foarte limpede. Şi le-a spus pe jumătate rîzînd că domnul cavaler, acela care îl făcuse „sălbatic", nu era un sălbatic, ci un avocat foarte înţelept, un profesor de la universitate care scria cărţi groase despre proprietatea particulară, că era tare delicat şi simţea o adevărată oroare de săracii care nu se purtau cu el ca nişte servitori ai săi. „Eu am venit să lupt — le-a spus — să susţin ideile mele electorale şi pentru asta mă sprijin pe condiţiile pe care le cere Constituţia pentru a fi membru al acestei Camere : cetăţean chilean şi o rentă de cel puţin cinci sute de pesos pe lună. Dacă Dumnezeu nu a ajuns încă pînă la conştiinţa mea, pentru ce trebuie să ascund adevărul ?" Ruiz scăzu tonul pasionat şi continuă să repete discursul pe care îl învăţase

pe dinafară: „Oamenii s-au obişnuit să trăiască în minciună şi pentru minciună şi se sperie cînd văd un om capabil să expună, să simtă şi să conceapă adevărul. Eu cred că e necesar să li se deschidă calea pentru ca adevărul să pătrundă în viaţă, să se contopească cu ea..."

— Şi nimeni nu l-a apărat? întrebă iar Carmela Vergara, nerăbdătoare, indignată.

Ruiz se retrase în memoria sa, cu ochii pe jumătate închişi.

— Da, a sărit un domn Francisco Encina ca să-i potolească — şi le-a spus că jurămîntul prestat era facultativ şi că în Cameră au dreptul să intre oameni de cele mai opuse religii sau fără de nici una...

— Şi cum s-a terminat povestea? întrebă Carmela Vergara.

— Au aprobat jurămîntul cu patruzeci şi patru de voturi contra treizeci şi două...

— Şi atunci cum au izbutit să-l gonească? obiectă cu un zîmbet batjocoritor bătrînul din Buenaventura, care pierduse controlul discuţiei.

— ...Vezi că au luat-o de la capăt şi un deputat Espejo — mare ticălos — spuse că era o ruşine şi un păcat de moarte ca pe aceste bănci să stea lîngă nişte cavaleri un puşcăriaş ieşit de curînd din închisoare.

— Cred că Recabarren n-a tăcut... întrerupse cu respiraţia tăiată Carmela Vergara.

— Cum o să tacă?... Le-a cîntat foaie verde şi-o...

— ...Vreţi să citiţi ceea ce le-a azvîrlit în obraz cînd le-a spus asta? propuse el întorcîndu-se uşor spre femeia care-l privea cu ochi mari.

— Desigur! spuse ea ca un automat.

— Numai o clipă... scoase o hîrtie din buzunarul dinăuntru al paltonului: Se numeşte *Jurămîntul meu,* şi atunci le-a spus (citi cu un ton de orator): „Această închisoare pe care eu am făcut-o în Tocopilla este cea mai frumoasă aureolă care încoronează fruntea mea şi cu ea pot să mă arăt cu mîndrie înaintea concetăţenilor mei. Eu n-am intrat la puşcărie pentru a ispăşi nici un delict. Am intrat în ea, pentru că acolo, un judecător radical a calificat drept delict exercitarea unui

drept şi i-a declarat delicvenţi pe oamenii cinstiţi care îndrăzneau să lupte pentru idealurile sociale şi emanciparea claselor muncitoare". Ruiz perora inspirat, ca şi cum ar fi fost el însuşi autorul acestei muzici sfinte. „Cînd clasa muncitoare îşi ridică reprezentanţii săi şi-i trimite la instituţiile publice sub scutul legilor existente, mîna înmănuşată a cavalerului se ridică pentru a le uzurpa legitima reprezentare, spunîndu-le că nu sînt demni de a sta alături de ei. Nu mă doare că mă retrag din această incintă fiindcă în realitate nu eu sînt cel jignit. Dar mă doare fiindcă a fost jignit poporul, cel care m-a ales şi care va trebui să se convingă că aici, trecînd peste Constituţie şi peste legi, s-a violat voinţa sa clar exprimată..."

Ruiz se mai uită la foaia de hîrtie ca la o relicvă, apoi la femeia care aştepta nerăbdătoare sfîrşitul povestirii.

— Atunci, se uniră cu toţii, spuse el cu voce calmă şi lui Elías i se păru că foloseşte acelaşi ton cu care părintele Donoso relata scena finală de pe Muntele Măslinilor. Cu toţii — repetă el — radicali, conservatori, liberali-democraţi, liberali-naţionali, independenţi, deputatul Alessandri — un coconaş bun să apere doar cauzele rele — şi hotărîră scoaterea lui Recabarren din Cameră... Apoi adăugă : o dată cu el ieşi şi buna-cuviinţă de la Cameră...

— Ne-ar fi prins bine acuma, spuse bătrînul din Buenaventura.

— Cred şi eu, consimţi Ruiz.

CAPITOLUL XXXII

Ziua de 19 decembrie se revărsă încă din zori cu căldură caniculară asupra oraşului, explodînd în pampă ca o dinamită.

În şcoală, oamenii dormeau cu ferestrele deschise, pentru ca marea şi ceaţa să aducă răcoarea nopţii. Începutul zilei îl vesti o voce aspră şi puternică :

— Toată lumea să se scoale, mari și mici!

Apoi gătiră sălile cu ramuri de palmieri și se pregătiră să ducă un război necruțător împotriva muștelor, care în acele zile se manifestară deosebit de agresive și înfometate.

Pampa continua să se reverse în clocote asupra orașului.

Pe la 11 dimineața, un tren lung se opri în gară, cu punctualitatea unui ceas căruia i s-a destins de tot arcul exact în momentul potrivit. Elías, privind din ușă, numără nouăsprezece vagoane încărcate cu trei mii de muncitori din Alto de Caleta, Negreiros și Huara. Locomotiva era împodobită cu steaguri chileene, peruviene, boliviene și argentiniene. Zări de departe ultimul vagon. Numără din nou, mîndru și cu convingerea că cel puțin patru popoare ale Americii — reprezentate prin drapelele lor — îi susțineau în luptă.

Cînd trenul pătrunse în gară, cu un surîs de fier, fu primit după obiceiurile vechi adaptate la împrejurările de acum. Elías pierdu din vedere pe Jerónimo și platforma. Nimeni nu formula pronosticuri sumbre. Călătorii coborîră cuprinși de o veselie exuberantă și mîndri de fericirea lor. Era o adevărată victorie să ajungi pînă la ieșire. Li se părea că ei cucereau orașul, fericiți că o fac fără a trage nici un glonte. La drept vorbind, nu aveau arme. Erau convinși că guvernul și Companiile vor ceda în cele din urmă în fața cererilor lor. Se simțeau plini de propria lor aventură și doi oratori, pe o tribună improvizată, repetară cu vocea groasă, din gît, ideea pe care Elías o auzise la Ruiz: „Venirea greviștilor la Iquique înseamnă începutul unei noi ere." Elías umbla fără grijă printre ei. Bătăușii Pavelic și „Fața de oaie" pătrunseră în mulțime și se părea că fuseseră cîștigați pentru cauză.

Cei de curînd înrolați intrară în oraș în rînduri de cîte zece persoane. Cîntau *Chitaristul revoluționar*, o arie dintr-o operetă spaniolă la modă.

Se apropia amiaza și soarele ardea din plin, cînd celor care veneau de la gară li se adăugă o coloană de optzeci de muncitori din întreprinderea Aurrerá. Tocmai sosiseră pe jos. Se pierdură în masă ca un

alergător în cursa Maraton, care o dată ajuns la destinație, închide ochii pentru a primi răsplata victoriei. Premiul consta în cuvintele spontane și risipite ale vicepreședintelui Comitetului de grevă, vopsitorul Luis Olea.

Simțeau că niciodată nu trecuseră aceste limite. Se așezară în roată, îi îmbăta sentimentul puterii, care face să fie frumos tot ce-i omenesc. Era nevinovat și îndrăzneț ceea ce spunea Olea. Un cînt nervos, aproape nupțial — auzit de nenumărate ori în adunările din zilele acelea, unde îndrăzneala îndepărtase orice umbră de lașitate, făcîndu-i să fie nepăsători în fața pericolului. Și apoi erau atîția... Se apărau unul pe celălalt într-o înțelegere tăcută. Formau o enormă și nouă familie. Gloriosul marș nu părea să facă parte dintr-un război. Respirau siguranța triumfului. Fericirea lor nu putea fi pusă la îndoială. Elías împărtășea acest sentiment de bucurie știind acuma că omul este mai mare decît se presupune.

2

Elías îi însoți pe noii sosiți la școala Santa Maria. Descoperi că era cuprins de un sentiment de tovărășie, neașteptat și învăluitor.

Se ciocni în poartă cu Carmela Vergara, tovarășa lui de drum pe care greva o transfigurase dintr-o dată într-o neobosită agitatoare.

— Aici e ca și cum ai trăi cu adevărat, spuse ea. Fiecare se simte la locul lui. Și avea sentimentul că este puțin eroină. Umbla de colo pînă colo, ținîndu-și copilul de mînă. Descoperi că viața femeii în pampă este o viață tare grea. Așa își spusese singură. Femeia nu însemna nimic și era condamnată la singurătate. Abia acum descoperise sentimentul prieteniei. Cusu la repezeală un nasture la hainele copilului. Rupse firul cu dinții, îl muie în gură și se chinui un moment cu acul pe care-l privi în zare și exclamă :

— Nu-ți spun eu, Elías ? Am cam rămas chioară...

Nu mai sînt o fetiță. De aceea nu citesc ziarul. Nu poți să glumești cu vederea.

Spuse însă toate acestea cu un ton glumeț, aproape dulce. De fapt, nu se gîndea că va orbi. Această posibilitate era pentru ea în acest moment tot atît de îndepărtată ca și ideea morții. Niciodată nu avusese atîta poftă să trăiască. Povesti cum în noaptea trecută se făcuse moașa școlii. Boliviana care sosise de la întreprinderea „Esmeralda" născuse un copil de care ea, Carmela, l-a scos la lumina zilei cu mîinile ei. Apoi îi spuse că ălora de sus le era foame. Oamenii începură să sacrifice și să mănînce catîrii și carne de lama.

In fața lor se opri un omuleț slab, cu ochii vicleni și neîncrezători, puse la pămînt o lădiță sanitară și începu să așeze pe ea o pînză, vată, violet de gențiana, albastru de metilen și alcool. Îi privi, arătînd lădița cu bărbia și explică:

— Pentru orice eventualitate. Șovăi o clipă. Apoi adăugă împăunîndu-se: Sînt medic de circumscripție. Prietenul dumneavoastră! De la Serviciul sanitar al municipiului! Dumneavoastră știți că șeful meu, don Arturo del Rio, vă simpatizează! (Spunînd aceste cuvinte, fu cuprins de un acces de tuse.)

Apoi sosiră patru funcționari ai Laboratorului chimic municipal. Jenați, începură să dezinfecteze tabăra greviștilor.

Omuleț slab, pe măsură ce înainta, se simțea urmărit de privirile oamenilor și se întorcea să explice:

— Facem aceasta, domnilor, ca să prevenim epidemiile. Înțelegeți? Nu vă temeți! Totul se va sfîrși cu bine; în fond, noi vă facem o favoare!

Spionii intrau și ieșeau liber.

Înăuntru, nimeni nu se plictisea. Se pălăvrăgea fără încetare. Cîntau în cor vechile lor cîntece și citeau de asemenea în cor ziarele locale, întrerupîndu-se doar pentru a le comenta. Simțeau plăcerea de a pierde nu ceasuri, ci zile întregi, trăncănind asupra lucrurilor omenești și divine. Aici aflară că-n toată lumea muncitorii erau tot atît de nemulțumiți ca și ei, că făceau

greve şi nădăjduiau să învingă o dată pentru totdeauna, într-un viitor încă tulbure.

Jerónimo, cititorul tuturor ziarelor, al tuturor cărţilor, un înţelept, le-a spus acestea grupului, adresîndu-se lui Elías ca şi cum de fapt ar fi discutat numai cu el, truc care-l făcu să roşească:

— Ştii, Elías? începu el să vorbească cu voce groasă, abia şoptită. Muncitorii din Rusia au făcut ca noi. Au trecut de atunci doi ani. S-au unit între ei şi au mers după un călugăr, ca să ceară pîine şi libertate.

Elías, spre care privea întregul grup, se văzu obligat să accepte ficţiunea dialogului:

— Şi ce le-a dat? întrebă el încurcat.

— Le-au dat plumb, răspunse Jerónimo cu o gravitate tinerească.

— Şi nouă n-o să ni se întîmple la fel? interveni speriată Carmela Vergara.

— Ce prostie, spuse Ruiz, minerul salpetrier. Noi nu mergem după nici o sutană. Afară de aceasta, noi nu-l avem pe tătucul ţar. Avem numai mamă: ideea noastră revoluţionară.

— Dar cine e tătucul ţar? întrebă Carmela Vergara.

— Preşedintele de acolo, explică un om bătrîn.

— Nu, e un popă!

— E mai mult decît preşedinte, mai mult decît rege, lămuri Jerónimo.

— E un Dumnezeu atuncea? se minună Carmela.

— E cam între un rege şi Dumnezeu.

— La dracu cu tătucul! spuse Carmela, luîndu-şi copilul în braţe.

Cînd soarele apunea, revărsînd o lumină sîngerie, se duceau la Cavancha să facă baie în mare, pescuiau, spălau rufele în mare, şi le întindeau pe stînci, aşteptînd să se usuce. Povesteau glume cu dublu înţeles, discutau într-o formă echivocă, şi mai ales se distrau ascultîndu-i pe cei norocoşi povestindu-şi isprăvile.

Mulţi — şi printre ei Elías — urmînd exemplul lui Jerónimo, se învîrteau în jurul comitetului de grevă. Format din cîte doi delegaţi de fiecare secţie de muncă

din diferitele întreprinderi, comitetul ajunse să numere mai mult de două sute de membri. Îi vedeau ieşind şi mergeau după ei cu admiraţie pe străzile Latorre, Zegers, Amunátegui, Barros Arana, Baquedano, unde, ca nişte dictatori evanghelici, dădeau sfaturi în gura mare în numele Comandamentului:

— Linişte, încredere, cere Comandamentul! Nimenea să nu bea nici o picătură de alcool! Nimeni să nu spargă vreun geam! Infractorii acestor instrucţiuni să fie imediat denunţaţi!

Jerónimo gîndea — şi i-o spuse şi lui Elías — că erau prea plini de spirit tolerant. Vorbeau mult de Cristos, care fusese tot atît de sărac ca şi ei.

Acelaşi orator strigă în mijlocul străzii Bapuedano:

— Tovarăşi, Comandamentul vă roagă să nu faceţi nici un fel de excese! Nu trebuie să faceţi nimic care să slăbească prestigiul moral al greviştilor!

Acuma îi urma un grup mai mare. În alt loc, se ridică un alt membru al Comitetului greviştilor şi exclamă:

— Am sarcină din partea Comandamentului şi a preşedintelui, tovarăşul Briggs, să vă recomand ca nimeni să nu facă vreo prostie, ca nimeni să nu se îmbete! Să fie denunţaţi scandalagiii. Trăim timpuri în care trebuie să fim foarte atenţi la gesturile noastre! Nimeni nu trebuie să se compromită prin acte şi vorbe. Trebuie să dăm o lecţie de atitudine civică întregii republici. Astfel vom triumfa!

— Poate că aşa nu vom triumfa, îi spuse Jerónimo lui Elías.

3

Vara era pe punctul de a începe în mod oficial. Căldura devenea asfixiantă. Se părea că greviştii ar fi adus-o cu ei din deşert în oraş. Canicula transformase străzile oraşului în cazane clocotitoare.

Elías nu mai putu suporta aerul închis din şcoală şi ieşi. Se opri o clipă la intrarea principală. În colţul de nord, dintre Barros Arana şi Sergentul Aldea, Juan

Ivanovic discuta cu chinezul Ciang în poarta magazinului său „La Pila". Continuau să sosească oamenii din pampă, deşi în contingente mai mici, mai ales femei cu copii, ai căror bărbaţi le-o luaseră înainte în marş. Trebui să grăbească pasul de mai multe ori pentru a nu fi prins în curentul contrar. Oamenii ieşeau îmbrăcaţi în haine de duminică. Pe strada Latorre, Salvador Barra intră în fabrica de fidea şi băuturi gazoase a lui Juan Pellerano să-i ofere o mostră din merceria marca „El Candado".

Patrulele cavaleriei şi ale infanteriei străbăteau piaţa într-un nesfîrşit du-te-vino.

Garda muncitorească — un grup format pentru a menţine ordinea interioară — se obişnui cu spectacolul husarilor, cu veşnicul lor du-te-vino, şi îl atribuiră unei simple operaţii rutiniere.

Intrau înalţii conducători ai grevei, înconjuraţi de o escortă. Elías îl văzu pe Briggs. Ducea sub braţ două cărţi.

Se apropie de el. Briggs îl salută ca pe un vechi cunoscut.

— Nu aţi mai reprezentat piesa ?

— N-am mai avut timp, răspunse Elías. Au venit toate astea şi teatrul a rămas de domeniul istoriei ! Cum merge treaba ? întrebă el.

Briggs răspunse cu un aer dezolat :

— Rău, se tratează prea mult. Discuţii şi iar discuţii. Totul merge prea încet.

— Avem miting deseară ?

— Cred că nu. Ne-au cerut să nu mai facem mitinguri pînă nu aranjăm situaţia, răspunse el sceptic.

Tăcu.

— În curînd ne vor lipsi apa şi mîncarea. Ridică din umeri şi adăugă după o pauză : Va trebui să le cerem de la Intendenţă. Plecă spre biroul Comandamentului de pe terasa întinsă, cuprins de o neagră dispoziţie. Elías atribuise eroului său o permanentă aureolă de triumf şi gesturi frumoase de general ţanţoş. Omul acesta era garanţia că lucrurile, deşi începuseră printr-o dramă, nu se vor termina cu o tragedie. Însă acele patru cuvinte pe care le schimbase cu el îl um-

plură de neliniște. Nu era un comediant. Nu se prefăcea și nici nu făcea pe misteriosul cu un aer afectat, preocupat. El voia să spună adevărul și spunea direct că lucrurile nu mergeau bine. Comiseseră oare vreo greșeală? Statura spirituală a lui Briggs — era un omuleț mărunțel și slab — se micșoră puțin în conștiința lui Elías și asta îl întristă. Sau poate că el cîștiga experiență și de aceea vedea oamenii și lucrurile în alt chip și printr-o prismă deosebită?

Simți nevoia să se amețească puțin. Nu cu băutură. Dimpotrivă, intră voluntar într-un grup de greviști care descopereau localurile în care se vindea alcool. Se întoarseră la Cartierul general cu un trofeu. Aproximativ cincizeci de sticle de vin confiscate toate într-un magazin de pe strada San Martin. Apoi le predară judecătorului.

După aceea Elías căută ceva mai viu.

Societatea veteranilor din '79 și celelalte asociații de ajutor mutual puseseră localurile lor la dispoziția greviștilor. Soseau mereu daruri în alimente din partea magazinelor. Intră cu Jerónimo la Cazinoul spaniol ca să vorbească cu niște comercianți, cerîndu-le provizii. În Piațeta Leilor — imitația unei Alhambre de proastă calitate — un negustor obez mormăi: „Toate acestea se vor sfîrși rău". Acest pronostic îl impresionă pe Elías. Nu coincidea oare cu previziunile lui Briggs? Se agită în toate părțile, trăindu-și cu pasiune experiențele, ca un copil care se îmbibă de spectacolul unei lumi care îl atrage irezistibil. Cu toate acestea, cuvintele lui Briggs continuau să-i răsune în urechi ca un cîntec mortuar.

4

In acea după-amiază de decembrie se schimbară și condițiile atmosferice. Orașul leneș și neliniștit îmbrăcă un costum de ceață și tînărul Elías simți cu o durere pe care-o credea uitată că asupra lui cădea o tăcere de toamnă. Pe pietriș și pe pavaj, trecu scîrțîind o căruță încărcată cu soldați. Nepotrivită întîlnire

în Iquique! Nu era oare poporul cel care triumfa în libertate? Începu să treacă în revistă, cu ochii întrebători, sălile școlii, ale tuturor localurilor în care găzduiau greviștii, frământat de dorința de a găsi un răspuns neliniștii sale și de a lupta cu o prezență îndoielnică și demoralizatoare. În peregrinările sale simți cum se înalță sufletește. Rătăci mult prin orașul rău luminat, ceea ce contribuia la crearea climatului său de teamă. După ce zgomotele făcute de oameni și de roți se potoliseră, își sprijini capul de un zid și începu, ca mai înainte, discuția cu el însuși. Se gîndi că îi iubea, și că el — un om oarecare pe lumea aceasta — se simțea nenorocit nu pentru el, ci pentru ei, cei dintre care făcea parte. Și ce rău au făcut ei oare? Nimic. Nici o ticăloșie. Atunci cuvintele și tonul lui Briggs? Șovăi. Cuvinte, spaime iluzorii. Oricine poate să fie prost dispus într-un anumit moment. Desigur că l-a găsit într-unul din momentele sale acre. Însă de aici pînă la a socoti că este vorba de un semn rău... Oh! vor fi ei capabili să facă față oricărei situații.

Hoinări ore întregi prin semiîntuneric dar tot nu se liniști. Mai ales că tocmai primise o veste proastă: Jerónimo se îmbolnăvise. Avea plămînii găuriți. Își aminti de Ida, de San Lorenzo, dar copleșitoare în inima sa era suferința pentru durerile acestei mase de oameni setoase de mîngîiere. Știa că în oraș se aflau oameni puternici care-i socoteau pe ai lui o gloată de cerșetori scandalagii, de zdrențăroși și că urmăreau să se răzbune împotriva lor. Umblă prin ceață singur, simțindu-se ridicol din cauza gîndurilor sale prăpăstioase. Învinovățit de aceste gînduri melancolia sa tinerească, boala lui Jerónimo, absența Idei; apoi se gîndi că poate de vină este lumea împărțită în două, teama de dușmani, fapte care produceau în spiritul său această neliniște asemănătoare tristeții. Simțea că se schimbă, că se transformă pe încetul. Avea o vagă conștiință de faptul acesta. Deodată, prin șocuri violente, inima sa se călea, nu numai printr-o nouă înțelegere a lucrurilor ci și prin dorința lui de a le distruge, pentru a le reface mai bune. În focul acestor ciocniri, gîndurile deveneau

din ce în ce mai limpezi iar el mai matur. Însă acest echilibru între fiinţa sa şi lumea de care depindea şi cu care acuma dorea să se contopească — era nestabil. Reîncepeau furtunile şi în acest moment sufletul lui era bîntuit de uragane, de îndoieli şi contradicţii, care izbucneau cu o violenţă ce-l făcea să şovăie şi îl scăldau cu tristeţe, o tristeţe nouă, şi nu aceea a melancoliei difuze din adolescenţă.

Era un adevărat supliciu. Se strecură ca un hoţ prin străzile pustii, căutînd pe dibuite ceva irremediabil pierdut. Cînd bătu miezul nopţii îşi închipui că întregul Iquique spiona de după obloane. I se păru că zăreşte luminile prin crăpăturile jaluzelelor. Dramatiză scena care se desfăşura în luminile slabe sau în întunericul de dincolo de porţi. „Dormi un pic! Vin? De ce nu dormi puţin? Încă nu sosesc?" Ştia că toţi picau de somn, însă nu dormeau.

Elías descoperi în el starea de spirit a oraşului întunecat. Un fel de demenţă. Vru să scape de el însuşi. Striga ca posedat în fundul puţului negru al dormitoarelor lui şi nimeni nu-i asculta vaietele. Îşi pregăteşte scăparea. Această situaţie nu poate să dureze o veşnicie. Se va sfîrşi printr-o lovitură în bine sau în rău.

Ştia că el însuşi nu putea să suporte la infinit această tensiune. El însuşi era neliniştit. Avu senzaţia că oraşul îşi simţea corpul diform ca şi cum ar fi avut în el fătul de nouă luni al unui monstru, care îl va devora.

Se culcă în zori. Însă somnul agitat nu întrerupse monologul în care apărea ca un coşmar, marea moarte a oraşului.

CAPITOLUL XXXIII

Aşteptau cu nerăbdare un eveniment: reîntoarcerea intendentului Carlos Eastman Cox, care fusese la Santiago ca să se consulte cu preşedintele Pedro Montt asupra conflictului.

Fu primit, la întoarcere, joi 19 decembrie, la două după-amiază, ca şi cum ar fi fost Dumnezeu în persoană. Sosi cu un vas de război escortat de o întreagă flotă. Printre oamenii pampei se făcu o insistentă propagandă ca aceştia să iasă în întîmpinarea intendentului pentru a-i ura „bun sosit". Nu era nevoie de un efort special. Încă de cu seară nu se vorbea în oraş de altceva. Cu toţii se aflau pe chei. Majoritatea celor din pampă nu-l cunoşteau, însă omul se întorsese după ce vorbise cu preşedintele republicii. Le va alunga îndoielile, le va asculta plîngerile. Va fi judecătorul lor şi ei vor accepta ofertele sale, chiar dacă nu le-ar da tot ce au cerut. Speranţa străluci puternică, o dată cu lumina zilei, şi toată lumea se grăbi să pornească în întîmpinarea intendentului Eastman.

Elías mîncă înainte de amiază şi se duse în port devreme, pentru a-şi asigura un loc bun. Plecă împreună cu Jerónimo. Vasele pluteau clătinîndu-se uşor. În port era o grămadă de vapoare de marfă. Le privi cu interes. Nu toate erau acţionate cu vapori. Numără cincizeci de veliere deosebite între ele. Unul foarte mare şi frumos, cu o siluetă fină şi veselă — „La Pallice" — manevra pentru ancorare. Se apropie ; nimeni nu descărca nimic. În port, grevă totală. Pe chei, lîngă vamă, zăceau negre, umezindu-se, grămezi de cărbune Cardiff şi australian. Chiar ochiul cel mai nepriceput din pampă le putea deosebi. Elías mîngîie Cardiff-ul, nobil şi poros ; dar cel australian, cu totul neted, lustruit ca suprafaţa unei mese negre, strălucea mai puternic în soare.

Portul se înmuia, cald şi umed. Spaţiile de înmagazinare din curţi se umpluseră. Zăceau saci şi baloturi care aşteptau reînceperea activităţii. Lăzi mirositoare, cu mărcile imprimate cu fierul roşu în scînduri, *„Horniman Pure Tea"*, cafea, lapte condensat, toate zăceau pe pămînt respirînd umezeala, aşteptînd să fie servită drept mană pampei, care, destinată să fertilizeze cîmpiile lumii, nu producea nimic de mîncare. Aici zăceau presate, strînse în sîrme înnegrite, baloturi cu furaje verzi-gălbui, aduse din sudul ţării pentru catîrii din ţarcurile întreprinderilor. Nici o în-

treprindere care se respecta nu avea mai puţin de şaptezeci catiri. Unele pe care le cunoscuse Elías ca Agua Santa, de exemplu, număra trei sute în grajdurile sale.

Îl impresionă ca ceva nesănătos muntele de salpetru, inert, fără viaţă. Eforturile sale, cazna sa, se aflau aici băgate în saci, reduse la o sare albă şi dezolantă. Umblă printre grămezile mari de maşini importate din Anglia. Văzu două lăzi uriaşe îmbarcate la Hamburg. Ştia că germanii începeau să-şi dispute cu englezii pampa. Intraseră cu nişte mutre convenţionale şi cu o putere neliniştitoare în Tocopilla şi Taltal.

Pe chei se ridicau stive de scînduri. Erau turnurile din Sud, casele albe ale marilor păduri pe care într-o zi le va cunoaşte, transformate în scînduri de cîte douăzeci şi cinci de pulgados. Întotdeauna lemnul născut din ploaia sudică revenea mai ieftin decît fierul.

Marinarii străini se plimbau pe chei şi în oraş, cu dorinţa de a se arăta prietenoşi, discutînd prin semne şi stîlcind jumătăţi de cuvinte cu greviştii. Erau fericiţi din cauza grevei. Peste cincisprezece vapoare erau reţinute în port. Nu era mult. În Iquique se numărau uneori pînă la şaptezeci de vapoare. Asta era ceva obişnuit în toate porturile din Nord. Golfurile porturilor Caleta Buena, Juanin şi Pisagua, erau pline întotdeauna pînă în larg.

Deosebit de viu este contrastul între vuietul de uragan al mulţimii şi tăcerea adîncă a macaralelor, ale remorcherelor care nu mai aveau presiune şi zăceau strînse parcă în ele însele pentru a face loc năvălitorilor.

Se auzi un murmur mai înalt ca sunetul unui gong la ora mesei. Elías se opri, îşi puse mîna streaşină la ochi şi privi în depărtare în largul mării.

Trase pe nări aroma oceanului. Zări profilul unei escadre cenuşii şi fantomatice. Auzi cinci gemete de sirenă. Cînd vasele se apropiară, luminate de razele soarelui, fulgerarea căştilor îi supără retina. Vapoarele păreau nişte oglinzi cu care se juca un copil

în soare. In plină lumină orbitoare — adevărați Buda așezați în apă, cu pîntecele lor umflate — înaintau cele trei crucișătoare, „Chacabuco", „Esmeralda" și „Zenteno" și în urma lor vasele de transport „Maipo" și „Rancagua", cum preciză în grabă un marinar dezertor.

Vapoarele înaintau ușor. Înălbeau cu spumă marea. Elías auzi de departe un sunet de trompetă care se repetă de trei ori răsunînd deasupra crucișătoarelor. Era un cîntec neregulat, profund lugubru, de sirenă. Marinarii întinseră pasarelele. Din nou se auzi sunînd trompeta îndepărtată, străpungînd aerul. Apoi, deodată, o barcă cu motor se desprinse de vasul-amiral.

2

In sfîrșit apăru pămîntul, drumul însorit. Privi totul cu neîncredere. El știa că nu sosește incognito. Dar chiar așa ?...

Era un omuleț cu redingotă și cu o pălărie pariziană pe cap. Purta barbă tăiată scurt, albă fără să fie blondă, cu fața de fetiș, din '900. Intrase de curînd în perioada maturității. La început primi această apoteoză într-o postură rituală de circumstanță, rigid, indiferent profesional, apoi nemulțumit. Toți îl cercetau cu atenție punîndu-i aceeași întrebare: încrucișîndu-și ochii albaștri cu miile de ochi, ochii oamenilor din popor, simți dorința să-i împace. Intreaga lume oficială nădăjduia acest lucru.

Adoptă o postură de general călare. „Față de oaie" îl admira cu gura căscată.

Își pierdu repede rezerva sa de judecător sever sau de spectator depărtat. Îi privi zăpăcit. Cu neputință să-și facă drum. Dispăru distanța care îi separa și se simți prins pe loc. Ce ridicol, într-adevăr ! Ceva nefiresc. Surpriza sa se transformă în stupoare. Să se legene într-un scaun făcut de mîini, la vîrsta sa ! Îl duceau pe sus în triumf. Incercă să-și păstreze echi-

librul trăgîndu-şi capul între umeri. Noi ovaţii. Dădu dovadă de curaj. Işi înălţă fruntea, aşa cum trebuiau s-o facă cuceritorii şi băgă de seamă că soldaţii vegheau de departe înşiraţi în linie. Cînd trecu prin faţa lor în scaunul format de braţe omeneşti, îi prezentară armele.

Fu o urare de bun sosit zgomotoasă. Intoarcerea eroului de la război. Agitau steagurile, stindardele pampei şi ale portului, batistele şi pălăriile de paie. Don Arturo del Río, primarul, îşi făcu loc cu coatele, escortat de Guldemont, Montenegro şi doi oameni de încredere.

La început, nu înţelese nimic, cu toate că în fond era scandalizat. Se simţi buimăcit, ca-n vis. Acum, palid, ştia. Se cunoştea un om pătrunzător, fără o imaginaţie excesivă ; însă nu era nevoie să i se explice ce se petrecea. Mai în urmă se afla şirul de soldaţi.

La ieşirea de pe chei, intenţia lui fu să se suie în trăsura Intendenţei, însă nu putu să scape de această adoraţie supărătoare. Era neutralizat. Un adevărat supliciu pentru nervii săi de obicei calmi. Descoperi că vizitiul său era amestecat în mulţime şi-l privea cu ochi prostiţi, cu o mută admiraţie, avînd un semn de întrebare pictat în pupile, întărit de un punct de ironie şi neîncredere.

Nu putea să scape de acest animal dominant şi infernal. „Omul este de multe ori animalul cel mai sălbatic." Oamenii respectabili ai oraşului, îngrămădiţi în balcoane şi la ferestre, îl priveau miraţi. În depărtare se zăreau cordoanele militare. Şi el mergea mai departe, săltînd pe umerii pampienilor. Trebuia să pronunţe marea sentinţă. Niciodată nu cunoscuse această „mîngîiere asfixiantă a miilor de priviri". Nu era oare minunata copilă Ernestina Loayza, aceea cu pălăria cu pană albă care-l saluta agitîndu-şi umbreluţa ?

Birocrat încarnat, de excelentă familie, originar din Valparaíso, mic de statură şi cu mult sînge britanic în vinele sale, angajat pe merit, începuse ca funcţionar cu condeiul. În viermuiala mulţimii, crezu

că zăreşte pe cîţiva dintre cunoscuţii săi care zîmbeau. Cine ştie, poate că în momentul în care va ajunge acasă va avea nevoie de medic. Era sufocat. Acest popor aştepta totul de la un cuvînt al său. Şi el dorea ceva care să-i slujească de scut în faţa erupţiei oamenilor. Avea, fără îndoială, ochii injectaţi şi îi rotea în acest implacabil *montagne russe,* cu stomacul întors pe dos. Îl apucă ameţeala. Pămîntul se învîrtea vertiginos. Era un ultragiu. Clătinările navigării se agravau pe aceste spete pampiene. Îl dureau oasele. Îl durea capul. Era furios şi de ar fi putut să umble pe pămînt, ar fi făcut-o, desigur, clătinîndu-se ca un pinguin. Vîrtejul care-l apucase se accentuă cînd auzi din nou pronunţîndu-i-se numele.

Pămîntul şi cerul, mînia şi orgoliul se uniră înaintea ochilor săi la orizont, unde pluteau navele de război care îl aduseseră cu o mare escortă. Lungă a mai fost şi călătoria. Nouă zile, cu nelipsitul rău de mare.

Aceşti oameni, pe ale căror braţe — obişnuite să mînuiască uşor ciocanul de cîte douăzeci şi cinci de livre — corpul său aluneca, auziră cum idolul lor geme dureros şi nu-l mai aruncară în aer în momentul în care victima naufragie vomitînd.

Vîntul marin încetă să mai sufle. Comandamentul grevei îşi făcu loc cu greu şi întinzînd braţele se apropiară să-i ureze bun sosit. Elías îi recunoscu pe Luis Olea, pe Augustín Vergara, pe José Paz, Rosario Calderón, pe prietenul său Ruiz, pe Pedro Aranda, pe Francisco Godoy Aguire, ziaristul. Aici se aflau căpeteniile grevei.

Cerură să vorbească José Briggs, însă cineva spuse că era bolnav şi Elías simţi o amărăciune în suflet.

Atunci începură să strige:

— Să vorbească !... Să vorbească interîdentul !... Să vorbească Eastman, strigară îndrăzneţ, tutuindu-l şi ridicîndu-l din nou pe umeri.

Cereau aceasta într-o stare delirantă, ca şi cum el le-ar fi adus din cer sau de la Moneda cuvîntul vieţii sau al morţii. O mulţime dezlănţuită. Izbuti să ajun-

gă pînă la Intendenţă. Trebui să iasă în balcon. Oamenii continuau să strige:

— Să vorbească !... Să vorbească intendentul !...

El ar fi vrut să evite discursul. Ştia — lăsînd orice vanitate deoparte — că vorbea cu uşurinţă la micile consfătuiri, la „întrunirile nocturne", după cum spunea poetul poporului referindu-se la şedinţele Lojei, însă nu în strada dezlănţuită.

Timp de cinci minute tunară, urlară, cerînd să vorbească. Se arătau îndrăzneţi şi exaltaţi. Urmăreau mişcările feţei sale, încercînd să cinstească în ochii lui hotărîrea, ştirea triumfului. Încă puţin şi i-ar fi sorbit răsuflarea. Situaţia era ridicolă.

Rămase mut, cu pălăria înfundată pînă la urechi, neîncrezător în el însuşi. Reflexul continuă, spărgîndu-şi strigătele de zidurile îmbibate cu urină ale Intendenţei. Îşi făceau mîinile pîlnie la gură şi strigătele aspre răsunau ca nişte clopote.

— Să vorbească !

Îşi spuse: „Numai între patru pereţi". Îi era frică de mulţime. Şi ştia că imediat ce va deschide gura, se va produce deziluzia, imaginea sa de triumfător s-ar mînji ca aceea a unui beţiv. Îl aclamau ca pe un gigant, în timp ce el era un pitic, şters, cu ochii albaştri, ficşi, cu o bărbuţă rară care niciodată nu putuse să fie impunătoare. Oh ! Dacă ar fi putut să aducă ceva scris ! Fiara se afla aici. Era o catastrofă.

— Trăiască intendentul Eastman !

— Trăiască intendentul poporului !...

— Să vorbească !...

Apoi, se gîndi că dacă ieşea cu bine din această aventură, putea să devină candidat la Senat, să-i fure scaunul lui del Río, ministrul Transporturilor. Şi-apoi, cine ştie, poate va fi candidat la locul de preşedinte. Poate că era un strălucit Demostene inedit, cu o voce virilă şi gigantică, demnă de Atena.

Primea aclamaţiile în faţă şi acum simţi că oamenii aceştia îl iubeau. Se îngrămădeau pe la porţi, pe la ferestre. Nu-şi părăsi gîndurile grave, însă undeva înăuntru, simţi o gîdilitură uşoară. Simţi înăun-

trul său o forță nouă, o dulce tulburare ca o dorință sexuală. Poate Ernestina Loayza. Limba i se dezlegă.

Se înălță, răsuflă adînc. Va vorbi. Un orator extraordinar va fi descoperit în această zi în Chile, în Iquique, la trei și jumătate după-masă. Știrea se va răspîndi prin telegraf. Un discurs prodigios. Nimeni nu mai putea să-l rețină. Bîlbîitul Arturo del Río, cu poftele sale de a fi senator, va crăpa de invidie aici pe loc. Poate, cine știe, să-l lovească vreun atac fulminant de apoplexie.

Vorbi. Căută primele cuvinte bîjbîind în capul său plin de întuneric cald, de haos, în care ideile nu se legau. Le urmări cu furie în labirint. Le imploră să iasă la lumină. Și atuncea spuse:

— Domnilor și doamnelor... popor din Iquique... popor din pampă!... Credeam că nu am să mă mai întorc...

Lumea îl privi cu nesiguranță, cu o bruscă bănuială că ar fi bătut la o poartă greșită.

Elías observă că eroul era bătrîn și că avea o voce spartă, sfîrșită.

Omulețul se zbătea acuma în tăcere, dezorientat. Zărea vag figurile, oamenii, trupa așezată în careu. În realitate nu vedea nimic precis, ci numai o confuză impresie de așteptare.

— ...însă voi m-ați făcut să renunț la această intenție!... adăogă el.

Mulțimea începu din nou să-și reverse nădejdea prin cele trei cuvinte scandate și îl ovaționară ca și cum ar fi auzit Predica de pe Munte.

El înțelese că acum trebuia să urmeze un paragraf plin de demnitate. Cu toată noblețea cuvenită învestiturii sale și momentului:

— Vin însuflețit de cele mai bune intenții și cu puteri din partea guvernului pentru a aranja această situație...

Mulțimea își înfrînse neliniștea, transformînd-o în urlete de bucurie. Voia să-l îmbrățișeze. Să păstreze un petic din haina sa. Să-l adore. Să-l instaleze pe un piedestal în piață și să-l lase acolo pentru totdeauna ca pe o statuie binefăcătoare.

— Bravo, intendentule!
— Trăiască intendentul!
— Trăiască salvatorul nostru!

Auzind ultimul cuvînt, totul i se păru un amalgam incoerent. Se înşela careva? Nimeni nu se înşela. Aşa stăteau lucrurile în această clipă. Dulci şi echivoce. Amare şi confuze. Omuleţul providenţial. Îi atrăgea spre el, spre corpul său.

Elías surprinse pe faţa sa o grimasă de îndoială. Ceva care i se păru fals, o mască, ceva hidos pe care spiritul său îl respingea. Dar poate că nu avusese o viziune exactă.

Şi omuleţul termină spunînd:

— ...Sper că mă veţi ajuta să pun capăt acestei greve şi să asigur liniştea, pentru binele tuturor...

A terminat. S-a predat. Strigătele continuau să cadă asupra lui ca nişte fulgerări furioase ale soarelui spre asfinţit. Spectacolul nu dădea semne să se sfîrşească, însă intendentul, descărcat, părăsi balconul.

3

— Domnule intendent, aţi adus cămaşa de forţă pentru nebunii ăştia? întrebă, zîmbind linguşitor, Viera Gallo, avocatul din Serena. Ştiţi? Nu-mi plac nici de frică! Iquique suferă de o gravă boală. S-a transformat într-un grajd. E o nebunie, nebunie generală! Iquique a devenit o casă de nebuni, domnule intendent! Un balamuc, imediat după plecarea dumneavoastră! schimbă tonul şi privindu-l din cap pînă în picioare exclamă: Dar ce bine v-a priit călătoria, domnule intendent.

Nu răspunse. Îl durea capul. O durere de cap care ameninţa să-i spargă ţeasta. Şi el s-ar duce să se odihnească într-un balamuc.

Guzmán García — secretarul — se apropie solemn, anunţîndu-l:

— Mr. John Lockett şi Mr. Hardie, preşedintele Combinatului salpetrier, vă aşteaptă în biroul dumneavoastră.

Se închise pentru a se sfătui cu ei.

Afară mulțimea urla. Dorea să-l vadă din nou pe intendentul ei. Să-l asculte. Însă acesta nu reapărea. Efervescența creșcu din nou.

Elías se gîndi cu reproș la această mulțime. Se comporta ca o femeie plină de iluzii. Ca vîrstă nu era majoră. Vedea soluționarea situației printr-un bărbat care nu aparținea nici măcar clasei sale. Bătrînul nu-i făcea o bună impresie. Dar poate că gîndea așa din cauza pesimismului care-l cuprinsese în noaptea trecută. Simți că mulțimea făcea jocul unui demagog accidental, unui fetiș cu joben și redingotă, unui don Juan luat la întîmplare. Își întoarse capul.

— Veteranul ăsta n-o să facă nimica! șopti Jerónimo. Era doar speriat. Ai văzut? Avea ochii rotunzi ca niște monede.

Vocile slăbiră. Lumea se reîntoarse la școală. Credeau că era o zi cîștigată.

Vapoarele de război se clătinau în golf.

Asupra mării începu să se așternă un crepuscul neliniștit. Lumea din pampă contempla lung acest apus de soare, aproape carnal, unul din cele mai incendiate apusuri văzute în existența lor de oameni de la șes.

După aceea, străluci o noapte frumoasă — era solstițiul de vară — și Elías se întrebă cît va mai dura toată istoria aceasta.

Cînd întunericul deveni mai gros, de pe vapoare debarcară regimentele „O'Higgins", din Copiapó; „Esmeralda", din Antofagasta, și din Tacna veni grupul de ingineri și pontonieri „Atacama".

CAPITOLUL XXXIV

Patrulele de cavalerie și infanterie străbătură străzile tropăind solemn cu baioneta în teacă.

Un cer pictat în culori minunate pregăti încet soarelui un catafalc splendid. Vara anului 1907 începea ca toate verile. Pămîntul încălzit porni să transpire

şi un miros pătrunzător de sare pătrunse prin nările oamenilor. Elías dorí ca întotdeauna atmosfera să palpite atît de proaspătă. Sunau clopotele. Nu ştia de ce sunau. Şi el fusese copil de cor cînd era mic. Nu era sunetul pentru *rozariu* [1]. Îl chinui o presimţire sinistră. Grăbi pasul.

Briggs vorbea de pe terasă, în felul său atît de personal. Faţa osoasă şi colţuroasă se contracta. Cînd ajunse la tonurile înalte, tremură din tot corpul.

— Lucrurile nu merg bine. Nu cedează. Nu vor să ne dea nimic. Nici o ridicare, cît de neînsemnată a salariului...

Oficia ca un preot la înmormîntare. Cînta *Mesa de Recuiem*. Stropea cu apă rece [2].

Pămîntul roşu ardea sub picioarele lui Elías. Începu din nou căldura. Corpul i se părea greu. Vapoarele se mişcau în depărtare. Urcînd pe dealul Cruz, le puteai vedea. Elías simţea însă o oboseală insuportabilă.

— Nu avem nici un răspuns, continuă Briggs. N-am putut scoate nimic...

Încercă să cîştige viteză şi înălţime, să-şi ridice vocea ca soarele pe cer la amiază. Însă nota sa finală: „Cu toate acestea, vom triumfa, tovarăşi", răsună falsă şi forţată. Nu convinse pe nimeni. Sudoarea îi curgea pe faţă. Oamenii începură să-şi desfacă batistele, cu care îşi protejară capetele şi încetară să-şi mai facă vînt cu ziarele. Elías îşi şterse părul şi fruntea.

Soarele apuse şi căldura era tot înăbuşitoare.

Acum lumea rămase tăcută. Unii îşi făceau vînt cu pălăria, ca să facă ceva. Nu mai vedeau drumul. Pămîntul încetă să mai ardă ca nişte cărbuni aprinşi.

2

Se convocă la Intendenţă o şedinţă urgentă.

Domnul Eastman văzu figuri noi.

Din partea grevi̇ştilor veniră José Briggs, Luis Olea,

[1] Rugăciune catolică.

[2] La începutul Recuiemului, preotul stropeşte cu apă rece cadavrul.

Augustín Vergara; apoi Enrique Salas, *El Ñato*[1], Charo Calderón, José Paz, Custodio Ruiz, José Santos Morales, agent voiajor între Iquique şi Pisagua, Pedro Aranda şi Francisco Godoy Aguirre, democrat, scriitor redactor la ziarul *El Pueblo,* proprietate a lui López supranumit *Mocho*[2] pentru că pierduse o ureche din cauza muşcăturii unui adversar politic. Aproape cu toţii făceau parte din *Mancomunal Obrera,* foarte amestecată pe vremea aceea.

Cînd sosiră, în sală se şi aflau domnul intendent cu reprezentanţii patronilor de mine salpetriere, Hardie, Steel şi Syres Jones, consulul argentinian de naţionalitate peruană şi sînge englez, în numele casei Gibbs, stăpînă a întreprinderilor miniere Alianza, Bellavista, Santa Lucía etc; gringo-ul Lockett, proprietarul lui Ramírez şi San Lorenzo, Mr. Richardson, pentru Dupont de Nemours, întreprindere nord-americană, Astoreca, pentru „La Granja", Gildemeister pentru „California", Clarke şi Otero. În calitatea sa de avocat al patronilor salpetrieri, asista Viera Gallo, care era totodată şi consul al Mexicului.

După ce se aşezară cu toţii în jurul mesei ovale, intendentul îşi scoase ochelarii cu rama de argint, îi aburi cu suflarea sa şi-i şterse cu batista. Apoi îi privi pe toţi ca generalul care-i examinează pe negociatorii veniţi să-i ceară un armistiţiu. Deschise şedinţa:

— Domnilor, cred că sîntem cu toţii. Putem să începem.

Briggs observă că vocea sa răsuna curios de întretăiată. Se va începe din nou veşnica hărţuială, obositoarea tocmeală.

— Cine doreşte să ia cuvîntul, domnilor?

— Cer eu cuvîntul, spuse Viera Gallo.

Bătrînul Eastman îi dădu voie cu un semn al mîinii. „Prima ciocnire a zilei", îşi spuse el.

— Mai întîi trebuie să declar că mă simt puţin neliniştit, dom'lor (astfel pronunţa el cuvîntul „domnilor") — îşi începu cuvîntarea cu aer misterios avoca-

[1] Nas turtit.
[2] Mutilat, ciul.

tul din La Serena. Avea o voce ca din butoi, pronunța rău vocalele, hîrîia consoanele într-o ploaie de salivă, mînca silabele. Fusese un demagog furios. Acuma, după ce devenise avocatul Companiilor, îi ura pe muncitori cu o pornire mai turbată decît aceea a stăpînilor lui. Cineva spunea, vorbind de el: „Mai mult decît trădatul pe trădător, îl urăşte trădătorul pe cel trădat". Murea să intre în aristocraţie, să şteargă dintr-o lovitură întregul său trecut, prima etapă a vieţii sale. Avea ambiţia să devină ministru. Şi a fost ministru timp de douăzeci şi patru de ore într-un guvern al lui Sanfuentes. Visa să ajungă la Finanţe. Credea că stăpînii minelor de salpetru ar putea să-l ridice pînă acolo.

Patronii Companiilor îşi aplecară capetele şi reprezentanţii greviştilor îşi ciuliră urechile.

— Trebuie să vă mărturisesc că sînt neliniştit. Sînt profund patriot şi de aceea mă dor asemenea situaţii. (Eastman îşi spuse: „Cînd ăsta vorbeşte aşa, înseamnă că întinde o cursă sau ceva asemănător.") Care este cauza neliniştii mele? Dom'lor, nu cunosc cauza pentru care guvernul întîrzie soluţionarea grevei. Guvernul ştie, intendentul ştie. Toată lumea ştie. Pe la mijlocul lui decembrie, a trecut de atunci o săptămînă, s-a întrunit Consiliul notabililor Salpetrului. Tema tratată a fost greva din Iquique. Acolo s-a vorbit limpede. Guvernul cunoaşte părerea noastră, care este aceeaşi cu a patronilor, părere pe care am spus-o şi greviştilor... negativă. Cu totul negativă. Guvernul ne-a declarat atunci că nu îndrăzneşte să comunice respingerea propunerilor muncitorilor. Se temea de dezordini. Ni s-a spus: „Guvernul vrea mai întîi să ia toate măsurile necesare. Aşteptaţi puţin. Graba poate să strice planurile noastre." Apoi bine, dom'le intendent, am aşteptat prea mult. Haosul şi anarhia sectelor străine se întind prin toată pampa şi au invadat propriul nostru oraş. Pînă cînd vom aştepta? Pînă ce Iquique va fi o grămadă de dărîmături şi întreaga sa populaţie va fi dezonorată şi spintecată cu cuţitul? Făcu o pauză şi privindu-l pe intendent adăugă: In numele tuturor celor pe care-i reprezint,

unii prezenți, alții absenți, și care mi-au acordat puteri depline, eu trebuie să spun aici un singur lucru care nu trebuie să fie luat ca un ultimatum, însă ca un ultim avertisment: dacă guvernul continuă să șovăie, și nu apără proprietatea particulară, legea și ordinea — închidem întreprinderile salpetriere și astfel producția va fi paralizată. Asta e tot ce am avut de spus.

Viera Gallo își opri privirea pe peretele pe care atîrna o oleografie a vasului Arturo Prat abordînd Huáscar-ul.

Intendentul își frecă țeasta cu batista și își scoase din nou ochelarii. Își șterse și tîmplele gîndindu-se la arterioscleroza sa.

— E tare cald, domnilor. Nu-i așa? mormăi el printre dinți.

— Ce-ați spus? întrebă Mr. Lockett, care era distrat gîndindu-se că greva îi va provoca greutăți cu „Colorado", „Lagunas" și „Liverpool Nitrate Company", al căror agent în Chile era el. Afară de aceasta vărul său Gordon îl storcea în mod excesiv, ca și cum ar fi fost o mașină de fabricat bancnote.

— E cald, zic. Nu?

— Oh, da!

— Cine mai dorește să ia cuvîntul, repetă intendentul.

— Cer cuvîntul, spuse Briggs. Simțea că sîngele îi clocotește în tîmple.

Cu toții își întinseră picioarele sub masă. Sala, cu tot becul electric, rămînea pe jumătate în penumbră, cu o atmosferă cenușiu-vîscoasă. Cu toate acestea muștele nu dormeau.

Atunci Viera Gallo întrerupse:

— Iertați-mă, domnule intendent, îmi permiteți o mică adăugire?

— Vă rog, însă nu...

— Am uitat ceva. Ceva important. Atitudinea noastră apără guvernul. Deoarece nimeni nu va nega că mișcarea greviștilor înseamnă nesupunere, rebeliune. Este vorba de o mulțime care se ridică beată de sînge împotriva persoanelor bine crescute, averilor și a or-

dinii juridice a acestei țări pe care o iubim atîta. Îi cunosc. Eu i-am văzut. Buruieni, pleavă care a ridicat steagul revoluției sociale, al discordiei. Vor să suprime capitalul, pentru a aduce pe oameni la același nivel într-un regim de iluzorie comunitate. Aceasta ar provoca ruina a tot ce există.

— Protestez, domnule intendent, întrerupse Briggs. Să nu jignească, dacă nu vrea să fie jignit!

— Am spus, dom'le intendent. Atît.

— Cer cuvîntul, spuse Briggs.

3

Intendentul simți în gît o durere ascuțită. Se gîndi la inima sa. „Așa se manifestă uneori anunțarea unui atac cardiac, după cum se spune." Se gîndi la responsabilitățile sale.

Muncitorii se mișcau în scaunele lor, de care se simțeau ca lipiți de căldură gelatinoasă.

Briggs se uită la Eastman, care-i evită privirea. Spuse cu voce fermă:

— Domnule intendent, vreau în primul rînd să protestez împotriva expresiilor calomnioase ale domnului Viera Gallo. Cuvintele sale sînt un îndemn deschis la masacru. O amenințare împotriva poporului și a guvernului. A vorbit de secte străine. Aicea nu e nimeni în serviciul străinului, afară de domnul Viera Gallo. Este destul să-l vezi în această sală înconjurat de patronii săi.

— Cum se poate să permiteți asemenea obrăznicii extremiste în incinta aceasta, domnule intendent! exclamă vizatul.

— Vă rog, domnule Briggs, să vă exprimați în termeni parlamentari și să evitați aluziile personale... spuse Eastman.

— Domnule intendent, e falsă afirmația că mișcarea noastră înseamnă rebeliune. Aceasta e o insultă pentru miile de chileeni care au venit pînă aici cu mare greutate ca să ceară dreptate și puțin mai multă

pîine. Căci în definitiv ce vor oare muncitorii aflaţi în grevă ? O grozăvie ? Ceva exagerat ?

Mister Lockett se întoarse către Briggs cu multă demnitate. Omul vorbea acuma mai repede. Argumentaţia era monotonă. Îşi scutură capul nervos. Transpirau cu toţii. Oratorul vorbea acuma cu o voce tremurată, caldă, cu toate că înşira cifre.

Muncitorii au încercat să stea de vorbă cu patronii lor la momentul potrivit, atunci cînd salariul actual în bilete chileene îşi pierduse jumătate din valoare în interval de trei ani. („Sînt nişte risipitori. Cheltuiesc tot ce au pe băutură" gîndi Lockett.) Ba mai mult de jumătate, dacă ţinem seamă de creşterea costului vieţii. „Vorbeşte ca un fanatic, ca şeful lor, Recabarren," sublinie tot în gînd Lockett.

Se simţea pe jumătate beat. Curios. Cu toate că era un mare băutor, în cei patruzeci şi cinci de ani ai săi nu se îmbătase niciodată. Herbert Walton, Mare maestru serenişim al Lojei britanice, pariase de o sută de ori la Clubul englez, că îl va face să umble în patru labe şi să cînte fără pantaloni, ca un scoţian, cîntecul *Puñadito de Rosas*. Dar el îşi făcea cele mai bune tranzacţii la club — adevărata Bursă de comerţ din Iquique — după orele şapte seara. În această privinţă, putea să dea lecţii de abţinere blestematului Isaacson, un ipocrit anglican pe care direcţia din Londra îl delegase ca spion în propria sa întreprindere şi care îi provoca mereu indispoziţii, condamnîndu-l pentru nevinovata sa afecţiune pentru cai.

— Cu toate că împărtăşesc multe din ideile dumneavoastră, eu cred în libertatea individuală, a individului. Sînt partizanul ideii libere.

— Dumneata eşti un negativist, anarhist, preciză Viera Gallo cu aere de erudit.

— Da, liberalist... pînă-n măduva oaselor.

Faţa intendentului se ofili cu totul. Părea un pergament scris de milenii. Zbîrciturile formau numere şi litere. Avea poftă să doarmă ; însă nu putea s-o facă aici pentru că de-abia aţipea că şi începea să huruie ca un motor.

Omul mînuia cifre şi astfel făcea să crească somnolenţa şi căldura.

— Muncitorul care cîştiga cinci pesos pe zi, la schimbul de şaisprezece penny în 1904 şi care în 1907 cîştigă aceiaşi cinci pesos, cu schimbul de opt penny, înseamnă că primeşte un salariu redus la jumătate. Este evident deci, că patronul, la această operaţie de schimb, îl jupoaie pe fiecare muncitor de patruzeci de penny pe zi.

Intendentul îl observă aiurit, cu privirea acră :

— Să revenim la chestiune ! spuse el.

— ...Calculînd la patruzeci de mii numărul celor care muncesc în regiunea salpetrieră, furtul ajunge la un milion şase sute de mii de penny zilnic, sau, peste şase mii de lire sterline pe zi şi la două sute de mii de lire sterline pe lună. Adică se comite o fraudă de peste cinci lire pe lună de fiecare muncitor.

— Protestez împotriva acestui limbaj înjurios şi a acestei socoteli trase de păr, sări Viera Gallo. Toate aceste socoteli sînt false. Exploatările salpetriere constituie o problemă complicată.

— Această sumă este echivalentă, continuă Briggs, şi cu economia pe care o realizează capitaliştii. Şi mi-ar plăcea ca un lucru să fie limpede, domnule intendent Eastman, dacă nu cumva o ştiţi : aceşti bani nu sînt furaţi numai muncitorilor, ci şi statului Chile, deoarece ei sînt scoşi din ţară şi nu se mai întorc niciodată.

— Toate acestea n-au nimic de-a face cu discuţia noastră, interveni domnul Astoreca. În afară de aceasta foloseşte termeni improprii.

— Vă rog să reveniţi la problemele care ne interesează, ceru intendentul. Nu faceţi divagaţii, în interesul dumneavoastră.

— Nu fac divagaţii, domnule. Vă expun cifre, adevăruri. Sînt adevăruri amare şi din cauza aceasta dumneavoastră vreţi să ne faceţi să tăcem. Pentru aceasta mă găsesc aicea, pentru a vi le spune şi vi le voi spune...

— Atunci, tot n-ai terminat încă ?... întrebă batjocoritor Lockett. Însă, te rog, nu mai da cifre. Numerele

sînt ca şi hîrtia : servesc la toate. Şi chiar n-ai terminat ?

— Nu, mai am încă să vă spun ceva.

— Ceva ce noi nu ştim ?

— Ceva ce ştiţi foarte bine...

— Atunci scuteşte-ne ! Fii econom. Aşa te vei îmbogăţi, îl sfătui Viera Gallo.

— Tocmai despre aceasta vreau să vorbesc, replică Briggs. Dumneavoastră consideraţi just să ridicaţi preţul articolelor în magazine, în timp ce valoarea monedei scade. Astfel că acei care deţin capitalurile, cîştigă în partidă dublă pe socoteala noastră, cei cărora nu avem nimic. Pe drumul acesta nu numai că este imposibil să te îmbogăţeşti, ci chiar să şi trăieşti. Vine foamea. Şi astfel dumneavoastră consideraţi nedrept ca minerii din pampa să ceară creşterea salariilor.

— Aici nu este sala şcolii Santa Maria... Păstrează-ţi discursul pentru altă ocazie, spuse avocatul.

— Exploatarea fiind recunoscută de către aproape toţi muncitorii de la salpetru, au solicitat patronilor lor îndeplinirea convenţiei existente, prin care capitaliştii se obligă să ridice salariile atunci cînd schimbul internaţional coboară sub paisprezece penny. Dumneavoastră — şi îl privi fix pe Lockett — nu aţi îndeplinit convenţia. Nu v-aţi purtat ca nişte cavaleri. Se întîmplă uneori ca şi cavalerii englezi să nu-şi ţină cuvîntul...

— Pînă cînd, domnule intendent, vom tolera această revărsare de impertinenţă ! exclamă înfuriat Viera Gallo. La aceste insolenţe trebuie să le trînteşti uşa în nas !... Să le sfărîmi oasele, să le astupi gura !

— ...Tocmai pentru că ne-au trîntit poarta în nas, am venit pe jos pînă la Iquique în număr de treizeci şi cinci de mii de bărbaţi şi femei — aici îl privi pe intendent, care tresări ca surprins într-un act necuviincios — tocmai pentru a solicita mijlocirea prietenească a autorităţilor şi a obţine ca acestea să-i convingă pe conducătorii întreprinderilor străine să ia în consideraţie cererile noastre atît de juste.

— Bine, domnilor, rezumă Eastman, cred că ne gă-

sim la punctul de plecare, nu? Ca în prima zi, nu-i aşa? Tuşi uscat, încrucişîndu-şi picioarele sub masă.

— Ca-n prima zi, exact, consimţi Viera Gallo, şi constat că aceasta este ultima pe care o mai pierdem discutînd.

Se auziră strigăte. Mai întîi ca un urlet funebru. Acuma izbucneau din toate părţile. Afară se adunase lumea care sosea în goană. Viera Gallo întredeschise o fereastră fără să dea la o parte perdeaua. Văzu în depărtare pe coline ceva ca un incendiu. Jos, în faţă, mulţimea vocifera, strigînd:

— Dreptate! Vrem dreptate!

Nu sufla nici o adiere. Nu distingea corpurile oamenilor în lumina palidă a nopţii. Insă vocile se înălţau ca nişte lame de oţel albe. Zburau, îi împungeau urechile:

— Cerem să iasă un delegat al greviştilor...

— Da, să iasă şi să ne explice ce se întîmplă...

— Am aşteptat destul...

— In noaptea asta trebuie să se termine!...

Viera Gallo auzi nechezînd puţin mai departe caii de la trăsura sa.

Se întoarse alb la faţă către intendent şi spuse:

— Este intolerabil. Nu se poate ţine şedinţa sub presiunea maselor... domnule intendent, cereţi să coboare unul dintre şefi şi să le spună greviştilor că trebuie să se împrăştie imediat. In caz contrar, îi vor face să înţeleagă autorităţile.

— Nu trebuie să le dăm nici un pretext. Du-te, te rog, murmură Briggs.

Ruiz plecă să discute cu greviştii.

CAPITOLUL XXXV

Vociferările şi blestemele continuară crescînd. Sus, Lockett asculta şi urmărea întinderea răului. Cei care picoteau se treziră deodată. Jos se desfăşura procesiunea şi intendentul, frecîndu-şi cu degetul fruntea de pergament şi dinţii gălbui din pricina vîrstei şi a ni-

cotinei, aştepta întoarcerea delegatului greviştilor. O furtună de proteste izbucni în piaţă.

Ruiz vorbea oamenilor. Priveau spre faţada Intendenţei, în timp ce el explica fără prea multă claritate ceea ce se întîmplase. Ascultau neliniştiţi, ca şi cum ar fi fost vorba de o chestiune de viaţă sau de moarte şi acolo sus s-ar fi hotărît totul. Prin întuneric alergau copii, scoţînd ţipete ascuţite. Se ridică o cortină de praf. Magazinele se închiseseră. Tot centrul oraşului tremura, congestionat şi nervos. Un funcţionar de la magazinul „El Candado" se apropie de Elías. Era de vîrsta lui şi avea ochii calzi, duioşi, de un albastru pal şi blînd, larg deschişi, care rîdeau mereu, făcînd un constrast plăcut cu părul blond şi aluniţele de la tîmplă şi de pe obraz.

— Ce s-a întîmplat, Salvador? Ştiţi ceva?

— Nimic. Numai că am doi prieteni grevişti care dorm în curtea interioară. Casa parcă ar fi o cutie de chibrituri, însă Clarita s-a aranjat cum a putut ca să primească un ţăran din Curicó, de curînd sosit, şi un indian din Bolivia, umflat, blonav de hidropisie. Iată, adăugă imediat Salvador Barra, dînd o lovitură cu cotul lui Elías. Iată-l pe gringo...!

Era gringo-ul de la „Vitagraph". Ca aspect, nu părea mai gringo decît el. Apăruse zilele acestea în Iquique cu un aparat pe care îl prezenta ca pe „cea de-a opta minune a noului secol, în aerul liber, dar pe întuneric". Avea prea multă încredere în această invenţie pentru a fi ridicol.

Mulţimea îl înconjură. El le ceru să rămînă la distanţă şi începu să învîrtească manivela maşinuţei infernale, marcată de o cruce de Malta şi avînd un film de celuloid cu găuri pe margine pentru ca să-l fixeze pe rotiţele dinţate. Jerónimo se apropie de grup.

Deodată se împrăştiară. Asupra lor, de pe zidul alb, se precipită un tren în plină viteză. Cu toate acestea nimeni nu fu rănit. Apoi se arătă o localitate ca în rai. După aceea apăru un oraş pe apă.

— Acolo a fost Viera Gallo în călătorie de nuntă, să-şi petreacă luna de miere — spuse Barra — şi s-a fotografiat dînd de mîncare porumbeilor.

— Carnavalul de la Nisa, spuse gringo-ul cu gulerul înalt.

Se petrecea ceva discordant, capricios, pentru că putea fi văzută o femeie cu ochii mari care își mișca brațele ca niște lopeți și-apoi pelerini alergînd spre un sanctuar, o bătrînă prosternată și oameni îmbrăcați în haine lungi, fluturînde, cufundîndu-se într-o piscină sacră și versantul care duce spre inima Bernadettei Souvirous în grota Masabielle.

Elías încetă să mai privească, absorbit de dansul dezordonat al umbrelor chinezești. Își întoarse capul spre artistul entuziast copilărește, care învîrtea manivela și emitea raze albe și negre, proiectînd figurile omenești pe zidul alb de la „Caballo Alado". Strada întreagă era o cameră obscură. Era ceva mai mult decît lanterna magică, ceva mai mult decît „Eu sînt cine sînt" și nu apăreau imaginile înțepenite de tablou ca la italianul Servi, ci mișcare, viață însăși, într-un ritm mai viu chiar — totul apărînd prin lumina care străpungea întunericul, ca o minunată poveste a pozitivului care iese din negativ — după cum explică gringo-ul gălăgios, atît de nerăbdător să-și facă afacerile. Însă în noaptea aceea de frămîntări furioase, în care Ruiz se afla în mijlocul lor, în timp ce sus se rezolva marele da sau nu, în mijlocul acestei neliniști care cuprinsese inima lui Elías ca un sînge vîscos, aceste imagini tremurînde nu erau oare ca o călătorie în lună, tocmai în clipa în care cineva are poftă să dejuneze, cu toate că este miezul nopții? Oare asta nu era ca o intenție de a fura de la un cerșetor, de a construi un chei în mijlocul pampei, sau de a picta un înger în aer, într-o epocă sau înaintea unor oameni care nu cred în îngeri? Acea neobișnuită curiozitate era imposibilul, absurdul, goliciunea unei nebunii necunoscute într-o noapte atît de stranie, un joc de copii, pentru copii și poate pentru bărbați și mai ales pentru femei; însă nu pentru bărbații și femeile care urcau treptele morții. Elías simți că nu mai putea să privească nici o secundă acea diabolică noutate. Avea propriul său spectacol, spectacolul tuturora. Ruiz și speranța sa, oamenii care se aflau sus, marii săi șefi. Operatorul op-

timist simţi în penumbră că spectacolul său pierdea din interes. Puse pe un fonograf cu un megafon mare o placă şi aceasta răsună în cel mai perfect contratimp cu umbrele.

Elías se depărtă de grup amărît. Nimeni nu era liniştit. In acest moment nu-i era gîndul la cinematograf. Nu voia să ştie de umbre chinezeşti, mişcîndu-se vertiginos ca fantomele. Nu asemenea figuri dorea el. Voia să vadă, să examineze pînă în fundul sufletului numai un singur om : pe Ruiz, deoarece la el va găsi răspunsul.

2

Lumina nopţii deveni puţin mai clară şi Elías putu să vadă de aproape figura crispată a prietenului său Ruiz. El îl ajutase să devină om. Cu toate acestea, nu părea să fie faţa unui om ajuns la marginea unei prăpăstii ? Vorbea greoi, ca şi cum ar fi fost nemulţumit de el însuşi. Dorea să le prezinte ceea ce se petrecea sus. Ce spectacol deosebit de al acestor oameni de jos: masa unduia şi vuia ca un fluviu. Lui îi era sete de această apă. Sus, nu exista dragoste. Jos, această lume muncitorească, pe care o pipăia şi o simţea cu naturaleţe, ca şi cum cu toţi ar fi fost el însuşi. Aceştia nu erau oameni mici, egali cu zero, care, adunîndu-se la un loc, dau tot zero; fiecare dintre ei valora cît unul şi adunîndu-se se multiplicau pentru a crea o enormă fiinţă cu totul deosebită. Sus, stăpînii cu aerul şi firea lor de stăpîni, gîndindu-se numai la afacerile lor. Îi veniră în minte gînduri fugitive şi nu izbuti să fie prea limpede în explicarea lor. Se grăbea să se întoarcă în cursă. Avea conştiinţa că se deschidea un abis, o prăpastie pe care n-o va putea trece niciodată. Se uită la Elías ca un orb, numai pentru o clipă, şi adresîndu-i-se lui, vorbi tuturor fraţilor săi :

— Lucrurile sînt pe punctul de a da greş, mărturisi el gîndindu-se la ce stranie pierdere de idei, reacţii şi spaime se vor produce în fiecare dintre aceia care-l ascultau. Îl văzu numai pe Elías pălind. Însă mai rămîne un rest de speranţă, adăugă el. Nimeni să nu

se sperie! Trebuie să dormim cu ochii deschişi. Acuma, în noaptea aceasta, trebuie să veghem calm! Ei sînt în stare de orice. Vă rog să vă întoarceţi la şcoală. Cînd se va termina şedinţa, vom veni acolo să vă dăm socoteală...

Atunci lumea încetă să se mai gîndească la mii de lucruri diferite. Cu toţii, sub cerul întunecat, se gîndiră deodată la un singur lucru, unul singur. Gringoul încetă să mai învîrtească manivela.

Ruiz sui din nou scara. Elías şi Jerónimo porniră tăcuţi spre şcoală. Sosind acolo, lampagiul aprinse luminile. Lumina la arcul de o mie de bujii nu mergea. Ceva nu era în regulă. Adusese o scară din magazie, desfăcuse tuburile, scosese cărbunii şi, înconjurat de copii, examina cu un aer perplex tubul; vîrî mîna înăuntru şi scoase o grămadă de fluturi de noapte morţi.

3

Cînd minerul intră în sală, lumea se ridicase gata să plece.

Singurul care mai rămînea prăbuşit în scaun era intendentul Eastman. Se aplecă deasupra mesei, făcîndu-şi mîna pîlnie la ureche.

— Nu v-am spus eu? exclamă cu un accent îndurerat.

— Dumneavoastră sînteţi nişte mari, foarte mari nerecunoscători. Voiaţi să plecaţi şi să mă lăsaţi cu discursul în mine. Atît de puţină consideraţie aveţi pentru mine? Rîse încet, un rîs mic, de buzunar. Nu, domnii mei, numai o clipă, vă rog. Dumneavoastră aţi spus tot ce aveaţi de spus. Nu? Atunci şi eu trebuie să vă spun ceva în numele guvernului. Vă rog să faceţi bunătatea să mă ascultaţi un minut.

Făcu o pauză lungă, gîndindu-se că trebuia să vorbească deschis, însă în limitele oficiale. Ceilalţi se aşezară din nou.

Speranţa se aprinse din nou în ochii delegaţilor muncitori. Lockett se uită supărat la bătrînelul acesta cu pielea gălbejită ca un ziar vechi. Era plin de el şi

lunatic. Examină mîinile lui lipicioase, acoperite de scame pe punctul de a se desprinde. Bătrînul Eastman i se păru slinos, ţeapăn de atîta veghere, cu bărbuţa ridicol de ascuţită. Avea mutra pe care o caricaturizau cei de la *El Zancudo,* ziarul satiric, şi una foarte deosebită de aceea pe care încerca cu desperare să o aibă, ca o mască tînără în casa lui „Petit Poi" — dulcea Petronila Falconi, văduva lui Villadiego, atît de peruviană, atît de micuţă şi fină, corp glorios şi încîntător. Peste drum, în Serrano, Amunátegui şi Juan Martínez, se adunau noaptea trăsurile şi landourile. Şi acolo beau la Petronila, scumpa Petronila, înlocuitoarea prinţesei persane, îndepărtata fiică a Colonelului. Încîntătoarea Petronila era dragostea administratorilor, femeia autorităţilor, expertă în dansul cancán, mişcîndu-se goală pe masa ovală a salonului, în timp ce Lockett, cu generozitate o scălda în *„Chas Demi Sec"*. Şi atunci, Eastman îl spiona cu ochişorii neputinţii, mai întîi din motive cunoscute şi apoi din imposibilitate economică, deoarece el nu putea să arunce în fiecare noapte de sîmbătă peste picioarele lui „Petit Poi" o ladă de şampanie de o sută optzeci de pesos.

Lockett îşi privi ceasul. Era nervos. Ca să mai slăbească tensiunea în noaptea aceasta, el ar părăsi Clubul englez pentru prima oară în timpul acestei stări de spirit. S-ar mai distra. Poate că i-ar putea ajunge timpul între orele două şi trei de dimineaţă ; mai avea încă multe de făcut. După plecarea grevi-ştilor, s-ar duce la protejata sa, Mercedes Ternazas. O ajutase să-şi construiască „Palatul de Cristal" pe care acum voiau să-l cumpere comercianţii chinezi ai oraşului pentru a instala acolo clubul lor (şi poate un local de fumat opium). Era o casă minunată, cu două etaje, o grădină ca un fai cu pămînt adus din Sud, cu statuile zeilor păgîni, Apollo şi Afrodita, aşezate pe nişte piedestale înalte. Mercedes era mai doamnă decît „Petit Poi", prima în Iquique, cu marele său salon exterior, luminos, cu ferestre largi, cu vederea spre Barros Arana, şi cu cele trei porţi — număr discret care permitea să fugi cu gulerul ridicat şi cu pălăria

trasă pe ochi spre Mr. Thompson sau Tarapacá — cu toate că la drept vorbind nimeni nu putea să se rușineze de frecventarea acestei case. Mercedes Terrazas îi spunea lui Lockett că îl iubea, însă el nu credea în această dragoste, ba, mai mult chiar, presupunea că „Meche" era puțin nebună și că într-o zi va fi nevoit s-o trimită la balamuc. Îi făcea scene de femeie sau fiară sălbatică și el poate că va trebui totuși să se păzească de ea; însă în orice caz, trebuia să se ducă la ea în noaptea aceasta, deoarece îi trimisese vorbă că-i era frică de cele ce se petreceau în Iquique. Ce se petrecea? Nu se petrecea nimic. El trebuia să se gîndească, să audă, să-și îndrepte atenția de la aceasta, să mai uite puțin pe Bradstok (doctorul Guldemont îi diagnosticase o ciroză), s-o uite pe fiica Colonelului. Și ea dorea să treacă peste drum și să cineze împreună într-o cameră rezervată la Esteban Vignolo; însă el considera aceasta ridicol, deoarece dormitorul ei, patul cu baldachin aurit, lucea mai distins, mai fastuos și tot atît de familiar ca și propriul său alcov, fiind în același timp ceva care împrăștie singurătatea și alungă insomnia și spaima care acum îl asaltau atît de des. Nu cumva era el și nu Mercedes acela care înnebunea?

Totuși acela care într-adevăr părea să fi înnebunit cu totul era intendentul, din pricina primirii pe care i-o făcuseră greviștii. Eastman încercă să-și încrucișeze picioarele cu ghetele de lac. Cîteva fire de praf se ridicară în aer. Într-un colț al biroului era sprijinit bastonul său cu mîner de argint. Lockett îl califică drept un fel de „Dandy" antediluvian.

— Aș vrea să vă spun ceva. Ceva important. Nu? Ceva ce nu v-am spus mai înainte. Ceva despre care am vorbit personal cu președintele și cu ministrul de Interne, domnul Sotomayor, care este dat dracului. Nu? Un om inteligent. Și vreau ca în această discuție să vă transmit părerea guvernului în privința conflictului, fără expresii oficiale, fără vorbărie goală... dumneavoastră știți. Trebuie să fim patrioți. Lucrurile nu stau bine. La începutul anului, salpetrul și cuprul mergeau ca lumea. Cuprul, în ianuarie, era cotat la

mai mult de o sută treizeci de livre sterline tona, însă acum a căzut. Nu plătesc decît patruzeci şi cinci. Dezastru! Multe mine sînt paralizate. Chuquicamata e ruinată, exclamă el împreunîndu-şi mîinile ca la liturghie.

Lockett îşi spuse ca pentru el: „La subiect, să treacă o dată la subiect".

— Oricare va fi soluţia actualelor evenimente, cred că îmi va rămîne o satisfacţie. Nu? Aceea de a mă sacrifica pentru a face provinciei Tarapacá şi ţării un serviciu important. Dumneavoastră îmi veţi spune: „Ce importanţă are sacrificiul unui om în asemenea momente grele?" Eu vă răspund: Am crescut la şcoala sacrificiului şi e pentru mine o mîndrie să îl fac. Ador iertarea creştinească şi sînt om cu sentimente umanitare. Cred că datoria mea este să garantez proprietatea particulară şi ordinea publică care sînt atributele cele mai sfinte şi demne de respect pe lumea aceasta. Nu? De aceea eu le spun domnilor reprezentanţi ai muncitorilor: este necesar să fim mai umani şi mai responsabili şi să aşezăm lucrurile pe adevăratul lor teren. Eu am spus întotdeauna: „Nu trebuie să fim nedrepţi". Nu? Nu trebuie să comiţi nebunii şi nici să ceri luna de pe cer...

— Nu s-a comis nici o nebunie şi nimeni n-a cerut luna de pe cer, domnule intendent. Această grevă a fost un model de linişte şi de moderaţie în cererile ei. Din partea noastră n-a fost nici aroganţă, nici fanfaronadă, replică Briggs.

— Tinere, dumneata nu ai experienţa mea. Te laşi stăpînit de o mînie nesănătoasă. Nu fi îngîmfat; ţi-o recomand, poate să-ţi facă rău la sfîrşit. Eşti totuşi încă prea crud. Nu? Privesc cu interes la acest om mărunţel, impetuos, cu mustăţi ca ale Kaiserului. Aşa este tinereţea, se înşală. Nu ştie unde să se oprească şi se face avocatul diavolului. Şi eu eram la fel cînd aveam vîrsta dumitale. Eram tare subversiv. Rîdeam de sfaturile bune ale mai-marilor mei. Deci, să nu vină nimenea să-mi spună povestea cu grevele liniştite. Aceea din Valparaíso a început foarte liniştit. Însă după puţine zile a căpătat caracterul unei rebeliuni şi, spre re-

gretul întregii lumi, a trebuit să deplîngem sfîrşitul ei tragic. Nu ? Aşa se întîmplă întotdeauna... Afară de aceasta, mai e ceva nou ce-am aflat din foarte bună sursă...

Muncitorii îl priviră nedumeriţi.

Lockett îl reexamină mai puţin sumbru, ca pe cineva care ar fi pe punctul să arunce o ploaie răcoritoare în infern. O, da ! apropo de Valparaíso, ar trebui să trimită un cablu fulger la Londra ca să dea informaţii de tot ce se întîmplă.

— Am aflat, urmă bătrînul, din foarte bună sursă, cum v-am spus...

Briggs îşi fixă privirea pe rarele fire de păr pomădate, apoi pe gîtul cu pielea mumificată. În plină căldură i se făcu frig.

— O ştiu foarte bine. Nu ? această grevă — e limpede — s-a făcut cu aur peruvian şi îşi are originile ei în Buenos Aires, de unde au venit agitatorii...

Viera Gallo era serios.

— N-a venit nici un agitator din Buenos Aires şi nici aurul peruvian nu există, întrerupse Briggs.

— Tinerelule, află că pe mine nu mă sperie bravadele. Eu sînt acela care se află la postul de comandă şi nu dumneata. Nu comite delictul de ultragiu adus autorităţii. Ţi-o recomand. Nu ? Pentru binele dumitale. Aşa-i ? Să fim bine înţeleşi că autoritatea încă n-a terminat de vorbit. (Lovind cu pumnul în masă se îngălbeni şi mai mult, ca şi cum s-ar fi golit de tot sîngele său.) Am dovezi. Mie îmi place să predomine adevărul. Cum s-a terminat ultima grevă în Argentina, se şi vorbea că se pregăteşte greva aceasta din Tarapacá... Ce, crezi dumneata că eu nu ştiu ? Noi nu sîntem proşti ; sîntem vigilenţi. Nu ? Şi am însărcinat cu menţinerea ordinii pe generalul Silva Renard, care este o garanţie a prudenţei şi a ordinii procedeelor pacifice şi cu măsură. Se întoarse către Briggs şi spuse mieros : În acelaşi timp, tinere, vrem ca dumneata să ştii că eu păstrez greviştilor toată consideraţia. Mai mult decît o merită. Nu ? Datoria mea este să garantez misiunea primordială pe care o are autoritatea la toate popoarele culte : asigurarea vieţii cetăţenilor.

Nu? Atît. Nu? Domnilor: am zis. Vă puteţi retrage.

Muncitorii rămaseră nehotărîţi. În picioare, îngrijorat, Briggs întrebă:

— Şi cu asta am terminat?

— Nu! încă nu, răspunse Eastman. Mîine putem să continuăm discuţiile.

Şedinţa durase nouăzeci de minute.

Eastman se apropie de lumină. Briggs observă atunci că suferea de o boală de piele, poate o eczemă. Faţa lui era roză, cu plăgi care se desprindeau. Muncitorii ieşiră. Insă patronii rămaseră acolo pînă spre orele două de dimineaţă. Viera Gallo desfăşură o activitate, după părerea sa, demonică. Avea ceva dintr-un Mefistofeles creol.

4

Îi aştepta o lume enormă. Pentru a-şi da curaj cîntau marşul *San Lorenzo* şi polca *Redención*. Elías surprinse la Briggs o privire de neputinţă. Căzuse pe o bancă a tenasei, cuprins de deznădejde, simţindu-se fragil, minuscul şi puţin altfel decît ceilalţi care făceau parte din grupul de conducători. I-ar fi plăcut să se ducă la clopotniţă, acolo de unde erau chemaţi elevii în clase, şi să rămîie singur, singur de tot. Ah, această tărăgănare, această tocmeală fără sfîrşit e umilitoare. Buimăcitor, inutil, joc periculos. Îl cuprinse deznădejdea. Ar arunca dinamită. Îi plăcea ceea ce Recabarren condamna: acţiunea directă. În fond era nihilist, însă acuma ar fi dorit să se elibereze de el însuşi. Mai întîi şi-ar ridica chibritul la gură, şi-ar aprinde un trabuc, ar trage trei fumuri şi apoi l-ar aplica la fitil. Îi era ruşine de greviştii. Ruşine de a fi eşuat. Cufundat în mutismul său, cu o expresie desperată, văzu că lumea se aduna din nou, nesfîrşită, pentru a examina faptele. O voce de femeie îl făcu să tresară.

— José Briggs, Briggs... Nu l-aţi văzut pe tovarăşul Briggs?

Se căsătorise de puţin timp. Cu toate că nu credea în căsătorie ci în unirea liberă, o iubea poate pe Luz-

mira. Insă nu era Luzmira aceea care îl chema în gura mare prin toată şcoala. Era o femeie care se îndrăgostise de el cu furie, în timpul acestor zile de luptă. Ea îl numea „Marele meu erou" şi el ţinea la rîndul lui să o numească, drept răspuns, aşa cum o chema întregul Iquique: „Cerul Înstelat". Înaltă, voluminoasă, bine făcută, avea obraz frumos şi ciupit de vărsat şi de aceea lumea îi zicea „Cerul înstelat". Sora tîrfă, prostituată individuală, ireductibilă ca un vultur — îl iubea pe fratele anarhist retras în singurătatea sa leonină. Şi el trebuia s-o reabiliteze pentru că ea dorea să-i spele picioarele după ce străbătuseră Pampa de la Santa Ana, cu apă parfumată şi să-l ungă cu balsamuri. In acest moment de deznădejde nu ar fi oare bine să uite în braţele sale senzaţia că toată lumea sa glorioasă se prăbuşise? Va spune Comandamentului că e bolnav. După aceea, la miezul nopţii, trebuia să se ducă la o şedinţă cu tovarăşii din Sindicatul maritim la Şcoala evreilor. Insă la ora aceea el va străluci pe cerul femeii. Şi nu putea să le spună adevărul pentru că zilerii mării, mici proprietari, cu cîţiva anarhişti printre ei n-ar accepta niciodată ca el să-i părăsească pentru o femeie, care nu e altceva decît o soră prostituată, o lucrătoare cu carnea, lucrătoare cu trupul omenesc, cum se spunea despre „Cerul Înstelat", atunci cînd erau văzuţi împreună.

Căută cu ochii femeia ale cărei strigăte se îndepărtau. Văzu că Elías se apropia. Acest băiat îl căuta întotdeauna setos de cuvintele sale. Dar el o dorea numai pe femeia aceea care nu-i cerea nici măcar cuvinte, şi care era activă şi tăcută în dragoste.

— Ce mai faci, tovarăşe? spuse Elías.

— Rău. Sîntem pierduţi! Mulţi vor să se reîntoarcă în Sud! Poate că ar face bine.

Elías se dădu înapoi. Mintea sa începu să absoarbă frazele cu încetineală după lovitura primită. Atunci toate acestea nu aveau nici un rost! O prostie care se termina cu nimic, o goană fără speranţă? Inima sa rezistă. Il privi cu răceală pe Ruiz şi-l văzu descompus. Nu era idolul său. Era pur şi simplu un om distrus care îşi pierduse capul şi mai ales inima. Să se în-

toarcă în pampă? Să fugă în Sud? Să-şi mărturisească astfel înfrîngerea?

Îi întoarse spatele şi începu să coboare scara, la început cu pasul foarte încet, apoi mai repede, iar cînd intră în strada San Martin, alerga turbat. Se izbi de femei vopsite, care în zilele acelea păreau că se aruncaseră asupra oraşului arhiplin. Purtau uniforme de fete de liceu. Două dintre ele îl strigară, însă el continua să alerge, gîndindu-se la cuvintele lui Briggs. Auzi din toate părţile zgomote stranii, cîntece. Avu impresia că mai toţi bărbaţii căutau să se amestecă cu trupul femeilor şi cu dansul — vestibulul său direct.

Se îngrămădeau în faţa salonului de ceai „Suspinul".

Alergînd mereu, în căutarea liniştii, ajunse la plajă. Şi aici, în restaurantul „Cavancha" — atît de somptuos şi de scump, cu sala de mese clătinîndu-se pe chei, ca un braţ de mare şi orchestra executînd „dansul cîinilor" — se vorbea de acelaşi sentiment fugitiv. Văzu că o dată cu zborul pescăruşilor începea să cadă la ora aceasta bruma aurită cu tot felul de muieruşti. Soseau şi plecau cu trăsurile, dînd impresia că fug de ceva care le chinuia.

In toate părţile simţea lucrul acesta: coborî la Gorostiaga şi acolo salonul de dans al grecului era plin. Intră. Platoul de dans gemea. La mijloc, o femeie cînta învîrtindu-şi braţul: „Unde mergi cu bicicleta?" şi răspundea tot ea zîmbind cu subînţeles: „Să-mi arăt pulpa bronzată!" Ieşi din vîrtej. Înaintea lui se grăbea spre plajă o pereche înlănţuită. Din stradă auzi înfocata *Casa trandafirie, Delirul, Submarinul,* ca şi cum ar fi fost ultimele zile ale Pompeiului şi ale oamenilor din Pampa-Vezuviu.

Trecînd prin strada Tarapacá, colţ cu strada Juan Martinez, văzu, pornind cu zgomot, camionul pompierilor de la Compania „Zapadora", cu toate că el ar fi jurat că nu se declarase nici un incendiu în Iquique. Pentru a face loc camionului să treacă, trebui să se dea la o parte şi să împingă în lături, înjurînd, şiruri de marinari străini, care sosiseră cu vapoarele lor de

cursă lungă și debarcaseră în port cu un clocot în sînge mai grozav decît al motanilor, gonind ca turbați prin lupanarele ordinare din strada Tarapacá. Acum, pentru că nu plecaseră în larg, trebuiau să stea la coadă pentru ca cel de al treilea primar — Benicio Montenegro — medicul orașului, să-i poată consulta noaptea (nu-i primea ziua). Doctorul nu-și făcea apariția. Se întîmplase ceva. Și coada era mereu stricată de vehiculele grăbite și de frămîntarea unui oraș care părea bolnav, nu din cauza dragostei, ci a urii. Elías simți și el ura dar nu pentru că ar fi fost învins, ci pentru că vrea să triumfe. Nu, Briggs nu avea dreptate. Nu erau pierduți. Nu vor fi pierduți. Poate că acele cuvinte spuse despre popor nu erau decît cuvinte goale. El nu era prea experimentat. Era tînăr. Însă o știa: „Lupta va fi lungă, vom avea mult de suferit, însă pînă la sfîrșit vom învinge și atunci nimic nu va fi pierdut. Nimic, Elías! nici viața ta, nici a mea! Da, intră în rînd și fii bărbat. Niciodată să nu te îndoiești căci la sfîrșit nimic nu va fi pierdut, ci totul va fi cîștigat."

Trecu prin fața Băncii Germane Transatlantice și se întîlni cu generalul Silva Renard. Nu fusese deci o peregrinare inutilă. Va dura probabil toată viața sa și mai mult încă, însă era hotărît să o facă întreagă, chiar dacă ar trebui să moară. În fundul sufletului său se simți puternic și plin de înțelepciune. Se întoarse la școală. Aici nu aveau loc conciliabule misterioase. Auzi că membrii Comisiei discutau deschis și în amănunte. Nu era nevoie să-i reînviezi, ca pe Briggs, pentru că toți fierbeau, hotărîți la orice. Erau oameni curați și simpli, pămînt din pămînt, oamenii salpetrului, fii adoptivi ai salpetrului, ca și el. Acum știa că lui îi revenea o sarcină de îndeplinit. Acum știa cine era, cine trebuia să fie.

Un gramofon de la cofetăria „Adriatico" răsună în întunericul nopții, limpede ca un cîntec nupțial. Se umplu de amintiri și de Ida. Își simțea inima plină de mulțumire — sîngele pulsa într-un ritm rapid — și respiră stelele cu tot pieptul. I se păru că omul este aproape tot atît de vechi ca și dorința sa de a supra-

vieţui. Şi ca niciodată nu va fi definitiv pierdut. Se gîndi că într-o zi se va cîştiga pentru totdeauna pe el însuşi.

Se duse pînă la cheiul Prat. De acolo privi spre Insula Serrano. În acordul perfect dintre lună şi fluxul mării, putu să distingă mişcări de trupe, infiltrări de lumină, vaste desfăşurări de marşuri şi un vapor care se învîrtea în jurul său. Se duse să se culce aproape de orele cinci dimineaţa cu senzaţia că zarurile fuseseră aruncate deasupra oraşului Iquique şi a celor treizeci şi cinci de mii de oameni ai pampei.

SÎMBĂTA NEAGRĂ

CAPITOLUL XXXVI

A doua zi — era sîmbătă 21 decembrie 1907 şi calendarul arăta începutul verii — Iquique se trezi învăluit în ceaţă şi în stare de asediu.

Mai înainte de a se fi ridicat soarele deasupra oraşului, intendentul îl convocă pe comandantul diviziei, generalul Roberto Silva Renard, şi pe comandantul crucişătorului „Zenteno", Arturo Wilson, un lup de mare de origine britanică. Hotărîră să termine cu greva şi ordonară să se lipească pe ziduri afişele care anunţau instaurarea stării de asediu. Acolo precizau că legalitatea trebuie respectată în chipul cel mai riguros. Greviştii erau somaţi să părăsească fără întîrziere şcoala Santa Maria şi să se ducă la Clubul Hipic, pe şoseaua care duce spre Cavancha şi unde trebuiau să se grupeze cu toţii pe plajă, în faţa mării, în apropierea staţiei terminus a tramvaielor.

In clipa despărţirii, intendentul, simţindu-se cuprins de o puternică tulburare, vorbi sincer interlocutorilor săi:

— Pot să vă spun că la anii mei am conştiinţa tare curată. In sufletul meu nu veţi găsi nici urmă de ranchiună pentru nimeni. Întotdeauna am procedat drept. Muncitorului chilean îi lipseşte cultura morală. Din nenorocire, acesta este un defect propriu rasei latine. Şi, culmea, la asta s-a mai adăugat şi caracterul indigenilor. Nu? Mie îmi place să cînt adevărul cu voce tare, să spun verde în faţă ce am de spus, adăugă

scărpinîndu-şi nasul roşu. Îmi repugnă faptul că în Chile există clase privilegiate. Asta e împotriva Constituţiei. Nu ? Atunci să nu transformăm clasa muncitorească într-una privilegiată. Nu ? Şi ea are obligaţiile ei. Nu ? Cum îi spune şi numele, obligaţia ei este să muncească. Şi nu munceşte, domnii mei, pentru a vă spune într-un cuvînt, pentru a fi franc, aşa cum sînt franc în toate treburile mele, sînt zece zile de cînd greva aceasta tulbură şi transformă Iquique într-un bordel, într-o casă de toleranţă. Nu ? Afară de aceasta, greviştii sînt manevraţi de un anarhist periculos, un spaniol. Nu ? Şi mie, ca patriot, nu-mi place ca agitatorii să se amestece în treburile noastre. Nu ? Cînd a venit din Spania, au trimis fotografia lui la poliţia din Santiago. Nu ? Domnilor, dacă muncitorii ar avea dreptate, eu le-aş da-o. Însă n-o au ! Ministrul Sotomayor a spus în Camera deputaţilor că nu există ţară în lume în care efortul animal să fie mai bine plătit ca în Chile. Nu ? (Oferi ţigări de foi.) Dumneavoastră înţelegeţi de ce vă spun toate acestea. Nu sînt rău, însă energic, ceea ce este cu totul altceva. Situaţia aceasta nu poate continua. Nu ?

Îşi aprinse ţigara tremurînd. Era în febră.

2

Consulul Boliviei fu avertizat. Consulul peruvian ceru trei vapoare pentru a-şi îmbarca compatrioţii. Cel argentinian telegrafie guvernului său cerînd instrucţiuni.

Piaţa Manuel Montt fu înconjurată de soldaţi.

Intendentul primi din nou delegaţia greviştilor şi după versiunea pe care acesta o dădu reporterului de la ziarul *La Voz del Peru,* a fost primită în chip binevoitor. „Toate sînt în regulă, spuse el. Fiţi liniştiţi. Starea de asediu e o simplă măsură obişnuită..."

Totuşi, această întrevedere fusese doar o discuţie chinuitoare. În aşa fel încît oamenii trimiseră o telegramă preşedintelui Pedro Montt, cerîndu-i garanţii ;

însă răspunsul nu l-au primit niciodată. Probabil că telegrama nici n-a fost expediată.

Elías îl întrebă pe Jerónimo dacă era posibilă respectarea dispoziției stării de asediu care interzicea trecerea pe străzi în grupuri mai mari de două persoane, dat fiind că în Iquique se aflau în acel moment treizeci și cinci de mii de ființe străine.

— Răspunsul ți-l dă ceea ce vezi, răspunse Jerónimo. Străzile, piețele și plajele sînt pline de oameni. Și aceștia se plimbă atît de nevinovați! Și-au băgat starea de asediu în buzunar.

Se strecurară cu repeziciune prin mulțime.

Elías îl zări pe Briggs, care arăta obosit și abătut, și nu putea să-și ascundă tulburarea interioară, intrînd în școala arhiplină de oameni. Nimeni nu se gîndea să o evacueze și să se ducă la Clubul Hipic. Totuși, unii începură să se întrebe cînd se va termina toată povestea aceasta și cum se va sfîrși.

Cum școala era mai înțesată ca oricînd, trebuiră să amenajeze și circul care funcționa peste drum, în partea cealaltă a pieței. Circul aparținea lui Juan Sobarán un fost boxer de origine peruviană. Steaua trupei era o călăreață, care își expunea sînii tari ca două globuri susținute prin magie; obișnuia să poarte costume roșii și sandale asortate. Cortul în care trăia era puternic încălzit de soarele de decembrie. Încolo, era un circ sărac. Paiațele și echilibriștii se uniră cu greviștii din primul moment. Aceștia se instalară pe pista de rumeguș de lemn și după aceea ocupară micile încăperii laterale, de unde artiștii își scoseseră lucrurile. Jurau că niciodată circul nu văzuse atîta lume înăuntru.

3

Elías se întoarse la plajă cu Jerónimo. Era o căldură teribilă, ca și cum s-ar fi atîrnat un cuptor în aer. Pe aceste pămînturi și ape în care domnește o veșnică vară, în ziua aceea soarele culmina în cea mai furioasă splendoare a sa. Merită să-ți faci iluzii cu

privire la dragostea soarelui ? I se păru că acest soare conținea mai multă ură decît dragoste.

Nisipul se izbi de corturile și barăcile improvizate, instalate chiar în apropierea punctului de sosire al pampienilor în port, așa cum se făcea la sărbătorile naționale, deoarece comercianții erau foarte bucuroși. Sărmanele încăperi se ridicară exact ca în 18, pe plaja Cavancha, pînă aproape de stația tramvaielor. Nu erau toate jerpelite. Elías recunoscu atunci că unele, dacă nu erau chiar opere de artă, cel puțin semănau cu niște case adevărate, în aparență durabile, cu un salon de dans la primul etaj iar pe deasupra un amfiteatru cu loji în care se putea bea și de unde se putea privi întreaga mișcare. Acuma însă toate bordelurile— elegante, mizere sau obișnuite — erau deschise și cu toate acestea lumea nu dansa și nu bea. Oamenii nu mai aveau bani aproape de loc; însă acesta nu era singurul motiv, și nici cel mai puternic. Cînd începea să se lase întunericul, se culcau acolo, pe plajă, chiar și dansatoarele dragostei, care rătăceau acuma singuratice, speriate de lumina zilei.

Elías străbătu împreună cu Jerónimo spațiul dintre șirurile de mese unde se vindeau de obicei toate bunătățile. Și totul era gol, părăsit, nimeni nu bea și nu mînca, cel puțin în acest moment. Se părea că ceva le tăiase cu desăvîrșire pofta de mîncare.

Pe lîngă ei trecu metisul, negustor ambulant, purtînd pe umeri o cobiliță la capetele căreia atîrnau cîteva coșuri încărcate. Îl escortau vreo treizeci-patruzeci de pisici sărind și mirosindu-i marfa.

Omul cînta făcîndu-și reclamă :

— Luați pisici, luați pisici. Labe, cozi, mustăți, blană, totul făcut în casă !..

Dar nimeni nu cumpăra. Numai pisicilor părea să le fie foame.

Trecură prin Empanadas con Reloj. Nici aicea nimeni nu cumpără nimic.

Plaja era murdară de resturi de mîncare, hîrtii, cutii de sardele, ziare și coji de portocale. Copiii nu stăteau ca mamele lor să-i despăduchieze. Fugeau și săpau în nisip gropi în care se ascundeau. Elías se bucură un

moment de limpezimea cerului albastru. Pe la orele unsprezece, suflă un vînt de nisip orbitor.

Elías îşi scoase ghetele transpirate, scîrţîitoare, şi se lungi lîngă Jerónimo, la umbra unor stînci gălbui, cu mîinile sub ceafă. Se bucură un moment de claritatea galben-roşiatică a cerului.

Simţi că plaja se reînsufleţea ca şi cum valurile de frică ar fi trecut. Bărbaţii se dezbrăcară şi intrară în apă în chiloţi. Unul sărea într-un picior ca să-şi scoată apa din ureche. Cineva îl strigă pe Elías şi fluieră. Se uită. Cîţiva începură să pescuiască. Femeile spălau rufele şi le întindeau la uscat pe stînci. Din nou auzi fluieratul. Privi: Manuel Tapia, meşterul derripiador din San Lorenzo, se apropie însoţit de fiul său Gumercindo. Se scălda în mare pentru prima oară. Îl invită să meargă împreună. Îşi scoase pantalonii şi se îndreptară spre apă. Valurile erau mici şi suave. Meşterul Tapia privea cu emoţie cum se spărgeau valurile şi mormăia mulţumit cînd apărea spuma. Contempla totul surprins ca un copil, mai mult decît Gumercindo. Un val de apă sărată îl lovi în obraz. La această mîngîiere a oceanului, Elías simţi o beţie moleşitoare. Părea fericit. Desigur, marea plăcea oamenilor de la şes care veniseră să o salute. Cîţi ani trecuseră de cînd minerul nu mai văzuse portul?

Manuel Tapia intră în apă. Se zbengui, aşa cum făcea în rîul Rapel cînd era copil. Cînd simţi în gură apa sărată, îşi aminti de salpetru şi asta i-o spuse lui Elías şi Jerónimo, strigînd ca un copil. Îşi exprimă convingerea că deşertul de nisip al pampei şi deşertul strălucitor al mării, cu comoara lor comună de sare, erau fraţi sau cel puţin veri.

Se apropie de ei Carmela Vergara ţinîndu-şi, ca de obicei, copilul de mînă. Băiatul privea marea în felul său, cu pupilele rotunde şi strălucitoare. Ea era îngrijorată din cauza stării de asediu şi se gîndea că trebuia să se întîmple ceva rău. Carmela Vergara privise greva cu o pasiune nesfîrşită şi se simţea ca fiind mama tuturora. Femeia voia să se întoarcă cu băiatul la şcoală pentru ca să ia masa mai devreme. Copilul nu voia, nu accepta să se depărteze de mare. Spuse că

i-ar plăcea să trăiască toată viața lui pe plajă. „Nu vreau să merg la școală", încheie el.

— Ce-și închipuie mucosul ăsta ? Unde am ajuns ? spuse ea încrucișîndu-și brațele, însă îndată se înmuie și-l rugă : Nu mergem la școală, ci peste drum, la circ, ca să locuim împreună cu căluții și paiațele.

Ochii copilului sclipiră de bucurie și se lăsă condus.

Soarele deveni arzător. Îndepărtîndu-se, copilul își întorcea capul. Făcea semne. Voia să se reîntoarcă iar la mare. Elías auzi glasul său subțire strigînd : „Vreau să rămîn aici". Răbdarea Carmelei Vergara ajunse la capăt și își plesni fiul. Se auziră gemete și plînsete întretăiate. Mama șovăi. Pentru a-și învinge nehotărîrea îi mai dădu o lovitură, de data aceasta o adevărată palmă. Imediat îi păru rău. Începu să-l sărute și copilul s-o respingă. Femeia îl imploră cu voce umilă să se întoarcă acasă la circ, unde clovnul înțelept și femeia cu calul îi așteptau cu o masă încărcată de dulciuri și de alte bunătăți.

Manuel Tapia îl bătu pe umăr pe Elías care întoarse capul, privind în direcția pe care o arăta meșterul derripiador.

— Privește ! exclamă Jerónimo.

Bărci mici intrau în port debarcînd oameni. Apoi se întorceau la vapoarele de război și reveneau cu marinari pe care îi lăsau pe plajă. Nu păreau să fie ambarcațiuni de asalt. Veneau și plecau fără încetare. Sirenele vaselor sunară ca și cum s-ar fi pregătit să ridice ancora.

Elías alergă împreună cu Gumercindo pe plajă, pînă în dreptul escadrei. De pe vapoare continua debarcarea infanteriei și descărcarea unor mașini împachetate. Un nor opri pentru o clipă revărsarea focului soarelui. Vasele luaseră acuma poziție în larg pe o întindere de cinci kilometri. Pe chei bărcile depuneau mereu marinari lîngă macarale.

4

— Ia te uită, cum sosesc mereu pachete !... dădu alarma Jerónimo.

Dinspre cartierul „El Colorado" şi dinspre „La Puntilla" coborîră nişte gardieni călări. Făcîndu-şi mîinile pîlnie la gură, strigară de mai multe ori către cei de pe plajă:

— Atenţie! atenţie!... asculaţi cu toţii!...

— Atenţie!...

Elías întoarse capul. Oamenii îl văzură şi rămaseră nedumeriţi. Cînd ajunseră aproape de ţărmul mării, un poliţist-caporal, un om mai matur, îşi scoase trompeta de la gît şi sună solemn un semnal pătrunzător.

Atunci oamenii îşi aduseră aminte că se aflau în stare de asediu. Pe mulţi îi apucă frica şi-şi priviră corpurile goale.

Trompeta răsună de trei ori. După aceea, sergentul, cu vocea aspră şi răsunătoare, citi o foaie de hîrtie scrisă într-un stil plin de ameninţări prea puţin voalate:

— Atenţiune!... Atenţiune!... domnul intendent vă invită pe toţi să luaţi cunoştinţă de răspunsul pe care îl va da greviştilor azi la orele trei după-amiază la şcoala Santa Maria. Prezenţa este obligatorie şi se recomandă punctualitatea.

După aceea porniră în trap sălbatic pe drumul spre Cavancha.

Elías îi urmări cu privirea. Era trecut de orele douăsprezece. Gîndul său se îndreptă spre după-amiază. Căldura incendia străzile pline de oameni. În toate părţile se pregătea prînzul. Foamea se întorsese.

Se opri lîngă o coadă. În faţa locuinţei unei doamne peruviene tot atît de melancolică pe cît de plină de bani — doña Isabel Ugarte — care aparţinea categoriei inconsolabililor, se împărţea prînzul. Mîncarea părea să fie delicioasă — mai ales peştele. Oamenii îl înghiţeau dintr-o dată, sorbindu-i zgomotos pînă şi măduva spinării pe care, golită, o aruncau pe stradă.

— Circulaţi! circulaţi! strigă privindu-i cu insistenţă un sergent de poliţie, un om bătrîior cu mustaţa căzută şi gălbuie, cu chipul strîmb.

Nimeni nu se mişcă. Omul şovăi o clipă şi apoi adăugă schimbînd tonul ca şi cum în fond şi-ar fi cerut scuze:

— Bine. De data aceasta vă iert. Sînteţi prea înfuriaţi ca să mai ascultaţi de ordinele autorităţilor, însă la trei după-masă veţi afla răspunsul intendentului. Duceţi-vă să-l ascultaţi fără discuţie. Nu fiţi ai dracului! Sînteţi cu toţii invitaţi. Nu uitaţi! insistă el cu un accent mai blînd. O să vă placă. Veşti bune, după cum mi-a spus cineva care ştie bine cum merg lucrurile!

Elías se uită la ceas. Douăsprezece şi jumătate. Avea timp. Putea să-şi facă siesta. Abuzase de corpul său şi umbla cu un somn care-l făcea nervos, pe jumătate zăpăcit, cu ameţeli, trăind ca într-un coşmar, ca şi cum ar fi băut o băutură teribil de tare.

Afară de aceasta îl mai apăsa o neliniştе de ordin familiar: fratele său Luis se afla probabil la şcoală, în mijlocul zecilor de mii de grevişti. Îi era greu să-l găsească. Sora sa îl însărcinase să-l caute. Pînă acum n-o făcuse dar acum se va duce de îndată. Plecă acasă să ia masa. Văzu că la şcoală, în bucătăriile improvizate, împrăştiate prin tot oraşul, husarii începeau să retragă cratiţele şi cazanele militare în care se pregtăea mîncare.

Grăbi pasul. Acum nu-i mai era nici foame nici somn. „Vor să-i asedieze pe grevişti prin foame", îşi spuse el. Îi va comunica aceasta lui Briggs. Nu. Mai bine lui Ruiz. Comandamentul o ştia desigur înaintea lui. Ar ajunge şi el la spartul tîrgului.

Îl căută pe Jerónimo.

— Ascultă, ştiu ce o să spună intendentul după-masă: „Plecaţi la hipodrom. Acolo e de mîncare."

— Dacă nu, asediul prin foame, asta crezi tu?

— Sînt sigur. Bătrînul nu mi-a plăcut niciodată.

CAPITOLUL XXXVII

Consulul bolivian îşi biciui fără milă cei doi cai. Era greu să înaintezi în mijlocul acestui furnicar. Îşi căutase oamenii pe chei, pe plajă, încercînd să se înşele pe el însuşi, deoarece cu toate că nu era plăcut să o recunoască, acum trebuia să se ducă la şcoală.

Văzu o mulțime de copii umplînd străzile. Unii dormitau, alții se jucau zgomotos. Niciodată în viața lui nu văzuse o dezordine atît de barbară. De unde au răsărit atîția plozi? Se gîndi că avea dreptate cine spusese că săracii se înmulțesc ca iepurii. Femeile pălăvrăgeau. De pereți erau sprijinite steagurile și pancartele ale căror inscripții era cu neputință să le citească, însă cunoștea pe dinafară conținutul lor.

Totul părea gata să se reverse. Un oraș supraîncărcat. Nici marea nu era calmă în ziua aceea. Crucișătoarele ancorate săltau și făceau parcă gesturi nervoase în timp ce pe pămînt debarcau fără încetare grupuri de marinari. Se clătinau atît de tare, încît un om de pe bord alunecă și căzu în apă.

Nu-i plăcea această nervozitate. Plaja mirosea a pește putred, a apă stătută și a murdărie de om. La tot pasul apăreau gropi și șanțuri făcute de copii în nisip, ca și cum ar fi căutat să se ascundă de un pericol inevitabil.

Marinarii săreau în bărci făcînd un zgomot sec. Tremurau ca niște steaguri întunecate. El văzu că toate pasarelele au fost întinse deodată. Oamenii începură să coboare scările. Motoarele rămîneau în funcțiune, cu toate că operația cerea nemișcare. Coborîră înarmați cu puști în timp ce se descărcau pachete voluminoase și sumbre ca niște cadavre. Nu le aruncau însă în mare învelite în cearșafuri, ci dimpotrivă, le așezau în mijlocul bărcilor cu motor, înconjurate de un fel de gardă de onoare.

Consulul Don Arístides Moreno era un om mărunțel, cu pielea de culoarea galbenă ca lămîia, ras, cu părul de nuanță cafenie, cu ochii spălăciți și care aminteau de apă murdară. Pe deasupra mai lucra și la o Companie salpetrieră. Nu-i plăcea să privească pe oameni în față. Însă marea, da, o privea în față. Poate pentru că o iubea. De aceea dorise să fie consul într-un port pentru a o putea vedea în fiecare zi. Inima sa se simțea mai bine la țărmul mării. Și în fundul sufletului său se hrănea cu ideea că Bolivia, poate prin el, va ajunge o zi în care nu va mai fi o țară fără ieșire la mare. Îi fusese smuls litoralul în chip bar-

bar. Şi acum el se simţea străin în fiecare port pe care-l spiona cu ochişorii lui de hipertensiv. Da. Cu toate că i se spunea „domnul consul", nu era decît un intrus la care oamenii se uitau cu neîncredere.

Avea un mers greoi şi încet, de aceea prefera să folosească trăsura. Afară de asta, vehiculul era un semn al categoriei sociale şi oficiale, document de trecere şi permis în acest oraş lăsat pradă haosului.

De cîte ori se depărta de mare îl apuca o ameţeală curioasă. Îşi duse mîna la piept. Inima i se zbătea ca un demon.

Inima lui era un dezastru înăuntrul marelui dezastru. Catastrofa pe care o trăia oraşul era mai rea decît incendiul din anul trecut al celor şapte case lipite una de alta, în timp ce el se afla culcat în casa Clotildei Jamett, una din frumoasele şi amabilele doamne ale oraşului, tînără curtezană ce sta tolănită lîngă el care, pentru a fi mai sigur de iertarea păcatelor, aprinsese două lumînări la icoana Sfîntului Patron al Păcătoaselor. Strigînd, trebuise să fugă, prin ieşirea din dos a casei, aproape gol. Fugea, fugea, fugea pe strada Thomson în timp ce focul îl urmărea, apoi incendiul se întinsese şi la casa din faţă. Tocmai atunci începuse să sufle o blestemată de briză marină, care îi ridica în faţa mulţimii poalele cămăşii şi care făcea ca focul să consume casele una după alta. Mai grav însă fusese faptul că incendiul consumase şi reputaţia sa, compromisă, iremediabil compromisă, deoarece casa din care fugise nu era un bordel de mîna întîi. E drept nu era nici de a treia, însă era considerată o casă de prostituţie de categoria doua, care niciodată n-ar fi putut să se compare, nici în vis, cu extraordinarul stabiliment condus de Mercedes Terrazas şi de Petit Poi, cu toate că după părerea sa cu totul personală, fără îndoială, şi Clotilde Jamett putea să fie considerată o proxenetă de lux.

Elías observă că negustorii metişi îşi închideau în grabă prăvăliile. Se uită la ceas — era ora de închidere. Cu toate acestea, el se gîndi că astăzi se cam grăbeau cu tragerea obloanelor. Se duceau să joace jocuri de noroc cu o patimă care-i împingea pînă la

mizarea propriului lor magazin. După-prînz, nu arareori, metisul bucătar își făcea apariția ca stăpîn. Sau — cum se întîmplase de curînd — cînd cîștigătorul se prezentă să-și primească banii — bucătarul îi tăie mîna cu toporul. Consulul simți că orașul, devenit acum un enorm tripou, trăia această atmosferă de joc colosal în care puteau fi măcelăriți cu topoarele jumătate din oameni. Piesele jocului, un joc de mii și mii de cărți, în culori șterse, erau chiar viețile jucătorilor care își așteptau norocul, măreața și oribila soartă în această după-amiază, tocmai după-prînz, în timp ce se închideau prăvăliile metișilor în grabă pentru ca stăpînii lor să se arunce în joc cu străinii.

Dar poate că astăzi închideau pentru că le era frică înainte de joc.

Înaintarea devenea din ce în ce mai înceată. Mulțimea privea trăsura. Consulul văzu saltelele și pernele întinse pe pămînt. Unii se culcau de-a dreptul pe niște ziare. Văzu mese răsturnate cu picioarele în sus.

Se auzeau strigăte. Cîteva grupuri compacte mergeau înaintea lui. Erau mai toate alcătuite din tineri. Și după pasul lor înaripat, înțelese că aceștia se simțeau — candid — eroi.

Trebui să se oprească. Reflexul oamenilor deveni mai puternic. Totul se transformă într-un fluviu uriaș care înainta într-o singură direcție. Își dădu seama că-i va fi imposibil să continue drumul cu trăsura.

O lăsă la un colț de stradă și merse pe jos cu mulțimea. Cîți vor fi fost ? Mii și mii ! Nu putea să-i numere, însă, da, era sigur că toți ceilalți aveau inimile sănătoase. E unul din avantajele de a fi sărac. Cardiacii sînt recrutați de obicei din rîndurile bogătașilor.

Aerul era suprasaturat de oameni.

Consulul auzi răsunînd din depărtare sirena unui crucișător. Își aminti de marinarii debarcați. Masa continua să înainteze încet ; însă inima sa alerga, făcea salturi enorme.

Și dacă va ajunge tîrziu la școală ? Trebuia să înainteze mai repede. Lîngă el mergea un adolescent, ținînd o carte sub braț, strîngînd-o tare. Nimeni nu vorbea și, cu toate acestea, mulțimea nu avea nimic

tăcut. Cu toţii vorbeau în termeni care, fiind neînţeleşi, era sigur că pentru ceilalţi nu erau de loc incoerenţi. Păreau să se înţeleagă între ei.

Mergeau în căutarea a ceva. Doreau ceva preţios. Ceva care trebuia să corespundă durerii şi speranţei lor. Şi cu toate că nu vorbeau, exista un lanţ care îi lega orbeşte. Îi dădu impresia că înaintau înlănţuiţi de bunăvoie.

Se auzi o descărcătură de armă în depărtare. Împuşcături. Mulţimea rămase nemişcată. Tăcerea deveni profundă, aşa cum trebuie să o cunoască numai morţii.

Consulul se gîndi din nou că trebuie să se grăbească. Altfel ar fi putut să moară aici. Ar fi o moarte prostească, cu toate că, în realitate, el nu voia să moară pentru nimic în lume. Mai avea de făcut cîte ceva pe pămîntul acesta.

Auzi tropot de cai în galop. Probabil în Piaţa Manuel Montt. Da, el ştia. Acolo trebuie să fi fost.

Izbucniră strigătele; un ţipăt care se ridică spre firmament. Oamenii se înghesuiau pentru a-şi continua drumul la şcoală, unde vor asculta, la orele trei după-amiază, cuvîntul salvator.

2

Se uită la ceas. Injură: două şi cinci minute. Îl apucă desperarea. Întîrziase. Se simţi doborît. Din piept i se auzeau nişte horcăituri, semne ale bolii lui de inimă. Horcăia ca un om care moare căzînd din picioare în timp ce umblă. Deodată îl asaltă gîndul că toate acestea vor exploda ca o grenadă şi că el, tocmai la ora aceea, va fi acolo, înăuntru, urlînd la rînd cu ceilalţi. Îşi apără inima, încrucişîndu-şi braţele peste piept. Cine oare l-a pus să se bage în toate acestea? Numai din zel funcţionăresc? De fapt se ducea să salveze o mulţime de vieţi. Presupunea că şi consulii din Argentina şi din Peru făceau acelaşi lucru, deoarece toţi trei fuseseră înştiinţaţi deodată. Însă nu-i vedea pe nicăieri. Poate că ceilalţi colegi ai

săi nu prea puneau la suflet situaţia, pentru că numai el şi consulul Ubillús din Ecuador erau de culoare brună. Consulul argentinian, Syres Jones, peruvian de origine engleză, era în Iquique reprezentantul Companiei „Agua Santa" şi intervenea în discuţiile de la Intendenţă apărînd interesele proprietarilor salpetrieri. Consulul peruvian, un englez pe nume Morrow, nu-şi făcea treburile chiar atît de rău. Arăta interes. „Am aicea nişte paşapoarte — spunea el — pentru cine vrea să profite de ocazie." Don Aristides Morena înainta cu răsuflarea întretăiată. Începu să numere secundele, să calculeze timpul. Scoase cu greutate ceasul din buzunar: două şi nouă minute...

Doi oameni îl împinseră. Se aplecă. Mai bine zis încercă să se aplece. Voi să îngenuncheze pentru a-şi căuta ceasul; însă nu avea loc pentru aşa ceva. Nu dispunea mai mult de douăzeci de centimetri pătraţi de teren pentru a călca. Îşi desfăcu braţele. „Oh, Aristides, eşti pierdut!" Încercă să strige, să-şi facă loc pentru ceasul său, pentru ceasul şi inima sa, curios de asemănătoare, cu toate că secundarul şi minutarul inimii sale mergeau mult mai repede decît ale ceasului. Ar fi vrut să vadă picioarele oamenilor. Cu neputinţă. Cînd căpătă impresia că pierduse definitiv ceasul, fu ca un glonte care i-ar fi străbătut inima. Cît de mult i-ar fi trebuit în acest moment, Doamne Dumnezeule!

Minutele începuseră să galopeze o dată cu pulsul său şi se gîndi că era tîrziu, iremediabil tîrziu nu numai pentru a-i salva pe ceilalţi, ci şi pe sine însuşi. De ce oare cele mai rele lucruri se petrec întotdeauna în momentul cel mai rău? Simţi că sîngele presa, încercînd să rupă arterele. Îi era teamă de o explozie în corpul său. Pierduse ceasul şi nu mai avea sensul timpului, al timpului care alerga ca un nebun.

Îl descoperi pe prietenul său, doctorul Silva Valderrama, în mulţime, suferind ca şi el, dar nu chiar tot atît de înghesuit.

— Doctore Silva, David, Davisito... strigă el.

Însă doctorul nu-l auzea. Nimeni nu-l auzea. Şi el ştia că doctorul se ducea la Dispensarul municipal

care funcţiona înăuntrul şcolii, pentru că desigur că dispensarul avea mult de lucru ; dar pe el acuma îl interesa numai să aibă un medic lîngă dînsul, în presiunea aceasta uriaşă a mulţimii, pentru cazul cînd ar fi avut un atac de inimă.

Strigă din nou :

— Hei, doctore Silva Davisito !...

Insă acum nu-l mai vedea, după cum n-ar fi putut să vadă un ac în carul cu fîn.

Zări terasa şcolii, lemnăria strălucitoare, care cine ştie cînd începuse să putrezească.

Insă era greu să ajungi acolo. Toată pampa intra prin poarta aceasta. Auzi cîţiva oameni care explicau strigînd :

— Au tras în Piaţa Arturo Prat... In Piaţa Arturo Prat...

Strigătul se repetă, şi prin poartă mulţimea se revărsa fără încetare. Se gîndi să intre o dată cu ea. După aceea, dori să părăsească rîndurile şi să renunţe la intenţiile sale. Insă nu putea cu nici un chip să se dea învins. Cum să iasă ? Era prizonierul mulţimii. Coborî braţele, nu-şi mai apăra inima. Se lăsă în voia Domnului...

Văzu că mai avea puţin. Işi fixă privirea pe porţile închise ale fabricii de băuturi gazoase, care închidea strada Latorre. Se simţea vlăguit, distrus de parcă cineva îl opera pe viu în picioare. Aceeaşi senzaţie de mai înainte. Doctorul Silva ar fi putut să fie cu el. Era gata să cadă. Se sprijini de zidul mulţimii. Nu mai voia să lupte. Chiar de ar fi vrut, n-ar fi putut să cadă. S-ar fi lăsat ridicat de către mulţime şi ea l-ar fi condus spre destinul său ca pe-o sfărîmătură de naufragiu. Insă problema era lupta împotriva timpului. Era singur, teribil de singur, şi nimeni nu putea să-l ajute, nici el însuşi, nici măcar ceasul său pierdut. Socoti că trebuie să fi fost aproape de trei. Cu neputinţă să fie atît de tîrziu ! Aceasta era ora critică şi el ar fi trebuit să se găsească în afara şcolii, cu toate că se spunea că cine intra în ea, nu mai ieşea.

Cum va proceda ca să întîlnească oamenii cărora trebuia să le transmită urgentul mesaj ? Să urce la

etaj, acolo unde funcţiona statul major al grevi$tilor, pe terasă ? Să urce mai departe ? Dacă nu izbutea imediat, trebuia să rămînă încercuit. Se trezi ridicat în aer. Acuma mulţimea îl purta, învîrtindu-l ca pe o bucată de hîrtie, ca pe un fulg în bătaia vîntului. Se gîndi că devenise atît de uşor, atît de lipsit de greutate dintr-o cauză aşa de importantă. Nu cumva asta însemna că era mort sau pe punctul de a muri ? Întotdeauna fusese un neurastenic şi se gîndise la toate formele de moarte, însă aceasta niciodată nu figurase în coşmarurile sale şi o găsi tare dulce, mai dulce decît moartea prin atac de inimă. Cu toate acestea senzaţia îi dispăru imediat. Simţi din nou cercul corpurilor strîngîndu-se în jurul său, şi văzu cu ochii măriţi de spaimă că îl împingeau spre poartă.

3

Vîrtejul îl aruncă la corpul de gardă. Respiraţia lui devenea mai înceată.

Ruiz îl văzu pe omuleţ de la o oarecare distanţă, cu eleganţa sa şifonată. Se gîndi că fusese trimis să parlamenteze. Apucîndu-l de un braţ, îl trase cu greu deoparte. Cu toate că era încă asurzit din pricina vacarmului, omul spuse :

— Domnule, sînt consulul Boliviei.

— Ce spuneţi ? întrebă Ruiz făcîndu-şi mîna cornet la ureche.

— Sînt consulul Boliviei...

— Hm... Şi ?... mormăi celălalt.

— Trebuie să vorbesc !...

Gălăgia îl împiedica să se facă auzit şi inima sa nu-l lăsa să strige. Toate erau atît de inexplicabile ! Era scris ca el să nu poată ieşi din şcoală pînă tîrziu, cînd nimic n-ar mai fi fost de făcut.

Strigă din nou :

— ... Trebuie să vorbesc !...

— Ce ? întrebă Ruiz. Nu vă aud ! Nu pot să vă aud... Vorbiţi mai tare. Vorbiţi mai tîrziu. Acum n-am timp...

— ... bolivienii !... gemu omul.

— Ei, ce e cu bolivienii ?...

— Trebuie să vorbesc cu ei. Sînt consulul lor. E ceva urgent...

— Urgent, spuneţi ?...

— Da, e vorba de viaţa sau de moartea...

— Ce se întîmplă ?... întrebă Ruiz urlînd.

— ... lor. Trebuie să le-o spun lor. Mă auziţi ? Repede ! Peste un minut poate să fie prea tîrziu...

Înăuntru era o căldură ca într-un cuptor.

Ruiz îl apucă pe consul de mînă ca pe un copil. Începură să-şi facă loc. Consulul mergea în urmă. Niciodată nu-l conduseseră cineva aşa, de mînă ; cel puţin el nu-şi amintea. Avea gura deschisă. I se păru că aude din nou fluieratul sirenei de pe vasul de război, de două ori. Asta făcu să-i crească îngrijorarea. Un vacarm de nedescris. Sosiră în cea de a doua curte interioară. Din mulţime se ridică un fel de fum.

Ruiz bătu într-o uşă. Cineva deschise.

Înăuntru se aflau ceva mai mult de douăzeci de bărbaţi şi femei. Deoparte, îngrămădite, băncile şcolare. Mirosea a orez fiert. Găteau în cameră.

Atunci consulul îşi dădu seama că nu cunoştea pe nimeni dintre toţi compatrioţii săi. Aproape toţi erau tineri, cu obrajii gălbejiţi şi cu buzele verzui, din cauza faptului că sugeau mereu rădăciină de coca, feţe în care se recunoştea malaria, ochi febrili, ondulanţi. Ca şi ai lui. Însă îi separau mii de ani. Nu, nici un milion de ani n-ar fi putut să-i înfrăţească ; îi deosebeau mîinile. Aveau mîini mari, negre. Mirosi. Mestecau coca cu lenevie. Un copil se juca pe jos cu o pisică. Cînd consulul intră, pisica scăpă din mîinile copilului. Şi aceasta poate că-i deosebea. Îşi pipăi gîtul şi îşi simţi ganglionii umflaţi. Se clătină. Oamenii rămîneau mai departe tăcuţi, cu privirea în jos. Nimeni nu-l întreba cine era şi ce vrea. Simţi că trupul său se dizolva. Nu ştia cît este ceasul şi trebuia să termine pentru că şi el era prins în cursă. Viaţa sa slăbea mereu. Muşchii obrajilor continuau să rămînă înţepeniţi.

Ruiz îl prezentă :

— Tovarăşi bolivieni, dumnealui este compatriotul dumneavoastră. Consulul vrea să vă spună ceva. Ceva important. Nu ştiu ce. Bine, vă las singuri, cu consulul dumneavoastră.

Don Arístides simţi dorinţa să-l roage să rămînă. Îi era puţin frică de compatrioţii săi. Însă Ruiz plecase.

Printr-o ferestruică străbăteau cîteva raze de soare care îi făceau o ridiculă aureolă. Se gîndi că poate, fără să-i fi propus, era el Mîntuitorul în acest moment.

Lumea din fund era aproape invizibilă. Părea să fie în ceaţă.

Consulul întrebă :

— Sînteţi aici toţi bolivienii grevişti ? Toţi ?

Nimeni nu răspunse. Ascundeau ceva. Ascultă scrîşnetul de dinţi şi plescăitul pe care-l făcea bolul de coca trecînd de la o falcă la cealaltă. Simţi în gîtlej o presiune irezistibilă, frig în şira spinării. Privirile sale rătăceau orbeşte fără să-şi deschidă drum şi nici să întîlnească altele.

— Ascultaţi, sînt consulul, strigă nervos, clătinîndu-şi capul, îngroşîndu-şi vocea.

Atuncea Chacames vorbi, însă nu cu bombo-ul său.

— E cavalerul, cavalerul consul, cavalerul roşcovan, spuse el cu vocea care-i ieşea din gură în penumbră şi care era o secreţie foarte greu de înţeles pentru un suflet îngheţat, poate inexistent, ca al consulului.

Blestemă lumina care accentua culoarea de porumb a pielii sale şi se urcă pe o ladă. Îi privi cu teamă. Simţea în acelaşi timp cum îl cuprinde mînia.

— Nu, spuse diavolul Palafe, cu un accent de prefăcută veneraţie. Este consulul... Eşti metis, consule... adăugă muşcîndu-şi buza inferioară.

Ştia că oamenii îi dispreţuiau pe metişi. N-aveau încredere în ei. Însă el — după genealogia sa — era alb curat. Nu avea nici o picătură de sînge indigen în vinele sale. Astfel garanta arborele său genealogic. Treaba asta costase pe vremuri două mii de *sucri*[1].

[1] Vechi monede boliviene.

Trebuia să se aştepte la o asemenea primire. Întotdeauna indienii procedează aşa, cu tăcerea lor înveninată împotriva albului. Nu păreau să fie lume din aceeaşi ţară. El era cu desăvîrşire european. Simţi că se topeşte, că va leşina fără să poată să le spună ceva. Instinctul de supravieţuire oare nu exista de loc în ei? Atunci, terorizat, începu să vorbească repede:

— Vin să vă spun că acel care va rămîne în şcoală va muri. Moartea va sosi la trei după-masă. (Îşi dădu seama că vorbea ca un misionar.) Nu ştiu ce oră este. Însă trebuie să plecaţi cu toţii imediat. Îşi propusese să nu aştepte răspuns, însă, aşteptînd, rămase ca pietrificat.

Iscodind penumbra din fund, descoperi că-l priveau ca pe o fantomă asemănătoare morţii. Ca şi cum moartea presimţită ar fi sosit o dată cu el. Cu toţii păreau să aibă capetele în nemişcare ca şi cum n-ar fi fost ale lor, ci le-ar fi tăiat cineva. Nimeni nu răspundea.

— Cine are un ceas? întrebă el.

Nimeni nu răspunse.

— Are cineva un ceas, pentru numele lui Dumnezeu?... Nimeni?

Rămîneau absenţi, cu coatele sprijinite pe genunchi, cu toţi muşchii în încordare, însă nemişcaţi. Simţea frig sau căldură?

Încercă să-i zgîlţîie:

— Spuneţi! vorbiţi!... Pentru numele lui Dumnezeu! Plecaţi sau rămîneţi?... Aţi auzit? Nu fiţi nebuni! se rugă el mişcîndu-şi ochii vioi. Veţi fi pierduţi... Pieriţi cu toţii.

O voce se auzi din profunzime. O voce liniştită, cavernoasă, aproape fără timbru, foarte adîncă, pornind dintr-o faţă uscată care aparţinea unui om corpolent. Vocea bătrînului miner din Esmeralda. Tînăra femeie de lîngă el îşi strîngea la piept copilul de curînd născut. Acuma consulul vedea numai ochii şi auzea vocea înceată, impasibilă, dezolată, fără durere, cenuşie, lăsată în voia ei, care curgea cu o strîngere de umeri.

— Cavalere consul, aici în Iquique se găsesc peste o mie de bolivieni. Numai cîţiva sînt în această piaţă. Nu mai putem să-i adunăm pe toţi.

— Da, strigă consulul. Dar cel puţin dumneavoastră plecaţi, vă rog. Plecaţi, în numele cerului ! Mişcaţi-vă o dată ! Ieşiţi !... Se vor petrece grozăvii. Lucruri grave aici... La trei... grăbiţi-vă ! Eu trebuie să plec imediat ! Porniţi, pentru Dumnezeu ! Hai să mergem !

— Încotro ?... întrebă ca venind din altă lume vocea lui Chacames.

După aceea vorbi din nou bătrînul, tot atît de calm şi neîngrijorat, cu o nuanţă de fatalism în glas :

— Domnule cavaler consul, plecaţi — nu ne mai...

— Dar dumneavoastră ? exclamă consulul impresionat. Să plecăm cu toţii, noi, bolivienii...

— Noi, bolivienii ?... Tu nu eşti de al nostru ! Urmă o pauză care i se păru tot atît de milenară pe cît de ucigătoare. Ghici în întuneric că aveau săpat pe faţă un semn împotriva căruia nimeni dintre ai săi nu putea să facă nimic.

Vocea adăugă :

— Domnule cavaler consul, nimenea de aici nu e descîntat. Nimeni de aici nu se vaietă. Plecaţi fără întîrziere, domnule consul.

— Dar dumneavoastră ?... Atunci dumneavoastră sînteţi sinucigaşi ? întrebă cu desperare.

Nimeni nu răspunse. Poate că nimeni nu pricepea cuvîntul „sinucigaş".

Întrebă cu un geamăt teribil, cu un accent infinit de tragic :

— Dar dumneavoastră, dumneavoastră ?...

— Noi ? Noi ? repetă vocea ca o melopee. Noi am venit cu chileenii. Cu chileenii murim.

CAPITOLUL XXXVIII

Elías numără pentru a suta oară barele de fier de la fereastră. Apoi începu să facă statistica tăbliilor de pe acoperiş ; însă ochii săi căzură din nou pe titlul de pe prima pagină a ziarului Companiilor salpetriere „El Tarapacá".

„E liniște", informa el. Cu toate acestea, în acel moment simți că neliniștea îi mușca stomacul, măduva oaselor...

Imediat ajunse la concluzia că nu avea liniștea necesară ca să mănînce sau să facă ceva care să-l ție departe de acolo. Îl învăluia fascinația școlii înnebunite, care îl chema în tăcere. Pe de altă parte tot orașul intrase în delir.

Se ridică în picioare de pe patul pe care se trîntise îmbrăcat. Îi suna în urechi zgomotul sec al străzii. Închise obloanele și se culcă din nou. Își acoperi ochii cu o basma de culoare închisă: voia să se apere de lumină. Regretă că nu avea niște vată ca să-și astupe urechile.

Pentru un moment nu auzi nimic, ca și cum orașul s-ar fi golit deodată, fără nici o descărcătură. Însă acuma îl chinuia un zgomot care părea să pornească din propria sa ființă. Nervi, își spuse. Poate că în timp ce el era aici, întins, Iquique fusese părăsit. Sau poate că lumea de la școală nici nu mai exista și acesta era motivul pentru care încetase gălăgia. Privi pe sub basma; zări o lumină neclară. Ciuli urechile. Se gîndi că moartea umbla în acest moment dînd tîrcoale școlii și se ridică din nou. Nu putea să mai stea nemișcat și pasiv. Deschise obloanele clipind din ochi. Din adîncimea tăcerii auzea apropiindu-se un mic grup de soldați. Se ascunse mașinal după perdele și-i văzu trecînd cu baionetele la armă. Apoi se pierdură după colțul străzii.

Ce se va întîmpla? Îi vor asedia prin foame? Ori în cîteva minute îi vor evacua din școală prin înșelăciune sau prin forță? Poate că pînă acum i-or fi și împrăștiat. Spectacolul va începe exact la trei. Vor fi cu toții acolo, ca să audă răspunsul intendentului. Mulți — majoritatea — sperau să fie o veste bună. Se înțelesese să se întîlnească cu Jerónimo la trei fără un sfert la poarta Căminului minerului.

După ceasul său mai erau douăzeci de minute pînă la trei. I se păru că știe ceea ce se va întîmpla peste douăzeci de minute: se vor stabili linii de protecție în jurul școlii și greviștii vor fi conduși „înapoi acasă"

cu fanfare militare în sunetul marşului *Erika* şi *Adio regimentului 7 de linie,* ca în ziua în care marinarii începuseră să strige de pe Dealul Crucii. Aşa va fi. Mai întîi îi vor împinge pe toţi pînă la Hipodrom şi apoi îi vor îmbarca cu direcţia întreprinderilor din pampă.

Auzi marea lovindu-se de stînci şi de chei. De obicei, acesta era pentru el un zgomot atît de obişnuit încît îi dădea o impresie de tăcere. Cu toate acestea, acum îi dădea senzaţia unui horcăit imens şi vîjîitul valurilor suna ca o sirenă.

Îşi reaminti de fratele său Luis. Cîţiva cunoscuţi ai familiei îi comunicaseră lui Inés că-l văzuseră la şcoală.

Trecură din nou soldaţi. Mergeau puţin moleşiţi de căldură, echipaţi de război. Auzi sunete agresive de căşti. Se pierdeau şi se reînnoiau pe un fond de tumult. Fără să-i vadă, identifică regimentul „Carampangue" străbătînd strada vecină. Era evident : înainta asupra şcolii.

Elías fu cuprins de o mare nelinişte. Rămase într-o încordare atroce. Trebuia să iasă imediat. Nu cumva era prematur ? La naiba ! Trebuia să rămînă pe loc ! O poruncă irezistibilă ! Nu se va întîmpla nimic ! Nimic ? Îi vor azvîrli pe toţi, în mod solemn, în pampă, cu fanfara militară. *Adio regimentului 7 de linie, Erika* şi iar *Erika.* Ar fi putut să rămînă oare ascuns în arieregardă ? Nu, el va fi acolo unde vor fi şi greviştii !

Sirena unui vapor îşi înfipse din nou cuţitul în cerul indiferent. Cu un gest reflex, Elías îşi privi din nou ceasul: trei fără un sfert.

Atunci ieşi din casă, aproape alergînd.

In stradă simţi că toate casele sînt în fierbere, în stare de alarmă. O zări pe Ernestina Loayza spionînd dindărătul ferestrei, aşa cum făcuse şi el. Carnea ei nu mai era pradă de război. Poate că acuma nu mai simţea chinul nevinovăţiei sale, ci frica de general. Elías citi totul pe faţa ei. Se transformase în cititor de feţe. Abia respira, moartă de curiozitate. Ca şi el, tremura în aşteptarea minutelor care trebuiau să vină. Neliniştea ardea în întregul oraş ca o bombă veche pe punctul

de a exploda. Ca o bombă incendiară care ar fi putut să reducă viețile oamenilor la cenușă într-o singură clipită. Zări un grup format din Carlo Vizcarra, Pedro Rómera, Jesús Cortés, Juan și Jorge Pavelic, cu toții partizanii lui Arturo del Río, mergînd ca și cum și-ar fi făcut scut unul altuia, urmați de o avalanșă, înaintînd spre școală, cu o îngrijorare greu de ascuns.

2

Văzu Comisia muncitorilor intrînd la Intendență. Iarăși! Alergă spre Briggs. Se apropia momentul. Omul se întoarse pe călcîie, tresărind la auzul pașilor care se apropiau repezi spre el.

Îl privi întrebător, aproape furios. Elías se opri. Se dădu cu un pas înapoi. José Briggs își reveni și spuse:

— Aceasta este ultima încercare. Intendentul ne-a chemat pentru a vedea dacă putem ajunge la o soluție acceptabilă.

— Atunci, întrebă Elías, străbătut de o ușoară speranță, înseamnă că nu va mai fi nici un răspuns la orele trei? Mai sînt cinci minute...

— N-aș putea să spun... răspunse Briggs. S-ar putea ca ședința să nu dureze mai mult de două minute... Lucrurile stau rău. Ieri ne-a întrebat, făcînd pe naivul: „Cine v-a chemat? Pentru ce ați venit în port?" A trebuit să-i răspund că el știa mai bine ca oricare altul: „Am venit pentru că s-au închis toate depozitele și prăvăliile din pampă; pentru că patronii le-au închis. Nu mai aveam ce să mîncăm. Și a trebuit să coborîm la Iquique. De asta am venit."

Èlías se amestecă din nou în mulțimea care mergea spre școală. În același timp cîțiva militari, polițiști și marinari, continuau să treacă pe la taberele greviștilor, îndemnîndu-i să vină cu femeile și copiii lor să asculte marele cuvînt, „invitați de intendent", după cum spuneau ei. Comunicară acest lucru la pensiuni, la circul lui Sobarán și în alte părți. Fixară gărzi la încrucișările centrale și acoperiră toate punctele cu patrule. Ajunseră cu trupele pînă în străzile Thompson la nord,

Juan Martínez la răsărit, Vivar la apus şi Zegers la sud.

Mulţimea clocotea într-un ritm de respiraţie impetuoasă, în timp ce înainta cu încăpăţînare, agitînd steagurile chileene, peruviene, boliviene şi argentiniene, unele dintre ele avînd cusături vizibile din cauza uzări continui. Lumea înainta într-o mişcare coordonată în dezordinea sa, ridicînd un nor de praf gălbui. In aer se ridicau voci puternice. Păreau să-şi arunce spre cer tot sîngele lor, strigînd :

— Trăiască Chile !...

Din nou izbucniră strigăte năvalnice. Era fluviul revărsat de o desperată nădejde.

— Trăiască intendentul !...

— Trăiască preşedintele Montt... ! Trăiască forţele armate !...

Elías mergea pe străzile înecate de simpla dorinţă de a trăi. Cîntau şi strigau ca orbii. O aviditate nepotolită de fericire cuprinsese curentul torenţial şi ilumina feţele miilor de oameni. Corpurile mergeau unite, vîscoase din cauza căldurii şi se izbeau de zidurile cenuşii şi albicioase. Nu puteau să umble mai repede. Aveau obrajii strălucind de sudoare. Elías văzu că un zîmbet profund se imprimase pe multe fizionomii. Nu simţeau nici o oboseală pentru a striga :

— Trăiască Chile !... Trăiască intendentul !...

Cu toate acestea, cineva urlă pe neaşteptate :

— Vrem să ne întoarcem în Sud !

3

In acel moment, generalul Silva Renard, istalat în Piaţa Arturo Prat, sfîrşi trecerea în revistă a trupelor din garnizoană şi a celor marine. Dădu pinteni calului.

Strălucirea baionetelor îl reconfortă. Indepărtă din conştiinţa sa neliniştea care-l rodea. Din adîncuri îl mîngîie o senzaţie plăcută. De o săptămînă nu mişcase un deget. Poate că în după-amiaza aceasta toate se vor întoarce la locul lor. Va putea dormi liniştit.

Nu-i plăceau crima, zgomotele neobişnuite, aerul acesta de oraş căzut în ghearele unui destin tulbure. Îl vedea răsturnat, zguduit, în convulsie.

Colonelul Sinforoso Ledesma, cu mutra lui de pietrar, descălecă în faţa sa.

— Cam cîţi or fi, colonele? întrebă Silva Renard, uitîndu-se la nasul turtit al interlocutorului său.

— Din ochi, să tot fie zece mii, domnule general, fără să-i mai socotim pe cei de la şcoală...

— Bine! Bine! Să aşteptăm niţeluş...

In după-amiaza aceea armata nu avea nici un pic de umbră la care să se adăpostească. Silva Renard privi înfăţişarea uniformă, nemişcată a grenadierilor săi. Cavaleria niciodată nu va ajunge la această statuară nemişcare. Caii loveau pavajul cu copitele, se clătinau, îşi ridicau cozile, îşi făceau treburile în momentele cele mai solemne şi speriau muştele cu mişcări bruşte. In schimb, cînd te uitai la feţele grenadierilor săi nu puteau fi deosebite una de cealaltă, toate erau la fel, cu un aer de intensitate rigidă şi cruntă imprimată pe obraz. Soarele parcă ar fi vrut să-i ciuruiască cu razele sale. Faptul acesta sfîrşi prin a-l înfuria, a-l înfuria împotriva acelora care-l obligau să aştepte în mod stupid, călare în plin soare. Auzea de departe strigătele gloatei care provocau în aer o vibraţie enervantă, vestitoare de pericol. Descoperi că un grenadier îşi încovoiase spinarea sub razele soarelui. Nu spuse nici un cuvînt. Dacă ar fi vorbit în acest moment şi-ar fi dat pe faţă neliniştea.

Aghiotantul sosi în galop.

Sună din nou sirena unui vas de război şi generalul îşi scoase ceasul: trei şi zece. Caii îşi muşcau zăbala, nările palpitau.

Grenadierii cei mai apropiaţi se prefăcură că privesc înainte, cu expresia cea mai goală şi idioată de care erau în stare. Urechile lor erau ciulite cu desperare, îndreptate spre buzele aghiotantului, foarte întinse, cu dorinţa de a se lungi...

Calul se clătină pe picioarele sale subţiri şi aghiotantul lunecă puţin în şa. Tăcu.

Grenadierii simţeau acuma focul soarelui în gîtlejurile şi pe cefile lor. Obsesia de a auzi cele spuse de aghiotant le oprea respiraţia.

Omul cu obrazul punctat de bube îşi ridică mîna la vizieră.

— Ce e? întrebă Silva Renard.

— Domnule general, s-a terminat şedinţa. Intendentul a spus Comitetului greviştilor: „Pentru a rezolva conflictul, trebuie ca mai întîi muncitorii să se întoarcă la treburile lor".

— Atîta tot? întrebă celălalt în şoaptă.

— Atît, domnule general!

CAPITOLUL XXXIX

Elías sosi aproape fără răsuflare în piaţa din faţa şcolii. Faţada părea să se mişte din pricina steagurilor fîlfîinde şi a mulţimii îngrămădite la ferestre şi în turnul central. In piaţă nu aveai unde pune piciorul. Cei douăzeci de metri ai rampei de la intrare erau negri de oameni. In grădina din faţă, de asemenea, nu era nici un loc liber.

Auzi în spatele său tropăitul cailor, atît de aproape ca şi cum l-ar fi călcat pe picioare. Durerea de cap făcea să-i zvîcnească tîmplele. Deasupra un cer cald, lăptos şi înăbuşitor.

Nu-l vedea pe Jerónimo.

Toate, fabrica de băuturi gazoase, magazinul „La Pila" şi acela al chinezului Ciang, depozitul de armonice, poarta de la casa bogatei doamne Juana, văduva lui Butler, toate erau închise.

Toată lumea se îndrepta spre căsoiul de lemn mîncat de carii, unde steagurile şi pancartele încercau să retuşeze faţa şcolii cu un zîmbet de măreţ bun sosit. Cu toate acestea, pe Elías îl impresionară ca o grimasă sumbră şi inutilă. Mulţimea dădea impresia unor valuri care nu fac zgomot. Tropăitul cavaleriei se făcu din ce în ce mai auzit. Elías întoarse capul.

Se apropiau, înaintînd cu corpul uşor aplecat înainte, cu lăncile împodobite cu steguleţele tricolore. Intrările în străzile laterale fură blocate de soldaţi.

Elías se dădu la o parte. Văzu atunci desprinzîndu-se un ofiţer, călare pe un cal mare, îndreptîndu-se spre şcoală. Era îmbrăcat într-o uniformă strălucitoare, cu epoleţi roşii. Mergea la pas, ţeapăn, plin de demnitate, cu chipiul uşor tras pe ochiul drept; cu sabia atîrnînd aproape perpendicular pe spinarea udă a animalului.

— Generalul !...

Elías se lipi de perete. Stupefiat, îl văzu înaintînd spre şcoală. Părea că nu se uită la nimeni.

Un ofiţer superior se apropie de el în galop.

— Domnule general, nu trebuia să porniţi singur !... spuse el speriat, cu o voce ştearsă în care totuşi nu lipsea o nuanţă ceremonioasă.

— Ştiu să mă păzesc singur, colonel Ledesma !... răspunse el jignit şi cu o voce tare, ca şi cum ar fi vrut să o ştie lumea întreagă.

Acum îl escortau trei adjutanţi călări, unul cu trompeta atîrnîndu-i de umăr.

Elías privi atuncea spre şcoala care ocupa latura de sud a pieţii. Ii păru învechită, teribil de singură şi de neapărată. Spectrală ca o cuşcă sau ca o închisoare, în lumina străvezie a aerului. Putea fi şi un cimitir fără odihnă. Putea fi dărîmată numai în cîteva minute. Stătea uscată, putrezită, ca şi cum procesele vieţii s-ar fi paralizat într-însa, de multă vreme.

Deodată vacarmul dinăutru şi de afară încetă.

„Ce se întîmplă ?" se întrebă Elías.

Lumea îngrămădită la ferestre agita drapelele, strigînd cu însufleţire :

— Trăiască Chile !...

Doreau ca astfel să-şi cîştige dreptul la viaţă... da ; Elías înţelegea foarte bine semnificaţia acestui gest.

In acel moment, fîlfîitul drapelelor ar fi putut oare spune altceva decît „lăsaţi-ne să trăim ?"...

Socoti că în interiorul şcolii se aflau cel puţin zece mii de persoane. Pe terasă continua fîlfîitul steaguri-

lor. Auzea strigătele lozincilor din depărtare şi aclamaţiile mai apropiate.

— Trăiască patria noastră Chile !...

— Trăiască Argentina ! Trăiască Peru !

— Trăiască Bolivia, da, patria noastră ! Trăiască Chile şi Bolivia !

Agitau steagurile.

— Trăiască armata şi poporul !...

— Trăiască Chile !... răsună ca un tunet.

Generalul privea şi asculta fără să rostească un cuvînt. Acum se aşternea tăcerea.

Uniformele, paralele în lumina soarelui, erau nemişcate. Din depărtare sirenele răguşite străpungeau cu cruzime aerul şi comunicau oamenilor din piaţă şi de la ferestre un slab mesaj, vrăjindu-i.

Elías îl căută din ochi pe fratele său, fără să se mişte. Fratele său Luis era acul invizibil, pierdut în fînul capetelor. Da, îl căuta mai ales printre capetele care se arătau la ferestrele deschise ale şcolii. Oamenii cîntau marşuri patriotice. În piaţă răsuna armonica. Jerónimo ar fi putut să-i dea o mînă de ajutor în căutarea lui Luis, dar îl pierduse şi pe el.

Pe latura de nord a pieţii fulgerau în lumină baionetele.

Prin aer zbură o bucată de ziar.

Un grup de grevişti făceau de gardă în faţa porţii. Lui Elías i se păru că fratele său se găsea printre ei. Încercă să se apropie.

Bucata de ziar îşi încetă dansul ei dezordonat.

Elías văzu atunci calul colonelului întorcîndu-se brusc şi pornind în trap spre şcoală.

Izbucniră strigăte. Colonelul, fără să se aplece, vorbea acuma la poartă cu grupul de gardă.

Îi zări apoi pe cei din Comandament. Distinse figura uscată a lui Briggs. Discutau în ochii tuturora.

Generalul urmărea cu privirea grupul cu care parlamenta.

Îşi pipăi mecanic tocul pistolului automat.

Privindu-l pe Briggs de la distanţă, Elías descoperi în sfîrşit expresia feţei sale ; figură tulbure de sinucigaş.

Acoperişurile erau înţesate de capete curioase şi de costume colorate, făcînd împreună cu steagurile un joc viu.

Deasupra, cerul era liniştit, grav, aproape gol şi, cu toate acestea, sufocant.

Colonelul Ledesma se întoarse în galop. Se opri la trei metri distanţă de general şi-i raportă:

— Am comunicat Comitetului ordinul de evacuare a şcolii şi a pieţii şi indicaţia de a se duce la Clubul Hipic împreună cu toţi greviştii, domnule general.

— Şi ce-au spus?

— Domnule general, Comitetul refuză să se supună ordinului.

2

La şcoală se închiseră brusc ferestrele, ca bulgării de pămînt care cad înainte de a se sfîrşi înmormîntarea.

Elías se gîndi: „Sînt prizonieri? Soldaţii vor lua şcoala cu asalt? Imposibil." Nu aveai unde să arunci un ac. Şi apoi, intendentul dăduse fără îndoială instrucţiuni pentru evacuarea oamenilor în pampă. Vor da foc şcolii? În acest moment era evident că-i treceau prin cap cele mai absurde gînduri.

Un locotenent bătu la poarta unei case vecine, aceea a lui don Gervasio Alarcón şi ceru permisiunea să intre.

Elías văzu din nou cum perdelele se dădeau la o parte uşor, timid. În şcoală se făcu semiîntuneric. Apoi ferestrele, cea mai mare parte fără geamuri, se umplură de capete. Păreau tăiate şi expuse într-o vitrină.

Clădirile din jurul pieţii erau închise cu lacăte. Timpul se tîra ca un melc.

Se aşternu o tăcere toridă, asemănătoare fricii înnebunitoare de moarte.

Apoi reîncepu cu intermitenţă vacarmul. Izbucniră strigătele de: „Trăiască Chile", „Trăiască Bolivia", „Da, patria noastră".

Drapelele de la etajul întîi şi de pe terasă se întin-

seră spre piață. Păreau mîinile unor ființe roș-albastre care implorau generalului iertare.

Și chiar în acest moment, generalul, părînd gata să dicteze sentința, ordonă colonelului Ledesma :

— Adu trei mitraliere de pe crucișătorul Esmeralda. Așază-le în fața școlii, îndreptate spre poartă, una din Latorre, cealaltă din Barros Arana și a treia în Amunátegui.

— La ordinele dumneavoastră, domnule general!

— Colonele, un moment! adăugă gînditor ca și cum ar fi cîntărit fiecare cuvînt. Așază un pichet din regimentul O' Higgins la stînga mitralierelor pentru a trage oblic în gloata înghesuită la marginea pieții! Totodată, spune-le căpitanilor de vase — era ocazie solemnă și deci trebuia să-i numească pe fiecare cu gradele și numele lor complete — Arturo Wilson și Miguel Aguirre, că am nevoie de ei.

Colonelul Sinforoso Ledesma își ridică mîna dreaptă la cozoroc, formînd un triunghi cu brațul, și plecă. Primii pași ai calului răsunară în tăcere ca o explozie. Ceilalți pocniră abia ca niște împușcături de gloanțe obișnuite. Colonelul simțea că nerăbdarea amenința să-l doboare de pe cal. Trecea prin mijlocul terenului, înconjurînd cortul circului într-o atitudine aparent liniștită. Acum copitele loveau pavajul ca niște pietre. Putea să urle ordinul ; era însă datoria lui să-l transmită cu o figură de indiferent fatalism. „Ce pot să fac?“ murmură ca pentru sine.

Colonelul transmise marinarilor ordinul generalului. Descoperi în vocea sa o notă de ușoară suferință — puțină milă de el însuși.

Se simți ușurat cînd marinarii îl lăsară să se ducă în întîmpinarea generalului. Rămase puțin în capătul opus al pieții. Apoi, deodată își reaminti ceva și porni în galop. Vorbind încet, dădu ordinul de instalare a celor trei mitraliere. După aceea, avu o scurtă discuție cu comandamentul lui O'Higgins, transmițînd instrucțiunile generalului. Se simțea inadmisibil de torturat. Cum avea un creier matematic, încercă să calculeze cîte posibilități existau pentru ca toate acestea să nu se termine printr-un măcel. Zece-douăzeci la

sută ? „Cel mult“ își răspunse. Sau, exista o posibilitate din cinci ca el să scape în după-amiaza aceasta și să nu devină un ucigaș. Dori atunci să se întîmple ceva imposibil. Îl apăsă neliniștea neputinței de a spune ceva.

Nu putea să acționeze decît conform cu disciplina, executînd ordinele generalului, cu toate că el se știa superior acestuia ! Pe de altă parte, autoritatea trebuiește respectată cu orice preț !

Îi era frică. Trebuia să facă ceva. Cu cît mai repede, cu atît mai bine, deoarece era necesar.

Vorbi cu adjutantul său pentru a-și încerca vocea. Își dădu seama că era slabă. Preferă să tacă. Descoperi că respirația sa producea un șuierat. Își pipăi inima pe deasupra tunicii.

Cămașa îi era lipită de corp. „Căldura“, murmură el.

Privi din nou terasa școlii pe care steagurile o acopereau în parte părînd niște flăcări pîlpîinde, într-o zi cu vînt slab. Da, păreau niște flăcări. Oamenii vor muri, însă nu vor muri și steagurile. Întoarse capul și rămase cu privirea ațintită în altă parte. Simți că i se înfige un cuțit în pîntece.

3

Elías suferea de sete. O sete care îi ardea pieptul. Nu putea să ajungă pînă la poarta școlii. Trebuia să-l salveze pe fratele său imediat, deoarece în acest moment generalul și cei doi ofițeri de marină, escortați, se îndreptau într-acolo. Se apropia sfîrșitul ?

Urmărea buimăcit înaintarea aceasta a generalului. Aștepta ca lucrurile să se îndrepte în ultimul minut și fratele său să se salveze. „Dacă parlamentează cu ei, înseamnă că generalul nu este un om chiar atît de inaccesibil și nici nu-i consideră banditi sau răzvrătiți.“ Trebuia să audă ce spuneau ! Va fi un moment decisiv. Se simțea slab și era departe de ei. Tremură, deoarece curiozitatea sa nu se potolea de loc. Nu era o curiozitate ieftină și vulgară, ci o curio-

zitate pornită din dorința de a-și salva fratele, și o dată cu el pe toți ceilalți frați.

Oamenii gesticulau de sus, aplaudau. Aclamau cu emoție pe general și ochii lor erau ațintiți la fiecare pas al calului său înalt. Apoi urmăriră mișcările abia ondulante ale corpului generalului.

Elías încercă cu greu să se apropie, cu spatele apăsat de zid, din cauza presiunii mulțimii. Nu putea, nu ajungea să audă.

Sus, se întări și mai mult ideea că vor avea sprijinul călărețului care înainta...

Generalul simți greutatea celor zece mii sau douăzeci de mii de priviri înfipte în ochii săi, încercînd să ghicească ceea ce gîndea, ceea ce urma să spună peste o clipă, ceea ce va ordona după aceea. Își puneau în el toată nădejdea lor desperată. Îi interesa să descifreze cu certitudine și definitiv dacă aducea sentința de moarte scrisă pe față, dacă îi va doborî dintr-o lovitură. Însă el nu vedea pe nimeni în parte, ci numai pe el însuși, adică vedea ca prin înălțătorul pustii numai o gloată mare de oameni și se gîndea la datoria sa. Înainta cu aroganță... Dacă fiecare privire ar fi fost un revolver sau o împușcătură, totul s-ar fi aranjat în favoarea grevi știlor... a răscoalei. Însă erau numai priviri, și militarii erau aceia care purtau arme... Erau de fapt numai priviri, și pentru el toate alcătuiau un vacarm popular imens și straniu, a cărui mișcare era vizibilă numai în fizionomiile care acuma strigau cu frenezie:

— Trăiască generalul Silva Renard!... Trăiască generalul!

Strînse brusc dîrlogii. Cînd ajunse, șovăi un moment. Ridică mîna dreaptă cerînd tăcere și spuse:

— Trebuie să vorbesc cu Comitetul!...

Auzi murmure. În apropierea calului, unei femei îi curgea sînge din nas din cauza căldurii și se văieta: „Isuse, Marie și Iosife!" „Femeia aceasta trăiește cu crezul în gură!" își spuse el. Nu îi plăcea să vadă sîngele cu toată semnificația vieții profunde, care părea că se scurge o dată cu el. Aerul atîrna nemișcat. Femeia căuta o batistă. Privea de jur împrejur

cu o expresie rugătoare. El i-ar fi împrumutat o năframă, dacă prin aceasta n-ar fi însemnat să destrame atitudinea sa de general aflat în bătălie. Cineva îi întinse una peste capete. Batista avea o margine de doliu. Bătrîna îşi apăsă nările şi încercă să-şi lase capul pe spate; însă îşi simţea gîtul înţepenit.

— Sosesc membrii Comitetului, domnule general! anunţă cineva dinăuntru.

Elías, lipit de zid, încercă să-şi facă drum spre poartă. Îşi simţi gîtul strîns într-un cleşte. Trecuseră pragul. Ce-or fi gîndind oare? se întrebă Elías în timp ce vedea de la o distanţă de douăzeci de metri spatele călăreţului.

Vocile deveneau din ce în ce mai puternice. Coborau prin ferestre şi de la balcoane, străbăteau pereţii dinafară, ca erupţia unui sistem vulcanic cu numeroase cratere sonore. Din cînd în cînd se auzea urletul sirenelor de pe vapoare. Zgomotul mării apărea limpede pe planul al doilea. Elías văzu că nimeni nu se mişca, în afară de Comisia care cobora treptele de la Cartierul general, de pe terasă, printre două cordoane de grevişti.

Acum Elías era mai aproape. Îi văzu profilîndu-se pe perete. Erau aceiaşi de totdeauna. Olea, Aguirre, Ruiz, Briggs, cu privirea şi pletele sale roşcate de apostol, cu mustăţile mai groase şi mai aspre ca niciodată. În ochii săi juca strălucirea febrei. Salutară cu un gest uşor, mîndru şi încăpăţînat.

Generalul se înălţă în scări. Se întinse ca săgeata unui arc în uniforma sa. Privi figura lui Briggs, gravă şi pătrunzătoare şi spuse tăios:

— Vă aduc la cunoştinţă pentru ultima oară. De aceea vin eu însumi. Ordon ca imediat să plecaţi cu toţii la Clubul Hipic. Vă dau un sfert de oră pentru ca să-mi evacuaţi şcoala şi piaţa.

Fu înconjurat de o tăcere atroce. Nu cumva nu-l auzeau? Asurziseră?

Se aplecă pe gîtul acoperit de părul lung al calului.

Se părea că oamenii de la ferestre vor cădea în gol. Cu toţii imitară inconştient înclinarea genera-

lului. Niciodată nu auzise Elías o tăcere atît de profundă. Respiraţia mulţimii rămase suspendată; era o suflare surdă, pulsaţia vieţii acompaniind zgomotul îndepărtat al valurilor.

Încercă din nou să se apropie. Generalul îşi duse mîna dreaptă la ureche. Îl auzi pe Briggs:

— Generale, vom pleca atunci cînd patronii vor respecta convenţiile. Numai atunci! Dumneata pretinzi să ne predăm fără condiţii! Generale, asta nu se poate! Nu e drept! Nu vom capitula. Apoi îşi încrucişă mîinile pe piept.

— Gîndiţi-vă bine la ce spuneţi, spuse generalul.

Apoi se ridică în şa şi, în loc să se întoarcă, începu să se retragă cu privirea aţintită mereu la şcoală.

CAPITOLUL XL

Se petrecuse ceva irevocabil?

Elías văzu cîţiva grevişti urcaţi pe acoperişul şcolii în ruină, desfăşurînd din nou cu desperare steagurile chileene, boliviene, peruviene şi argentiniene.

Trei femei se aşezaseră călare pe coama acoperişului şi agitau steagurile spre cer strigînd. Ecoul străbătu piaţa şi se reîntoarse fără să se înţeleagă nici un cuvînt. Era totuşi limpede că nu putea fi vorba numai de un geamăt imens.

Oamenii umblau pe acoperişul de tablă de zinc, cu tricolorul steagurilor enorme desfăşurate în vînt, uitînd de orice prudenţă, fără să se supună.

O femeie se învălui în pînza steagului. Privea în jos cu o expresie sfidătoare. Elías o recunoscu. Era Carmela Vergara. Capul ei părea o oală de lut pusă să se usuce la soare. O văzuse de dimineaţă, împreună cu copilul ei. Cu o zi mai înainte o întîlnise ieşind dintr-o prăvălie. „Am fost să cumpăr cîte ceva", îi dădea socoteală ca şi cum ar fi fost bărbatul ei. Cîteva lumînărele colorate pentru a sărbători, după

cum se cuvine, Crăciunul şi Anul Nou — care erau atît de apropiate — în micul lor sat din pampă. „Deoarece atunci vom fi acolo. Nu crezi?“ Acum umbla pe acoperiş făcînd o adevărată echilibristică. Ochii săi mici, plini de foc, deschişi ca niciodată, priveau spre piaţă. Dorea să simbolizeze o mare imagine salvatoare. O pisică se apropie de ea cu coada ridicată, încurcîndu-i-se între picioare. Învăluite în pînza steagului, strigătele femeii traversară piaţa.

Piaţa îi răspunse ca un ecou. Nu era un ecou gol, fără conţinut. Era un ecou mai degrabă rotund. Un ecou cîntat şi răguşit.

Strigătele se repetau, coborau şi treceau pe la margine, învăluind armata şi marinarii.

Elías se simţi pătruns de vocea stranie a acestei femei imprudente, înfăşurată în steag. Simţi că trupul i se acoperă de o sudoare arzătoare.

Căzură bucăţi de moloz şi se auziră pîrîituri. Acoperişul putea să se prăbuşească. Carmela Vergara era parcă o ţintă vie, care invita să se tragă în ea. Poate îşi dădu seama de acest lucru. Dar cum s-ar fi putut oare trage în ea?

Generalul se gîndi că ochind în marginea acoperişului îi va lovi picioarele. Oamenii de pe acoperiş aruncau pe jgheab cutii de ţigări goale. Părăsi gîndul acesta, gîndind că nu aceasta voia.

Soarele ardea şi parcă aprindea tabla de zinc. Generalul se gîndi c-ar putea da foc şcolii cu un muc de ţigară.

Continuau să cadă ţiglele. Sîmburi de fructe se rostogoleau pe stradă prin jgheabul făcut pentru a aduna apa ploilor — de fapt aproape necunoscute în acel oraş.

Femeia, nemişcată, privea acuma avînd gîndurile sculptate pe figura ei înspăimîntată ca şi cum ar fi rupt o vrajă şi şi-ar fi dat deodată seama de adevărata situaţie. Izbucni în plîns. Toată piaţa luă parte, cu toată distanţa, la emoţie, urmărind lacrimile acestei femei care se aşezase din nou călare pe acoperiş. Erau lacrimi tăcute, cu toate că fiecare dintre ele părea să pornească din inimă.

— Vrem să ne întoarcem în Sud! strigară de jos.

Elías privi în partea cealaltă, auzind zgomotul unei mulțimi care luptă din răsputeri pentru a rupe un lanț. În partea de nord altă mulțime încerca să iasă din piață și se ciocnea de cordonul de patrule. Cîțiva căzură pe caldarîm și trupa de soldați închise ieșirile cu noi întăriri. Greviștii insistară din nou, însă fură iarăși risipiți.

Atunci, de pe stradă, de la ferestre, de pe balustrada înțesată cu capete de copii și de pe acoperiș, porniră strigăte întovărășite de fîlfîirea drapelelor:

— Nu plecați, tovarăși! Nu plecați!...

Să fi fost tot muncitorii portuari de pe Dealul Crucii? Nu, aceștia se aflau cu toții în școală. Carmela Vergara începu să facă cor cu ceilalți.

— Nu plecați, pentru Dumnezeu! În numele lui Dumnezeu cel sfînt, nu plecați, tovarăși!

Oamenii care voiau să plece își întoarseră capetele spre școală. Soarele nu-i permise lui Elías să citească expresia de pe fețele semenilor săi. Însă avu sentimentul victoriei.

Erau din nou uniți.

Nimeni nu pleca.

Nimeni.

2

Generalul își convocă statul-major în centrul pieții.

— Le-am spus căpeteniilor lor: „Luați-mă cu binișorul și o să ne înțelegem, însă să nu mă terorizați. Așa nu mai merge. S-a terminat."

Silva Renard își privi ofițerii fără să-i vadă, cu ochii pierduți în zare. Observă că umbra începuse să se așterne peste piață. Avea gura moale și întredeschisă.

— Părerea mea este că infanteria să atace la baionetă pînă în interiorul școlii, impunînd predarea. Important este să fie capturat întregul Comitet al grevei. Vocea surdă făcu o pauză. Aceasta, desigur, în timp ce cavaleria șarjează împotriva gloatei adu-

nate aici, afară... Simți nevoia să o arate cu degetul ; însă se opri la jumătate.

Ceilalți nu se mișcau. Domnea o tăcere albă, sub soarele arzător.

— De acord ? întrebă generalul.

— Iertați-mă, domnule general ! îmi permiteți ? spuse colonelul Almarza. Cred că planul dumneavoastră este perfect, complet, însă prezintă unele pericole parțiale... Văzînd fruntea încruntată a generalului, începu să mormăie printre dinți cu o voce care abia zgîria tăcerea. Mi-e teamă... O teamă deosebită...

— Ce spui ?

Generalul trase concluzia că Almarza era un vanitos, un tip pedant, un antipatic insuportabil. Se credea un tactician verificat, înțeleptul înțelepților, de cînd avusese trei conversații cu Korner. Ar fi vrut să se repeadă cu calul asupra lui, însă se lovi de politețea militară.

Almarza își rotea ochii în toate părțile și în același timp toate privirile se fixară în acest cerc blindat pe care îl ocupa statul-major.

— Mă tem, continuă el, ridicînd glasul, că aceste operații nu vor da un bun rezultat. O cauză specială : desimea mulțimii. Cred că nu există siguranța că șarja va avea un succes absolut...

— De ce ? întrebă, încurcat, generalul, ridicîndu-și capul pe care soarele îl pedepsea acum cu flăcările sale directe.

— Pentru că, ne convine ori nu, un atac cu armele albe sau cu cavaleria, domnule general, înfruntă riscul ca greviștii să se unească cu trupa...

— Atunci ce propuneți dumneavoastră, domnule colonel ? întrebă sfidător generalul. Dar repede, repede ! Sîntem în întîrziere !

— După părerea mea, ca să obținem un rezultat eficace și ordonat, vocea sa deveni greoaie, cu o senzație îngrozitoare de timp mortal în fiecare cuvînt și mai ales în pauzele intermediare, ceea ce se cere este folosirea armelor de foc. Trebuie să fie puse în funcțiune fără nici o șovăială. Cred că astfel nu va fi nici

o reacție posibilă și respectul, împreună cu prestigiul autorităților și al forței publice, vor fi apărate de orice surpriză.

Generalul încercă să se miște așa cum făcea la el, la Comandament. Înțelese însă că aici era cu neputință.

— Or fi înarmați? întrebă căpitanul Arturo Wilson.

— Nu cred, răspunse Miguel Aguirre Luco. De unde?

— O explozie de dinamită ca în pampă și zburăm cu toții în aer. Ferească Dumnezeu! N-ar fi de loc plăcut, spuse căpitanul Wilson.

Miguel Aguirre Luco sugeră timid:

— De-ar fi posibil să-i evacuăm cu vorbe bune...

— Astea sînt vorbe goale! Nici Cristos nu-i scoate de aici... spuse colonelul Almarza. Numai moartea poate să-i evacueze. Afară de aceasta, mai este și pericolul tifosului. Lipsește apa potabilă. Trebuie să-i evacuezi!

— Bine, domnilor, ce hotărîți? Trebuie să terminăm repede, zise generalul. Se face tîrziu, adause arătînd umbra care se întindea deasupra pieții.

Ceilalți tăcură.

Generalul își ridică ochii spre Almarza și spuse pe neașteptate:

— Cred că aveți dreptate, domnule colonel... Dați deci ordin regimentului O'Higgins, să tragă în terasă. Și acuma dumneavoastră — șopti el, arătînd cu două mișcări ușoare ale bărbiei spre căpitanii Wilson și Aguirre — dispuneți ca un pichet de marinari să deschidă focul dinspre strada Latorre spre poarta școlii.

3

Se porni o mișcare ca un puternic reflux. Elías reuși cu greutate să se îndrepte spre poartă, știind că acolo va da de fratele său. Femeia de pe acoperiș mișca steagul. Însă nimeni nu se mai uita la ea.

Soldații se retraseră.

— Nuu ! !... strigă femeia de sus, cu durere şi frică de mult adunate, aplecîndu-şi capul înspre afară, înspre prăpastie. Nu... nu trageţi !... Nu mă uci-deţi !... Cuvintele izbucneau ca nişte descărcări electrice succesive. Vaietul se lovi ca o piatră de pielea întinsă a pieţii.

În clipa aceasta, cei de jos se uitară la ea înspăimîntaţi. Ea îi vedea pe toţi.

Cerea oare iertare ?

Pe Elías îl apăsă un sentiment încă necunoscut. Îl căuta pe fratele lui. Un fel de frăţie tainică a celor care sînt gata să moară. Aici se aflau toţi fraţii săi, femeia de pe acoperiş, toate bietele femei, toţi copiii. Îl observă cu respiraţia tăiată pe general, care părea nemişcat ca pe un piedestal pe calul său, aşteptînd. Simţi ruptura dintre el şi omul acesta — un antagonism. Acesta nu era nici fratele, nici părintele său. Îl vedea că era pe punctul de a face ceva necinstit. Se simţi deodată trădat.

Dinspre şcoală începu din nou vacarmul : un cor de rugăciuni.

Înţelegea numai : „Nu... nu trageţi... pentru numele lui Dumnezeu", cuvinte pe care femeia le striga de sus.

Soldaţii se retraseră pînă la peretele de peste drum ca şi cum s-ar fi adăpostit în tranşee.

Lumea fu cuprinsă de spaimă. Poate că niciodată nu avuseseră o conştiinţă atît de limpede că vor muri îndată, într-o frîntură infinit de mică a timpului care urma.

Elías simţi în capul său din nou un gol brusc, halucinantul scîrţîit al nisipului sub paşi în deşert, cînd rătăceau prin pampă spre oraş. Frica avea aceeaşi rezonanţă, nici mai mult nici mai puţin ca aceea a unui urlet.

Servanţii controlară poziţia mitralierelor.

Elías simţi că trăia golul nemărginit al unei agonii colective.

Femeia înfăşurată în pînza steagului se văieta cu o tragică frenezie. Era în lamentarea ei ceva anticipat

funebru şi transmitea această senzaţie în spaţiul precrepuscular care o învăluia.

Cu toţii aşteptau răpăitul împuşcăturilor... Niciodată nu-l auziseră. Cu această ocazie trebuiau să fie experimentate mitralierele din Chile. Cu toate că nu le cunoşteau de loc, ghiciră că armele acestea ucideau ca o sută de revolvere sau ca o mie la un loc, nu ştiau exact... Nu ştiau pentru că trebuiau să moară pentru prima oară şi pentru că în Chile, mai înainte, nu se folosiseră mitraliere. Mitralierele Marinei de război. Vor fi experimentate aici, în piaţă, aproape ca şi pe arena circului Sobarán, care anunţa: „Margot Napier, frumoasa călăreaţă franceză, sosită în Chile".

Elías privi ca hipnotizat gura neagră şi pîntecele uriaş al morţii. Ea, la rîndul ei, îl privea cu orbitele sale goale, instalată la o distanţă de nu mai mult de douăzeci de metri. Simţi o dorinţă fără seamăn să pornească în direcţie opusă. Nu, ar jigni mulţimea! Căzu pe gînduri, socotind că poate nu ştiau să folosească mitralierele. I-ar face însă plăcere să tragă în soare. Îl cuprinse un amestec de neputinţă şi furie.

O femeie cam de patruzeci de ani tremura lîngă el. Îi clănţăneau dinţii. Ascundea în spatele ei o fată de cincisprezece ani. Ar fi vrut s-o adăpostească din nou într-însa, să o introducă din nou în pîntece pentru a o apăra. Urletele de pe acoperiş porniră din nou spre cer mai limpezi, spre nuanţa de roşu aprins a apusului.

Sperau într-o minune. Buzele lui Elías se strînseră. Toţi ochii se ridicară, mari. Auzeau, da, auzeau clopotele răsunînd deasupra capetelor lor, izbindu-se aproape de ei înşişi şi piaţa era o cutie de rezonanţă. Ecoul îndepărtat revenea sub paşii săi şi renăştea. Ei simţiră reîntorcîndu-se nădejdea, ca şi cum ar fi vrut să pună stăpînire pe sufletul lor care trebuia să fie religios ca sunetul clopotelor unei catedrale, ca însăşi mila Domnului. Şi atunci descoperiră că era ea, Carmela Vergara, aceea care trăgea clopotul în turnul şcolii, o dată cu nişte strigăte de neînţeles şi poate nesocotite. Elías simţi cum i se urcă un nod în gît şi cum mîinile slabe, osoase, ale femeii aflate în

cel de al treilea grad al nebuniei, trăgeau clopotul ca şi cum s-ar fi adresat lui Dumnezeu : „Dovedeşte acestor oameni că Tu există". Apoi începu să alerge din nou pe marginea acoperişului, ca şi cum ar fi încercat de acolo să-i salveze pe toţi de cataclism.

Elías observă că militarii erau acuma aplecaţi pe mitraliere, nemişcaţi. Colonelul Almarza îşi scoase ceasul de argint. Nimeni nu va ieşi din şcoala împodobită cu steaguri. Făcuseră jurămînt în sensul acesta. Nu-i aşa ?

Ş-atunci din fund se ridică deodată, ca fumul dintr-un incendiu, mai înălţătoare decît aleluia, cîntarea condamnaţilor la moarte, a acelora care în plin soare pierduseră lumina soarelui şi speranţa vieţii :

Chile, ţară minunată, cerul tău e albastruuuu...

Elías începu să cînte şi el în corul morţii.

Sînt fericita pereche a paradisului...

Soldaţii rămîneau într-o poziţie rigidă, puţin nedumeriţi, cu mîinile strînse pe arme.

CAPITOLUL XLI

Se trase prima salvă.

— Trăiască Chile ! Trăiască Armata !...

O rafală. Alta. O pauză.

„Focuri de armă", îşi spuse Elías.

Apoi deveniră mai dese. I se părea că înţelege.

Foc de mitraliere ţintind la poartă. De pe terasă căzu un steag. După aceea unu, două, cinci trupuri. Nu ştia cîte, nu putea să le numere atît de repede.

Elias simţi ciocăniturile mai întîi aproape, lîngă el, apoi în el însuşi. Căzu la pămînt.

Acum mitralierele trăgeau în grosul mulţimii. Răpăiau cu o mică întrerupere în toate direcţiile. În picioare, în capete, în şcoală, în mulţimea din piaţă.

Era atît de mare ţinta că nu era cu putinţă să greşeşti.

Cădeau corpurile şi steagurile de pe terasă.

Armele tăceau un moment şi apoi o luau de la început, necruţătoare. Reveneau descărcăturile instantanee, însă nu tot atît de regulate ca la început. Se extindeau omnivore, înfometate, alegînd la întîmplare bărbaţi şi femei, bătrîni şi copii. Toată piaţa căzuse. Nici un om nu rămăsese în picioare. Omul nu este o bucată de fier. Cu toţii erau la pămînt. Poate că muriseră cu toţi strigînd, gîndi Elías. Morţii nu strigă şi nu-şi mai dau seama de nimic.

Se pipăi şi văzu că e viu.

Se aşternu din nou tăcerea mitralierelor şi el crezu că va trăi.

Trase infanteria: focuri calculate asupra terasei. Însă tabla de pe acoperiş vibră o dată, de două ori, ca o secerătoare pe cîmpul de bătălie. Oare toţi, toţi — deci şi el — erau condamnaţi la moarte? Nimeni nu mai putea scăpa?

Privi pe deasupra corpurilor întinse, strîns, încercînd parcă să-şi evaporeze fiinţa pentru a nu părea că este acolo.

Din tranşee soldaţii traseră din nou. Femeia cu steagul de pe acoperiş, Carmela Vergara, se clătină şi căzu. Împuşcăturile fură atît de precise încît steagul rămase agăţat pe jumătate cu pînza roşie aproape de tot.

Oamenii mureau în haos. Acuma nu mai era tăcere ci strigăte, atîtea strigăte ca şi cum întregul oraş, toată ţara, toţi oamenii din lume — se gîndi Elías — izbucneau în ţipete care se făceau vîrtejuri de sînge şi se urcau la cer. Dar îşi dădu seama că nu era alta decît pampa aceea care striga. Pampa asasinată în oraş.

Cu neputinţă să arunci o privire peste tot. El voia numai să trăiască. Restul nu-l mai interesa. Fruntea lui se acoperi de o sudoare rece.

Îl văzu pe general călare. Înălţat în scări privea în jurul său ca un somnambul. I se păru că-i simte respiraţia, care-l izbea în faţă şi-i intra prin nările

dilatate. Elías era palid şi îi era frică să privească în direcţia aceea temîndu-se că numai privirea generalului şi a calului său au să-l ucidă pe loc.

Simţi că pămîntul se cutremură din nou, clocotind. Calul se ridică pe picioarele dinapoi nechezînd sălbatic. Izbuti să zărească o clipă o mînă roşie cu un cuţit mare care revenea mereu la locul cadavrelor şi văzu calul lui Silva Renard sărind peste grămezile de cadavre.

Furia gloanţelor şuieră din nou pe deasupra corpurilor. Ciocănitul în tăblii avea ceva ritmic şi înspăimîntător. Soldaţii trăgeau cu frenezie. Tăcere şi foc, foc şi tăcere, una după alta. Pocniturile se contopeau urlînd. Oare el şi generalul să fi fost încă vii ?

Pentru Elías fu o adevărată surpriză să se descopere trăind. Ar fi putut jura că nici generalul nu va muri în pat. Cît despre el, hotărî să-şi facă un pat printre morţi, pentru a trăi.

Un om se ridică dintre cei căzuţi. Şuieră o nouă rafală. Un glonte în umărul drept îl făcu să se învîrtească pe loc, căzu în genunchi şi apoi pe faţă. Acuma trăgeau fără nici o întrerupere.

Elías se întrebă dacă aveau gloanţe pentru toată lumea. Şi el, dacă ar fi fost înarmat, ar fi tras. Atunci auzi împuşcături, trageri izolate care porneau dintre morţi şi din nou ţăcăniturile mitralierei. Morţii îngrămădiţi unul peste altul sau răniţii care se lăsau să cadă de asemenea în grămezi, în grădina din faţa şcolii.

Toată piaţa era inundată de sînge şi moartea trăia mai ales în şcoală. Cîţiva copii care priveau înspăimîntaţi pe fereastră se aruncară la pămînt. Alţii alergau de la o străduţă laterală la alta.

Zgomotul morţii totale şi al morţii pe jumătate umplu spaţiul. Zidurile şcolii erau ciuruite.

Elías, cu o şuviţă de păr căzută peste ochi, îşi pipăia corpul pentru a se convinge că trăia. Nu-şi simţea sîngele curgînd prin vine, însă trăia. Un bătrîn, lîngă el, privea cerul cu mîinile pe piept ca şi cum şi-ar fi apărat inima gata să se reverse în afară.

Se întrebă dacă el, încă viu, va mai trăi peste cinci minute. Auzi sirenele răguşite şi vîjîitul valurilor mării. Soarele strălucea cu o splendoare inumană.

Se uită la general. Călărea un cal nou. Se ridica printre cadavre şi striga̧te, avînd un revolver în mînă, însă Elías observă că tremura. La cinci metri, un soldat îşi acoperi faţa cu mîinile şi izbucni în plîns. Nu vedea, nu auzea nimic cu limpezime. Totul era haotic. Un om porni galben printre morţi. Era înalt, cu nasul turtit şi înainta călcînd cadavrele şi răniţii. Voia să strige şi glasul nu-l asculta. Alerga zăpăcit şi arăta cu degetul spre plajă.

Elías mai zări şi alţi supravieţuitori care porneau sărind peste cei căzuţi pentru a scăpa de acolo.

Atunci simţi o energie teribilă pentru a fugi. Încercă să se mişte. Îşi dădu seama că era prins de corpuri. Un vapor captiv printre gheţuri. Privi spre piesele de artilerie ca şi cum le-ar fi cerut voie să trăiască. Simţi că sîngele îi uda picioarele. Scoţîndu-şi braţul stîng, vecinul căzu pe pieptul său cu ochii deschişi. Pentru el sunase încetarea focului. Lui Elías îi cădea în cap muntele morţii. Îl împinse cu toate puterile sale pînă cînd îl aruncă pe cealaltă parte.

Femeia care voia să-şi apere fiica de cincisprezece ani, striga :

— Iertare, sfinte cerule, iertare !...

Printre trupuri mai ardeau încă ţigări.

2

Soarele scăpăta. Elías începu să se mişte din nou. Simţi că o adiere îi mîngîie capul. Se opinti. Acum numai picioarele îi erau prinse. Aproape de el se ridica masa de scînduri. O fiinţă hibridă : şcoală şi mausoleu. Giulgiul de lemn întunecat al şcolii îi apăru şi mai clar. La ferestre atîrnau morţi. Un om — desigur înnebunit, şi care se tîra pe terasă — căzu rostogolindu-se şi îşi găsi locul lîngă ceilalţi morţi din grădină.

Elías continuă să-şi tragă trupul din strînsoarea cadavrelor. Izbuti să se aşeze. Mai împinse puţin şi scăpă cu totul. Dar oare încetase focul? Apoi începu să înainteze în patru labe pe grămezile de corpuri strînse în grămezi. De ar fi fost numai morţi, încercarea ar fi fost mai uşoară. Insă era plin cu răniţi. care se mişcau şi care mai ales puneau întrebări. O fată îl privi cu ochii largi deschişi: „Doamne! ce s-a întîmplat?" Şi i se adresa lui ca şi cum el, care se tîra în patru labe, ar fi fost Dumnezeu, să ştie toate şi să trebuiască să-i răspundă. Îl apucă de o mînecă. Cu greu Elías se desprinse din strînsoare.

În cele din urmă reuşi să se ridice. Începu să umble clătinîndu-se peste corpuri, cu mîinile ridicate în sus.

O, chiar şi în moarte se dă o bătălie! Dar oare, din întîmplare, bătălia încă nu se sfîrşise? Nu, nu! Se extindea pe grămezile umane şi din loc în loc se auzea cîte o respiraţie greoaie. Se întreba: Oare trăieşte? Nu cumva e mort de-a binelea? După aceea se întreba invariabil dacă auzea sau nu vreo respiraţie de jos de la cei călcaţi în picioare, cu toate că ştia că de fapt se întreba pe el însuşi.

I-ar fi plăcut să aibă dinamită în buzunar. O bombă... I se părea că gazele morţii începeau să se ridice. Trebuia să se grăbească. Sau ar fi căzut într-o clipă. Amintirea îl duse la spaimele copilăriei, la ororile morţii sale fără sicriu, minusculă, în infern, cînd era copil la biserică. Insă aici el trăia, simţind sub soarele care se mai potolise, că nu înaintase un milimetru din clipa în care generalul comandase: „Foc!"

Şi i se păru că aude trompetele, căderea zidurilor din infern; însă zidurile şcolii de lemn — tăbliile şi bîrnele funerare — se aflau acolo cîntînd.

Şi el de asemenea era în picioare. Pentru ce soldaţii nu mai trăgeau?

Nu trăgeau. Nu trăgeau asupra lui. Erau ca prostiţi, în plin soare. Vineţi de spaimă. Înaintînd fără siguranţă spre margine, întîlnea sînge pe uriaşul pă-

mînt al Nordului. Strigătele se auzeau din ce în ce mai puternice. I se păru că aude voci cunoscute. Sau poate toate erau la fel la poarta morții sau la întoarcerea din ea ? Teroarea îl cuprinse, paralizîndu-l.

3

Cînd, în sfîrșit, izbuti să facă cîțiva pași, crezu că pășește pe spinarea oamenilor plini de sînge închegat și cu ochii nemișcați. Văzu soldați morți din cauza împușcăturilor de mitralieră. Unii se ridicau în picioare, alții se tîrau pe jos. Îi vedea pe toți tare confuz.

O femeie plîngea. Să tot fi avut vreo patruzeci de ani și plîngea din pricina bărbatului, care zăcea lîngă ea fără s-o audă. Îl strîngea în brațe, îngenuncheată. Elías își spuse că poate el personal nu pierduse nimic.

Morții nu erau așezați la rînd. Viața avea un preț ridicol de scăzut. Vocea sa, da, o auzi cu necaz. Întretăiată. Primul lucru pe care-l spuse și-l repetă ca un refren, fu: „Doamne Dumnezeule, trăiesc !... Trăiesc totuși !...“

O femeie muri strîngîndu-și la piept geanta, ca pe un copil.

Un băiat, în cămașă, își apleca capul pe această geantă. Femeia privea cerul fără să se teamă de soare și tînărul dormea cu figura rămasă nemișcată într-o crispare, cu gura întredeschisă, colorată de un cheag de sînge. Alături, un încărcător de gloanțe gol. Se ridică spre cer un val de suspine. Se izbi de un om îngenuncheat, care striga cu brațele ridicate și spunea limpede :

— Doamne Dumnezeule, nu mai vreau să fiu chilean !... Doamne Dumnezeule, scumpul nostru părinte, nu vreau să mai fiu chilean!... Nu vreau să mai fiu chilean, pentru numele lui Dumnezeu cel sfînt !...

Era un om slab, cu o față ascetică. În ochi îi strălucea o lumină vie. Din el se desprindea o tristețe pe care pot s-o iradieze numai acei ce sînt îngenuncheați

de moarte şi o veghează dinăuntru. Îşi pronunţa rugăciunea, ridicîndu-şi braţele la cer cu desperarea care, îndeosebi, se exprima printre pleoapele întredeschise. Acum o repeta cu o monotonă solemnitate. Îşi murmura rugăciunea de trei sau patru ori şi revenea după aceea la strigătul care se făcea de fiecare dată mai senin, cu toate că expresia feţei rămînea aceea a unei figuri întunecate pentru totdeauna. Mai mult decît tristeţea, era însăşi imaginea durerii umane concentrată pe faţa unui om.

Soarele nu dădea o lumină mortuară. Era ceea ce rămăsese din viaţă. Elías îl privi cu coada ochiului. Soarele nu murise în mijlocul morţii generale. Elías umbla ca un Lazăr beat. Îşi pipăi din nou picioarele, braţele şi mai ales ochii. Avea sînge închegat pînă la genunchi. Îşi privi mîinile. Începu din nou să înainteze.

CAPITOLUL XLII

Deodată se simţi mic — fiinţă tremurîndă pe rug, abia respirînd. Îşi veni în fire şi îşi dădu seama că rîcîia la poarta bodegii lui Juan Pellerano, implorîndu-l să-l lase să intre. Însă nimeni, nimeni nu deschise şi drumul îi era închis aici. Ar ajunge poate în goană pînă la colţul străzii. Atuncea s-ar putea să se salveze şi ar trăi nu numai un minut mai mult, ci mai mulţi ani, pînă la sfîrşitul veacului. Cineva alerga după el ca o descărcătură electrică. Elías încercă să se uite — vedea totul într-o lumină orbitoare — zări un om cu o mutră aproape familiară, însă era cineva căruia îi lipsea ceva ca o mînă, ca un ochi, ceva care, tot ducînd-o invariabil cu el, forma parte din corpul său. Încerca să-l strige „Chacames"; însă nu-i răspunse. Chacames fugea mereu. Auzi galopînd pe aproape şi nu ştiu cum se trezi încă o dată în patul din stradă al morţilor, din nou mort şi el în aparenţă, în simulacrul necesar pentru a supravieţui. Exista un

fel de euforie a morţii şi în ea Elías, pentru a-şi bate joc, se adăposti cu înverşunare.

— Asta e! A fugit din rînd! Pe indian!...

Chacames sărea ca diavolul în Andacollo. Deodată, un om se ridică din grămadă şi amîndoi se ciocniră, însă omul rămase culcat şi Chacames porni mai departe împins ca de un resort. Lăncierul era aproape cu speriatul său cal. Chacames pierduse, cel puţin aşa părea, bombo-ul şi fără instrument nu mai era el însuşi; cel puţin, în acest moment pierduse o parte din fiinţa sa, cine ştie? poate însăşi raţiunea de a fi. Chiar în această clipă, lăncierul îi străbătu ceafa şi Elías niciodată nu văzuse un om sărind atît de sus, ca Chacames, descriind o curbă în aer, atît de rotundă, atît de completă. Dădea impresia, cu toate că pătrunse în cap, că îl făcuse să-i sară mai mult decît creierii, rădăcinile înseşi ale vieţii. După toate aparenţele îi tăiaseră jugulara şi astfel căzu în mai puţin de o fracţiune incalculabilă de timp cu un zgomot sec, drăcesc; însă după cum se părea, căzu încă viu, cu braţele deschise în poziţia de apărare, dintr-un sentiment sălbatic sau, mai bine zis, împins de instinctul de conservare al sîngelui său — şi de ce nu? al vieţii sale întunecate de indian cîntăreţ în cinstea Fecioarei.

Zgomotul căderii se auzi deosebit de sec, ca o lovitură în tobă, însă într-o tobă tare, dură şi întinsă, mai mult de piatră decît de piele, cu o vibraţie asemănătoare loviturii în fier; şi nu într-un om; cu mult mai violentă decît izbitura valurilor într-un meterez.

Acuma husarul se străduia să desprindă, imaculată şi strălucitoare, lancea din creierii lui Chacames şi, judecînd după mişcările sale, îi venea foarte greu.

Elías se gîndi: „Bine, petrecerea începe din nou. Povestea de la şcoală a fost doar preludiul".

Elías stătea întins acolo, fără să se simtă prea comod, ţinînd tovărăşie celor căzuţi cu adevărat, reţinîndu-şi respiraţia, nemişcat, cu surda conştiinţă că se foloseşte de morţi, trăind ceva ireal, sau, cel puţin, o realitate deosebită de aceea care se trăieşte zi

cu zi, o realitate a catastrofei care se produce o dată, de două sau de trei ori sau de o sută de ori în fiecare viaţă individuală sau în viaţa colectivă. Şi aici va rămîne îngropat în morţi, pînă cînd lăncierul se va hotărî să se depărteze cu arma sa din nou lustruită.

Trecu multă vreme — această vreme pentru care nu se mai foloseşte nici un ceas — şi începu să se tîrască; se ridică în genunchi, trecu peste grămezi, coborî dunele umane, numără aproape zece asemenea coline şi se opri puţin să se odihnească. Apoi reîncepu să se caţere. Îi veni ideea că, în general, în om există prea puţin tendinţa de sinucidere, cu toate necazurile pe care le îndură. El, de pildă, apropia buzele de robinetul deschis, curgător al vieţii, însă totuşi nu îndrăznea să se ridice. O, da, probabil că în aceste momente i se deşteptă cel de al şaselea simţ, instinctul pericolului, deoarece din nou se auziră căştile răsunînd.

Spionă. Îşi ridică puţin capul pentru ca prietenii săi de pe pămînt să nu-l împiedice să vadă. Văzu — aproape cu o privire interioară întredeschizînd o pleoapă grea — văzu o mulţime de ochi albaştri, teribil de deschişi, plini de o expresie de surpriză. Salvador era în panică, prietenul său Salvador Barra, care tocmai scosese puţin capul său pe jumătate blond, pe jumătate piele-roşie, pe fereastra Mănăstirii minerului. Acuma nu-i mai despărţea o distanţă mai mare de douăzeci de metri. Şi citi pe figura aceluia o singură, nestăpînită dorinţă — dorinţa lui, a soldaţilor, a tuturor celor care în locul acela nu mai aveau capacitatea să dorească ceva — să iasă de aici, să fugă. Îl văzu retrăgîndu-se, privind mereu spre piaţă. Aproape în dreptul Teatrului Naţional, trupa de marină îi tăie fuga. Un sergent, în mînă cu un pistol uriaş, animal plin de o furie nedomolită, îi închidea retragerea.

Elías, între neînsufleţiţii din grămadă, se simţea altul, pe care niciodată nu-l cunoscuse, o fiinţă cuprinsă de o profundă înstrăinare de ea însăşi; un om viu vîndut morţilor. Sau poate un protejat al morţii. Ei, şi ce dacă folosise un loc nu chiar corespunzător?

Dorea ca ochii săi să fie consideraţi ai unui mort; ca lumea să se înşele cu privire la el, lucru perfect posibil, după părerea sa, deoarece, sînt şi mulţi morţi care îşi păstrează ochii dilataţi, cu toate că în acest caz aceşti ochi sînt simple măşti dureroase în care omenescul a încetat să mai existe de o bucată de vreme.

2

Avu senzaţia că din nou cineva învîrtise butonul. Începeau să curețe grăbiţi piaţa. Îi trăgeau pe cei căzuţi spre margine.

Atunci văzu lipită coada unui cal de botul altuia, oameni şi animale înlănţuiţi, soldaţi călare şi pe jos; în mijloc, prizonierii care se predaseră, cu braţele în sus, supravieţuitorii pampei, albi pînă la paroxism, unii dintre ei răniţi. Şi înţelese că din acest grup în lanţuri încercase să fugă Chacames.

— Duceţi-i pe toţi la Hipodrom, ordonă cu glas tare colonelul Almarza. Se întoarse către adjutant şi spuse, sprijinindu-şi o mînă în şold: „Acuma să intre căruţele, să nu se permită intrarea nimănui, numai căruţelor".

Elías văzu apărînd pe după colţul de nord, lîngă magazinul „La Pila", căruţele halucinante, căruţele municipale ale poliţiei de igienă, într-o apariţie foarte rapidă, ca şi cum ar fi fost gata pregătite din ajun. Intrară una după alta şi se aşezară tot aşa, fiecare cu cîte trei catîri, capabili să tragă o încărcătură formată din toată această lume, această fostă lume, care începea să se întepenească în descompunerea grăbită de soare.

Elías simţi catastrofa ca o lovitură în inimă. Cineva îl apucă de mînă, cu degete îngheţate. Dădu un strigăt. Doi husari se îndreptau încet. Pe picioarele sale cu pantalonul sfîşiat pînă la genunchi, îşi apăsa mîinile un vecin necunoscut, un băiat, trecut de douăzeci de ani, cu o faţă smeadă, cu părul des şi aerul peruvian. Nu-i vedea obrazul; însă poate că nici n-avea nevoie deoarece totul era explicat de spatele lui: ciuruit de gloanţe.

Îl cuprinse atunci o dorinţă nestăvilită de a se ridica să plece şi de a părăsi pentru totdeauna morţii, de-a nu mai avea niciodată de-a face cu ei. Însă nervii săi motori nu răspunseră, ca şi cum l-ar fi atacat o atrofie totală a organelor. Auzi un zgomot de lopeţi. I se păru că nu mai distingea strada, circul, piaţa, nici culorile. Nici pe el însuşi. Simţea şi auzea, asta da, vocile omeneşti, chemîndu-l de departe. Senzaţia că cineva îl anestezia. O beţie misterioasă în pupile, un joc de lumini şi umbre, în care umbrele înăbuşe luminile, ducînd la un leşin în care eul se pierde, ca un copil în noapte, pe cîmpia lunii şi aude numai galopul unui cal de care se teme; o senzaţie de trecere de la o lume la alta, de pierdere nu numai a cunoştinţei şi de cădere în spaţiul nebulos al uitării celei mai profunde. Apoi, la urmă de tot, o rămăşiţă amară de suferinţă, nu supranaturală, ci naturală, teribil de naturală, o suferinţă fără noţiunea timpului. Atinsese limitele sau ceva mai mult; însă totuşi era o fiinţă vie, după aparenţă, sperînd într-un ultim mesaj. În mijlocul visului îşi repeta că reflexele nu răspundeau; că el nu era stăpînul corpului său, că propria-i conştiinţă nu mai putea nimic şi aşa dormea chinuit, absorbit şi tăcut în propriul său vis, fără să poată să-şi găsească pulsul. Şi deodată — calmul, strania tăcere suverană. Oh, nu, tovarăşii săi de pat nu puteau să-i pretindă atît de mult pentru un pat de carne nemişcată şi rece!

Cînd întredeschise ochii, băiatul peruvian avea pupilele dilatate din cauza tristeţii, ochii ieşiţi din orbite, arătîndu-şi imensa lor cornee. Şi Elías — poate datorită oroarei pe care o simţi la acest contact — simţi că-i revine ritmul vital, un dinamism furios din interior, o forţă necunoscută şi începu să fugă cu o repeziciune mai mare decît a lui Chacames, bolivianul cu bombo, ca şi cum ar fi silit moartea să-l lase să evadeze, spre zona situată în afara pericolului, cu senzaţia că el mai exista totuşi şi că trebuia să se salveze în orice chip, chiar în acest moment şi nu mai tîrziu, cu toate că această salvare ar fi fost un interval între două cutremure.

3

Făcu cîţiva paşi şovăitori. Ridică privirea. Trupa se afla acolo. Mitralierele încremenite în tăcere. Multă lume fugea acum din piaţă, sărind pe deasupra obstacolelor. Nimeni nu părea să-i împiedice.

Da; străfulgera soarele cînd izbuti să iasă din piaţă, cu hainele şi genunchii plini de sînge. Îşi ridică pantalonul. Văzu că nu era sîngele lui. Totul dansa în capul lui. Fugea, gonea spre casă, ca să se refugieze, ca să fie departe de această atmosferă arzătoare şi încărcată de foc ucigător. Crispat, fără să vorbească, alerga ca să scape de urletul vrăjitoresc al acelora care mureau şi nu puteau să se ridice în picioare printre cei morţi. Voia să se elibereze de acest zgomot şi să intre în tăcerea care în acel moment însemna pentru el mai mult viaţă decît moarte. Îşi pierduse simţul echilibrului şi umbla clătinîndu-se. Căzu. Se sprijini de un perete ca să se ridice. După aceea reîncepu să fugă. Trecu clătinîndu-se prin poarta din spate a regimentului. Erau două şiruri de soldaţi nemişcaţi. Privi pentru prima oară înapoi, temîndu-se ca morţii să nu-l recheme. Era oare în afară de pericol?

Văzu căruţele înşirîndu-se pînă-n pampă. Străzile congestionate de un curent tulbure de vehicule militare. O coloană de nisip se ridica în spirală.

Coborînd strada Amunátegui, zări o nouă mulţime cu mîinile în sus, între două şiruri de soldaţi.

4

In poarta casei stătea soră-sa, Maria Inés, plîngînd.

Văzîndu-l, îl îmbrăţişă ştergîndu-l de pe lista celor morţi.

— Elías, l-au ucis pe Luis! L-au ucis pe Luis, Elías!

Uită de el însuşi şi iată-l din nou fugind spre piaţă, urmat de unchii Lino Alfredo şi Juan Bautista.

Sosiră în centru. Nu se putea trece. Trebuiau să străbată în piață. Armata îi împiedica. In strada Amunátegui văzu că transportau cîțiva răniți cu fața în jos. Morții erau încărcați în căruțele de gunoi. Cum le umpleau prea mult, cîte un mort cădea la pămînt și era greu să-l așezi la loc. Cadavrele copiilor, femeilor și ale adulților se confundau. Provocau spaima mai ales prin amestecul de capete și bocanci. Elías privea mai ales la picioare și văzu un om înalt în uniformă de pompier, care ajuta la aruncarea cadavrelor în căruțe. Acesta muncea neobosit. La fiecare cinci secunde, se oprea cu cîte un mort în brate și se întorcea spre soldați ca să le dea ordine cu accent englezesc.

— Răniții la spital! Morții la lazaret și la cimitirul nr. 2!

— Știi cine-i ăsta? îl întrebă unchiul Lino Alfredo pe Elías. Patronul tău.

— Nu, nu l-am văzut niciodată, în viața mea de cîine...

— Da, e patronul tău! Gringo-ul John Lockett, stăpînul lui Ramírez și San Lorenzo. Ascultă! Voiam să-ți spun un lucru, Elías. Ia seama! Cozile de topor; iscoadele și șefii atelierelor și ai minelor fac liste cu numele răsculaților.

— Eu nu sînt răsculat, răspunse tînărul. Dar imediat rămase pe gînduri, rușinat de ceea ce spusese.

Patronul său conducea operațiile cu o teribilă energie. Însă Elías, amărît, urmărea fețele morților, doar o descoperi pe aceea a fratelui său Luis. Și niciodată, cu toată trecerea timpului, n-a putut să uite infernalul dinamism cu care patronul său, gringo-ul John Lockett, dădea ordine celor zece companii de pompieri:

— Răniții la spital... Morții la lazaret și la cimitirul nr. 2! nr.1 „La Española"; nr. 2 la „Alemana" și la celelalte: „Zapadores", „Peruana", „Italiana"; răniții la spital!...

Cerul era limpede, ușor înroșit la apus, însă era prea cald ca seara să fie frumoasă. Transportau și tot transportau morții în afara zidurilor orașului. Elías se gîndea să se așeze la încrucișarea de drumuri care

duceau spre cimitire şi spre lazaret pentru a putea astfel să-l descopere mai uşor pe fratele său Luis. Îşi aminti deodată de Jerónimo. O, ce s-o fi întîmplat cu el?

Vedea toate aceste figuri. O femeie tînără vopsită şi ciupită de vărsat. Cînta oare cînd murise? Nu părea verosimil. Totuşi, avea gura larg deschisă. Poate că striga. Da, era greu să fi fost un cîntec, cu toate că această femeie cîntase mult în viaţa ei. O cunoştea din vedere: „Cerul înstelat" amanta pelerină a lui José Briggs, cu dosul ei demn de a fi folosit ca un piano — acuma tăcuse cu desăvîrşire. Cadavrul său, cu braţele întinse, ca şi cum ar fi fost crucificată, zăcea pe deasupra altor cinci. Cine ştie, poate că moartea aceasta printre aceea a altora îi înfrumuseţase viaţa... Elías n-ar fi putut să judece acuma. Tropăia îngrozit în urma căruţei. Îi era greu să ridice corpurile pentru a-şi recunoaşte fratele. Poate că nici nu-i vor permite.

Tropăia, tropăia mereu. Alerga de parcă ar fi înnebunit. Din cînd în cînd se întîlnea cu unchii săi pentru a se informa reciproc. Apoi fiecare pornea să cerceteze în trei direcţii căruţele poliţiei de igienă.

5

— Patru mii de morţi... spuse unchiul Lino. Sîngele a ajuns pînă la mare. Au scos doi supravieţuitori din şcoală. Patru mii de morţi, căraţi numai cu căruţele de gunoaie ale primăriei. (Vorbea avînd ochii măriţi.) Spun că trebuie să cureţe poporul. De aceea îi ridică cu căruţele poliţiei de igienă.

Elías nu-i dădu nici o atenţie. Alerga după una dintre căruţele de gunoaie. Se opri deodată în drum, ca paralizat. Cerul era plin de sînge. Se înroşise pînă departe, deasupra mării, însă nu era roşul de toate zilele de vară, ci un roşu ca şi pămîntul care părea că se reflectă pe cer. Se luă din nou după o căruţă. Vedea că morţii nu erau bine aşezaţi. Un băieţaş, cu un costum de doc de culoare gălbuie, căzuse în genunchi. Era copilul Carmeliei Vergara. Stătea cu

capul aplecat, cu mîinile îndoite spre față și coatele sprijinite pe pîntece. Trebui să cheltuiască timp și muncă pentru a putea să-l îndrepte, să-l întindă orizontal, în așa fel încît să ocupe mai puțin loc în căruță, deoarece era teribil de încordat. În schimb, un adult adus la aceeași căruță, căzuse pe spate în poziție naturală, păstrîndu-și țigara strînsă între buze. Cărușașul spuse că împușcăturile îi găuriseră inima :

— E cea mai bună moarte, încheie el. Agonie scurtă !... Așa mi-ar plăcea și mie să mor. Suferi o clipă și pînă să-ți dai seama, s-a sfîrșit !...

Cadavrul era tot atît de alb ca și hîrtia țigării pe care o fuma. Nu puteau să meargă mai departe și să privească morți necunoscuți. Unchiul Lino le atrase atenția :

— Elías, trebuie să ne grăbim. La șase sună stingerea. Și nu ne vor mai lăsa să trecem pe nicăieri.

— Dar trebuie să intru în piață ! Trebuie să-l găsesc pe Luis...

Începu să alerge din nou.

CAPITOLUL XLIII

Se întuneca — acuma nu se mai distingeau profilurile acoperișurilor — cînd Elías se strecură prin spatele școlii. O lumină gălbuie pîlpîia în fundul coridorului, desenînd siluete curbe, reale și tremurătoare. De peste tot pornea un val înăbușitor de aer viciat de moarte. Pătrunse printr-o fereastră cu geamurile sparte. Soldații scoseseră un număr mare de greviști, însă treaba lor nu se terminase încă. Se adunase multă lume — mai ales acei care aveau morți înăuntru.

Călcă pe ceva moale și auzi un geamăt. Aprinse un chibrit cu mîna tremurîndă. Văzu ceva asemănător unei femei, cu părul umed. Mai frecă un chibrit. O recunoscu : era o femeie de patruzeci de ani, care vindea răcoritoare în oraș.

— Tot mai trag ? întrebă ea cu glas slab.

— Nu. S-a terminat totul.
— Totul ? mai întrebă femeia.
— Il caut pe fratele meu Luis, îl cunoşti ?
Femeia nu răspunse.

Porni mai departe. Ochii săi se obişnuiră cu întunericul. Morţii erau mai ales îngrămădiţi pe lîngă ferestre. Era o agonie zguduitoare. Şcoala se transformă într-o criptă stranie în care morţii alternau la fiecare pas cu cei vii, mai ales cu răniţii incapabili să plece de acolo prin propriile lor forţe. Călcă pe ceva şi simţi că a rupt un lucru. Se aplecă şi privi. Nu era oare acesta bombo-ul lui Chacames cu pielea spartă ? Unde să fie Chacames ? Elías ştia foarte bine unde şi cum era.

Auzi zgomotul corpurilor care se tirau în întuneric. Da, erau răniţi cei mai mulţi dintre ei, culcaţi pe duşumea, şi aşteptau să moară sau să se vindece închişi în săli. Alţii umblau ca animalele de curînd născute, orbiţi, în întuneric. La etaj, lîngă uşa locuinţei, găsi un pat improvizat. În el se îngrămădeau trei corpuri acoperite din toate părţile de vase de bucătărie. La picioare, o bancă de şcoală fixa marginea patului, separîndu-l de tristeţea dimprejur. Deodată, fulgerarea unei noi descărcări lumină un dreptunghi al nopţii prin fereastră. Elías rămase nemişcat, ascultînd gemetele. O uşă se închise violent. Simţi lovitura în inimă. Făcu o săritură pînă în curtea interioară.

Aici se aflau copii, care plîngeau culcaţi pe băncile şcolare. Taburetele puse unul lîngă altul se transformaseră în paturi de spital. Pe jos zăceau haine. Călcă peste o pălărie veche. Un copil de cîteva luni — judecînd după plînset — se îneca gemînd, în timp ce sugea o coajă de pîine. Îi auzi respiraţia. De jur împrejur erau mulţi oameni căzuţi pe jos.

2

Ascultă discuţiile în întuneric. Îşi frecă ochii. Zări în depărtare un foc mic care abia mai pîlpîia. Se auzea vocea surdă şi potolită a unui om în vîrstă. În-

cepu să cînte liniştit o melodie. Cu toate că vocea era obosită, avea ceva simplu şi maiestuos :

Mă purced cu Sfîntul Tată
întru veşnicu-I popas.
Spun din inimă: — Rămas
bun, măicuţă-ndurerată...

Da, era un om bătrîn. Nu de tot bătrîn, poate că nici n-avea mai mult de cincizeci de ani, rău trăiţi. Purta uniforma din '79. Îl privi în lumina focului... da, da, era veteranul care-i dăduse ziarul în gara San Juan... cînd el citise cu voce tare, înaintea mulţimii, lista morţilor din Buenaventura. Bătrînul nu-l recunoscu. Nici măcar nu se uită la el.

Lîngă el o femeie grăsuţă îşi strîngea la piept copilul, suspinînd încetişor. O privi în uşoara pîlpîire a focului gălbui. Ea nu se uita la nimeni. Ţinea ochii aţintiţi spre cer. Veteranul se aplecă spre copil şi spuse :

— Seamănă cu Copilul Sfînt !

Mama gemu fără putere. Bătrînul adause :

— Nu trebuie să plîngi. Cine plînge îi ia îngeraşul gloria. Nu ştiai asta, cumătră ? Şi cîntecul spune. Nu ţi-aduci aminte de ceea ce spusese sfîntul Arhanghel Mihail : „Nu e bine să plîngi, nu trebuie să laşi tristeţii ceea ce a murit în măreţie" ?

Bătrînul îşi reluă cîntecul său cu melodia monotonă a veghii :

Ţine minte, maică, ţine,
ruga mea în ceas de moarte,
nu jeli că se desparte
gloria de mine...

Femeia îşi strînse mai tare copilul la piept. Asculta acum cu ochii închişi. Bătrînul mai spuse :

— Cumătriţă, am să fiu naşul îngeraşului. Sînt obligat să-i pregătesc un rămas-bun. Nu va pleca la cer fără un cîntec. Voi cînta şi în cinstea dumitale, pentru a saluta cele nouă luni care au adăpostit

această bogăție, spuse el arătînd cu degetul copilul.

Accentuă tonul de litanie. Cînta cu un accent grav și fundamental și privea în aer ca un orb. Tăcu o clipă și cîntecul său de pomenire deveni mai senin:

Nu mă plînge, dulce mamă!
Plec spre-a cerurilor vamă
și mă despărțesc de lume.
Bun-rămas, măicuța mea!
Neagră, să nu pui năframă,
căci în cer de bună seamă,
amîndoi ne-om revedea...

Omul încetă să mai cînte. Apoi murmură fără să o privească pe mamă.

— Păcat că nu ai ceva de băut pentru a-l sărbători pe îngeraș. Nici o coroniță pentru capul său, însă și-a găsit salvarea printr-un bătrîn sărman care a cîntat atît micii creaturi cît și mamei acestui îngeraș al pămîntului.

Femeia rămase tăcută. Elías începu din nou să distingă vaietele. Nu se gîndea la cer. Auzi geamătul unui om întins în curte. Bătrînul reîncepu să cînte cu smerenie, după ce aruncase un ghemotoc de ziare în foc. O coloană de fum cenușiu se înălță în spirală. Elías își dădu seama că multă lume culcată asculta acest cîntec care părea un psalm, fiecare crezînd că i se adresa lui:

Înger lăudat și vrednic,
te slăvesc drept heruvim.
Lui Isus, mîhnit mă-nchin
și potirului cel veșnic.

Veteranul adause apoi cu inima strînsă:

— Cumătră, cu toții, cu sau fără sicriu, trebuie să mergem la moarte o dată și o dată. Așa a fost de cînd e lumea. Întinse mîna și o bătu ușor pe umăr.

— A murit prea de timpuriu, răspunse femeia. Copilul nici nu apucase să deschidă încă ochii. Lumea asta este rea. Am strigat-o mereu! Sînt tare nenorocită... a murit prea de timpuriu!

— Cumătră, moartea nu are vîrstă. Nimeni nu este fericit pe acest pămînt! o consolă bătrînul. Şi acuma mai puţin decît oricînd... bătrînul trebuie să-şi înghită durerile, mai spuse el sentenţios.

— Copilul nu ştia să spună nici „adio, mămico". Nu-l voi mai vedea niciodată.

— Acolo îl vei vedea, dacă Dumnezeu va voi. Copilul n-a fost niciodată un păcătos... şi cu toate că n-a fost îngeraş, Fecioara îl va primi şi aşa ca şi cum ar fi sosit împodobit cu flori şi luminat din cap pînă în picioare de o mulţime de lumînări. Aşa este, aşa va fi; nu te îngriji de aceasta, să fii sigură că va merge la cer, cumătră.

— Aş vrea s-o cred, cumetre.

— A murit nevinovat copilaşul.

— De ce a murit? A murit nevinovat!

— A murit nevinovat îngeraşul...

— Viaţa lui a fost prea scurtă!

Mama îşi ridică fruntea. Îşi duse mîna la ureche ca o stranie paranteză şi spuse apoi bătrînului:

— Cumetre, crezi dumneata că el, copilul, o fi mort?

Atunci omul tăcu.

Elías se retrase, căutînd pe pipăite fereastra spartă pentru a fugi din şcoală.

3

Ajunse în noaptea aceea pînă la spital, însă nu-l lăsară să intre. Întrebă la poartă de fratele său Luis Nimeni nu-l cunoştea. Avea stomacul gol. I-ar fi plăcut să rămîie nemîncat toată viaţa. Îl durea tot corpul. Încercă să se reîntoarcă în piaţă. Văzu trei oameni căutînd la lumina unei lanterne. Se apropie. Erau don Gervasio Alarcón, fiul său Ernesto, care

locuiau peste drum şi chinezul Ciang. Ieşiseră în piaţă după-masă. La scurte intervale, chinezul întorcea trupurile ca să le vadă feţele. Tatăl se încovoia şi dicta nume şi cifre tînărului, care le scria cu un creion într-un carneţel. Apoi mai înaintau cîţiva metri şi reîncepeau să lumineze feţele cu lanterna. Atunci Elías se repezea să vadă dacă nu cumva era şi Luis pe acolo. Zări în lumină albul unor ochi. Acesta nu putea să fie fratele său. După ce numără o sută optzeci de cadavre, Ernesto Alarcón simţi că nu putea să mai suporte. Îşi privi tatăl în noapte, cu o expresie rugătoare. Don Gervasio spuse :

— Poate că o fi în cort...

Porniră spre circul lui Sobarán. Era greu să umble din cauza morţilor. Răsună o explozie. Elías se retrase... Văzuse o figură foarte cunoscută... Luis ? Se întoarse şi apoi se repezi la ea. Nu. Nu era Luis. Era prietenul său Manuel Tapia, cu care de dimineaţă se scăldase în mare. Aici zăcea campionul lopătarilor, cel mai bun din San Lorenzo. Omul cu mîna ştampilată pe coada lopeţii. Aici îşi lăsase corpul. Titanul cu care coborîse pentru prima oară în puţ îşi scosese bocancii şi-şi suflecase pantalonii. Omul acesta care purta de obicei haine simple de bumbac, murise acum îmbrăcat în haine de duminică. Tatăl său se consumase în căldările uriaşe. Întotdeauna dorise ca fiul său Gumercindo să nu se facă lopătar. Adio, mare lopătar, adio ! Manuel Tapia, prieten bun, căzut acum în fundul celui mai adînc puţ, adio !

N-ar fi putut spune cît timp rămăseseră cei trei căutînd printre corpuri. În cort se aflau mai mult copii şi femei decît bărbaţi. Parfumul morţii îi scotea din minţi şi fură nevoiţi să iasă în piaţă ca să respire. Noaptea era diafană cu nuanţele sale albăstrii. În acea noapte se sfîrşi primăvara şi începu dintr-o dată vara. O bătrînă cu şorţ bolborosi cu o exelaţie a binecuvîntării.

Sosi lume şi mai multă în piaţă. Înfruntîndu-i pe soldaţi, începură să răscolească totul în căutarea rudelor. Recurgeau la violenţă. Spintecară cu cuţitul pînza de corabie a circului. Răvăşiră pînă şi pista.

Elías se apropie. Călăreaţa murise. Calul ei scotea din cînd în cînd cîte un nechezat de mînz părăsit. În mijlocul arenei, grămezile de corpuri erau mai compacte.

Nu aprinseră luminile în piaţă. Lumea improviză torţe de hîrtie, pregăti candele, fixară lumînări în cutii de conserve, aduseră lămpi de petrol sau pur şi simplu îşi căutară rudele orbeşte. Un om sosi alergînd, cu faţa cenuşie, roasă de o umbră neagră. Transpira ca o fîntînă. Cu ochii sălbăticiţi de teroare începu să strige în mijlocul pieţei:

— Îi curăţă acolo!... şi arătă cu amîndouă mîinile spre sud: Unu, doi... trei... patru... cinci... pam, pam, pam, unu... doi... trei... îi curăţă acolo... acolo, la Clubul Hipic. Nu auziţi împuşcăturile? Nu auziţi? întrebă, arătîndu-şi cu degetul urechea.

Pînă şi gîtul lui slab tremura.

Elías îşi îndreptă faţa în direcţia plajei. Auzi din nou pocnetul gloanţelor ca nişte lovituri seci. Rămase nemişcat ascultînd descărcăturile armelor.

Omul striga monoton. Număra de la unu la cinci, ţipînd, şi apoi arăta cu mîna cu un gest orizontal ca şi cum ar fi ordonat „foc".

Elías ieşi din piaţă pornind în direcţia dinspre care se auzeau împuşcăturile.

CAPITOLUL XLIV

Un om venea alergînd dinspre partea opusă. Se auzeau din ce în ce mai distinct gemetele din depărtare. Cînd îl văzu pe Elías, omul se opri. Pantalonul îi era însîngerat şi haina ferfeniţă. Se opri şi arătă ca şi celălalt, cu degetul spre Clubul Hipic, îngrozit. Îi sîngera un ochi. Mişca buzele, însă Elías nu-l înţelegea.

— Ce se întîmplă? întrebă el.

Omul arătă din nou spre sud, spre împuşcături.

— Gloanţele... gloaaanţele...

— Acolo?

Omul își apăsă ochiul care sîngera. Poate că-i era frică să nu-i iasă. Își aplecă capul ca un cal de circ și își continuă fuga cu intenția de a se ascunde, de a se apăra, nu știa nici el unde. Elías se izbi în drum de pernele și saltelele părăsite de greviștii care probabil că fugiseră.

Împușcăturile continuau. I se părea că la fiecare cinci secunde cădea doborît un om. Începu să numere într-un ritm spasmodic. Se producea o tăcere. Tăcerea indispensabilă pentru a număra în gînd, unu, doi, trei, patru, cinci... foc...! Atunci avea impresia că pămîntul scîrțîie ușor și că un om merge pe nisip.

Își aminti deodată de mitralierele marinei și se gîndi că poate niciodată n-ar fi trebuit inventate. Erau rele, dar mai răi erau oamenii care le manevrau și mai ales aceia care comandau să se tragă.

La colțul cel mai apropiat văzu un cerc dințat făcut din sînge. Era oare destul sîngele unui singur om ca să facă pata aceasta?

Trecu alergînd prin fața Teatrului Național. Pe dinaintea Căminului Minerului, lîngă un solar, auzi strigăte și vaiete. Cărau răniții.

Auzi o nouă detunătură. Ridică privirea, atras de un zgomot neobișnuit. În întîmpinarea sa venea un grup de oameni care duceau pe brațele lor, ca pe un steag înțepenit, o fetiță de șase-șapte anișori. Un individ gol pînă la mijloc, făcea să se miște în vîrful unui par cămășuța înroșită. Erau cam vreo douăzeci. Aveau voci ca ieșite din adîncuri. Le auzea numai în intervalul acela, de la unu la cinci, în care se alegea un om pentru a fi omorît.

Se apropiau strigînd incontinuu. Alergă spre ei. Arătau corpul micuței învelit într-un cearșaf însîngerat, lăsîndu-i însă descoperită fața și părul umed care-i cădea pe frunte. Se opriră la încrucișare de străzi și începură să strige în cor cuvintele pe care le mai auzise după-amiază:

— Nu vrem să mai fim chileeni!... Nu vrem să mai fim chileeni!...

— Pentru ce mi-au ucis fetița?... Ce le-a făcut sărăcuța de ea?... întrebă o femeie.

— Să plecăm departe, unde niciodată n-o să mai auzim de Chile. Niciodată!... O reneg! Nu vreau să mai fiu chileeană!

Elías se apropie de ei, tremurînd. Un om slab, lung ca ţara salpetrului, îmbătrînit, îl privi cu un aer straniu, ca şi cum amîndoi ar fi ieşit din moarte. Ochii săi ficşi nu blestemau. Se liniştiră şi împuşcăturile. Bătrînul se sprijini de un perete şi începu să suspine. Era o umbră dublă.

— Doamne, Dumnezeule sfînt, n-au spart un geam, n-au rupt un scaun şi iată ce le-au făcut! Doamne, Doamne! Cum de le îngădui acestea, Doamne?

Atunci Elías căpătă conştiinţa propriei sale spaime, o spaimă neţărmurită. Şi bătrînul acela din faţă!... Nu mai putea. Îl văzu aplecîndu-se, leşinat şi rămînînd cu spatele sprijinit de zid, gemînd cu ochii deschişi spre cerul întunecat, în lumina lămpii din faţa poştei.

Elías se aplecă spre el, îngenunchind. Era un om slab, prăpădit. Îi sprijini capul şi îi privi fizionomia crispată ca şi cum s-ar fi temut că va muri în acea clipă şi că Elías era acela care putea să dispună de viaţa lui. Acum nu mai spunea nimic; un mormăit numai. Era moale şi dorea ca Elías să rămînă aşa îngenuncheat pînă cînd i-ar fi venit în inimă siguranţa că va trăi.

Elías rămase acolo multă vreme, galvanizîndu-l pe bătrîn prin simpla sa prezenţă, prin contactul mîinii, în timp ce asculta vorbele acelora din grupul cu steagul lor infantil care sfîşia aerul ca o masă albă şi roşie de carne crudă şi sfinţită. Aşezară cadavrul în lumină pentru ca toţi trecătorii să-l vadă şi astfel să se pătrundă de ură şi să transmită şi altora oroarea pe care nu vor trebui s-o uite niciodată.

Se simţea ca şi cînd ar fi avut 41 de grade şi auzea spunîndu-se şi repetîndu-se:

— Nu vrem să mai fim!...

— Iată plata pe care ne-o dă Chile!

Omul îi strîngea mîna stîngă pentru a nu-l lăsa să plece. Mîna lui era slabă, transparentă, aproape uscată, numai din cartilaje albăstrii. Era plină de sînge, dar Elías nu cunoştea originea acestui sînge, deoarece

omuleţul nu părea să fie rănit. Acum mîna aceasta îl ardea. Ar fi vrut să se desfacă de ea, ca şi de strigătele acestea.

Impuşcăturile începură din nou. Făcu un efort pentru a se elibera şi continuă să alerge, pierzîndu-se în întuneric. Era aşa de zăpăcit, că mai mult se învîrtea pe loc. Dar ce importanţă avea aceasta ? Avea cumva vreo ţintă precisă spre care să meargă, unde să-l caute pe fratele său Luis ?

Toată noaptea, pînă cînd luna începu să pălească, alergă dintr-o parte în alta, fără nici o noimă.

2

Zorile de mult aşteptate sosiră fără zgomot — zori triste, de duminică. Biserica parohială îşi chemă credincioşii cu sunete palide de clopot pentru slujba de la ora şase. Elías îşi reaminti că nu mai era copilul-acolit. De atunci cursese mult sînge. O, nu ţinea de loc să-şi îmbrace din nou sutana de călugăraş şi să penduleze cădelniţa !

Se afla acolo, la poarta spitalului, împingîndu-se prin mulţimea adunată şi febrilă care căuta să se sugestioneze cu ideea că rudele lor erau rănite şi nu moarte.

„Intrarea oprită", spunea cartonul prins la poartă. Lumea simţi cum în inima lor îşi face loc mînia. Încercă să forţeze intrarea şi să vadă dacă totuşi ai lor trăiau. Era ultima speranţă.

Veni unchiul său Lino, care-i şopti grav :

— In lazaret se poate intra.

O luară amîndoi la fugă. La Iquique nu era nimeni bolnav de variolă. Şi totuşi lazaretul era plin pînă la refuz. Intrară prin coridoarele pestilenţiale. Auziră şi văzură prin ferestrele deschise pe răniţi, chemîndu-i. In fund se afla un pavilion enorm, încuiat. In acesta domnea tăcerea. Elías se uită prin crăpături. Atunci văzu picioare, picioare desperecheate, unele slabe, altele groase ca nişte cilindri, bocanci, ciorapi, picioare goale, picioare lungi de mort. Miroseau mai rău decît orice picior viu. Incepuseră să pută a hoit.

Se dădu înapoi. Nu izbutea. Nu văzuse nici o figură, însă, oh, fratele său Luis nu putea să fie aici! Luis nu avea picioare atît de lungi şi nici atît de negre!

Ieşi fugind din lazaret.

Pe drum îl cuprinse o oboseală de neînvins şi se aşeză pe o piatră. Trecură soldaţi, şi el plecă privirea ca să nu-i vadă. Simţea o greaţă care-i pornea din fundul stomacului. Nelinişte, amărăciune, frică. Voia să uite de toate acestea, de toate zilele acelea şi să nu-l mai caute pe Luis. Luis îl chema. Se gîndi cu supărare la el. Niciodată nu fuseseră prea prieteni. Fraţi, da. Însă prieteni, nu. Dar nu putea să-l uite.

Se descălţă. Şi poate că Luis nici nu venise. Poate că rămăsese în San Antonio cu mama. Era un om foarte liniştit în toate privinţele, foarte legat de casă, comod, nu-i plăcea să se obosească...

Vărsă. Se simţi uşurat şi împăcat cu Luis. Deoarece atunci văzu faţa mamei sale şi a surorii Inés şi simţi că fratele este tot frate. Alergă cu bocancii sub braţ, urmărit cu privirea de trecători. Soarele urca pe cer. Îşi puse din nou bocancii în faţa cimitirului nr. 2.

Niciodată nu numărase atîta, nici chiar atunci cînd fusese ajutorul lui Custodio Gonzáles şi cînd trebuia să umple douăsprezece rînduri de cîte douăzeci şi cinci de saci de salpetru înainte de ora şase dimineaţa. Numără oamenii care erau îngropaţi. Optsprezece. Şaisprezece în groapa comună. Doi fuseseră recunoscuţi şi băgaţi în sicrie. Nu, Luis nu putea să fie acolo.

Deodată îşi dădu seama că la poarta spitalului se petrece ceva nou. Lumea forţase intrarea în local şi oamenii rătăceau prin coridoare cu o grabă imensă, desperată, împingîndu-se, pentru a recunoaşte cît mai repede.

Elías străbătu sălile. Privea paturile în care oamenii erau culcaţi cîte doi-trei. Unii vărsau. Alţii aveau atîtea răni încît nu puteau să fie toate acoperite. Unul cerea să i se scoată tovarăşul din pat, pentru că murise. Mai multe femei plîngeau, apucate de un acces de isterie. Nu-l găsi pe Luis. Nici Jerónimo nu apărea de nicăieri.

Elías se dădu bătut, ca şi cum ar fi ieşit din pămînt,

mai bine zis, de sub pămînt. Trăia un coşmar greţos. Greaţa îl apucă din nou. Pînă cînd va mai suferi toate astea?

Ieşi repede, luîndu-se după curent. Se găsi faţă în faţă cu un pavilion cenuşiu: morga. Oamenii erau aşezaţi în stive de vreo doi metri înălţime. Corpurile se pierdeau sub corpuri. Cu neputinţă să poţi vedea feţele una cîte una. Erau unii care încercau să o facă. Elías hotărî că acesta era locul cel mai trist şi sinistru din lume şi cu atît mai mult Luis n-ar fi putut să se găsească printre aceşti morţi.

Insă în acest loc era mai multă ordine decît în lazaret şi în spital. Mese cu cîte patru rînduri de cadavre suprapuse. Unii erau îmbrăcaţi, alţii complet goi, alţii purtau bandajele pansamentelor. Il dureau ochii, capul, sufletul. Se gîndi că niciodată nu va mai putea mînca o bucată de pîine, nu va mai putea bea o sorbitură de apă. Stăteau aliniaţi ca sacii de salpetru. Insă cadavrele puteau, în timp ce salpetrul este curat şi inodor.

Un om aduse un teanc de batiste şi începu să acopere cu ele organele genitale ale cadavrelor de deasupra.

Cea mai mare parte dintre femeile care-şi găseau bărbaţii sau fiii urlau ca nişte vite cărora li se aplică ştampila de foc pentru a fi duse la tîrg. Una, văzînd că soţului ei i se amputaseră amîndouă picioarele, se duse într-un colţ şi începu să plîngă pe ascuns. Alta se lipi de corpul recunoscut, care era cu totul dezgolit. Nu voia să plece de acolo.

O femeie bătrînă îşi găsi feciorul viu, cu toate că pierduse ochiul drept din cauza unui glonte. Găsindu-l, rîse şi apoi se aşezá lîngă el fără să mai spună nici un cuvînt.

Elías îl căuta pe Luis — de fapt, şi pe Jerónimo — prin coridoare, paturi, săli. Se ducea şi se întorcea. Nu mai putea. O picătură de apă, apă, îşi spunea; ştiind însă că mort de sete cum era, nu ar fi fost în stare s-o guste.

Mirosul colosalei morţi se răspîndi în oraş. Pe la amiaza zilei de duminică, în Iquique se aflau nume-

roase persoane cuprinse de greață. Elías simți că miile de cadavre descompuse stăpîneau aerul. El, ca și miile de ființe din oraș, nu vor mînca zile în șir. Chiar dacă ar fi vrut, ar fi fost imposibil; însă nici nu voiau.

In spital văzu că medicii erau prea puțini. Munceau toți doctorii din oraș împreună cu cei ai armatei și ai marinei. Se termină cloroformul și trebuiră să opereze fără anestezie. Unul opera un picior cu mîinile iodate, impregnat de miros de clinică. Își spăla mîinile în alcool cînd apăru, însoțit de statisticianul spitalului, un curier al marinei care-i transmise ordinul:

— Doctore, trebuie să te reîntorci la bord. Toate vapoarele pleacă...

— Nu pot. Cum să plec acum? Nu vezi? Am răniți de îngrijit, spuse el arătînd sala cu mîinile. Și așa sînt oameni care n-au primit nici o îngrijire pînă acum... Cum, sînt orele douăsprezece? Ia te uită! Mi-am trecut toată sfînta noapte într-un strigăt neîntrerupt. Arătă un bărbat voinic, cu pielea pătată, care avea o rană la gît. Se întoarse către statistician și adăugă:

— Vor muri cam nouăzeci la sută dintre răniți, pe puțin. Aproape toți au cîte două-trei gloanțe rămase în corp.

3

Era aproape ora unu după-amiază cînd puseră soldați de gardă și alungară oamenii din spital cu baioneta la armă.

Lumea, deși distrusă, era curajoasă și încercă să reziste.

Elías ieși. Nu mai putea să suporte spectacolul. Simțea că-l dor mîinile și că-l părăsesc puterile. Nu voia să mai trăiască. Viața omului, după cum văzuse, prețuia tare puțin. Îi trecu pe dinainte o căruță cu morți. Niciodată nu s-a simțit atît de fărîmat. Simțea că greșurile îl gîtuie. Vărsă din nou. Fără să-și vadă fața, înțelese că îmbătrînise. Tare repede. Zece-douăzeci de ani într-o noapte. Insă el nu era încă copt pentru a muri. Trebuia să ia viața de la capăt. Chiar de la ca-

păt, aşa cum trebuie. Simţi atunci că îl zguduie un alt curaj, o bărbăţie deosebită de aceea pe care o cunoscuse pînă acum. Poate că acesta era singurul lucru care-i lipsea ca să devină bărbat. Grea treabă! Transpira şi suferea! Pretutindeni mirosea a moarte. Îi era gîtul uscat ca şi cum ar fi mîncat cîrpe. Îl ásaltă din nou presimţirea că fratele lui, Luis, se afla printre morţi. Se simţi tare singur. Ştia că era de datoria lui să alerge prin toate locurile morţii pînă îl va găsi.

Continuară să ridice cadavrele şi răniţii de la şcoală, ore şi zile în şir. Lucrau pompierii, Crucea Roşie şi cîţiva preoţi.

Îl zări din nou pe patronul său, Mr. John Lockett. Părea un agent de pompe funebre. Era îmbrăcat, ca şi în ajun, în uniformă de comandant al Corpului de pompieri, cu casca sa înaltă şi cu număr metalic. Încărca mereu căruţe cu morţi. Dădea impresia unui general care îndeplineşte deodată munci de soldat pe cîmpul de luptă.

Elías se apropie şi-l auzi pe preot, care predica cu ochii întredeschişi, în timp ce clopotele bisericilor sunau a mort. Încă de multă vreme, atitudinea sa faţă de religie încetase să fie reverenţioasă. Crezu să descopere în acest serviciu ritual pentru morţii în serie un fel de complicitate neruşinată. Îşi spuse că dacă Dumnezeu există, nu putea să existe vreun om credincios care să accepte toată această elefantiasis a morţii.

Călugărul vorbea potolit, cu un ton cîntat, de departe, înclinîndu-se deasupra corpurilor înşiruite. Murmura: „Samuel, Samuel, apropie-te, vino. Oh, tinere preot, vino, templul este deschis, candelabrul aprins, altarul rugului este pregătit ţie, poporului tău...“ Fecioara Maria a zămislit fără păcat. Cristos se va naşte peste două-trei zile. Pămîntul păcătos a dat lumină unei morţi enorme. Aici, în piaţă, se ridica altarul holocaustului [1], şi un sentiment obscen îi dădu de bănuit că Dumnezeu nu făcuse tot ce era în putinţă pentru a-l împiedica. Pedeapsă, pedeapsă păcătoşilor! Atunci

[1] Sacrificiu la vechii evrei în care victima era arsă pe rug.

numai înfometaţii sînt păcătoşi, numai ei trăiesc în Ninive şi Gomora ? Plecă de acolo. Trebuia să găsească un răspuns pentru o mie de întrebări. Studiase predica celei de a patra duminici din Adviento şi ajunul Crăciunului. A doua zi pînă să se lumineze de ziuă trebuia să repete motetul[1] pentru cor dublu de Crăciun, concert care trebuia dat miercurea următoare şi al cărui program cuprindea de asemenea un *Aleluia* şi motivele ţărăneşti din *Dulcea Bucurie*. Nu-i dădea pace melodia puerilă : „Un cocoş din Ierihon — şi-l cînta răguşit — a trezit Betleemul, spunînd, Cristos s-a născut".

Se gîndi să-l laude pe „părintele prea milostiv", invitîndu-i pe toţi oamenii la banchetul ceresc. Aşa era regula stabilită. Însă hotărî s-o calce. Revizui în minte Scriptura. Socoti că, avînd în vedere succesele obţinute, era mai potrivită predica pe care o pronunţase cu trei săptămîni înainte, în duminică douăzeci şi şase şi ultima după Rusalii din care îşi mai aducea aminte cîte ceva, aşa încît nu mai avea nevoie s-o mai pregătească.

Elías izbuti să distingă cîteva pasaje :

— „...In vremea aceea spuse Isus ucenicilor săi : *«Cînd vedeţi stricăciunea şi întristarea, profeţite de profetul Daniel...* aici uită cîteva cuvinte, cu toate că urmărea mişcarea buzelor... *atunci acei ce se află în Iudeia să fugă în munţi ; cel ce se află în grădină să nu se întoarcă să-şi strîngă lucrurile din casă...* (Elías privi către turnuleţul central al şcolii : nu se mai auzea nimic acolo şi nimeni nu se mai ducea să-şi caute lucrurile) *cel ce se află în cîmp să nu se întoarcă pentru a-şi lua haina...»*"

Abia respirînd, scoase o octavă mai înaltă ca şi cum ar fi ajuns la apoteoză.

— *„...Vai de acelea care sînt însărcinate şi de acelea care nasc în acea vreme. Rugaţi-vă ca fuga voastră să nu cadă iarna sau în zi de sîmbătă. Căci atunci mari nenorociri vor fi cum n-au mai fost şi nu vor mai fi de la începutul lumii pînă în vecii vecilor."*

[1] Bucată de muzică vocală bisericească, compusă cu cuvinte liturgice latine

— Vrei să mă ajuți, colonele Ledesma, să scriu raportul către guvern? Dumneata redactezi mai bine ca mine. Lucrurile astea care țin de literatură n-au fost niciodată slăbiciunea mea, spuse Silva Renard cam emoționat și cam tulburat.

— Cu multă plăcere, domnule general... Am să încerc. Mai întîi să facem o ciornă. Observă că superiorul său nu avea înfățișarea strălucită a tigrului care se întoarce victorios de la omor. În privire îi stăruia o undă de gheață.

— La ce vă gîndiți, domnule general?

— Începutul este totdeauna cel mai greu, mormăi el cu vocea tematoare, care se silea să pară liniștită.

— Mai ales acum, continuă cel dintîi și imediat îi păru rău de cuvintele spuse. Speriat, se grăbi să adauge cu o nuanță de ticăloșie: Îl vom redacta cu grijă. Vom începe povestind totul de la început. Își pocni degetele. Mi se pare că este procedeul cel mai logic. Nu e așa?

— În cîte sîntem astăzi? întrebă generalul absent, cu privirea pierdută.

— Duminică, 22 decembrie 1907...

— Mă gîndesc că ieri s-ar fi putut să mor. În locul meu mi-a murit calul. Calul meu m-a iubit întotdeauna. Simți că era gata să se înăbușe. Își pierduse vocea sa sunătoare.

Colonelul se așeză să scrie raportul și generalul murmura repetînd cuvinte neînțelese.

— Ce spuneți?

— Ieri era gata să mor. În locul meu a murit calul. Trist lucru! (Se putea ca în acest moment să fie ceva mai puțin decît o pasăre îmbălsămată.) Ia să vedem, colonele — spuse el stăpînindu-se — ce-ai scris acolo? Aruncă o privire pe hîrtia acoperită cu arabescuri.

— „Ieri, 21 decembrie 1907, imediat după reluarea Comandamentului Pieței Arturo Prat, la ora 1,45 p.m. și în condițiile controlării trupei..."

— Bine... ! Pot să ies un moment ? dumneata scrie mai departe, dragă colonele. Fă-mi acest serviciu.

Era bolnav. Făcuse rău ? Remuşcări. Intră la toaletă, luminată pe jumătate de geamul mat al ferestrei şi rămase multă vreme încercînd să se uşureze. Oare împrejurările nu-l obligaseră ? Ar fi putut el oare proceda altfel cu gloatele ? Exista altă posibilitate, vreo alternativă ? Şi-apoi nu-i asasinaseră ei calul ? Tirul nu era îndreptat spre el ? Nu vreau să mă mai gîndesc la asta. N-a fost un tir, a fost o lovitură de pumnal, o rebeliune. Cuţitul. Trebuia însă să cred în Dumnezeu şi din cauza asta ? Mirosul urît îmbîcsise camera de baie. Niciodată nu fusese prea credincios. Preotul îi spusese azi după-amiază că jertfa de sînge şi salvarea providenţială au relevat sufletului său adevărul dogmei şi victoria crucii asupra sabiei. „Nu te necăji, generale Silva Renard. Poate că a fost un act al lui Dumnezeu." Se părea că nu îl trata ca pe un excomunicat. Era ridicol să păzească împreună cu ei toate prevenirile datorite cavalerilor. Îşi aminti că soţia sa se pregătea să sărbătorească Crăciunul. Va fi invitat în seara de Crăciun şi avocatul din Serena, Viera Gallo. Lui nu-i plăceau petrecerile. El nu aparţinea categoriei acestor ofiţeri afemeiaţi, care se pudrează ca damele. Viera Gallo îl sfătuise. Acum politicienii îi vor învinovăţi de toate astea pe militari ! Îi vor face să plătească pentru toţi morţii ? Îşi spuse că de Anul Nou povestea va fi cu totul uitată. Prin fereastra închisă se strecură o lumină rece, crepusculară. Cum şi cînd va expia ? Îi era frică să nu fie omorît într-o zi, într-o învălmăşeală.

Da, cineva îi va da o lovitură de pumnal sau un glonte. Nevastă-sa nu fu de loc îngrozită cînd află că printre hecatombele de morţi şi răniţi, un om urla cît putea de tare : „Sînt Român, din Barco de Avila, Castilla la Vieja şi cer să fie înştiinţată familia mea în Spania, la Ramon, să vină unul din cei unsprezece fraţi ai mei să-l ucidă pe Silva Renard..." Curios testament ! Va veni într-o zi un Român să împlinească dorinţa mortului ? Oare niciodată nu va putea trăi în liniştе ?

Cînd se întoarse în birou, colonelul îl aştepta cu raportul în mînă, gata pentru a fi iscălit. Fuma.

— Ei, cum e? spuse intrînd.

Ledesma începu să citească din nou începutul. Generalul îl opri:

— Nu, colonele. Citeşte mai întîi sfîrşitul, te rog. Apoi o să-l vedem în întregime.

Ledesma îl privi mirat cu coada ochiului. Îşi ţinea ţigara între buzele întredeschise. Îşi înclină puţin capul spre stînga, aruncă mucul şi citi cu un ton scăzut:

— „...Subsemnatul este primul care deplînge dureросul rezultat de care sînt responsabili numai agitatorii care, ahtiaţi de popularitate şi dorinţa de putere, tîrăsc poporul în situaţii violente, contrarii ordinei sociale..."

— E bine! Limpede!

Ledesma îşi aprinse o nouă ţigară, trase cu putere din ea, se aşeză, îşi împreună mîinile şi continuă cu un accent plin de fatalism melancolic:

— „...Ş-apoi, după maiestatea legii, forţa publică trebuie să-şi îndeplinească misiunea sa, oricît de severă ar fi ea. Dumnezeu să o aibă în pază pe senioria voastră, R. Silva Renard." După aceea propuse: N-ar fi oare bine să-l arătăm intendentului înainte de a-l trimite?

— Intendentului?... De ce? E mai mult mort decît viu.

— Domnule general, spuse timid colonelul cu un accent vinovat, în Santiago agitatorii vor face tărăboi. Făcu o pauză ca şi cum şi-ar fi dat curaj... Şi s-ar putea... să arunce toată vina asupra dumneavoastră. Ştiţi dumneavoastră ce tot strigă pe toate drumurile Miguel Aguirre Luco?: „Cu mitralierele mele, cu marinarii mei au ucis poporul". E nebun. Vor să vă arunce morţii în spinare.

— Crezi, colonele? răspunse încercînd să zîmbească. Spune-mi, colonele, un lucru, dar deschis...

— Ce anume, domnule general?

— Dar fii serios, colonele! Nu te mai preface! Fii

deschis! Spune-mi bărbăteşte, dumneata găseşti că generalul Silva Renard are mutră de imbecil?

— Nu, pentru numele lui Dumnezeu. Cum se poate? Cine spune asta? Dar pentru ce-mi puneţi această întrebare stranie?

— Pentru că generalul dumitale nu este un caraghios! Şi ar fi bine să se ştie. Generalul dumitale — îi plăcea să vorbească de el la persoana a treia — a plecat din Santiago avînd hîrtie în alb la mînă, pentru a putea să fie acoperit de orice răspundere viitoare. Ordinul guvernului, înţelegi? Instrucţiuni definitive. Adoptă un ton misterios, strîngînd braţul fotoliului, îşi dădu ochii peste cap şi recită ca şi cum ar fi citit un plic sigilat: „Instrucţiuni definitive către generalul-şef al Diviziei militare cantonată în Iquique. Ordin în alb pentru a face faţă împrejurărilor, pentru a apăra patria de duşmanii dinăuntru şi dinafară...“ Îşi privi interlocutorul ţintă: Da, generalul dumitale Silva Renard nu este de loc idiot. Ordin în alb, domnul meu. Ministrul Sotomayor mi-a spus: „Domnule general, n-avea nici o grijă. Încredeţi-vă în mine cum eu mă încred în dumneavoastră... Dumneata mă ai pe mine în spate şi eu îl am pe preşedinte, el ordonă asta, înţelegi? La nevoie eu îmi pun obrazul pentru dumneavoastră... O fac asta din patriotism, înţelegeţi, generale? Înaltă politică internaţională, înţelegeţi dumneavoastră?... Avem reclamaţii din partea unor guverne străine. Dacă nu se pune capăt situaţiei, vor sosi în portul Iquique vapoare de război engleze şi nord-americane. Nu sînt respectate interesele supuşilor acestor naţiuni?! Se atentează împotriva producţiei, aşa încît, mînă de fier, generale. Ai binecuvîntarea mea.“ Triumfător, îl bătu pe Ledesma pe umăr şi-l întrebă confidenţial, ceremonios: Bine, acum că dumneata cunoşti cum stau lucrurile, spune-mi deschis părerea dumitale, colonele. Crezi dumneata că generalul Silva este un imbecil sau un criminal?... După aceea, după o pauză, întrebă cu o oarecare solemnitate: Colonele — eşti dispus dumneata să-mi acorzi descărcarea?

Omul tremură şi abia şopti:

— Da! oare nu v-a dictat-o ministrul încă înainte? N-a spus el că acesta este ordinul preşedintelui? Atunci?...

2

Şcoala Santa Maria, cu gardul său ciuruit, rămase închisă în duminica aceea. Mai întîi, aşezară cadavrele rămase, pentru a se face loc de trecere printre ele. După aceea le încărcară, îmbrăcate, în căruţe. Stropiră pereţii şi aşezară geamuri cu minuţiozitate în locurile goale. Se ceru un procedeu special de spălare a etajelor de lemn, deoarece aici sîngele formase adevărate cruste, un fel de peliculă subţire însă foarte aderentă. Şi e ştiut că în prezenţa sîngelui, copiii sînt cuprinşi de o teroare superstiţioasă. Apoi zugrăviră pereţii în aşa fel încît şcoala căpătă după acele incidente o faţă nouă. Se poate spune că niciodată zidurile sale jupuite nu fuseseră mai strălucitoare şi nici faţada sa mai curată. În martie, cînd elevii s-au întors la şcoală, în clase mirosea bine.

În după-amiaza aceleiaşi zile, Elías continua să-şi caute fratele, pînă cînd se înseră, scormonind ungherele întunecate printre vii şi morţi, pe sub pămîntul suprapopulat, împărţit şi subîmpărţit între corpuri. Apoi, iarăşi nu-i dădură voie să intre în piaţă. Nu lăsară pe nimeni. Evacuară casele care o înconjurau. Nu mirosea a magnolie. Mirosea a oameni rîncezi. Timp de trei zile nimeni nu putu să pătrundă pînă cînd o acoperiră cu straturi succesive de nisip pentru a şterge petele de sînge rebele şi pentru a neutraliza exalaţia pestilanţială.

Sora sa Maţia Inés era tare îndurerată. Elías se duse pînă la Clubul Hipic. Aici îi separau pe supravieţuitori în grupuri, după întreprinderile cărora aparţineau. Îi făceau să urce dealul de jos şi-i împingeau pînă la linia ferată. Îi îmbarcau în vagoane deschise, împrăştiindu-i prin pampă; era cenuşa rămasă de la morţi. Elías îi văzu urcîndu-se în vagoanele de marfă ca nişte valuri chinuite, oameni cu ochii ieşiţi

din orbite. Într-adevăr, ei înşişi se aruncau la asaltul asupra trenului. Fugeau transmiţînd panica, fără ca să le ajute nici o influenţă liniştitoare. Se luptau îngroziţi ca să nu piardă convoiul. Trenul nici n-apuca să se oprească şi ei se aruncau asupra lui ca şi cum ar fi fost ultimul tren din viaţa lor. Se certau pentru fiecare colţişor cu o furie sălbatică.

In urechile lui Elías şuiera tumultul pe care-l făceau oamenii înspăimîntaţi. Pentru el problema se punea simplu : Văzuseră moartea şi voiau să fugă de ea. Totul era o fugă grandioasă. Pentru ei, Iquique personifica moartea. La Hipodrom îşi săpaseră o groapă dinainte. Trebuiau să se depărteze de ea de îndată. Se simţeau urmăriţi şi măturaţi. Înnebuniţi de groază, se agăţau de vagoanele de salpetru. Mulţi jurară după o formulă adresată unui Dumnezeu necunoscut să nu mai calce niciodată într-un oraş, cu atît mai puţin în Iquique, blestemat pentru totdeauna. Elías se silea să descopere figura fratelui său, Luis, în mijlocul haosului acestei imense adunări demente de lîngă calea ferată. Îl îmbrînceau în fiecare clipă. Îşi scutura praful cu un gest mecanic. I se părea că acest delir, monotona ceartă pentru prinderea trenurilor, dura de secole. În jurul lui se strîngea din ce în ce mai mult cercul care ameninţa să-l arunce şi pe el în aceste vagoane de marfă, strivindu-l. Un potop care se exprimă prin nezăgăzuita spaimă colectivă, ca un cutremur. Simţea o căldură de insolaţie, cu gîtlejul arzîndu-i pînă la colţul buzelor contractate. Convoiul se puse în mişcare. O femeie cu o manta făcută ferfeniţă, încercă să se urce din mers şi se împiedică de haină, rostogolindu-se pe pămîntul nisipos. I se păru că cineva apăsa din nou pe trăgaci.

Era o călătorie gratuită, fără bilete. Plăteau guvernul şi Companiile. Torentul voia să se îmbarce cu forţa. Elías nu mai deosebea feţele. „Este posibil ca Luis să fie mort de cel puţin douăzeci şi patru de ore, deoarece a trecut un minut de cînd s-a împlinit o zi de la primele împuşcături.“ Depărtarea şterse ultimele contururi ale trenului de marfă. Îşi pierduse pălăria la o cotitură. Îşi scoase din buzunar ziarul pentru a-şi

aranja o pălărie de hîrtie. Nu-l citise. Era de ieri. Un exemplar al ziarului *La Patria*. Un titlu spunea: *„Liniște absolută. Numeroase și noi informații."* Aruncă ziarul. Rămase cu capul gol în soarele arzător. Cum se poate ca, fiind atît de neînsemnat să încapă în el atîta durere? Voia să plîngă, să plîngă fără rușine; însă se stăpîni. Nu era o suferință pasivă. Simți mînia cum îi aleargă prin inimă.

CAPITOLUL XLVI

În toată ziua aceea oamenii fugiră pentru a-și pune viața la adăpost. Pe de altă parte, nimeni nu încercă să-i rețină în oraș. Cea mai mare parte nu izbuteau să găsească loc în trenuri. Se aruncară în grupuri mici și mari în deșert, încărcîndu-și copiii în spinare, evitînd drumurile în dorința nebună de-a ajunge în Bolivia, Argentina, Peru sau oriunde.

— Oh, da, lumea putea să fugă după dorința ei, pampa va rămîne nelocuită! mormăi unchiul Juan Bautista.

Umbla zvonul că între gara Lagunas și la Granja, „domnișorii" se amuzau trăgînd la țintă în „zdrențăroși". Îi foloseau pe fugari drept porumbei de tir. Mulți oameni plecară răniți din acest amuzament. Unii căzură contorsionați, cuprinși de febră ucigătoare, fără să mai ajungă la destinație, în depărtarea munților. Mai tîrziu fură găsite pe pămînt cadavre umezite de brumă. Era evident că muriseră de curînd. Expresia crispată a fețelor și zdrențele spuneau limpede că pentru ei și pampa goală fusese un instrument de tortură.

Alții se aventurară pe dealurile de lîngă coastă. Le vibra în urechi halucinația împușcăturilor. Le auziră încă mult timp, de fiecare dată la intervale mai mari. La început, copiii rătăcitori se ghemuiau îngroziți după pietrele pampei ca să nu devină ținte. În general, durerea lor aproape continuă nu le mai provoca

nici o supărare. Văzuseră sîngele cu toată fascinația lui întunecată. Adunaseră ură și nu voiau să fie compătimiți, gîndind că într-o zi vor trebui să dea răspunsul cuvenit pentru toate cele îndurate. Oare nu cumva totul a fost definitiv judecat și fuseseră blestemați pentru totdeauna? Mulți refuzară să creadă că vinovat de nenorocirea lor era un destin necunoscut și implacabil. Cum aveau să se răfuiască? Nu se găsea oare cineva în spatele faptelor? Cine jucase rolul soartei? In lupta dintre clar și obscur dădură soartei și forțelor ostile, nume de oameni, pronume precise, cu toate că bănuiau într-o formă vagă că rădăcina acelor omoruri era mai adîncă și mai mare decît aceste nume și se deosebea de ele ca stăpînul de sclav. In combinațiile și dorințele lor își imaginau felul de moarte pe care-l rezervau călăilor, însă își dădeau seama că pedeapsa nu se va împlini prin magie. Rezolvarea problemei se afla în mîinile lor. O cercetară, pentru a fi fără de milă cînd va sosi momentul.

Astfel se refugiară în desperare și din desperare în imensitatea deșertului întins, timp de zile lungi ca un uragan înghețat sub căldura razelor soarelui care cădeau ca niște lovituri de secure. In realitate, soarele urgisea deasupra lor fără să sufle o cît de slabă adiere de vînt rece, mărind astfel groaza fugii. Și reîncepeau să se gîndească la sînge. Adică, încercau să nu se mai gîndească la el; însă le apărea înaintea ochilor, li se așternea ca un nor și vedeau totul îmbîcsit cu roșu, întinzîndu-se ca un asasinat nesfîrșit deasupra pămîntului sterp. Se întrebau unii pe alții: „Nu cumva sîntem nevinovați?“ Insă nici nu mai ascultau răspunsul. Fețele lor redeveneau întunecate și ei înșiși recunoșteau că în interiorul lor, sub hainele lor zdrențuite, se cocea răzbunarea. Se rupseseră toate pingelele. Nisipul le calcină picioarele. Voiau să se îndepărteze pentru totdeauna de Iquique. Pentru ei, în Iquique, pampa fusese trecută prin foc și sabie. Unii ajunseră la concluzia că lumea era uscată, pietroasă și rea cu săracii. Și viața, ca o boală infecțioasă. Insă nu toți sfîrșiră prin a primi această idee. Nu se întîlnea nici un suflet de om prin pustiu. De aceea era

cu neputinţă să poţi căpăta un catîr care să te care prin nisipuri. Dar chiar de ar fi fost mii de catîri mai mult le-ar fi mărit chinurile, căci cu ce bani să-i închirieze ? Fugeau de drumul care întîlnea calea ferată pentru că nu doreau altă prezenţă umană decît a lor. Jinduiau după animale de povară, dar nu după oameni. Dar nu puteai să-i întîlneşti decît împreună.

Foamea începu să le dea tîrcoale silindu-i să se apropie de întreprinderi. Cu toate acestea, se găsea şi cîte un încăpăţînat care, deoarece jurase să nu se mai întoarcă într-un loc unde ar fi putut să dea peste el poliţia sau armata, rătăcea în deşert pînă cînd moartea venea în întîmpinarea lui, ca un accident fără importanţă.

2

Vapoarele, pline pînă la bord, îşi ridicară ancora şi porniră cu toate magaziile de muniţii goale, cu tot praful de puşcă ars.

Elías continuă să-l caute pe fratele său Luis timp de trei zile prin tot oraşul. Nimeni nu ştia nimic nici de Jerónimo. Era ca un om la pîndă, înregistrînd, scormonind, cu ochii lacomi, cu toată oboseala ucigătoare, săpînd pămîntul nesătul care îi înghite pe oameni repede şi cu timpul le topeşte pînă şi oasele. Îl descuraja gîndul că nu putea să pătrundă adînc în pămînt ca să caute printre rudele care se găseau acolo. Se strecura ca un hoţ prin cimitire pe unde oamenii îndureraţi se învîrteau nădăjduind că vor vedea înviind vreo rudă dispărută. Acesta era Iquique : un oraş inexorabil, care îşi rupea unghiile căutînd şi recăutînd morţii, agitîndu-se şi încercînd să reaprindă cărbunii stinşi, doritor să-i vadă vii, zgîriind, răsturnînd, scormonind pămîntul cafeniu-închis.

Cea mai mare parte dintre săpători erau oameni din popor. Însă se vedeau de asemenea şi persoane de situaţie bună. Cele mai înfrigurate şi violente erau femeile care voiau, nici mai mult nici mai puţin, să răstoarne tot pămîntul, să dezgroape mormintele colec-

tive şi mai ales nenumăratele şi improvizatele gropi comune pe care începuseră să le poreclească „cratiţa săracului".

Ce-i drept, acuma nu-i supăra nimeni. În această nesfîrşită căutare se legară prietenii, se întrebau despre ruda căutată şi se ajutau unii pe ceilalţi să sape mormintele. Noaptea, grupurile se risipeau, cu toate că unii încăpăţînaţi continuau să sape pînă în zori. Atuncea, o nouă patrulă de căutători se întorcea să-i schimbe, în aşa fel încît se stabiliseră adevărate ture, ca în munca din pampă.

În căutările sale distrugătoare, Elías căpătă unele date. Trei persoane jurară că vorbiseră cu Luis la şcoală. Ajunse la concluzia că fără îndoială fusese ciuruit de gloanţe şi că acuma era în fundul fundului, prefăcîndu-se în cenuşă. I se păru că bea din fîntîna propriei sale anihilări. S-ar putea să fi fost printre primii aruncaţi în pămînt. Era oare singur în durerea lui? Femeile cu văluri negre pe cap se duceau cu copiii de mînă la cimitir, la spital şi de acolo la lazaret pentru a-şi găsi părintele pierdut. După aceea, copiii mai mici se obişnuiră să dea acestei căutări importanţa unui joc neaşteptat.

El însă se gîndea la mamă-sa, la durerea ei. Şi asta îl împingea să caute pînă cînd se va convinge definitiv. La începutul celei de a patra zile — era Crăciunul şi zorii sosiră cu o lumină lăptoasă — socoti că nu mai rămăsese în Iquique nici un om din pampă. Se împărţiseră în două categorii: unii erau îngropaţi, alţii rătăceau suflaţi de vînt prin deşert, ca nişte furnici negre înnebunite sau, fiecare în felul lui, învăţase să cunoască drumul reîntoarcerii.

În ziua acelui Crăciun amar, Elías rătăci pe străzi cu tot chinul şi oboseala care se descarcă atunci cînd cedează încordarea. Se simţea teribil de frînt. Fratele său Luis era mort. Umbla cu greutate ca şi cum ar fi călcat pe o culme stîncoasă.

Iquique se sforţa să-şi cîştige aspectul său normal. Nu era nici un motiv de fudulie pentru nimeni. Părea o femeie care tocmai a născut nişte gemeni şi i-a omorît cu propriile ei mîini. Tristă odisee. Pe străzi rătă-

ceau oameni răzleți, cu privirea absentă. Probabil că acum orașul avea mai puțini locuitori decît înainte de cele întîmplate. Se golise. Poate că Elías prefera să nu aibe suflet. Încerca chiar să zîmbească. În lume era zi de Crăciun. Un Crăciun nenorocit și grețos. Cerul era pictat de norișori care niciodată nu aveau să se transforme în ploaie. Soarele strălucea ca un zeu al tropicelor, fără fast, fără flori, fără nici un pic de verde, fără viață, parfumat de moartea miilor de oameni, ca un zeu torid, care, cu toate acestea, zîmbește printre norii de praf deasupra orașului și pe deasupra cețoasei întinderi a pampei acoperite de un exod desperat.

Insă orașul nu voia să privească spre pampă. Voia să uite. Nu privea nici măcar spre orizontul maritim, spre soare sau spre deșert. Se uita cu coada ochiului, încercînd să alunge viziunea coșmarului pe care de abia îl trăise. Și se silea să se retragă ascunzîndu-se în străduțele înguste și prăfuite, dorind ca viața să reînceapă să alerge pe vechile drumuri, pe aceste drumuri care nu duceau nicăieri și care îl vor face să uite de marea pe care venise moartea și de pampa încotro plecase moartea. Și voia mai ales ca într-o zi, pampa care fusese jertfită să-l ierte, deoarece orașul avea conștiința pătată ca un ucigaș.

Elías simți că ar fi o trădare să mai rămînă aici. Trebuia să se reîntoarcă în pampă la supraviețuitori, pentru că aceasta era și el.

Nu putea să rătăcească pe nici o stradă fără să-și reamintească de toate astea. Tot așa, fiecare cameră tăcută se transformă pentru el într-o prăpastie. Îi era imposibil să se poată baricada și apăra de amintirile sale scăldate în sînge proaspăt. Se găsea nemijlocit în fața memoriei sale. De multe ori rămînea nemișcat, încercînd să nu se mai gîndească la nimic. Omul este fragil. S-ar băga de bunăvoie în pat, fără cunoștință, să doarmă cîteva luni de zile în șir în așa fel încît atunci cînd va deschide ochii, catastrofa, coșmarul să se fi risipit ca o coloană de fum. Ar dormi mult ca să sufere și el la rîndul său o moarte tranzitorie, care l-ar sălta peste vremuri și ar elibera sufletul de moar-

tea definitivă, moartea cea mare şi care îl învăluia tocmai pentru că rămăsese în viaţă.

Însă acasă era mai rău. Soră-sa, Maria Inés, ar rămîne pe gînduri fără să rostească un cuvînt, privindu-l şi întrebîndu-l cu ochii săi înroşiţi de plîns, despre cel mai mic dintre ei, despre Luis, răsfăţatul, ca şi cum el, Elías, ar fi fost Cain cel rău, fratricidul. Nu, asta n-o mai putea suporta! Atunci ce-i rămînea de făcut? Trebuia să se reîntoarcă în pampă. Da, va pleca. Işi simţea inima sfîşiată.

3

Se reîntoarse totuşi acasă ca un fugar. Voia să fugă fără ca să fie văzut. Maria Inés ieşi în întîmpinarea lui şi rămase nemişcată în prag.

— Elías, a venit o scrisoare din San Antonio, îl anunţă ea. Vrei s-o citeşti?

— De ce? răspunse, aşa numai ca să spuie ceva. N-avea poftă de nimic.

— Eşti tare trist, Elías.

Nu răspunse. Nu o privi. Dorea să fie o umbră pe care nimeni să n-o vadă. Nici mamă-sa, nici soră-sa, nici fratele său Luis, cel înmormîntat în ascuns. Nimeni. Era zăpăcit şi se gîndea la lucruri prosteşti. Făcea ca boxerii aceia cărora viaţa, profesiunea îi lovesc cu prisosinţă şi ei se tîrăsc ca nişte idioţi. Era zăpăcit.

— Şi zici că nu vrei să citeşti scrisoarea din San Antonio? insistă soră-sa.

— Ce spune? întrebă de formă, cu glas de pe altă lume.

— Spune că Luis e acolo, că nu s-a mişcat niciodată din San Antonio. Făcu o pauză.

Elías sări în sus.

— Atunci, cum se poate că trei persoane deosebite mi-au jurat că l-au văzut la şcoală?...

— Acela pe care l-au văzut a fost Luis Enrique Lafertte, vărul nostru, fiul unchiului Enrique. L-au confundat. De aceea au dat de veste că a murit... Nu spui nimic? adăugă ea începînd să plîngă.

El simţi că viaţa începea să se reîntoarcă din cer, însă durerea întunecată continua, ca şi cum moartea nu-l părăsise de tot. Femeia plîngea liniştit. El nu putea să plîngă. Durerea lui nu era făcută din fum, nu se scurgea în lacrimi.

Se simţea pe jumătate fericit, puţin fericit, foarte fericit pentru fratele său. Era însă trist, cu desăvîrşire trist pentru toţi ceilalţi. Şi de asemenea, fără îndoială, pentru el însuşi. Nu avea de ce, însă aşa era. Oh, niciodată n-ar putea să precizeze. Poate că era un gînd nou: acum că muriseră toţi acei care au murit, se simţea tare singur, cu toate că fratele său trăia. Chiar scrisoarea aceasta nu reconstruia lumea.

Işi simţi pulsaţiile sîngelui. Niciodată nu fusese atît de trist. Soră-sa îl privi în născînda umbră vărătică. Sosise crepusculul şi începea să se întunece. Răsări o lună cu figură omenească.

— Nu spui nimic, Elías? Nu te bucuri?

— Da, mă bucur, răspunse el cu un accent fals.

— Eşti bolnav? Te doare capul?

— Da, puţin.

— Nu vrei să iei nimic?

— Nu.

— Ce-ai să faci acum?

— Nimic... Mîine plec.

— La San Antonio?

— Nu, la întreprindere, la San Lorenzo, să muncesc, ca în fiecare zi. Nu vreau să mai rămîn aici.

CÎNTECUL PAMPEI

CAPITOLUL XLVII

La întoarcere, Elías își dădu seama că se transformase. Nu mai era omul care plecase cu trenul la Iquique în urmă cu zece zile. Viziunea masacrului continua să-i țină în stăpînire sufletul. Se simțea temător și nesigur de viață. Mînca și dormea fără nici o poftă; în mijlocul apatiei îl cuprinse o profundă dorință de răzbunare. Ori poate era ceva fatal? Poate că lumea, pămîntul trăiau din morții pe care îi devora? Suferea ridicînd brațul și muncind ca înainte. Părea ca înecat într-un somn chinuitor. Serile, cu toate că o vedea pe Ida, nu-l părăsea tristețea. Și cu toate că mergea pe picioarele sale, se simțea într-adevăr un cadavru mișcat de o stranie forță mecanică.

Femeile își plîngeau neamurile, cunoscuții și necunoscuții. Plîngeau în general și în fiecare caz în parte. Ida îl ținea pe Elías viu lîngă ea și nu plîngea ca celelalte femei.

Dominga Oyanedel spuse:

— E o femeie modernă. Ce să-i faci? Așa sînt vremurile acum. Nu toate femeile plîng ca mai înainte.

Și întreprinderea părea pustie. La început se gîndi să-și contabilizeze morții. Se adoptă o metodă simplă. Prin formula „absent", se dădeau drept decedați toți aceia care lipseau de la muncă. In întreaga pampă nu se găsea o altă formulă mai bună. Din cauză că erau mulți, fu imposibil să se alcătuiască o evidență. Insă se găsiră persoane care căpătară o siguranță mai

adîncă : femeile ale căror bărbaţi dragi nu se mai reîntoarseră. Acelea care se încăpăţînau să se agaţe de o licărire de speranţă refuzînd să primească faptul irevocabil, refuzau să îmbrace doliul şi cereau o mărturie mai precisă întrebînd : „Dar unde e înmormîntat ?“ Părăsindu-se acum vechiul sistem al consolării, li se răspundea cu o formulă de o brutală resemnare : „Nicăieri, cucoană, taci şi îndură...“

La San Lorenzo mai ales dădură lipsă numeroşi derripiadori. În primul rînd chiar Elías spuse de Manuel Tapia, a cărui moarte îl durea nespus de mult. Bolivienii simţiră mult lipsa lui Chacames din cauza bomboului şi a lui Palafe, pentru că îl făcea foarte bine pe diavolul la serbările Tiranei. Unii sosiră răniţi, însoţiţi de alţii care nu ţineau de întreprindere. Pentru cîţiva străini, se improvizară culcuşuri de paie pe pămînt. Toate celelalte erau ocupate, deoarece pampa întreagă deveni pentru cîtăva vreme un spital însîngerat.

2

Elías crezu că viaţa se termină acolo. Cu toate acestea, lumea nu se opri. Douăzeci de zile mai tîrziu, San Lorenzo îşi aprinse din nou focurile. Reîncepu activitatea ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat. Aceleaşi salarii, aceeaşi mizerie. Aceleaşi figuri, aceleaşi lopeţi. Da, reîncepură să ardă focurile în pampă şi feţele oamenilor să se piardă prin puţuri şi ceţuri. Continuară să golească căldările şi să tîrguiască cu fişe în prăvăliile întreprinderilor. După-masă, cam pe la patru, treceau trenurile de marfă descărcînd moloz. Bubuia dinamita şi apoi cădea praful ca nişte nori.

Elías trăia scufundat în stupoarea acelui „De Profundis“ şi cu inima întristată de moarte încă pentru o bună bucată de vreme. Îl deşteptau numai sunetele apropiate ale burghielor uriaşe. Începu să-şi îmbrace salopeta, îşi puse şapca, ca şi mai înainte. Îl supăra strălucirea soarelui. Da, trăia. Umbla peste tot, se întindea pe unde apuca. Cîteodată trecea pe la grajduri şi mîngîia catîrii de povară, mai ales pe Chola. Vor-

bea foarte puţin. Fiecare amîntire din săptămîna aceea în Iquique era o piatră aruncată în apă, formînd în sufletul său vîrtejurile şi cercurile unei dureri concentrice care ameninţau să înăbuşe zîmbetul fiinţei sale, altădată adorator al veseliei. Ida nu răbda această tortură şi deseori se certau. Atuncea îi veni în minte să se ducă la cîrciumă şi să joace *maracas* — un joc de cărţi. Dar pierdu mereu.

Îşi spuse atunci că aceasta n-avea nici o importanţă, că nu simţea nimic, ci doar un fel de dovadă că nu putea să aştepte nimic de la nici o carte, de la nici un zar. Dar nu asta îl durea, ci sentimentul că nu mai putea aştepta mult nici de la el însuşi. Poate nimic. Se lăsă pradă viciului din exces de singurătate, din nevoia de a fugi. Rămînea acolo prostit, cu toate că trebuia să plece. Aici se adunau burlacii băuţi, oamenii cei mai săraci, tipii de la mesele de mîna doua şi el însuşi, atît de pierdut, se aşeza să joace la loto. Scotea numărul 5 din pungă şi striga:

— Tot gringo-ul!

Apoi, 22:

— Cele două lăbuţe!

Şi 69:

— De sus în jos!

90!

— Cel mai bătrîn din echipă.

Apoi îl striga pe 33:

— Vîrsta lui Cristos.

Petrecea nopţi de-a rîndul jucînd loto. Nu era acesta un fel de a cînta omul aici în cîrciuma cu lumînări şi lămpi de gaz. Totul era trist şi îl înfuria. Îi provoca silă de el însuşi. Atunci se ducea în camera dinăuntru cu toate că acolo aerul era mai înăbuşitor, mai închis, deoarece nu exista nici un curent de aerisire. Deodată, reintrînd, exclamă cu nelinişte:

— Pe întreg norocul... miza întreagă...

Strigătul de totdeauna. Dorinţa teribilă: să pună mîna pe miza întreagă, cu toate că multă lume — ca el însuşi de altfel — s-ar fi mulţumit numai cu o bucăţică de noroc. Întorcea încet cărţile pentru a putea zări încetul cu încetul culoarea, pentru a putea ghici

chenarele, pentru a descoperi dacă venea sau nu norocul sau ghinionul — dacă era totul sau nimic. Cîteodată se gîndea: „Moartea sau viața". Și aici moartea cea mică sosea îmbrăcată ca un rege călare. Și atunci blestema monarhia, hainele aurite.

Umbla singur. Își petrecea vremea cu jocuri de noroc și înghițea pe nerăsuflate aventurile lui Joaquin Murieta și Quatro Remos pentru a ajunge la concluzia că făcea mai mult să fie bandit sau cîine, că astea da, erau povești și vieți făcute să fie trăite de un om. Juca fără socoteală și din cromolitografia din perete, Balmaceda îl privea ca și cum i-ar fi spus din ochi: „Caramba, Elías, caramba".

3

In nopțile în care nu putea să doarmă, cînd nu mai avea nici o centimă de jucat, schimba cîte un cuvînt cu vecinul său.

— Ce-o fi cu Briggs? întrebă o dată, ca să spună ceva.

Omul se opri. Tocmai sorbea cafeaua din cănița de cositor. Ridică privirea:

— Briggs? Ăsta n-a murit. Așa spun oamenii... A dispărut fără urme. Cînd au început împușcăturile, a spart cu un pumn geamul unei ferestre, și-a dat jos mustățile răzîndu-le cu o bucată de sticlă pînă cînd a început să-i curgă sîngele. Apoi a înhățat cuvertura unui indian bolivian mort, cerceii, și a șters-o... Așa se spune.

— Totuși ce s-a întîmplat cu el după aceea?

— Ah! Niciodată nu s-a aflat. Asta n-o știe nimeni. S-a pierdut în pampă... Briggs s-a evaporat în ceață. Așa se spune.

Trecură cîțiva mineri. Se auzi o explozie. Și după aceea aduseră o brancardă ca să transporte un om accidentat. Elías nu se mișcă. Privea în tăcere fără să vadă, reamintindu-și totul.

— S-a mai aflat ceva despre ceilalți șefi? întrebă el.

— Nimic, cel puţin eu nu ştiu nimic! Poate c-au murit cu toţii.

Îi acoperi ceaţa nopţii. Atuncea auziră zgomotul maşinii de prelucrat minereul. Era acelaşi zgomot de mai înainte, însă el se schimbase. Se deslușea scîrţîitul carelor şi zgomotul descărcărilor. Prin întuneric străbătu un miros de iod, care-i reaminti momentul cu medicul de marină la spital, care opera în dreapta şi în stînga. Căruţele goale se întoarseră să descarce minereul.

— Atuncea nu există ispăşire? Vecinul se ridică în picioare: Trebuie să dau o raită. Mă duc să-i trezesc pe ceilalţi căruţaşi.

Se pierdu în întuneric de-a lungul rampelor. Elías o porni şi el încet şi privi de la înălţime tabăra de jos. Auzi:

— Îndrăzneşte, şi te aranjez eu!

O lampă de gaz, care pîlpîia, lumina turnuleţul unei locomotive oprite. Îşi întoarse capul. Locomotiva îl făcea să-şi reamintească de ceea ce voia să uite. Un om muncea cu greutate la piese. Făcu să sune cîteva fişe în buzunar. Simţea nevoia unui dezinfectant pentru sufletul său. Ceva care să-l cureţe de aceasta. Ideea morţii îl ţinea bolnav şi murdar pe dinăuntru.

A doua zi trebuia să sosească la întreprindere stăpînul, Mr. John Lockett. Se gîndi că poate o să vie în uniforma sa frumoasă de comandant al corpului de pompieri din Iquique. În urma lui va păşi Mr. Turner — tot atît de tăcut ca şi cum ar fi fost în biserică, supraveghetorul administraţiei, vătaful şi poate şeful maşinilor.

Nu, şeful maşinilor poate nu. Era un om bun. Mai înainte fusese şi el muncitor derripiador. Cînd s-a reînceput treaba cu cîteva zile în urmă, a văzut că muncitorii dădeau un randament prea mic. Atunci le-a spus tuturora:

— Plecaţi acasă! Plecaţi! Dumneavoastră sînteţi obişnuiţi să plecaţi devreme. Aţi suferit mult.

Şi îi privea liniştit, părinteşte şi gînditor. În realitate el însuşi lua asupra lui cauzele randamentului scăzut. Nu voia ca ei să facă nimic. „De ce? se în-

treba el uneori cu duioşie, şi le dădea cîte un pachet cu cărţi. Jucaţi! Încercaţi să uitaţi...!" şi se uita la Elías.

Tînărul se întrebă dacă şeful ştia tot ce se petrecea în sufletul lui. Se dădu deoparte pentru ca să se uite pe furiş în oglinjoara rotundă. I se păru că avea aceeaşi faţă din totdeauna. Însă poate că asta depindea de omul care ştie să se uite.

Astfel se scurgeau zilele şi nopţile în amărăciune şi descurajare. Cînd se despărţea de Ida şi nu avea bani, se ducea la cîrciumă, să se vadă cu vecinul său. La început, rămîneau de obicei amîndoi tăcuţi, fiindu-le teamă să nu rostească cuvinte care întotdeauna îi duceau la acelaşi subiect întunecat.

Elías nu-şi făcuse încă apariţia la Filarmonică. Teatrul ar fi putut oare să constituie o evadare a suferinţei sale, vinul ameţitor în care să înece moartea pe care o avea în el? O, nu! Lucrurile frumoase se terminaseră.

CAPITOLUL XLVIII

Vara era pe sfîrşite. Înainte de a se lumina de ziuă, îi auzi pe încărcători rătăcind liberi prin întreprindere: acuma beau mai mult rachiu ca de obicei. Vedea lumini risipite care transportau valurile ondulate de gaz, flacăra spumoasă şi opacă a lămpilor. Îşi auzi vecinul bătînd la uşile căruţaşilor, lopătarilor şi descărcătorilor. Erau orele patru de dimineaţă şi se întoarse în pat. Custodio Gonzáles tocmai pornise spre pampă.

— Haide, trezeşte-te!...

Nimeni nu răspunse. Atunci lovi cu un drug de fier ca un blestemat. Plouară înjurăturile.

Chiar toate au rămas la fel? Nimic nu s-a schimbat. Doamne, după toate cele ce s-au petrecut!

Număra paşii lui Atilio Medina, ajutorul lui Cipriano Emparanza. Apoi îi ajunse la ureche scîrţîitul bocancilor vecinului şi mai ales ai lui Inostroza, care desigur ieşea să scoată salpetru şi se gîndea la rădăcina

de coca. Ştia foarte bine zgomotele şi după ele îşi închipuia mişcările: Atilio intra acuma în grajd, se apropia de căruţă şi o înhăma pe Chola. Era posesorul celui mai gălăgios deşteptător din lume, aşa că nu avea nevoie să fie trezit de altcineva.

Nimic nu se schimbase ? Semisomnolenţa asta îl durea. De aici el trăia treptata deşteptare a întreprinderii. Asculta de departe hărţuiala lui Atilio Medina cu catîrii, înhămarea lor şi punerea în mişcare a vehiculului. O bătea pe Chola. El n-o iubea aşa cum a iubit-o Cipriano Emparanza. In Iquique a scăpat ca prin minune — aşa povestea el în toate părţile — şi îngrijea de catîr cu furia unui om care încă mai luptă împotriva morţii.

In vis îi apăru înjurînd Pedro Saldías, derripiadorul care îl înlocuia pe cumătrul Manuel Tapia. Se îmbrăca la fel cu defunctul, pînă într-atîta încît folosea hainele lui. El îl moşteni şi nu feciorul lui, Gumercindo, care niciodată nu se mai întoarse la San Lorenzo. Pantalonii de paiaţă, şapca cu urechi şi „caii" adică încălţămintea cu talpă de trei degete. Trecea încins cu cureaua sa lată, ducînd pe umăr lopata pe mînerul căreia îşi şi lăsase urma mîinii. Şi el era supravieţuitorul măcelului din Santa Maria. Se fotografie cu încă doi derripiadori, avînd pe umeri uneltele, „ca să rămîie o amintire". Intră la biserica evanghelică deoarece susţinea că nu vrea să rămînă dator şi era evident că el îşi datora cuiva viaţa.

Elías se îmbrăcă pentru a fi gata cînd va suna sirena lui. Îl va chema la şase, cu trei sunete. Privi pe fereastră. Noaptea era pe ducă. Schimbul de lumină era aproape palpabil. Îşi trase pe el cămaşa groasă kaki şi pantalonii de lucru. Cineva fredona de dimineaţă:

Neprihănite viorele
în ierburi, tainic, răsăriră...

Incepuse anul 1908. Doamne, avea douăzeci şi unu de ani împliniţi şi se gîndi că era cu neputinţă ca la vîrsta asta să fi văzut mai multe şi să fii mai bătrîn!

Florile ce sînt asemeni
florilor ce le-am iubit...

Şuierăturile şi clopotele îşi porniră vacarmul. Da, gringos-ii vor dansa neînfrînaţi de Crăciun şi de Anul Nou. Continuau să patroneze ca şi înainte lojile şi casele de prostituţie, învăluiţi în prea puţin mister. Ploşniţele se mişcau neobosite în aşternut, ciupind după bunul lor plac.

Ce-l ţinea aşa ? Era ca bolnav, fără să sufere de nici o durere anume. Această viaţă fără substanţă i se părea o lungă sinucidere. Un infern monocord, pe jumătate stins. Era prea sărac pentru a fi ipohondric, însă pierduse interesul pentru toate celelalte. Numai Ida. Ea înţelese că se tîra, că va trebui să se tîrască mult printre ruini înainte de a-şi găsi viaţa. O viaţă ca o înviere. O viaţă care îl va conduce într-o zi să spună, ca vecinul lui, morţilor de la şcoală : „Ei ! sculaţi, ridicaţi-vă cu toţii..." Delira. Dorea imposibilul. Oh, ştia că asta nu era conform cu realitatea ! Însă îl preocupa mai mult chiar decît dragostea femeii. Aceasta era iubirea sa adevărată în stare să reînvie morţii. Cum ? Asta putea s-o facă numai prin cei vii. În timp ce se făcea ziuă, somnul îi fu tulburat de mai multe vise confuze şi deosebite. De vină o fi fost capul slăbit de orele de veghe. Puţină febră...

2

Dimineaţa, sosi la întreprindere minerul salpetrier Ruiz, însoţit de Morales, un agent voiajor din Iquique, care veneau în pampă cu două valize încărcate. Elías îl îmbrăţişă pe Ruiz, salutîndu-l ca pe un om viu. Cei doi de curînd sosiţi fuseseră conducători ai grevei şi supravieţuiră împreună cu pictorul Olea. Se strecurară în chip clandestin şi împărţiră manifeste ale asociaţiei Mancomunal Obrera. Din Europa, Recabarren înfiera masacrul. Spunea lucruri la care nu se gîndiseră. Afirma că ultimul cuvînt nu fusese încă spus.

Elías se interesă din nou de Briggs. Era un subiect pe care nu-l putea uita.

— Briggs s-a evaporat în pampă... răspunse Ruiz. Pentru el totul a fost o aventură de anarhist. N-am mai aflat nimic de el. Era anarhist, repetă. Drumul lui nu este drumul nostru.

— Care este drumul nostru ? întrebă Elías. Nici el nu-l cunoştea şi într-o zi trebuia să-l găsească. Poate că aceasta era ziua aceea.

— Citeşte pînă la sfîrşit proclamaţia lui Recabarren şi-ai să-l cunoşti, Elías. Vin timpuri noi. Trebuie să schimbăm metodele. Să organizăm pe muncitori sub o singură conducere. Lupta economică nu poate să fie despărţită de lupta politică.

Aceasta-i răspunse Ruiz şi lui i se păru că în dimineaţa aceea înţelegea cîte ceva. In aceeaşi seară, cei doi oameni plecară.

Elías nu mai putea să suporte felul de trai din San Lorenzo. Ida se mută la Santa Lucia. El o urmă hotărît să facă orice fel de muncă, dar mai ales să fugă de fantomele sale. Intră în puţurile în care se pisa salpetrul, ca să încerce să-şi sfarme propria lui nelinişte. Se însoţi cu un tînăr, Abel Brito, un flăcău elegant, brun şi de treabă din pampă şi hoinări cu el în jurul uzinei căutînd un răspuns liniştitor care să-l lege de viaţă, arătîndu-i drumul spre învierea morţilor din Iquique, care continua să-l chinuie stăruitor ca un coşmar.

3

După aceea începu să citească toate ziarele care veneau în pampă cu o curiozitate arzătoare şi devorantă. Vecinul îl porecli „Inghite-le pe toate" şi dădea din cap cu îndoială ca şi cum ar fi presimţit că băiatul va aluneca într-o prăpastie. Unde avea să ajungă cu atîta înţelepciune în căpăţînă ? Magnetica literă tipărită pusese stăpînire pe sufletul lui care-şi punea mereu întrebări pe şoptite — împingîndu-l spre alte vieţi, ţări şi tărîmuri. Ajunse la concluzia că a citi este singurul chip în care săracul poate călători şi cunoaşte ţinuturi străine.

Totuşi, într-o zi îl cuprinse dorul să scrie, să-şi traducă lui însuşi lumea, oamenii şi faptele. O asemenea frămîntare nu se deşteptă pur şi simplu ca un vis sub impulsul imaginaţiei, ci se născu în sufletul său după o vizită la Alto de San Antonio, unde se dusese să-şi vadă mama. Aici rămase privind deodată printre gratii o lume legendară în dispariţie: tipografia ruginită a judecătorului don David Vega, care părăsise Iquique şi ramura grafică din pricina unei prăbuşiri frauduloase. Elías simţi că-i e milă de chipurile tăcute ale gîndurilor sale, de vorba lor mută, de frumuseţea lor dureroasă şi modestă. Simţi atunci că îi pornea din fundul sufletului nevoia de a le exprima. Se apropie de don David şi îi spuse cu un ton exaltat:

— De ce ţineţi tipografia închisă, domnule? Scoateţi un ziar. Vă implor. Un ziar care să vorbească de durerile poporului.

Judecătorul îl observă şi-i răspunse cu un gest rezervat:

— Nu pot. Legea mă opreşte.

— Mare păcat! Aş putea să vă ajut. Mie îmi place munca aceasta.

Omul îl privi mirat, intrigat. O clipă se îndoi.

— Ştii, tinere, poate că s-ar putea face ceva. Dumneata să apari ca stăpîn şi administrator, nu-i aşa? Diógenes, funcţionarul de la registrul civil, care îmi este dator pentru multe, ar putea să-şi împrumute numele ca director.

— Da, e limpede. Şi eu aş putea să fiu casier, tipograf şi tot ce-ar mai fi nevoie.

Începu să cureţe cu frenezie stratul verzui de mucegai care se aşternuse pe nobilele unelte. Nu după mult apăru periodicul săptămînal *Vocea poporului*, în opt pagini. Aproape o idilă. Publica ştiri de tot felul, evoca mărturii, pornea campanii şi certuri locale şi de asemenea îi plăcea să reamintească, în felul său melancolic, lumea care murise la Iquique. Îşi tipări cu propria sa mînă o carte de vizită cu numele în caractere gotice şi dedesubt „Reprezentant al *Vocii poporului.*" Acest Elías prins în literele cartonaşului dreptunghiular îi făcea nişte grimase ironice ca şi cum

i-ar fi spus: „Tratează-mă cu mai mult respect" sau „Nebunească îngîmfare, domnul meu, daţi-mi voie să v-o spun".

Era ceva mai mult decît vanitate. Trebuia să cutreiere întreprinderile din canton pentru a contracta abonamente şi subscrieri şi atunci îşi vestea apariţia cu aceste litere împodobite care anunţau un personaj ilustru. În timpul călătoriilor sale cu trenul sau cu căruţa, îşi scotea carnetul şi scria la repezeală cîteva versuri, pornite din inima lui minunată: alcătuia cronici şi demascări. El voia să vorbească în paginile sale despre lucrurile pe care le iubea, să facă o gazetărie cu un conţinut eroic, să dea frîu liber spiritului său de revoltă.

Întors dintr-o călătorie, don David îl chemă şi-i spuse:

— Ascultă tinere, pînă cînd ai să mă mai fierbi aşa. Eu sînt aici justiţia şi dumneata ataci corupţia puterii judiciare. Nu-i prea mult?

Elías îşi luă pălăria şi se înfundă din nou pe drumul pampei. Se va reîntoarce la atelier. Prefera să fie mecanic decît ziarist cu botniţă.

4

Simţi întoarcerea spaimei ancestrale ca un glonţ de pistol în ceafă. Era în aprilie 1909. Muncea din nou în Agua Santa. Citi ca hipnotizat în ziarul *El Tarapacá:* „Aseară, la Iquique, în momentul servirii şampaniei, în cinstea excelenţei sale preşedintelui republicii don Pedro Montt, a ridicat paharul avocatul don Antonio Viera Gallo, distins membru al baroului din Iquique". Şi-l închipui cu ochii săi mongolici, agitîndu-se şi debitîndu-şi ideile, gesticulînd energic, aşa cum făcuse în trăsură în acea zi cînd trecea pe Avenida Balmaceda însoţit de colonel, şi dăduse instrucţii aghiotantului: „să nu se unească pampienii cu greviştii din Iquique". Şi el alergase atunci împins de un impuls irezistibil şi acest mesaj îl apăsa pe piept ca un munte; alergase pînă la Dealul Crucii şi sosise tîrziu. Şi ace-

eaşi voce (citi el mai departe) a pronunţat un elocvent discurs, scînteia focului sacru, sublimă exuberanţă în care analizînd încă o dată marile aspiraţiuni ale Companiilor engleze (el era romancierul lor strălucit, estetul lor, poetul, genul lor posibil, interpretul lor în artă, literatură, drept, filozofie îmbătătoare) a spus că *„pentru viitorul provinciei şi al industriei salpetriere era necesar ca guvernul să se preocupe de scăderea drepturilor salpetrului, să micşoreze sau să elibereze de impozite companiile"*. Subliniind ultimele sale fraze, cronicarul adăugă: „In seara aceasta preşedintele şi suita sa vor fi sărbătoriţi cu un alt banchet în salonul Societăţii Filarmonica".

Elías simţi o durere în coaste, însă se linişti repede. Pentru moment, Viera Gallo continua să danseze, preşedintele continua să danseze. Îi asocia pe amîndoi la ideea distrugerii lumii. Sau poate a trecut un mileniu din 21 decembrie 1907?

Se întunecă cu totul. Mîinile îi tremurau. Aruncă ziarul cît colo. Se vede că ziarele nu aveau inimă. Dar oare nu Lockett şi proprietarii salpetrieri erau stăpînii lui *El Tarapacá?*

După aceea preşedintele şi suita — John Lockett, Viera Gallo şi toţi amfitronii strălucitori de mulţumire — urcară pînă la minele salpetriere şi pînă la taberele de locuinţe. In Agua Santa se întîmplă să coincidă vizita prezidenţială cu căsătoria celei de a doua fiice a lui don Santiago Humberstone, dulcea, înfloritoarea May, cu Mr. Corson, un vlăjgan tare arătos. Se petrecu o tragedie: cum invitaţii nu se puseseră mai înainte de acord — nu era permis şi nici cavaleresc să o facă — printre cadouri apărură trei piane cu coadă, ceea ce fu un motiv de consternare. Şi apoi fu ataşat la tren un vagon special pe calea ferată salpetrieră ca să transporte de la Iquique cea mai monumentală tortă de nuntă văzută vreodată în pampă: o clădire cu patru etaje, fantasmagorie constelată de zahăr şi miere, magie de anason, ciocolată şi mazapan. Pe cupolă, perechea tinerilor căsătoriţi. Pe diadema lui May — o scenă de dragoste în colivia po-

rumbeilor. Compania contopi amîndouă petrecerile. Ridică arcuri luminoase de triumf şi pe dealuri aprinseră artificii de salpetru. Oamenii administraţiei intrau printre pampieni şi-i îndemnau :

— Strigaţi, strigaţi : „Trăiască preşedintele !"

Elías strigă :

— Jos cu el !...

Atuncea îl prinseră şi-l aruncară într-o magazie.

Asta s-a întîmplat înainte de cină. După aceea avu loc retragerea cu torţe şi mai tîrziu dans pînă la patru dimineaţa. Elías privi stelele prin ferestruică — nu reuşea să numere mai mult de trei şi asculta orchestra compusă din patruzeci de maeştri. Niciodată nu auzise o orchestră atît de numeroasă. Prin ea află că dansau — de altfel citise despre asta în carnetul de dans tipărit cu o zi înainte — şi fără să vrea, piciorul său bătu tactul dansurilor care se succedau în ordine : 1 : cadril ; 2 : vals ; 3 : mazurcă ; 4 :*pas de patineurs ;* 5 : *lancier.* Cum cerea eticheta, preşedintele deschise cadrilul. Viera Gallo se legăna foarte curtenitor. Părea că aici se afla o curte vagabondă, cu cavaleri rătăcitori, cu o boemie foarte distinsă. Dansau frumoasele dame — unele tulburătoare — în cea mai mare parte englezoaice şi peruviene, în afară de senora Garland, care cu o oarecare prudenţă putea fi socotită singura reprezentantă a „proverbialei frumuseţi chileene", cum se exprimă, într-un fel de dedicaţie lirică, avocatul Viera Gallo.

Era prima închisoare a lui Elías şi cu toate acestea era aproape satisfăcut. Oare din cauza muzicii care venea de departe îşi amintea din nou de preşedinţia Filarmonicii din San Lorenzo, de acea glorioasă noapte de dans, şi de dragostea Idei de care se despărţea din nou ? Oh, nu putea să răspundă cu siguranţă, însă nu se simţea speriat de loc. Nici somn nu-i era. Şi nu avea nici poftă de plîns, ci de dans.

A doua zi în zori — ca un fel de graţiere cu ocazia nunţii — îi traseră trei picioare în spate şi-i dădură drumul. Plecă mulţumit şi bine dispus.

CAPITOLUL XLIX

Se întoarse la Santa Lucia. Bucurie trecătoare. Continua să se caute pe el însuşi, însă mai mocnit. Dorea lupta, însă inima sa mai gemea încă plină de ceţuri nebuloase şi posedată de viziunea morţii. Drumul lumii îi apărea învăluit, ca un coridor care sfîrşeşte la o poartă a cărei cheie n-o are şi poate cu teama să nu se deschidă deodată holul plin al şcolii.

Din cînd în cînd, împuşcăturile se repetau în mintea sa. Sfîrşiră prin a se confunda puţin cu clopotele atelierului. Cînd era nervos pocneau minut după minut. Însă noaptea reveneau împuşcăturile, gemetele înecaţilor şi o vedea pe Carmela Vergara învelită în pînza steagului căzînd de pe terasă.

Inima lui se agita presimţind lumina vieţii. Nu deosebea însă adevărata lampă. Voia o viziune a lumii care să-i dea conştiinţa şi putinţa să o înţeleagă şi posibilitatea ca într-o zi să se convingă că morţii de la şcoală nu au murit în zadar. Voia să fie un om care să trăiască la rînd cu toţi oamenii. Nu voia să fie singur. Nu voia să-i lase singuri pe morţi. Chiar dacă ar fi să nu facă mai mult decît o mică stea anonimă, niciodată descoperită, dar să fie sinteza tuturor iubirilor şi a personificării frăţiei muncitorilor. Poate că nu va izbuti decît încetul cu încetul pornind de la el şi apropiindu-se de ceilalţi. Dorea în fundul sufletului său nu grădinile raiului, ci o imagine reală. Poate că se gîndea la vechea idee a fericirii care, dintre toate, puteau s-o realizeze cucerind-o cu mîinile lor? Era ceva mai puternic decît banul, această dureroasă frăţie în luptă.

Confuz, întorcea pentru un moment capul — cerînd răspunsul de la strălucirea candelabrelor. Însă, într-adevăr, aici îl interesa mai mult femeia. Ida Bazán era împreună cu el şi se iubeau. Era ca lumina liniştită a unei ferestre, seara, cînd te întorci de la lucru; un tainic prilej de contopire pe înserate, sărutări furate în umbra unei streşini ruginite, din pricina unei lungi părăsiri.

Intr-o zi, minerul Muñoz sosi la Santa Lucia agitînd o piesă sub soarele arzător. Venea să caute actori. Cei indicaţi în întreaga pampă erau ei, Ida şi Elías. Da, îi atacă cu textul la nas ca un *mauser*. Elías îi răspunse că teatrul murise şi că el nu va mai juca nimic.

— A murit ? S-o crezi tu, spuse Muñoz.

Ida îl privi rugătoare şi nerăbdătoare. Suferea din pricina refuzului său. O văzu abătută, cu capul în piept. Îşi aminti de şcoală în ziua aceea. Ida îl privea întrebătoare. Îşi reaminti de veteranul de la '79 intonînd cîntul său de veghe închinat lui Dumnezeu. Îl pătrunse durerea Idei care respira tare, suspinînd, şi ghici că voia să plîngă. Poate că teatrul ar fi putut să-l facă să uite. Dar el voia oare să uite sau să-şi amintească mereu ? E bine să uiţi, dar oare această uitare nu era totuna cu trădarea ? Poate că această uitare nu însemna libertatea, ci acceptarea morţii. Femeia îl imploră dezolată. El ştia că Muñoz fusese întotdeauna îndrăgostit de Ida. De aceea poate că îi propuse :

— Bine. Gîndeşte-te bine şi mîine dă răspunsul.

Atunci, fără grabă şi fără supărare, ca în ziua aceea în care-i ceruseră să activeze la Filarmonica din San Lorenzo, murmură :

— Pentru ce mîine ? Cum se pare că am să primesc, primesc azi. Pentru ce să mă las rugat ?

2

Puseră în scenă *Floare de o zi*, de Ramón de Campoamor [1]. O farsă în versuri. Muñoz făcu distribuţia. Intenţia lui era să joace rolul marchizului de Montero, al baronului de Espinoza şi al lui don Diego Cervajal, adică toate rolurile. Trebui să se mulţumească cu ultimul. Elías îl personifică pe marchiz, Ida fu protagonista Lola Espinoza şi tatăl ei adevărat jucă pe tatăl din piesă, domnul baron.

[1] Poet şi dramaturg spaniol (1817—1901).

Elías se duse să-l viziteze pe bătrînul Bazán şi în vestibulul tapetat cu hîrtie colorată se întîlni cu Ida. Afectînd un zîmbet uşor *à la* Monna Lisa, cu nuanţe spaniole, îi spuse, în timp ce mînuia textul cu mişcări mari întinzîndu-şi braţele, cu galanteria cea mai afectuoasă din lume:

Ca să văd de nu te afli
printre florile de cîmp
ori de nu eşti sub răsúri...

Lola consimţi, dînd din cap.

Marchizul (Elías) continuă aproape gîfîind, copleşit de atîta fineţe şi delicateţe:

După credinţa mea umilă
mai mîndră sînteţi, ca o stea.
Lola: — *Marchize, vă rămîn datoare.*
Elías: — *Nu-i lauda cuvînt mieros.*
Vi se cuvine cu prisos.

Piesa plăcu multora. O găsiră graţioasă şi distinsă. Se bisă. Multă vreme fu comentată şi Elías nu mai putu să uite niciodată ridicolele versuri ale marchizului de Montero.

Însă în ziua următoare, la ultima reprezentaţie, puse capăt ameţelii. Se deşteptă cu un gust amar în gură. Toată piesa aceea roză era o mască grotescă, o greşeală. Ceva monstruos de comic, nu, monstruos de ridicol. Mai mult decît atît: ceva necinstit: baron şi marchiz!... Gentilom din altă epocă, o lume goală, fără conţinut şi formă, care murise şi avea mutră de mort. Puţea. Se uită la Muñoz. Erau atît de deosebiţi, deşi erau uniţi în aceeaşi muncă. Îşi diforma sufletul, pretîndu-se la această farsă cu domnişori. Această miorlăială elegantă nu era epopeea pe care el o visa. Nu; aceasta nu era lumea sa. Toate acestea miroseau a minciună. Ceva cu care să îmbeţi mizeria săracilor şi să-i faci să-şi uite mînia, după ce au fost puse în funcţiune mitralierele împotriva lor. Erau narcotice! El n-o să fie traficant de droguri. Coborî în el însuşi. Conştiinţa îl asigură că niciodată nu va mai repeta aşa ceva.

El să fie acela care manevra acul hipodermic, opiul adormitor ? Nu. Poate din respect faţă de morţii şcolii, niciodată nu va mai face aşa ceva ! Unde se aflau Carmela Vergara ? bunul derripiador Manuel Tapia ? toţi acei care pieriseră în măcelul de la şcoală ? Unde ? El nu mai voia strigoi, ci adevărul însuşi, ceva care va duce la rezolvarea problemei. Nu accepta să schimbe visele cu vise, viaţa sa pentru monede false... Nu mai voia să păstreze în el golul întunecat. Dorea un teatru care să-l apere de izolarea sa, un teatru care să-i liniştească suferinţele, care să-l ajute să risipească tot ce-l împiedica să trăiască din plin. Un teatru, fără alt parfum decît carnea omului, avînd ca decor marile spaţii ale pampei, iluminate de lună. Aceasta nu putea fi o falsificare demoralizatoare, un joc neliniştit şi banal, ci o glindă adevărată a propriei sale vieţi, a fiinţelor care-l înconjurau şi care erau cu el. Cu toate deosebirile dintre ei, vor şti să treacă peste ce-i desparte şi să se contopească într-o singură voinţă. Numai astfel va ajunge să-şi aparţină lui însuşi. Ceva care îl va ridica deasupra crudei fascinaţii a realităţii de toate zilele, deasupra forţei propriei sale dureri, deasupra neliniştii acelora care caută o profundă schimbare prin luptă, origine şi izvor ale oricărei soluţii şi leagăn al naşterii vieţii noi. Destul cu drogurile eroice ! Ajunge cît am dormit cu ochii deschişi ! Un teatru care să trezească conştiinţe, un teatru cu frumoase şi formidabile variaţii de viaţă şi de suflete, pentru a trăi mai aproape de om. Un teatru care să triumfe peste moarte, în acest ceva care niciodată nu piere, în această viaţă bogată a poporului însuşi — chiar dacă unii cad în luptă.

Era la capătul întunericului ? Se gîndi pentru un moment că vedea limpede. Simţi că distrugerile rodiseră în inima sa. Nimic nu era sfînt în inima sa, în afară de lupta poporului. Acesta trebuie să fie punctul de plecare. El nu va face teatru pentru teatru. El nu era un lucru neînsufleţit, nici un om izolat. Poate însă că va face ceva pentru ca visul teatrului să nu trăiască aşa, ca o pomană zadarnică sau ca o înşelăciune anuală, pentru ca încîntarea altei vieţi — sîn-

gele fusese mijlocitorul — să nu fie un extaz inaccesibil, ci adevărul cel adevărat de toate zilele.

Se hotărî să spună adio ficțiunii. Întrecuse oare vechea măsură ? I se păru că arunca morții multe visuri goale și că era liber să pornească în întîmpinarea aurorei.

CAPITOLUL L

Trăi într-o continuă transformare. Timpul zbura ca o săgeată ireversibilă luînd cu el anii vieții. În 1911 se întoarse la întreprinderea Ramírez, unde lucrase împreună cu prietenul său Jerónimo Zambrano.

Într-o zi, spre seară, zări un om vorbind în fața porții. Se referea la masacrul din Iquique. Împărtășea experiență mai apropiată și mai îndepărtată, descria lupta muncitorilor din Europa. Nu striga el oare în deșert sub acest cer ? Elías ascultă căutînd să găsească drumul pe care-l căuta de atîta timp.

Omul îi vorbi ca unui fiu. Îi plăcea dulceața filarmonicelor, teatrul poporului, împrăștia manifeste pe care le scria el însuși și spunea că într-o zi toți muncitorii vor fi eliberați prin revoluția socialistă pe care o vor face ei înșiși : „Într-o zi vom porni la asaltul cerului. Noi poate vom muri, dar omul este veșnic." Niciodată nu auzise vorbindu-se astfel despre nemurire. Poate că era proscrisul despre care îi plăcea să povestească salpetrierului Ruiz ?

Îl observă pe furiș. Pe fața lui se așternuse o nuanță cenușie, cu toate că era tînăr. Se așeză lîngă el găsind că are ceva ce încă nu întîlnise. Stătură mult de vorbă.

Venea din Europa, unde pe atunci se vorbea mult de război, tot așa cum în această provincie în litigiu din timp în timp se ridica spectrul unui nou conflict cu Peru. Știa prin Ruiz că omul acesta dormea prea puțin și că umbla predicînd pe toate drumurile. Acuma stătea ca prins în cuie de pămînt. Nu descoperi resemnarea în ochii lui cînd spuse : „Ce, nu este oare dragoste de patrie în sentimentul de a dori s-o păstrezi

sănătoasă și întreagă ? Vorbiți inimilor voastre, și în ele veți găsi răspunsuri. Iubește patria acela care o ferește de război..."

Atunci Elías îl privi țintă și cînd vocea sa începu să slăbească în tăcerea pampei învăluită în întunericul nopții, voi să-l întrebe ceva ce-l chinuia încă din zilele acelea din Iquique:

— Aș vrea să știu dacă aveau dreptate muncitorii care strigau după măcel, pe străzi: „Nu mai vrem să fim chileeni".

Omul se ridică și rămase o clipă nemișcat, gîndind. Nu avea o față închisă. Ochii săi mici de prezbit clipiră:

— Ei au strigat atunci cînd au trăit moartea. Insă nu Chile, pămîntul natal, îi mitralia. Trebuiau să strige împotriva guvernului, împotriva acestor Lockett și Dupont, împotriva clasei stăpînitoare, nu contra țării lor, Chile, pentru că ei înșiși reprezintă cea mai mare și cea mai nobilă parte din populația țării. Nu sînt fără patrie, deși sînt tratați ca și cum ar fi. Îi tratează...

— Cu împușcături, completă Elías.

— Cu împușcături. Da. Și cînd nu, cu moarte lentă. Nu ajunge să strigi. Atunci durerea îi depășea. Le sîngerau inimile. Insă într-o zi, Chile — la fel cu toată lumea — nu va mai însemna pentru fiii săi gloanțe în loc de pîine, ci o republică a muncitorilor, în care muncitorii vor guverna. Numai atunci nu vor mai avea loc masacre. Numai atunci măcelul din Iquique, toate măcelurile care au fost și vor mai fi sub acest regim vor fi într-adevăr răzbunate.

Cînd termină de spus aceste cuvinte, fața lui se lumină de un zîmbet deschis și Elías văzu strălucirea ochilor săi părintești.

— Am crezut atunci — spuse Elías — că viața se termina acolo...

— Viața nu se sfîrșește niciodată. Poporul nu piere. Nu au pierit, Elías. Nu au pierit... Cu toate masacrele, popoarele continuă să trăiască. Nu au pierit, Elías...

Și Elías simți că neliniștea sa se micșora; se deștepta o mare forță care dormea de mult în sufletul său. Vechile sale dureri vor dispărea acum prin înțe-

legerea lucrurilor, datorită conştiinţei adevăratelor cauze. O, nu voia anestezia teatrului cu nobili! Voia să iasă din suferinţa sa singuratică, ca să păşească împreună cu toate suferinţele şi nu ca să fie numai cu ele, ci pentru a căuta remediul definitiv, mai mare decît ura şi tot atît de puternic cît cea mai măreaţă şi mai curată dintre toate răzbunările.

Îi fu ruşine că omul îl vedea emoţionat şi îşi acoperi faţa cu mîinile. O stranie bucurie pătrunse în sufletul său tulburat.

2

Se făcuse întuneric de tot. La adăpostul nopţii, omul se strecură din întreprindere în casa lui Elías. Mîncară împreună şi vorbiră pînă cînd se iviră zorile.

— Totuşi uneori mă gîndesc — murmură Elías —, că poate ar fi trebuit să mor în după-amiaza aceea la şcoală... Şi acuma îmi amintesc femeia cu fetiţa moartă în braţe şi care striga : „Lăsaţi-mă să mor".

— Acolo mulţi oameni au văzut cît de puternică este frăţia celor care sînt pe punctul de a muri. Însă e de preferat frăţia în viaţă... şi dacă e vorba de murit, este mult mai frumos să mori în ultima bătălie, spuse agitătorul rătăcitor.

Pentru prima oară de la măcel, Elías nu susţinea un monolog ci un dialog, care îi învăluia sufletul şi corpul şi care îi dădea răspunsul pe care-l căuta de atîta vreme. Acuma nu mai simţea singurătatea, neliniştea şi desperarea. Simţea mînie, dragoste, duioşie faţă de toţi fraţii şi visa. Omul de asemenea visa vise pe care nu le credea imposibile. „Vise pentru viaţă", le numea el mîndru.

Într-o zi, toate astea se vor schimba...

— Dar visele nu sînt oare veşnice ?

— Oh ! ce spui ! Nimic nu este etern în afară de materia în mişcare... Lumea ucigaşilor din piaţă se descompune. Acum istoria merge mai repede decît mergea pe vremea bunicilor noştri... Vom apuca să trăim mari schimbări.

— Cum se vor produce aceste schimbări ?...

— Cum ? Tăcu o clipă. Desigur prin lovituri. Lumea şi omul sînt un nod de contradicţii. Această veşnică luptă este însăşi viaţa fiinţei care se reînnoieşte mereu. Nimic nu se schimbă pentru a se reîntoarce la ceea ce a fost. Gîndeşte-te la morţi, însă nu te lăsa copleşit de gîndul acesta. Nu, nu există veşnica reîntoarcere. E frumos să trăieşti într-o lume care se naşte, însă trebuie s-o ajuţi să se nască, ca să capete viaţă cît mai curînd şi ca omul să poată trăi cît mai firesc conform cu natura sa şi cu adevărata sa lege. Atunci fiecare va înceta să mai fie un lucru fără istorie, pentru a se transforma într-un om între oameni. Şi fiecare trebuie să cîştige această viaţă prin munca sa. Să o cucerească.

— Dar ce pot face eu ? întrebă Elías aproape ruşinat.

— Să activezi pentru a o cuceri.

— Cum ?

— Toate acestea nu se pot îndrepta printr-o aventură. Nici măcar ura nu ajunge. Sîngele să devină experienţă. Trebuie să dai formă, să lămureşti, să aduni, să-i pui în mişcare pe toţi care suferă. Într-un cuvînt : să organizezi.

Vocea lui avea o cadenţă de cădere de apă. Vorbea pentru mulţi oameni.

Îşi închipui că desperarea murise în el. Invierea cînta în inima sa un cîntec necesar. Cîntecul nemăsuratului optimism, al încrederii în rezultatul final, prin luptele de toate zilele. „Se pare că mi s-au deschis ochii", îşi spuse el.

3

Soarele începu să se ridice şi Elías pregăti o gustare. O dată cu lumina, părul omului deveni mai alb la tîmple. Sosi şi ultimul ceas.

— Păcat că plecaţi atît de repede, spuse tînărul.

— Da ; deseară trebuie să vorbesc la întreprinderea „La Gloria". Are loc un miting. Dar am să-ţi mai las cîteva manifeste de ale mele ca să le citeşti. Studiază-le şi împrăştie-le printre tovarăşi.

Revăzu titlurile: *Bogaţi şi săraci, Jurămîntul meu.*

— Ruiz umbla cu ele mereu în buzunar şi le citea în grupuri, spuse Elías. Şi ăsta? întrebă tulburat — *Greva din Iquique.*

— Da, tocmai.

— Poţi să mi-l laşi?

— Da, desigur, sînt pentru dumneata.

Socoti că omul din faţa lui nu avea mai mult de patruzeci de ani. Cu toate acestea, simţi că era tatăl său, tatăl său regăsit, acela care dispăruse din Salamanca pe vremea cînd el avea şase sau şapte ani, nu-şi amintea bine.

— Bine, Elías. Bine. S-a luminat de mult de ziuă. Trebuie să plec. În vestibul se întoarse spre el. Îi întinse mîna şi-i spuse: Te aştept la Iquique. Te vei duce într-o zi acolo? Nu-i aşa?

După aceea, omul plecă spre „La Gloria".

Elías îl urmări cu privirea pînă se pierdu în pampă, cărînd valiza cu manifeste.

CAPITOLUL LI

După aceea coborî la Iquique să voteze pentru omul din faţa porţii întreprinderii.

În tren privi pe fereastră pampa. Şi cu toate că voia să-şi ia rămas bun de la ea, înţelese că nu putea. Era pămînt viu al deşertului, fiu al salpetrului, parte din poporul său, nisip al durerilor sale.

De îndată ce coborî în gară cu legătura sub braţ — făcea impresia unui biet voiajor comercial care se reîntoarce din pampă — i se păru că reintră într-un Iquique deosebit. Privirea sa rătăci în vale, prinse linia ondulată a mării şi dincolo, triumfînd într-o uşoară vibraţie, orizontul. Totul zăcea liniştit. Cei patruzeci de mii de oameni ai pampei nu mai erau pe străzi şi nici în şcoală. Îşi promisese ca cel dintîi lucru pe care-l va face, de îndată ce va sosi în Iquique va fi acesta: se va duce la şcoală. Erau aproape orele trei după-

amiază. Porni. Îl recunoscu pe Juan Ivanovic în ușa prăvăliei sale „La Pila", uitat cu totul. Chinezul Ciang, pierdut între lăzile de ceai. Casele Juanei, văduva lui Butler, cea mai bogată din împrejurimi. Un zgomot dezacordat porni din magazinul de piane. Apoi ceva familiar: *Dansul cîinilor,* cîntec care le plăcuse băieților să-l cînte atunci cînd muriseră. Tinerii aceia care închiriau armonici cu doi pesos pe oră și executau serenade în cinstea fetelor din Iquique. Dar el voia să vadă școala.

Cînd se găsi în fața ei, simți ceva asemănător unei suferințe cunoscute, ca aceea care poate să năpădească pe un om după ani de zile cînd întîlnește pe stradă o femeie care l-a părăsit. Școala era aici, acoperită de un strat cenușiu de murdărie, plină de urîțenii; școala elementară, jupuită, cadaverică, clădirea care nu putuse să apere mulțimea din ziua aceea, ca o catedrală-azil. Bătrînă și placidă, albă și tihnită. I se păru respingătoare această indiferență. Era ca o femeie egoistă și stearpă. Nu mai păstra tăbliile ornamentale pe care și le închipuia de la distanță. Nimic nu spunea că aici fusese un cîmp de bătălie.

Cerul ardea translucid, curat, fără o adiere, fără o pată de sînge, albastru candid, fără memorie, neamintindu-și de nimic, mai nevinovat decît pruncul Isus. Însă privind mai atent, descoperi că timpul continua să consume școala cu o ascunsă și tăcută lăcomie. Deodată i se păru că școala dormea sub razele soarelui ca într-un fel de comă. Se înfurie; o privi cu neliniște. Viața se instalase din nou aici, înăuntrul vechilor bîrne de lemn care în ziua aceea se îmbibaseră cu sînge pînă în cele mai adînci fibre. În stradă se oprise o căruță a poliției de igienă. Măgarii dormitau în somnul lor scurt, provincial. O profundă siestă. Dinspre școală izbucni un cor strident.

Elías tresări.

Începea din nou?

Vocile veneau dinăuntrul zidurilor de la 21 decembrie, sîmbăta neagră a acestei lumi de groază, dar numaidecît corul deveni mai frumos. Era un cîntec de copii. Ascultă cu atenția încordată. Se întristă cînd

încetă cîntecul. Absorbit, retrăi totul. Flacăra dureroasă din zilele acelea îi arse sufletul. Lumina soarelui vărsa foc pe acoperiș.

Din nou vocile fantomatice. Sirena gemu. Glasurile porniră din toate unghiurile și inundară fațada școlii Santa Maria. Carmela Vergara se agita furioasă pe terasă. Îi apăru tremurînd, în fața mulțimii îngrozite din piață și umbla ținîndu-și echilibrul pe o frînghie întinsă pînă la circul lui Sobarán. Aici era moartea din ziua aceea, răniții, agoniile, căutarea fratelui Luis. Toate acestea se desfășurau în fața ochilor săi din nou, coșmarul care se repetase de atîtea ori. Totul era o durere, nu numai în inimă, dar și în conștiință. Își simți inima grea. Totuși era mîndră. Înconjură școala. Aștepta ceva. Se îndepărtă nehotărît. Simți un impuls neașteptat: voi să intre în școală; însă portarul îl primi cu vorbe rele. Ce voia omul ăsta cu legăturica sub braț?

Din școală putea să iasă ceva care l-ar liniști: vechea înviere pe care o căuta. El știa că morții vor renaște. I se păru că se deșteptau. Ținea ochii bine deschiși, rigid, abstract. Aici erau.

Copiii ieșeau din școală. Ieșeau vii, alergînd, și nu stăteau nemișcați, nici reci, nici răniți, nici hăcuiți. Nu se ridicau dintre morți. Palpitau. Ardeau de flacăra dulce a vieții. Erau plini de viață. Simți că morții se întorceau, reînviau în copiii lor. Sămînța în deșert. Încolțeau, da. Semințele.

Își privi deodată mîinile. Erau mîini înnegrite, mîini din pampă. Se apropie de copii, de căpșoarele lor negre. Se amestecă printre ei, umblînd ca un orb, privindu-i cu toate acestea cu profunzime, cu adînca privire a lui Lazăr. Cine era omul cu legătura? Liceenii îl priviră curioși, batjocoritor, cu ochii lor goi care niciodată nu muriseră, mirați, transformați în semn de întrebare. Ce i se întîmpla oare omului cu legătura? Era ca vrăjit. Razele de lumină converseră spre el. Se simți prizonierul privirilor. Îl cuprinse un sentiment de încurcătură și tulburare. Apoi îl năpădi rușinea.

Simţi dorinţa de a se arunca asupra lor şi a le spune tot ceea ce se întîmplase în şcoală, în curţile în care se jucau, în sălile şi în balcoanele prin care pătrundea lumina ; să-i întrebe dacă cumva nu ştiau că învăţau să citească printre morţi, că bîrnă cu bîrnă, zăvor cu zăvor, fiecare colţ şi fiecare treaptă, şcoala întreagă va fi zi şi noapte pătrunsă de sînge pînă în ceasul în care va dispărea nu atît ea, cît acei care vărsaseră acest sînge în simbăta aceea îndepărtată.

Dar pentru ei şcoala nu era marele mormînt însîngerat. Stăteau în mijlocul pieţei şi nu-l vedeau pe Silva Renard călare. Se jucau pur şi simplu.

Copiii îi înseninară sufletul tulburat. Nu mai simţea chinul acela răscolitor, durerea acelei zile, nici singurătatea mormîntului care continuase să rămînă deschis ani de zile. Trupurile lor fragede nu erau nemişcate. Strigătele lor păreau o invitaţie la viaţă. Pentru ei, şcoala nu era purpurie. Cîteva petice de iarbă creşteau pe locul unde fusese circul lui Soborán. Soarele punea o nuanţă portocalie pe feţele copiilor, şi-i colora şi lui faţa cu o pală roşie.

Trebuia să plece. Viaţa se prezentă din nou sufletului său.

2

O luă grăbit în sus, pe strada Bolivar, printre casele vechi. Bocancii îi răsunau înăbuşit pe pămîntul bătătorit. De departe, un grup de oameni cînta *Internaţionala*.

Zări în primul plan, în mijlocul străzii prăfuite, împestriţata fanfară populară, trombonul, flăuţii, tamburii şi ţimbalul, o femeie cu harpa, doi chitarişti şi un adolescent cu armonica.

Număra vreo sută de persoane purtînd steagurile „Centrului Feminin *Belén de Sárraga*", „Societatea pentru apărarea muncii, Tarapacá", „Uniunea meseriaşilor" şi „Uniunea maritimă". Furnicau soldaţii care mîncau portocale, pampieni cu mîinile în buzunare, cu feţele de culoarea deşertului, copii şi femei necăjite.

Aici se afla pămîntul, nisipul transformat în figuri omenești, cîini vagabonzi, hamali de port cu brațele încrucișate sau cu pumnii în șolduri, în atitudine de așteptare. Oamenii aveau înfățișări dintre cele mai diferite.

Oh, dar tînărul acela slab nu era oare Jerónimo Zambrano? Alergă spre el. Acesta, auzind pașii, se întoarse și spuse:

— *Hombre,* Elías, tu ești? Așadar, trăiești? Îi pipăi brațele și pieptul ca să înlăture orice închipuire.

— Și eu spun la fel, Jerónimo. N-am putut să aflu nici o veste de la tine. Important este că trăiești.

— Da. Trăiesc, însă sînt puțin bolnav. Tu știi, plămînii...

— Elías, strigă cineva.

Între primul și cel de al doilea steag, cu capul pe jumătate aplecat spre un umăr, descoperi pe cel care îl strigase: figura duioasă și adîncă, cu lavalieră. Lîngă el, un spaniol, actor și om cu un temperament pasional. Nicolás Aguirre Bretón, cînta cu voce tunătoare. Se apropie de omul iubit. Acesta căpătă o expresie aproape veselă și îi spuse:

— Hombre, Elías, în sfîrșit ai venit. Bun sosit la Iquique!

Fanfara izbucni într-un marș. Intră și Elías în cor. Era un cîntec al celor umili, un cîntec plîngăreț. Distingea vocea omului aceluia dintre toate, pentru că era lîngă el, dar mai ales pentru că nu cînta bine și distona cu alți cîntăreți:

Cînt deșerte pampe fără pic de viață,
mari paragini triste, blestemate cîmpuri,
ce nicicînd n-avură parte de verdeață
nici în cel mai rodnic dintre anotimpuri.

Pe figura lui se oglindea o lumină dulce.

Elías întrebă:

— Ce cîntec este ăsta?

Omul cu sprîncene negre și cu obnajii rotunzi se întrerupse și la rîndul său întrebă, zîmbind cu o curiozitate copilărească:

— Cum? Nu-l cunoști? Nici melodia?

— Melodia, da, răspunse el. Nu e melodia cîntecului *Absența?* Însă nu recunosc cuvintele. Textul nu este: „Cum a zburat, femeie crudă, nebuna clipă de iubire...?"

— Nu, nu. Cuvintele sînt altele. Le-a scris un brutar din Santiago. Francisco Luiz Pezoa. Într-o bună zi îl va cînta întreaga pampă.

— Da?

— Îl va cînta pentru că este cîntecul ei. Cîntecul Pampei.

Cîntau cu un sentiment senin, lipsit de mînie:

În port să mergem, spuseră, haide!
Plini de avînt, cu pas îndrăzneț,
pîine să cerem burghezei haite
ca să ne ținem bietele vieți!

— Atunci — izbucni Elías, cu ochii mari și deschizînd brațele — vorbește de măcelul din Iquique!...

Privirile sale se uniră cu ale celorlalți. Fiecare auzea respirația vecinului său.

— Da, despre măcelul din Iquique.

Și cu toate că ei cîntau trecutul, pactul scris cu sînge și pecetluit la școală, Elias simți că în inima sa răsuna o muzică nouă. Cu toate că nu voia să mai facă evocări, melodia îl pătrundea:

An după an, pentru simbriile
din tristul plai Tamarugal,
vin jalnici paria, *se strîng cu miile*
robii rapacelui zeu capital.

Însă ceea ce-l emoționa pînă la lacrimi — mai mult decît versurile de o retorică săracă — nu erau oare vocile, vocile omenești? Nu răsunau ca și cum ar fi cîntat cu toții la un loc: Carmela, Briggs, Chacames, Diavolul Palafe, Manuel Tapia, bunul derripiador? Nu era ca și cum ar fi cîntat micului îngeraș în noaptea de sîmbătă 21 decembrie? Cerînd poate ajutor împotriva avalanșei de amintiri și a strîngerilor de inimă,

privi figura tristă a omului din faţa porţii întreprinderii care pronunţa silabele dar călca ritmul.

Imnul creştea neîncetat :

Tălpile-n sînge, ochi stinşi de trudă,
adună, bieţii aur — grămezi —
cară într-una, faţa le-asudă
spetiţi de muncă pentru burghezi.

Amintirile reîncepură să se înghesuie ca o mulţime care trebuie să încapă într-un spaţiu restrîns. Se certase cu Ida. Voia să o izgonească din memoria sa. Voia să scape de cercul magic şi tragic al dragostei şi al teatrului fără suflet. Dori să suprime intervalele. Din nou se înălţă cîntecul :

Pîn' ce deúnăzi, în marea tabără,
urcă un hohot de inimi, surd,
dintre bărăci, scînteia scapără,
creşte-al revoltei, cumplit tumult.

Era un geamăt din mii de piepturi,
din mii de ure, — copleşitor —
strigăt şi cînt al sfintelor drepturi
ale sărmanului om muncitor.

Se înălţă ca o singură voce. El însuşi începu să cînte fără să cunoască noile cuvinte, contopindu-se cu ceilalţi. Era un cîntec melancolic, dar nu-l întristă. Corul căpătase o tonalitate energică. Nu era vorba despre fuga înspăimîntată prin deşert după sîmbăta aceea ? Oh, acesta era motivul, însă în mulţimea aceasta mică şi nemişcată, corul cînta altceva decît lugubrul marş spre viaţă. Mai exact, semăna cu un „stai !“ strigat morţii, cu un nou marş al pampei orchestral şi diferit, maiestuos şi mai ordonat. Acordurile harpei, atît de intime şi solemne, cădeau pe nisip ca o ploaie pornită din sufletul omului :

Veşnic, eroii să-i ţineţi minte,
căci ei veniră plini de speranţe
tocmai din pampă, şi nu cuvinte
i-ntîmpinară, ci glas de gloanţe.

Fără a fi un galop furios, era o exclamație victorioasă, în plină tragedie. Și se gîndi din nou — ascultînd cum își cînta lui însuși, lui Jerónimo și omului din fața întreprinderii — că triumful asupra spaimei, mai mult decît din cuvinte și melodie, pornea din vocile corului, din refluxul deșertului, din forța mulțimii. Din nou strofa reluă ecoul frazei dinainte și se aprinse cu vîlvătaie, răsunînd ca o anatemă în momentul în care ajunse la cea mai înaltă notă :

Veșnic blestém pentru fiarele crude,
pururi rămîie pline de sîngele
muncitoresc, și doar sînge s-asude, —
ca un stigmat al blestemelor crîncene.

Coborî tonul apostrofei și i se păru că oamenii nisipurilor treceau din întuneric spre zorii unei zile noi, spre primăvara Sudului, plină de lumini verzi. Îl zări pe salpetrierul Ruiz care se apropia grăbit. Refrenul reveni. Melodia sumbră îl impresionă deodată — fiind tot atît de elementară ca și cîntarea unei Missa Solemnis, reîntoarcerea în lume a lui *Kirie Eleyson* [1] pe care îl trăise cînd era copil, în biserică. Aproape fără nici o curbă melodică, afară de curba inimii care sîngera. Dar, Dumnezeule, altă dată inima, de obicei plîngătoare a harpei, nu răsuna veselă, de parcă glumea sub degete ? Din nou apăru marșul în melodia lentă. Nu era *Adio regimentului 7 de linie* nici *Erika* din ziua aceea. Totuși, cum puteau să-l miște astfel bătrînul trombon, țimbalele supraacute ? Cît de mult i-ar plăcea să mai fie clopotar pentru cîteva momente pentru a trage clopotele de alarmă, participînd și el la marea pedeapsă ! Cum ar mai răsuna atunci clopotele !

Cer răzbunare pentru viteazul
ucis de gloanțe și sfîrtecat.
Cer răzbunare pentru obrazul
plins al orfanului îndurerat.

Rustica fanfară scoase note profunde, neregulate. Chitariștii ciupeau coardele cu frenezie ; păreau să

[1] Doamne miluiește.

scoată sunetele din propriile coarde ale trupului lor, sărind și sfîrșind prin a transfigura orice urmă de suferință.

Ruiz se apropie să-l salute pe omul din fața întreprinderii. Pe Elías îl îmbrățișă. Îl auzi cîntînd, așa cum făcea și el, folosind onomatopeea, bine dispus. Într-o răsuflare îi spuse :

— Mă bucur, tovarășe Elías.

Numai Ida îi lipsea. Ida ar fi putut să fie lîngă el, să-l privească cu ochii săi mari și să-i spuie : „Tovarășe Elías". Ea, da, cînta. El, de abia fredona.

Cer răzbunare pentru erou
care-n Iquique știú să moară...

Se simțea lupta în cîntecul acesta. Poate pentru că oamenii din cor ajunseseră la capătul durerii, biata melodie devenea eroică. Din vibrațiile sale se deslușea mai multă hotărîre decît desperare. Amintirea îi reveni din nou, însă sub altă formă. Cîntecul nu era un canon pe o sută de voci, ci un imn al celor zece mii de vieți din școală și din piață.

Omul din fața întreprinderii se întoarse către el :

— Elías, se apropie și rîndul dumitale să vorbești în curînd.

— Mie ? Dar eu nu știu să vorbesc.

— Povestește pentru ce ai venit la Iquique. Spune-le ce mi-ai spus și mie în noaptea aceea cînd am stat de vorbă mult la Ramirez. Făcu o pauză și schimbă tonul cu o inflexiune a vocii, straniu de intimă : Dar mai înainte de a te sui la tribună vreau să-ți mai cer ceva — Elías, rămîi la tipografie, lasă ciocanul de cazangiu și înlocuiește-l cu literele de tipar.

Elías se clătină.

— Te întorci în pampă ? spuse omul din fața întreprinderii, arătînd cu bărbia legătura pusă pe trotuar.

— Nu, Recabarren, rămîn, rămîn din toată inima.

— Atuncea, de mîine poți să te încadrezi la „El Despertar de las Trabajadores" („Deșteptarea muncitorilor").

Larma se amestecă cu parfumul mării. Acordurile

străbăteau prăfuita stradă Bolivar şi se risipeau peste ape şi dune. Corul îşi ridică glasul la o înălţime susţinută atunci cînd ajunseră la final.

Insă numai el singur, Elías, se afla la începutul unui drum lung. Ultima măsură se topea în apusul pe care crepusculul îl transformase într-un incendiu. Şi acuma ştia că imnul deşi era intonat cu atîta tristeţe, nu mai cînta fuga, ci marea regăsire.

Se uită la Recabarren, la Ruiz, la Jerónimo, la muzicanţi şi văzu că erau cu toţii un cîntec, un curent năvalnic, subpămîntean, izvoarele din Tamarugal, care într-o zi nemaiputînd sta ascunse vor ţîşni din inima curată a poporului care înaintează prin pampă.

CUPRINSUL

Prolog de Pablo Neruda . . 5
Dimineață aspră 9
Să mergem în port! 139
Sîmbăta neagră 277
Cîntecul pampei 361

T. 2.149

Responsabil de carte : Florin Chiriţescu
Tehnoredactor : Sanda Eschenasi
Corector : Ella Vrancea

Dat la cules 13.09.956. Bun de tipar 13.11.956. Tiraj 8100 ex. Hîrtie ediţii tip B de 60 gr./m.p. Format 840×1080/32. Coli ed. 19,61. Coli de tipar 12,37. Ediţia I. Comanda 1626. A. nr. 02838. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 8 A-31=R.

Tiparul executat sub com. nr. 1217 la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. STALIN", Bucureşti — R.P.R.

Lei 6,45